ISSN 2786-4537 (print)
ISSN 2786-4545 (online)

Випуск 4 (110)
жовтень – грудень
2023 рік

Issue 4 (110)
October - December
2023

Науковий
журнал

Scientific journal

ВІСНИК
економіки

HERALD
of Economics

Тернопіль
ЗУНУ
2023

Ternopil
WUNU
2023

Засновник і видавець: Західноукраїнський національний університет

ВІСНИК
економіки

Науковий журнал.
Заснований у травні 1996 р.
Виходить чотири рази на рік

HERALD
of Economics
The Scientific journal
Founded on May 1996.
Is published four times a year

Випуск 4 (110)
жовтень – грудень
2023

Затверджено рішенням Вченої ради ЗУНУ, протокол № 4 від 6 грудня 2023 р.

Issue 4 (110)
October-December
2023

Зареєстрований Вищою атестаційною комісією України як фахове економічне видання (Бюлетень ВАК України. 1998. № 2. С. 44; Бюлетень ВАК України. 2009. № 11. С. 12).

Затверджено постановою президії ВАК України від 09.03.2016 р. № 241.
Включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 051; 071; 072; 073; 075; 076; 281; 292.
Наказ МОН України від 16.12.2019 р. № 1643.

Внесено зміни у назву наукового журналу з «Вісник Тернопільського національного економічного університету» на «Вісник економіки» (з включенням його до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 051; 071; 072; 073; 075; 076; 281; 292) і назву засновника з «Тернопільський національний економічний університет» на «Західноукраїнський національний університет». Наказ МОН України від 15.04.2021 р. № 420.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24736-14676ПР від 8 лютого 2021 р.

Науковий журнал «Вісник Тернопільського національного економічного університету» / «Вісник економіки» розміщено в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Index Copernicus, Google Scholar, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), International Citation Index Of Journal Impact Factor & Indexing(ICI), НБУВ, CrossRef.

Електронний варіант журналу в Інтернеті:
http://www.visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj
http://www.visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu
http://www.irbis-nbuv.gov.ua

ISSN 2786-4537 (print)
ISSN 2786-4545 (online)

© ЗУНУ, 2023

Головний редактор

***Задорожний Зеновій-Михайло**, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*

Заступники головного редактора:

***Мельник Алла**, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Дерій Василь**, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Хорунжак Надія**, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*

Редакційна колегія:

***Борисова Тетяна,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Буяк Леся,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Желюк Тетяна,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Зварич Роман,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Кириленко Ольга,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Кнейслер Ольга,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Кравчук Наталія,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Крисоватий Андрій,** д. е. н., професор, голова вченої ради, Західноукраїнський національний університет, Україна*
Лободіна Зоряна, *д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Микитюк Петро,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Монастирський Григорій,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Муравський Володимир,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Пика Ян,** д.габ., професор, почесний ректор, Вроцлавський економічний університет, Польща*
***Рожелюк Вікторія,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Семанюк Віта,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Сембієва Ляззат,** д. е. н., професор, Євразійський національний університет ім. Л. М. Гумільова, Казахстан*
***Сковронська Агнешка,** д.габ., професор, Вроцлавський економічний університет, Польща*
***Собко Ольга,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Сохацька Олена,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Тулай Оксана,** д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна*
***Штандо Анжей,** д.габ., професор, Вроцлавський економічний університет, Польща*

ЗМІСТ

Зоряна ЛОБОДІНА, Василь ДЕМ'ЯНИШИН, Тетяна КІЗИМА, Юрій ЛУШНЕЙ, Руслан ЛОБОДІН
Управління публічними фінансами в контексті протидії ризикам воєнного часу 8

Алла МЕЛЬНИК, Лариса МАТЮК
Імплементація кластерного підходу в практику територіальної організації охорони здоров'я: теоретико-інституціональні та практичні аспекти 29

Наталія КРАВЧУК, Христина БАДЮК
Геополітичні та геоекономічні наслідки сучасних міжнародних збройних конфліктів 52

Ярослав КРУПКА
Інтегрована звітність та її обліково-інформаційне забезпечення 67

Вікторія МЕЛЬНИК, Ірина МАРТУСЕНКО, Олег ПОГРІЩУК
Зелене зростання у забезпеченні сталого розвитку економіки: євроінтеграційний вектор 82

Ду ВЕЙ, Ігор ЛІЩИНСЬКИЙ
Розвиток сільського господарства в периферійних сільських регіонах Китаю 94

Василь САВЧУК, Василь ДЕРІЙ
Релевантна аналітика – визначальний чинник ефективного управління діяльністю підприємства 104

Наталія СТАХОВА, Максим ЖИВКО, Станіслав ПЕТРИШИН, Вікторія КОВБАСОВСЬКА
Бар'єри та можливості Республіки Молдови як майбутнього члена Європейського Союзу 118

Ганна КОВЦЕНЮК
Аналіз міри впливу податку на прибуток підприємств у різних регіонах України на формування Зведеного бюджету держави 134

АНДРІЙ ПАПІНКО
Створення інформації про бізнес-процеси ІТ-компанії в управлінському обліку 150

Юлія БІЛА
Європейський зелений курс: проблемні питання обліку біопалива в Україні 171

Олег ШЕВЧУК, Володимир МУРАВСЬКИЙ
Інноваційні технологічні тренди розвитку обліку і контролю 181

Світлана ЖУКЕВИЧ
Управлінський концепт «фінансова стійкість»: аналіз та критерії визначення

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

в умовах сталого розвитку територіальних громад 198

Оксана ЛЮБА
Комплексний аналіз імпортної діяльності підприємств хімічної промисловості 216

Роман ЗВАРИЧ, Ольга ДЕМ'ЯНЮК, Наталія ПОЧИНОК
Зовнішньоекономічні пріоритети України на глобальному ринку хімічної промисловості 232

Михайло ШКІЛЬНЯК, Алла МЕЛЬНИК, Алла ВАСІНА, Григорій МОНАСТИРСЬКИЙ, Олена ДУДКІНА
Публічне управління процесами післявоєнного оновлення України 243

CONTENTS

Zoriana LOBODINA, Vasyl DEMIANYSHYN, Tetiana KIZYMA, Yurii LUSHNEI, Ruslan LOBODIN
Public finance management in the context of countering wartime risks 8

Alla MELNYK, Larysa MATIUK
Implementation of the cluster approach in the practice of the territorial organization of health care: theoretical, institutional and practical aspects 29

Nataliya KRAVCHUK, Khrystyna BADIUK
Geopolitical and geo-economic conseqences of contemporary international armed conflicts 52

Yaroslav KRUPKA
Integrated reporting, its accounting and information support 67

Victoriia MELNYK, Iryna MARTUSENKO, Oleg POHRISHCHUK
Green growth in ensuring sustainable development of the economy: European integration vector 82

Wei DU, Ihor LISHCHYNSKYY
Development of Agriculture in Chinese Peripheral Rural Regions 94

Vasyl SAVCHUK, Vasyl DERII
Relevant analytics is a determining factor in effective management of the company's activities 104

Nataliia STAKHOVA, Maksym ZHYVKO, Stanislav PETRYSHYN, Victoria KOVBASOVSKA
Barreiers and opportunities of the Republic of Moldova as a future member of the European Union 118

Hanna KOVTSENIUK
Analysis of the influence of business income tax in different regions of Ukraine on the formation of the Consolidated State Budget 134

Andriy PAPINKO
Creating information about business processes of IT-company in management accounting 150

Yuliya BILA
European Green Deal: accounting challenges of biofuel in Ukraine 171

Oleg SHEVCHUK, Volodymyr MURAVSKYI
Innovative technological trends in the development of accounting and control 181

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Svitlana ZHUKEVYCH
Management concept «financial sustainability»: analysis and determination criteria in the conditions of sustainable development of territorial communities 198

Oksana LYUBA
Comprehensive analysis of import activities of chemical industry enterprises 216

Roman ZVARYCH, Olga DEMIANIUK, Natalia POCHYNOK
Foreign economic priorities of Ukraine in the global chemical industry market 232

Mykhailo SHKILNIAK, Alla MELNYK, Alla VASINA, Hryhoriy MONASTYRSKYI, Olena DUDKINA
Public management of the processes of post-war renewal of Ukraine 243

UDC 336.132.1
JEL classification: E60; H10; H70; H72; P43
https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.008

Зоряна ЛОБОДІНА,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8536-1440

Василь ДЕМ'ЯНИШИН,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: v.g.demianyshyn@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2140-1925

Тетяна КІЗИМА,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: tetyana.kizyma68@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9732-9907

Юрій ЛУШНЕЙ,
аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: lushneyyura@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-3457-4166

Руслан ЛОБОДІН,
аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-6466-1197

© Зоряна Лободіна, Василь Дем'янишин, Тетяна Кізима, Юрій Лушней, Руслан Лободін, 2023.

УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ РИЗИКАМ ВОЄННОГО ЧАСУ

Лободіна З., Дем'янишин В., Кізима Т., Лушней Ю., Лободін Р. *Управління публічними фінансами в контексті протидії ризикам воєнного часу*. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 8–28. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.008

Lobodina, Z., Demianyshyn, V., Kizyma, T., Lushnei, Yu., Lobodin, R. (2023). Upravlinnia publichnymy finansamy v konteksti protydii ryzykam voiennoho chasu [Public finance management in the context of countering wartime risks]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, Vol. 4, 8-28. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.008

Анотація

Вступ. *Необхідність протидії зовнішнім загрозам та внутрішнім викликам, які постали перед українським суспільством у зв'язку із повномасштабним вторгнення росії в Україну, спричинених нею економічного спаду, демографічної кризи, зниження рівня суспільного добробуту, погіршення економічної кон'юнктури, руйнування інфраструктури, потребує вироблення нових підходів до публічного управління в умовах обмеженості фінансових ресурсів, переосмислення засад функціонування публічних фінансів та розвитку адаптивного управління ними.*

Мета. *Метою статті є розвиток концептуальних засад і практичних підходів до управління публічними фінансами, виявлення основних проблем здійснення та обґрунтування напрямів його удосконалення задля забезпечення стійкості публічних фінансів в контексті протидії ризикам воєнного часу.*

Методи. *Для досягнення визначеної у дослідженні мети використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу, індукції та дедукції (для формування концептуальних засад управління публічними фінансами); аналізу, аналогії, систематизації, формалізації (для виявлення проблем управління публічними фінансовими ресурсами); узагальнення, порівняння, оптимізації, аргументації, логічних методів (для розроблення напрямів удосконалення управління публічними фінансами в умовах війни).*

Результати. *На основі використання методологічного інструментарію сучасної фінансової науки сформовано комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності «управління публічними фінансами» та «адаптивне управління публічними фінансами», охарактеризовано складові управління публічними фінансами як системи та процесу. Проаналізовано сучасну практику управління публічними фінансами, виявлено низку проблем, серед яких найважливішою є неефективне використання публічних фінансових ресурсів та запропоновано підходи до їх вирішення задля забезпечення стійкості публічних фінансів на основі практичного застосування рекомендованих ОЕСР принципів ефективного бюджетування та принципів управління державними фінансами від Sigma, які є підґрунтям для модернізації системи публічного управління на основі міжнародних стандартів і передового досвіду, побудови сучасної системи*

державного врядування з потужними інституціями, придатними для інтеграції в ЄС.

***Перспективи подальших досліджень** полягають у необхідності обґрунтування новітньої парадигми управління публічними фінансами в контексті післявоєнного відновлення України.*

***Ключові слова:** публічні фінанси, публічні фінансові ресурси, управління публічними фінансами, адаптивне управління, принципи управління, ризики воєнного часу, реформування публічних фінансів, контроль у сфері публічних фінансів.*

Формули: 0; рис.: 5, табл.: 1, бібл.: 17.

Zoriana LOBODINA,
D. Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University
11 Lvivska Str. Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8536-1440

Vasyl DEMIANYSHYN,
D. Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University
11 Lvivska Str. Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: v.g.demianyshyn@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2140-1925

Tetiana KIZYMA,
D. Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University
e-mail: tetyana.kizyma68@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9732-9907

Yurii LUSHNEI,
Postgraduated student of the Department of Finance
named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University
e-mail: lushneyyura@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-3457-4166

Ruslan LOBODIN,
Postgraduated student of the Department of Finance
named after S. I. Yuriy,
West Ukrainian National University
e-mail: zoryanamyk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-6466-1197

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

PUBLIC FINANCE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF COUNTERING WARTIME RISKS

Abstract

Introduction. *The need to counteract external threats and internal challenges facing Ukrainian society in connection with Russia's full-scale invasion of Ukraine, the economic downturn, demographic crisis, decline in social welfare, deterioration of the economic situation, and destruction of infrastructure caused by it, requires the development of new approaches to public administration in conditions of limited financial resources, rethinking the principles of public finance functioning and developing adaptive management.*

Purpose. *The purpose of the article is to develop the conceptual foundations and practical approaches to public finance management, to identify the main problems of its implementation and to substantiate the directions of its improvement in order to ensure the sustainability of public finance in the context of countering wartime risks.*

Methods. *To achieve the goal defined in the study, general scientific and special methods were used: analysis and synthesis, induction and deduction (to form the conceptual foundations of public finance management); analysis, analogy, systematization, formalization (to identify problems of public financial resources management); generalization, comparison, optimization, argumentation, logical methods (to develop directions for improving public finance management in wartime).*

Conclusions. *Based on the use of the methodological tools of modern financial science, a comprehensive theoretical and methodological approach to the disclosure of the essence of "public finance management" and "adaptive public finance management" has been formed, the components of public finance management as a system and process have been characterized. The current practice of public finance management is analyzed, a number of problems are identified, among which the most important is the inefficient use of public financial resources, and approaches to their solution are proposed to ensure the sustainability of public finances based on the practical application of the OECD principles of effective budgeting and Sigma principles of public finance management, which are the basis for modernizing the public administration system based on international standards and best practices, building a modern system of public finance management.*

Discussion. *Prospects for further research lie in the need to substantiate the newest paradigm of public finance management in the context of Ukraine's post-war recovery.*

Keywords: *public finances, public financial resources, public finance management, adaptive management, management principles, wartime risks, public finance reform, public finance control.*

Formulas: 0; fig.: 5, tabl.: 1, bibl.: 17.

Постановка проблеми. Масштабні трансформації, які охопили практично всі сфери суспільних відносин, значною мірою зумовлені необхідністю реагування на зовнішні та внутрішні виклики, які постали перед українським суспільством у зв'язку повномасштабним вторгнення росії в Україну, спричинених нею економічного спаду, зниження рівня суспільного добробуту, погіршення економічної кон'юнктури, руйнування інфраструктури, демографічної кризи. Протидія цим загрозам потребує

вироблення нових підходів до публічного управління в умовах обмеженості фінансових ресурсів, необхідності їх спрямування на забезпечення обороноздатності держави, підтримки економіки і населення, переосмислення засад функціонування публічних фінансів та розвитку адаптивного управління ними.

«Воєнні реалії життя і державотворення в Україні розкрили наявність неузгодженостей причино-наслідкових зв'язків у контексті формування наукового підґрунтя задля збалансування функцій та ролі держави у процесі розподілу та перерозподілу ВВП через призму, насамперед, безпековості у суспільстві та захисту громадян, бізнесу і матеріальної інфраструктури, а не економічної доцільності та фінансової ефективності використання коштів централізованих і децентралізованих фондів держави» [7, с. 9].

Невизначеність чітких перспектив відновлення національної економіки та євроінтеграції, прагнення до якої посилились у зв'язку із триваючою війною, ускладнює здійснення адаптивного управління публічними фінансами – реалізації комплексу заходів, спрямованих на зміну компонентів системи управління публічними фінансами, взаємозв'язків між ними, інституційного забезпечення з метою протидії ризикам воєнного часу та забезпечення стійкості публічних фінансів до зовнішніх загроз і внутрішніх викликів.

З огляду на це, дискусійність, наявність невирішених проблем за означеною проблематикою обумовили актуальність дослідження, вибір його теми та мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретичних та практичних аспектів функціонування публічних фінансів є предметом дослідження багатьох українських і зарубіжних науковців, серед яких: В. Андрущенко, С. Бардаш, Ш. Бланкарт, С. Бойко, Т. Боднарук, Дж. Б'юкенен, О. Длугопольський, С. Дяченко, О. Кириленко, С. Корецька, В. Кравченко, Т. Куценко, І. Луніна, П. Масгрейв, Р. Масгрейв, О. Молдован, А. Нечай, В. Опарін [3], Н. Пришва, О. Тулай, В. Федосов [3], Л. Фокша, П. Юхименко, С. Юрій.

З поміж активних дослідників проблематики управління публічними фінансами доцільно виокремити праці К. Бліщук [1], С. Клімової [6], О. Рожка, А. Хомутенко, Т. Шолкової [15].

Заслуговують на увагу дослідження А. Крисоватого [7] про роль держави у царині публічних фінансів в нових воєнних реаліях та обґрунтована вченим новітня парадигма фіскального простору публічних фінансів через призму фактора безпековості та стійкості в умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів в Україні.

Незважаючи на розгляд в економічній літературі окремих теоретичних і практичних питань функціонування публічних фінансів загалом, більшість актуальних проблем залишаються невирішеними, зокрема це стосується й особливостей управління публічними фінансами в умовах війни (розвитку адаптивного управління). З огляду на це, позитивно оцінюючи напрацювання вищезгаданих учених, зазначимо, що виклики, які постали перед сучасною вітчизняною фінансовою наукою і практикою, потребують чіткої ідентифікації поняття управління публічними фінансами та актуалізують доцільність використання діалектичного, системного та процесного підходів під час дослідження зазначеної дефініції; принципів управління публічними фінансами в

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

контексті євроінтеграції та окреслення шляхів підвищення ефективності прийняття управлінських рішень задля протидії ризикам воєнного часу.

Метою статті є розвиток концептуальних засад і практичних підходів до управління публічними фінансами, виявлення основних проблем здійснення та обґрунтування напрямків його удосконалення задля забезпечення стійкості публічних фінансів в контексті протидії ризикам воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетних напрямків реформ, які відбуваються в Україні впродовж останніх років, є удосконалення управління публічними фінансами.

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до дефініції «управління публічними фінансами», зміст яких, переважно, залежить від трактування понять «управління» та «публічні фінанси».

Так, К. Бліщук вважає, що «під управлінням публічними фінансами необхідно розуміти вид відносин в економічній системі держави, що реалізуються спеціальним апаратом за допомогою визначених методів та прийомів в рамках чинної нормативно-правової бази» [1, с. 120].

Як вид управлінських відносин розглядає зазначене поняття і С. Клімова, зазначаючи, що «управління публічними фінансами – це передусім складова частина управління економікою. Його здійснює спеціальний апарат за допомогою специфічних прийомів і методів» [6, с. 84].

Дослідниця галузі фінансового права Т. Шолкова вважає управління публічними фінансами методом фінансової діяльності держави, характеризуючи його як «прийняття нормативно-правових актів уповноваженими органами фінансової діяльності держави щодо спрямування, координації руху грошових коштів та інших фінансових ресурсів, функціонування централізованих та децентралізованих грошових фондів і здійснення контролю з метою забезпечення ефективності під час досягнення конкретних поставлених цілей у сфері публічної фінансової діяльності для максимального задоволення публічного інтересу населення» [15, с. 148].

Використання методологічного інструментарію сучасної фінансової науки дало змогу сформувати комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності управління публічними фінансами як різностороннього явища (рис. 1), зокрема:

1) з позиції діалектичного підходу: за сутністю управління публічними фінансами є сукупністю дій суб'єктів управління публічними фінансами відповідно до їх повноважень, пов'язаних з формуванням та використанням публічних фінансових ресурсів, здійсненням контролю за їх рухом, метою яких є максимальне задоволення публічного інтересу та забезпечення макроекономічної стабільності; як явище – відображається у впливі суб'єктів управління публічними фінансами через використання фінансових інструментів та технологій ухвалення управлінських рішень на об'єкт управління; за змістом – це розробка і реалізація суб'єктом управління для впливу на об'єкт рішень, пов'язаних із функціонуванням публічних фінансів. Управління публічними фінансами проявляється у формі таких видів управлінської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, розпорядників бюджетних коштів як стратегічне, середньострокове і поточне планування процесів

формування та використання публічних фінансових ресурсів; організація виконання розроблених планів; облік і контроль за рухом публічних фінансових ресурсів;

2) з позиції системного підходу: як сукупності підсистем, у результаті взаємодії елементів яких відбувається формування та використання публічних фінансових ресурсів, здійснюється контроль за їх рухом. Основними підсистемами управління публічними фінансами є: управління державним бюджетом; управління місцевими бюджетами; управління соціальними позабюджетними публічними фондами. Кожна із цих підсистем включає елементи, які взаємодіють і визначаються функціями менеджменту («стратегічне планування, планування реалізації стратегії, організація виконання розроблених планів, облік і контроль» [3, с. 29]): стратегічне, середньострокове і поточне планування процесів формування, розподілу і використання публічних фінансових ресурсів, організація виконання розроблених планів, облік і контроль за рухом публічних фінансових ресурсів;

3) з позиції процесного підходу: як процесу впливу суб'єктів управління шляхом використання фінансових інструментів та технологій прийняття управлінських рішень на об'єкт управління – публічні фінансові ресурси з метою забезпечення реалізації функцій органів державної влади і місцевого самоврядування та максимального задоволення публічного інтересу.

Суб'єктами управління публічними фінансами є органи державної влади та місцевого самоврядування, серед яких фінансові органи (Міністерство фінансів України та місцеві фінансові органи; Державна казначейська служба України, Рахункова палата України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна аудиторська служба України та їх територіальні органи), розпорядники бюджетних коштів.

Об'єктом управління є публічні фінансові ресурси – грошові фонди органів державної влади та місцевого самоврядування, мобілізовані із внутрішніх і зовнішніх джерел з метою фінансового забезпечення реалізації їхніх функцій для задоволення публічного інтересу. З огляду на те, що складовими публічних фінансів є державний бюджет, місцеві бюджети та соціальні позабюджетні публічні фонди, публічні фінансові ресурси включають:

– кошти державного бюджету;

– кошти місцевих бюджетів;

– кошти фондів загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування (Пенсійного фонду України і Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття).

Для впливу на об'єкт суб'єкти управління публічними фінансами використовують фінансові інструменти (доходи, податки, збори, позики, неподаткові надходження, плата за надання послуг, трансферти (міжбюджетні та від урядів зарубіжних країн), видатки, бюджетні асигнування, бюджетні кредити, бюджетні резерви, трансферти, бюджетні інвестиції тощо) та технології прийняття управлінських рішень (управлінські процедури, які застосовуються із урахуванням комплексу формальних (встановлених правовими актами з іманентним примусовим характером виконання) і неформальних (визначених культурою, ментальністю, звичаями) правил, принципів управління, та передбачають застосування відповідних способів (сукупності прийомів)).

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

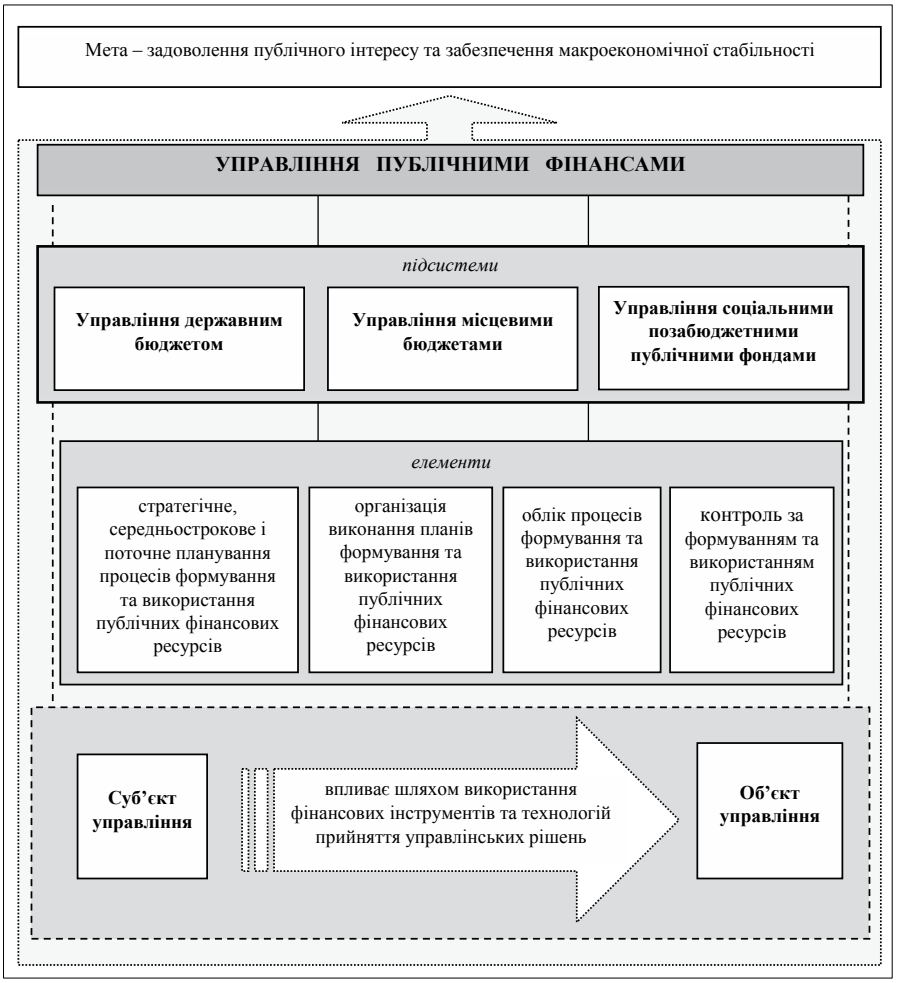

Рис. 1. Концептуальні засади управління публічними фінансами
Джерело: розроблено авторами.

Ефективне управління публічними фінансами значною мірою залежить від врахування принципів управління у діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, розпорядників бюджетних коштів. З огляду на те, що Україна налаштована на інтеграцію до Європейського Союзу, головні вимоги до державного управління загалом і управління державними фінансами (рис. 2) зокрема, підготовлені фахівцями Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту Sigma за фінансової підтримки ЄС, викликають інтерес і заслуговують на впровадження у практичну діяльність. Саме на цьому акцентує увагу заступник Генерального секретаря ОЕСР М. Ківініємі, зазначивши, що «оскільки процес вступу в ЄС вимагає здійснення фундаментальних реформ в умовах часто обмежених фінансових ресурсів, … «Принципи державного управління» є не лише набором вимог, вони також допомагають формувати бачення реформи державного управління і виступають помічником для ключових осіб, відповідальних за прийняття рішень» [4, с. 3].

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ
Уряд оприлюднює середньостроковий бюджетний план на загальнодержавному рівні, що ґрунтується на надійних прогнозах і охоплює щонайменше тирічний період; всі бюджетні організації працюють у цих рамках.
Бюджет формується відповідно до національного законодавства і передбачає виділення комплексних бюджетних асигнувань, що утримуються у межах середньострокового бюджетного плану.
Міністерство фінансів (або центральний казначейський орган) здійснює централізований контроль за виділенням коштів з єдиного казначейського рахунку і забезпечує грошову ліквідність.
Існує і реалізується чітка стратегія управління боргом, завдяки якій загальний борг країни утримується у визначених межах, а вартість обслуговування боргу тримається під контролем.
Забезпечено прозору бюджетну звітність і контроль.
Правила здійснення внутрішнього контролю визначають обов'язки і повноваження, а їхнє застосування бюджетними організаціями відповідає законодавству, що регулює управління державними фінансами і державне управління загалом.
Кожна державна організація здійснює внутрішній контроль згідно з загальною політикою внутрішнього контролю.
Правила проведення внутрішнього аудиту відображають міжнародні стандарти, а їхнє застосування бюджетними організаціями відповідає законодавству, що регулює державне управління та управління державними фінансами загалом.
Кожна державна організація здійснює внутрішній аудит згідно з загальними програмними документами щодо внутрішнього аудиту відповідно до типу організації.
Норми щодо державних закупівель (зокрема щодо державно-приватного партнерства і концесій) приведено у відповідність до законодавства Європейського Союзу, додатково включено сфери, що не охоплюються нормативною базою ЄС, вони гармонізовані з відповідними нормами в інших царинах і належним чином впроваджуються.
На центральному рівні існує інституційна та адміністративна спроможність ефективно і дієво розробити, впровадити і контролювати реалізацію політики закупівель.
Система правового захисту відповідає передбаченим нормативною базою ЄС стандартам незалежності, доброчесності та прозорості і забезпечує швидкий і компетентний розгляд скарг і застосування санкцій.
Операції державних закупівель відповідають основним принципам рівного ставлення, недискримінаційності, пропорційності та прозорості, забезпечуючи при цьому якомога ефективніше використання публічних коштів та оптимально використовуючи сучасні технології і методи закупівель.
Організації-замовники мають належну спроможність, практичні посібники та інструменти для забезпечення професійного управління повним процесом закупівель.
Незалежність, повноваження й організація вищої аудиторської установи визначені, захищені положеннями конституції та законодавством і впроваджуються на практиці.
Вища аудиторська установа застосовує стандарти неупереджено та об'єктивно для забезпечення високоякісних аудиторських перевірок, що мають позитивний вплив на функціонування державного сектора.

Рис. 2. Принципи управління державними фінансами (рекомендації проекту Sigma)
Джерело: розроблено авторами на основі даних [4, с. 28–30].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Війна, яка триває в Україні вже другий рік, є причиною падіння ВВП, демографічної кризи, зниження рівня суспільного добробуту, погіршення економічної кон'юнктури, руйнування інфраструктури та проблем з логістикою, і суттєво впливає на функціонування публічних фінансів. Прагнення України до відновлення, забезпечення макроекономічної стабільності, необхідність протидії ризикам воєнного часу є причиною перегляду засад і пріоритетів фіскальної політики держави, зростання потреби у фінансових ресурсах, ефективнішому їх використанню та результативнішому управлінню публічними фінансами.

Саме ефективне бюджетування в сучасних реаліях набуло особливого значення, тому рекомендації Ради з питань бюджетного управління Організації економічного співробітництва та розвитку, систематизовані у десятьох принципах ефективного бюджетування, є надзвичайно актуальними для суб'єктів управління публічними фінансами (рис. 3).

Перераховані вище принципи ефективного бюджетування від ОЕСР разом із принципами управління державними фінансами від Sigma є підґрунтям для модернізації системи публічного управління на основі міжнародних стандартів і передового досвіду, побудови сучасної системи державного врядування із потужними інституціями, придатними для інтеграції в ЄС. «Розумне, підзвітне та прозоре управління державними фінансами, а також управління закупівлями й інфраструктурою будуть ключовими для успішної реконструкції» [16, с. 1].

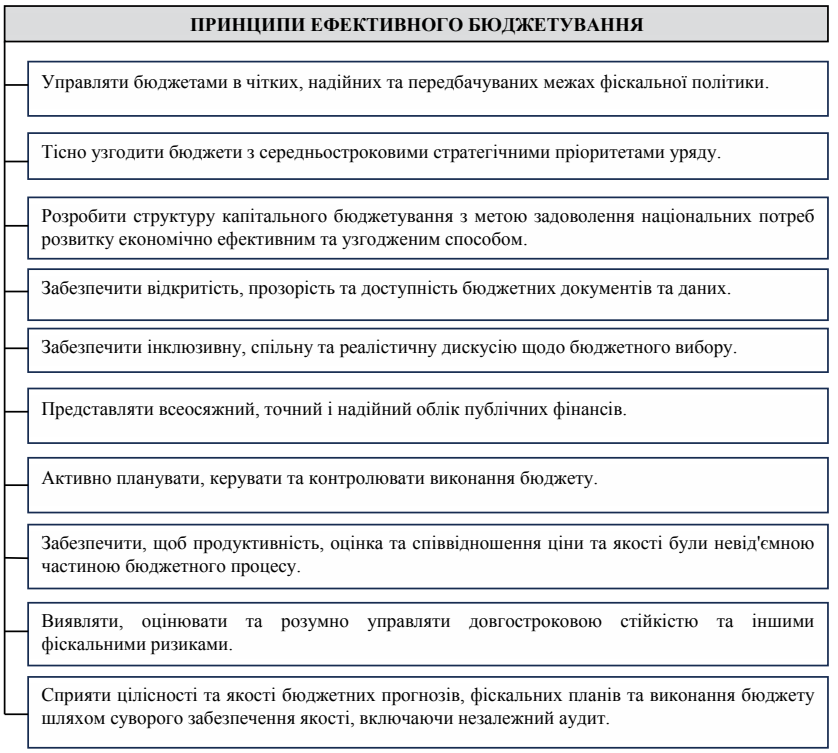

Рис. 3. Принципи ефективного бюджетування (рекомендації ОЕСР)

Джерело: розроблено авторами на основі даних [17, с. 2–11].

Погоджуємось із Т. Єфименко, яка зазначає, що «сучасні виклики і загрози змушують по-новому поглянути на роль держави та її фінансових інструментів у збереженні національної безпеки, формуванні ефективного місцевого самоврядування, вирівнюванні соціально-економічного розвитку регіонів, вирішенні питань, пов'язаних із дотриманням принципу соціальної справедливості.

Значні ресурси, що перерозподіляються через систему публічних фінансів, накладають велику відповідальність за ефективне управління ними. В умовах економічної нестабільності, фіскальних дисбалансів і боргових криз питання пошуку адекватних інструментів управління публічними фінансами набувають особливої гостроти. Від відповіді на них залежать як глибина й тривалість кризи, так і можливості її швидкого подолання, відновлення економічного зростання та надання йому стійкого, збалансованого характеру, підвищення національного добробуту» [14, с. 7].

В умовах триваючої війни основними ризиками функціонування публічних фінансів залишаються:

– загрози збереження макроекономічної стабільності;

– зниження темпів економічного зростання та недостатній для належного виконання функцій держави обсяг акумульованих до бюджетів коштів;

– зростання потреби у фінансових ресурсах у зв'язку з необхідністю фінансування оборони, відновлення виробничого потенціалу, вирішення соціальних проблем;

– зниження якості бюджетного планування й ефективності використання публічних фінансових ресурсів через проблеми повноцінного використання програмно-цільового, партиципаторного і гендерно орієнтованого бюджетування, порушення фінансової дисципліни учасниками бюджетного процесу;

– зниження платоспроможності державного та місцевих бюджетів, бюджету Пенсійного фонду України, тимчасові касові розриви, недостатньо ефективне управління ліквідністю єдиного казначейського рахунка;

– збільшення обсягів бюджетного дефіциту (у 2022 р. у 4,6 разу до 914,7 млрд. грн. або 18,6% від ВВП порівняно із 197,9 млрд. грн. у 2021 р. [5]) та державного боргу (у 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну стрімко підвищилася частка державного боргу в обсязі ВВП – з 43,3% у 2021 р. до 71,6%. За останні п'ять років обсяг державного та гарантованого державного боргу зріс на 42,3%, а державного боргу – на 51,2%. Станом на 30.09.2023 р. зазначені показники становили відповідно 133,62 млрд. грн. США та 124,71 млрд. грн. США [2]), підвищення питомої ваги зовнішньої заборгованості у структурі державного боргу, а, отже, зниження боргової стійкості;

– посилення фіскальної вразливості та фіскальних дисбалансів;

– зниження ефективності управління фіскальними ризиками;

– несприятливий для відновлення та активізації інвестиційної діяльності фіскальний простір.

Як слушно застерігає А. Крисоватий, «вкрай важливо не допустити найгіршого сценарію розвитку економічної ситуації – повної залежності публічних фінансів держави від іноземної фінансової (насамперед, бюджетної) допомоги» [7, с. 24].

Тому необхідною передумовою забезпечення стійкості публічних фінансів в умовах війни є розвиток адаптивного управління ними. Воно базується на врахуванні

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

важливого принципу менеджменту – адаптивності, тобто здатності своєчасно реагувати на зміну зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на функціонування публічних фінансів, на основі коригування системи управління ними та вдосконалення взаємозв'язків між компонентами цієї системи.

Для формування дефініції «адаптивне управління публічними фінансами» варто використати систематизовані С. Мельником наукові підходи до трактування терміну «адаптивне управління» як «процесу прийняття управлінських рішень; пристосування дій суб'єкта управління до особливостей об'єкта; зміни в управлінні залежно від рівня інформаційного забезпечення; гнучкого інноваційного управління; управління, що забезпечує виживання системи» [9, с. 5]. Отже, адаптивне управління публічними фінансами – це реалізація заходів, спрямованих на зміну суб'єкта та об'єкта управління, використовуваних фінансових інструментів та технологій прийняття управлінських рішень щодо формування і витрачання публічних фінансових ресурсів, здійснення контролю за їх рухом, інституційного забезпечення з метою протидії ризикам (в сучасних реаліях – ризикам воєнного часу) та забезпечення стійкості публічних фінансів до зовнішніх загроз і внутрішніх викликів.

В умовах сучасної воєнної реальності «піднімаються значення і важливість своєчасності та багатовекторності ухвалення рішень саме національними урядами, і зокрема у сфері публічних фінансів. Адже саме вони несуть відповідальність перед своїм народом у межах суверенних територій. Війна підтверджує високу актуальність глобалізаційних аспектів міжнародної допомоги на шляху до європейського майбутнього» [7, с. 28]. З огляду на зазначене, обмеженість обсягу публічних фінансових ресурсів, які формуються як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел, вимагає виважених управлінських рішень щодо ефективного їх використання суб'єктами управління публічними фінансами.

Водночас, аналізуючи результати контрольно-аналітичних заходів, проведених аудиторами Рахункової палати України та Державної аудиторської служби України за останні п'ять років, можна констатувати погіршення фінансової дисципліни, збільшення обсягу порушень бюджетного законодавства учасниками бюджетного процесу та прийняття неефективних управлінських рішень у сфері публічних фінансів.

У процесі проведення аудиторами Рахункової палати України заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) (фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів) виявлено порушень та недоліків під час управління публічними фінансами в 2018 р. обсягом 17,04 млрд. грн., у 2019 р. – 49,8 млрд. грн. у 2020 р. – 26,3 млрд. грн., у 2021 р. – 125,7 млрд. грн., у 2022 р. – 58,6 млрд. грн. (рис. 4).

У 2021 р. порівняно із попередніми роками суттєво збільшилась питома вага виявлених Рахунковою палатою України недоліків і порушень під час управління публічними фінансами від загального обсягу перевірених коштів – до 21,22% із несуттєвим зниженням до 16,68% у 2022 р., що свідчить про погіршення фінансової дисципліни, збільшення обсягу порушень бюджетного законодавства учасниками бюджетного процесу та прийняття неефективних управлінських рішень.

Рис. 4. Обсяг та види виявлених Рахунковою палатою України порушень та недоліків під час управління публічними фінансами у 2018–2022 рр.
Джерело: побудовано авторами на основі даних [11].

Аналізуючи абсолютні обсяги та структуру виявлених Рахунковою палатою України порушень та недоліків під час управління публічними фінансами, вкажемо, що у 2019 р. серед порушень переважали порушення бюджетного та іншого законодавства, зокрема і нецільове використання бюджетних коштів – 64,53%; у 2020 р. – неефективне управління публічними фінансами та майном, неефективне використання публічних фінансових ресурсів – 45,43%; у 2018 р. та 2022 р. – порушення і недоліки при адмініструванні доходів Державного бюджету України – відповідно 40,11% і 78,26%. З 2021 р. у звітах Рахункової палати України окремо відображаються порушення, допущені при плануванні публічних фінансів, які раніше відносилися до групи порушень «Порушення бюджетного законодавства, у тому числі нецільове використання коштів і порушень при плануванні». Саме у 2021 р. їхня питома вага у структурі виявлених порушень і недоліків є найбільшою – 59,92% (рис. 5).

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

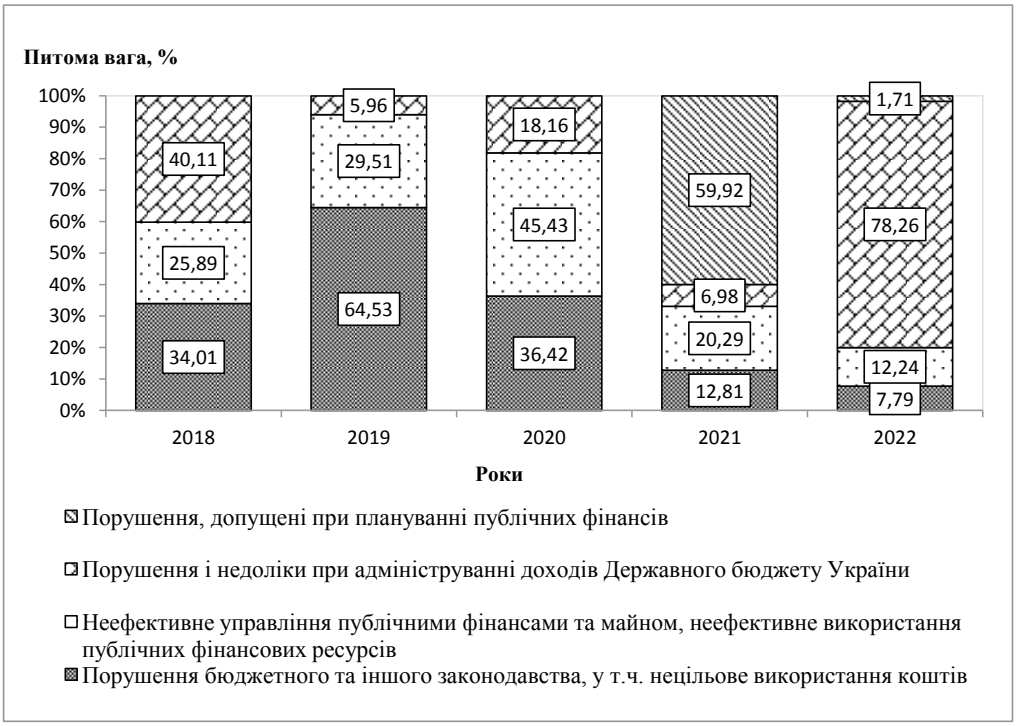

Рис. 5. Структура виявлених Рахунковою палатою України порушень та недоліків під час управління публічними фінансами у 2018–2022 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі даних [11].

У 2022 р. у складі порушень та недоліків при адмініструванні дохідної частини державного бюджету (45,9 млрд. грн.) переважали порушення, пов'язані з несвоєчасним та не в повному обсязі перерахуванням до бюджету коштів (обов'язкових платежів) – 37,3 млрд грн (81,3%). Значно меншою були частки таких порушень: неналежний контроль органів виконавчої влади за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) – 7 млрд грн (15,2%), недосконалість законодавства, що дає можливість господарюючим суб'єктам застосовувати схеми мінімізації платежів до бюджету – 0,9 млрд грн (2%), незастосування штрафних санкцій та пені – 0,6 млрд грн (1,4%), недоплати до бюджету за результатами фінансово-господарської діяльності об'єктів контролю – 0,05 млрд грн (0,1%).

Найбільш характерними видами неефективного управління публічними фінансами і майном, їх неефективного використання (7,2 млрд грн) були такі порушення: неефективне управління державними коштами – 4,3 млрд грн (60,1%), нерезультативне використання – 1,3 млрд грн (18,6%), непродуктивне використання – 1,2 млрд грн (16,1%), неефективне управління державним майном – 0,18 млрд грн (2,5%), неекономне використання – 0,17 млрд грн (2,4%), втрати (збитки) бюджету внаслідок ухвалення необґрунтованих управлінських рішень – 0,02 млрд грн (0,3%).

«У Бюджетному кодексі України порушується проблема забезпечення ефективного витрачання бюджетних ресурсів, обґрунтовуються доцільність та необхідність здійснення оцінювання і проведення контролю за цим процесом, але відповідальність учасників бюджетного процесу за бюджетні правопорушення настає у разі нецільового (а не неефективного) використання бюджетних ресурсів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо взяття ними бюджетних зобов'язань та ін. З огляду на це, доцільно в Бюджетному кодексі України передбачити заходи впливу у разі неефективного використання бюджетних ресурсів. Зазначене видається можливим в умовах запровадження програмно-цільового методу на рівні всіх бюджетів, який дає змогу провести оцінювання ефективності бюджетних програм» [8]. Однак, незважаючи на обов'язкове запровадження програмно-цільового бюджетування у бюджетному процесі на державному та місцевому рівнях з 2018 р., його постійне удосконалення, на сьогодні залишається безліч проблем, які посилились у зв'язку із обмеженнями запровадженого режиму військового стану, які потребують вирішення. Зокрема, доцільно відновити, як і передбачається з 1 січня 2024 р., складання документів середньострокового бюджетного планування та забезпечити їх узгодженість із стратегічними планами. Необхідно, також удосконалити методику оцінювання ефективності бюджетних програм, підходи до їх формування та оптимізації. Розпорядникам бюджетних коштів варто, як передбачено у наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету» [10] від 25.08.2023 р. № 465, забезпечити зв'язок бюджетної програми із цілями державної політики під час визначення назви бюджетної програми, її мети, завдань, напрямів використання бюджетних коштів, результативних показників, а результативні показники формувати, враховуючи мету і завдання бюджетної програми. Такі заходи поряд із регулярним проведенням оглядів витрат публічних фінансових ресурсів та ефективним моніторингом результативності сприятимуть підвищенню ефективності управління публічними фінансами.

Серед порушень бюджетного та іншого законодавства (4,6 млрд. грн.) у 2022 р. обсяг порушень, пов'язаних з неналежним веденням бухгалтерського обліку становив 1,54 млрд грн (33,7%), використання коштів державного бюджету з порушенням чинного законодавства – 1,18 млрд грн (25,9%), порушень, допущених при управлінні та використанні державного майна – 1,12 млрд грн (24,0%), порушень під час здійснення публічних закупівель – 0,36 млрд грн (7,8%), нецільового використання бюджетних коштів – 0,35 млрд грн (7,6%), втрат (збитків) внаслідок ухвалення управлінських рішень з порушенням норм законодавства – 0,019 млрд грн (0,4%) [11].

Крім контролю за надходженням і використанням коштів Державного бюджету України, який проводиться Рахунковою палатою України, функції щодо формування і реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю покладено на Державну аудиторську службу України, яка проводить державний фінансовий аудит, інспектування, перевірки закупівель і моніторинг закупівлі.

Результати проведеного державного фінансового контролю органами Державної аудиторської служби України у 2018–2022 рр. також підтверджують низьку фінансову дисципліну учасників бюджетного процесу, оскільки публічні фінансові ресурси

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

використовуються з порушеннями законодавства, а фінансові порушення виявлено більше, ніж у половині об'єктів контролю (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виявлених Державною аудиторською службою України фінансових порушень у 2019–2022 рр.

Роки	Види фінансових порушень								Загальний обсяг порушень, млрд грн
	недоотримання фінансових ресурсів		незаконні витрати ресурсів		нецільові витрати ресурсів		нестача коштів та матеріальних цінностей		
	обсяг, млрд грн	питома вага, %	обсяг, млрд грн	питома вага, %	обсяг, млрд грн	питома вага, %	обсяг, млрд грн	питома вага, %	
2018	25,9	13,04	142,7	71,85	4,3	2,17	25,7	12,94	198,6
2019	409,7	23,84	1105,9	64,35	95,3	5,55	107,7	6,27	1718,6
2020	151633	98,20	2309,8	1,50	312,7	0,20	161,7	0,10	154417,2
2021	5841,4	39,60	7124,9	48,30	1746,6	11,84	37,7	0,26	14750,6
2022	60833	60,92	38666,3	38,72	285	0,29	69,5	0,07	99853,8

Джерело: розроблено авторами на основі даних [13].

Так, обсяг виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, з 2018 р. до 2020 р. збільшився до 154,4 млрд грн з подальшою тенденцією до спаду до 14,8 млрд грн у 2021 р. та збільшенням до 99,9 млрд грн у 2022 р.

У 2018–2019 рр. та 2021 р. основним фінансовим порушенням, яке призвело до фінансових втрат, у тому числі бюджетних ресурсів, була незаконна витрата ресурсів (питома вага у загальному обсязі мала тенденцію до спаду з 71,85% у 2018 р. до 48,3% у 2021 р.), що вказує на низьку якість бюджетного планування і визначає необхідність активізації попереднього фінансового контролю, оскільки розмір фінансових відшкодувань втрачених ресурсів є незіставним із розміром завданих фінансових збитків.

У 2020 р. та 2022 р. у складі фінансових порушень, виявлених Державною аудиторською службою України, переважали порушення, які призвели до недоотримання фінансових ресурсів, – відповідно 98,2% та 60,92%.

У 2022 р. «проведеними державними фінансовими аудитами виявлено неефективних управлінських дій (рішень) або ризикових операцій, що призвели до упущених вигод / недоодержаних доходів на загальну суму майже 56,8 млрд грн (у 2021 р. – 92,7 млрд грн) або непродуктивних / зайвих витрат обсягом майже 92,7 млрд грн (у 2021 р. – понад 27,1 млрд грн), неефективних управлінських дій (рішень) або ризикових операцій, що можуть призвести (свідчити) про упущені вигоди / неотримані доходи на суму понад 20,9 млрд грн (у 2021 р. – 23,9 млрд грн) або непродуктивні / зайві витрати обсягом близько 23,9 млрд грн (у 2021 р. – понад 8,9 млрд грн)» [11].

Отже, виявлені під час контрольно-аналітичних заходів, проведених аудиторами Рахункової палати України та Державної аудиторської служби України, порушення учасниками бюджетного процесу дають підстави констатувати не тільки такі

негативні явища як порушення ними фінансової дисципліни, бюджетного та іншого законодавства, а й звернути увагу на таку важливу проблему як неефективне управління публічними фінансами.

З огляду на зазначене, не втрачають актуальності визначені Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки цілі:

– «реалізація пов'язаного із стратегічним плануванням середньострокового бюджетного планування, що дасть змогу розподілити публічні ресурси з урахуванням визначених пріоритетів держави та сприятиме забезпеченню передбачуваності бюджетної політики;

– підвищення ефективності публічних видатків та покращення якості надання публічних послуг шляхом регулярного проведення оглядів витрат державного бюджету і посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за їх раціональне використання для реалізації цілей своєї діяльності;

– посилення контролю за оцінюванням впливу на бюджетні ресурси нових ініціатив центральних органів виконавчої влади для забезпечення збалансованості державних фінансів та недопущення ухвалення фінансово необґрунтованих рішень;

– забезпечення вчасного виявлення фіскальних ризиків і здійснення заходів для мінімізації їх негативного впливу на публічні фінанси;

– підвищення якості та ефективності адміністрування податків та зборів і посилення інституційної спроможності органів, які реалізують податкову та митну політику;

– подальша підтримка процесу бюджетної децентралізації шляхом забезпечення чіткого розподілу відповідних повноважень і ресурсів та посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування;

– реалізація раціональної політики управління боргом на державному і місцевому рівні та запровадження сучасної моделі управління ліквідністю;

– забезпечення подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління публічними фінансами;

– підвищення рівня професійної компетентності працівників системи публічних фінансів» [12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Турбулентність національної економіки, спричинена зовнішніми загрозами і внутрішніми структурними трансформаціями, посиленням деструктивних процесів (економічною кризою, війною), негативно впливає на функціонування фінансової системи та публічних фінансів як її важливої компоненти.

В умовах війни та економічної кризи особливої актуальності набувають питання здійснення адаптивного управління публічними фінансами з метою забезпечення їх стійкості в контексті протидії ризикам воєнного часу, підвищення ефективності використання публічних фінансових ресурсів. Саме з цією метою в бюджетному процесі на державному та місцевому рівнях використовується програмно-цільове бюджетування та впроваджуються інші заходи відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки.

У результаті проведеного дослідження розроблено наукові підходи до розкриття сутності понять «управління публічними фінансами» та «адаптивне управління

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

публічними фінансами», охарактеризовано складові управління публічними фінансами як системи та процесу.

Обґрунтовано концептуальні засади удосконалення управління публічними фінансами та акцентовано увагу на доцільності:

– перегляду стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку з метою забезпечення сталого інклюзивного зростання Української держави, визначення на їхній основі основних напрямів фіскальної політики та підвищення рівня фінансової безпеки держави з урахуванням впливу ризиків воєнного часу;

– дотримання рекомендованих ОЕСР принципів ефективного бюджетування та принципів управління державними фінансами від Sigma, які є підґрунтям для модернізації системи публічного управління на основі міжнародних стандартів і передового досвіду, побудови сучасної системи державного врядування з потужними інституціями, придатними для інтеграції в ЄС;

– відновлення практики ухвалення Бюджетної декларації на три роки та врахування визначених у ній цілей фіскальної політики під час формування проекту державного бюджету, та прогнозів місцевих бюджетів;

– забезпечення витрачання публічних фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики шляхом оптимізації бюджетних програм;

– підвищення ефективності здійснення видатків бюджетів шляхом удосконалення результативних показників бюджетних програм та методики оцінювання ефективності бюджетних програм, яку проводять головні розпорядники бюджетних коштів.

У подальших наукових дослідженнях увагу доцільно приділити обґрунтуванню новітньої парадигми управління публічними фінансами в контексті післявоєнного відновлення України.

Література

1. Бліщук К. М. Стратегії вдосконалення управління публічними фінансами. *Ефективність державного управління:* зб. наук. пр. Вип. 2 (67): у 2-х ч. Ч. 1; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2021. С. 116–131.
2. Боргова статистика Міністерства фінансів України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. 2023. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st.
3. Бюджетний менеджмент: підруч.; В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. За заг. ред. В. Федосова. К.: КНЕУ, 2004. 864 с.
4. Гілл Карен. Принципи державного управління. Sigma. 2017. URL: https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-Overview-2017-Ukrainian.pdf.
5. Державний веб-портал бюджету для громадян «Open budget». 2023. URL: https://openbudget.gov.ua/.
6. Клімова С. М. Управління публічними фінансами як складова реформи державного управління в Україні. *Держава та регіони.* Серія: Право. 2016. № 3 (53). С. 84–89.
7. Крисоватий А. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. Світ фінансів. 2023. № 1 (74). С. 8–30.

8. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 412 с.
9. Мельник С. І. Адаптивне управління фінансовою безпекою підприємства. *Ефективна економіка.* 2022. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10271.
10. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету» від 25.08.2023 р. № 465. URL: https://mof.gov.ua/uk/decrees_2023-609.
11. Річні звіти Рахункової палати України за 2018–2022 роки. Офіційний сайт Рахункової палати України. 2023. URL: http://rp.gov.ua/Activity/Reports/.
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації» від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text.
13. Статистичні звіти Державної аудиторської служби України. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. 2023. URL: https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/53.
14. Удосконалення управління державними фінансами та реформування податкової системи України; за ред. Т. І. Єфименко. К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2015. 446 с.
15. Шолкова Т. Б. Поняття та значення управління публічними фінансами. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2019. Вип. 15. С. 143–151. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/view/196.
16. OECD. Policy responces: Ukraine tackling the policy challenges. Державне врядування в Україні: наслідки російської війни. URL: 2022. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/cf85c9db-uk.pdf?expires=1698424956&id=id&accname=guest&checksum=04211AA8A19D71E590E5D5E3333CA404.
17. OECD. Recommendation of the council on budgetary governance. 2015. URL: https://www.oecd.org/gov/budgeting/Recommendation-of-the-Council-on-Budgetary-Governance.pdf.

References

1. Blishchuk, K. (2021). Stratehii vdoskonalennia upravlinnia publichnymy finansamy [Strategies for improving public finance management]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration,* 2 (67), 116–131 [in Ukrainian].
2. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2023). Borhova statystyka Ministerstva finansiv Ukrainy [Debt statistics of the Ministry of Finance of Ukraine]. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from: https://www.mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st [in Ukrainian].
3. Fedosov, V., Oparin, V., & Safonova, L. (2004). Biudzhetnyi menedzhment [Budget management], Kyiv [in Ukrainian].

4. Hill, K. (2017). Pryntsypy derzhavnoho upravlinnia [Principles of public administration]. Sigma. Retrieved from: https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-Overview-2017-Ukrainian.pdf [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian «Open budget». (2023). [State web portal of the budget for citizens «Open budget»]. Retrieved from: https://openbudget.gov.ua/ [in Ukrainian].
6. Klimova, S. (2016). Upravlinnia publichnymy finansamy yak skladova reformy derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Public Finance Management as a Component of Public Administration Reform in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 3 (53), 84–89 [in Ukrainian].
7. Krysovatyi, A. (2023). Voienni realii fiskalnoho prostoru publichnykh finansiv Ukrainy [Military realities of the fiscal space of public finance in Ukraine]. *Svit finansiv – World of finance*, 1 (74), 8–30 [in Ukrainian].
8. Lobodina, Z. (2018). Biudzhetnyi mekhanizm: kontseptualni zasady ta perspektyvy modernizatsii [Budget Mechanism: Conceptual Foundations and Prospects for Modernization], Ternopil [in Ukrainian].
9. Melnyk, S. (2022). Adaptyvne upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpryiemstva [Adaptive management of financial security of the enterprise]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy,* 5. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10271 [in Ukrainian].
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2023). Nakaz «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo formuvannia biudzhetnykh prohram holovnymy rozporiadnykamy koshtiv derzhavnoho biudzhetu» vid 25.08.2023 r. № 465 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On Approval of the Methodological Recommendations for the Formation of Budget Programs by the Main Spending Units of the State Budget» dated August 25, 2023]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/uk/decrees_2023-609 [in Ukrainian].
11. Rakhunkova palata Ukrainy (2023). Richni zvity Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2018–2022 roky [Annual reports of the Accounting Chamber of Ukraine for 2018-2022]. Ofitsiinyi sait Rakhunkovoi palaty Ukrainy [Official website of the Accounting Chamber of Ukraine]. Retrieved from: http://rp.gov.ua/Activity/Reports/ [in Ukrainian].
12. Kabinet Ministriv Ukrainy (2021). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2022–2025 roky ta planu zakhodiv z yii realizatsii» vid 29.12.2021 r. № 1805-r [Cabinet of Ministers of Ukraine «On approving the Strategy for Reforming the Public Finance Management System for 2022-2025 and the Action Plan for its Implementation» dated December 29, 2021]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text [in Ukrainian].
13. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2023). Statystychni zvity Derzhavnoi audytorskoi sluzhby Ukrainy [Statistical reports of the State Audit Service of Ukraine]. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi audytorskoi sluzhby Ukrainy [Official website of the State Audit Service of Ukraine]. Retrieved from: https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/53 [in Ukrainian].

14. Yefymenko, T. (2015). Udoskonalennia upravlinnia derzhavnymy finansamy ta reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy [Improving public financial management and reforming the tax system of Ukraine], Kyiv [in Ukrainian].
15. Sholkova, T. (2019). Poniattia ta znachennia upravlinnia publichnymy finansamy [The concept and importance of public finance management]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka) – International Legal Bulletin: topical issues of our time (theory and practice),* 15, 143–151. Retrieved from: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/view/196 [in Ukrainian].
16. OECD. (2022). Policy responces: Ukraine tackling the policy challenges. Public governance in Ukraine: consequences of the Russian war. Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/cf85c9db-uk.pdf?expires=1698424956&id=id&accname=guest&checksum=04211AA8A19D71E590E5D5E3333CA404.
17. OECD. (2015). Recommendation of the council on budgetary governance. Retrieved from: https://www.oecd.org/gov/budgeting/Recommendation-of-the-Council-on-Budgetary-Governance.pdf.

Статтю отримано 02 листопада 2023 р.
Article received November 02, 2023.

UDC 351.77
JEL classification: E02, O20, O21
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.029

Алла МЕЛЬНИК,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: melnykaf@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6033-7332

Лариса МАТЮК,
заступник начальника управління надання медичної
допомоги населенню, розвитку охорони здоров'я
та правового забезпечення Департаменту охорони здоров'я,
Тернопільська обласна державна адміністрація,
вул. Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46002, Україна,
e-mail: orchidea2008@ukr.net
ORCID ID: 0009-0007-4308-1436

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ В ПРАКТИКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ТЕОРЕТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Мельник А., Матюк Л. Імплементація кластерного підходу в практику територіальної організації охорони здоров'я: теоретико-інституціональні та практичні аспекти. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 29–51. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.029

Melnyk, A., Matiuk, L. (2023). Implementatsiia klasternoho pidkhodu v praktyku terytorialnoi orhanizatsii okhorony zdorovia: teoretyko-instytutsionalni ta praktychni aspekty [Implementation of the cluster approach in the practice of the territorial organization of health care: theoretical, institutional and practical aspects]. *Visnyk economiky – Herald of Economics*, 4, 29-51. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.029

Анотація

Вступ. *Реформування системи охорони здоров'я в Україні забезпечило створення багаторівневого надання медичних послуг, яке охопило медичні заклади всіх форм власності, що є не лише конкурентами на регіональному та локальних ринках, але й повноправно отримали можливість взяти участь у договірних відносинах з Національною службою здоров'я України (НСЗУ) щодо надання пакетів медичної допомоги. Попри позитивні наслідки трансформаційних змін, в регіонах виникла*

© Алла Мельник, Лариса Матюк, 2023.

низка проблем щодо формування оптимальних комунікацій між різними рівнями надання медичних послуг, доступності послуг для пацієнтів, логістики, пов'язаної з медичним обслуговуванням, ефективності використання бюджетних коштів, матеріальних і людських ресурсів, доступності спеціальної медичної допомоги в окремих регіонах (в першу чергу регіонах воєнних дій), територіальної організації мережі. Згідно з урядовими рішеннями, для розв'язання цих проблем, започатковано процес формування госпітальних округів та госпітальних кластерів, що, як показує практика, вимагає неоднозначних управлінських рішень. Зазначене актуалізує проблему наукового супроводу (аналітичних оцінок, моніторингу, проектування можливих подальших змін) сучасних процесів територіальної організації охорони здоров'я та публічного управління нею на регіональному та локальному рівнях.

***Мета дослідження** – системний аналіз процесів кластеротворення в охороні здоров'я і на цій основі розвиток теоретико-методологічних положень та обґрунтування напрямів подальшого удосконалення сформованих моделей територіальної організації галузі.*

***Методи.** Застосовані методи: системного аналізу – для оцінювання процесу становлення нормативно-правових передумов започаткування кластерних ініціатив в охороні здоров'я, компаративного аналізу – з метою виявлення теоретичних підходів до трактування феномену територіальних кластерів у вітчизняній і зарубіжній науковій думці. Використано загальнонаукові й емпіричні методи економічної науки: методи аналізу і синтезу, порівняння, зведення та групування – для виявлення потенціалу, можливостей та загроз в реалізації управлінських рішень щодо подальшого функціонування та розвитку кластерів в охороні здоров'я регіонів України.*

***Результати.** Доведено, з застосуванням низки аргументів, доцільність використання кластерного підходу в територіальній організації охорони здоров'я. Дано оцінку процесам становлення інституційного базису формування кластерів в охороні здоров'я в Україні. Визначено особливості організаційної структури територіального госпітального кластера. Здійснено емпіричний аналіз передумов формування госпітальних кластерів в окремих регіонах України. Визначено очікувані результати формування спроможної мережі і утворення територіальних госпітальних кластерів та ризики в реалізації управлінських рішень щодо обраної моделі територіальної організації медичного простору. На основі моделювання можливого впливу інституційних, виробничих, інфраструктурних та фінансових факторів на функціонування і розвиток новоутворених структурних утворень в охороні здоров'я регіону, запропоновано можливі варіанти попередження, і нівелювання негативних впливів та розбудови взаємовідносин органів місцевого самоврядування з медичними закладами різного рівня з метою оптимізації синергетичного ефекту кластеротворення.*

***Перспективи.** Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на питаннях моніторингу роботи мережі закладів первинної і спеціалізованої медичної допомоги в рамках новоутворених госпітальних кластерів та впровадженні інформаційних систем в практику стратегічного та оперативного управління спроможною мережею охорони здоров'я.*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Ключові слова: *Кластер, охорона здоров'я, територіальна організація, госпітальний кластер, госпітальний округ, медична реформа, спеціалізована медична допомога, спроможна мережа.*

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 5, бібл.: 24.

Alla MELNYK,
D. Sc. (Economics), Professor,
Professor Department ofmanagement,
public administration,
Western Ukrainian National University,
11 Lvivska st., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: melnykaf@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6033-7332

Larysa MATIUK,
deputy head of the Department of
providing medical assistance to the
population, development of health care and
legalsupport of the Health Care Department
of the Ternopil Regional State Administration,
8 Hrushevskoho st., Ternopil, 46002, Ukraine,
e-mail: orchidea2008@ukr.net
ORCID ID:

Abstract

Introduction. *The reform of the health care system in Ukraine ensured the creation of a multi-level provision of medical services, which covered medical institutions of all forms of ownership, which are not only competitors on the regional and local markets, but also had the full opportunity to participate in contractual relations with the National Health Service of Ukraine (NSZU) regarding the provision of medical care packages. Despite the positive consequences of transformational changes, a number of problems arose in the regions regarding the formation of optimal communications between different levels of providing medical services, the availability of services for patients, logistics related to medical care, the effectiveness of the use of budget funds, material and human resources, the availability of special medical care in separate regions (primarily regions of military operations), territorial organization of the network. According to government decisions, to solve these problems, the process of forming hospital districts and hospital clusters has been initiated, which, as practice shows, requires ambiguous management decisions. The above actualizes the problem of scientific support (analytical assessments, monitoring, design of possible further changes) of modern processes of the territorial organization of health care and its public management at the regional and local levels.*

The purpose *of the research is a systematic analysis of the processes of cluster formation in health care and, on this basis, the development of theoretical and methodological provisions and justification of directions for further improvement of the established models of territorial organization of the industry.*

Methods. *Applied methods of system analysis - to evaluate the process of establishing regulatory and legal prerequisites for starting cluster initiatives in health care, comparative analysis - in order to identify theoretical approaches to the interpretation of the phenomenon of territorial clusters in domestic and foreign scientific opinion. General scientific and empirical methods of economic science are used: methods of analysis and synthesis, comparison, summary and grouping - to identify the potential, opportunities and threats in the implementation of management decisions regarding the further functioning and development of clusters in health care of the regions of Ukraine.*

The results. *Using a number of arguments, the expediency of using the cluster approach in the territorial organization of health care has been proven. The process of establishing the institutional basis for the formation of clusters in health care in Ukraine is evaluated. The peculiarities of the organizational structure of the territorial hospital cluster are determined. An empirical analysis of the prerequisites for the formation of hospital clusters in certain regions of Ukraine was carried out. The expected results of the formation of a capable network and the formation of territorial hospital clusters and risks in the implementation of management decisions regarding the selected model of the territorial organization of the medical space are determined. Based on the modeling of the possible influence of institutional, industrial, infrastructural and financial factors on the functioning and development of newly formed structural entities in the health care of the region, possible options for prevention and leveling of negative effects and development of relations between local self-government bodies and medical institutions of various levels are proposed for the purpose of optimization synergistic effect of cluster formation.*

Prospects. *It is advisable to focus further scientific research on the issues of monitoring the work of the network of primary and specialized medical care institutions within the framework of newly formed hospital clusters and the introduction of information systems into the practice of strategic and operational management of a capable health care network.*

Keywords: *Cluster, health care, territorial organization, hospital cluster, hospital district, medical reform, specialized medical care, capable network.*

Formulas: 0, fig.: 1, tab.: 5, bibl.: 24.

Постановка проблеми. Реформування системи охорони здоров'я в Україні, як результат, забезпечило створення трьох рівнів надання медичних послуг – первинного, вторинного (спеціалізованого) і третинного (високоспеціалізованого), які охопили, передусім, медичні заклади комунальної та державної власності. Поряд з цим в регіонах інтенсивно розвивається мережа приватних медичних закладів, які є не лише конкурентами в наданні медичних послуг на регіональному (локальному) ринку, але й повноправно мають можливість взяти участь у договірних відносинах з НСЗУ щодо надання пакетів медичної допомоги. Попри позитивні наслідки трансформаційних змін, в регіонах виникла низка проблем щодо формування оптимальних комунікацій між різними рівнями надання медичних послуг, доступності послуг для пацієнтів, логістики, пов'язаної з медичним обслуговуванням, ефективності використання бюджетних коштів, матеріальних і людських ресурсів, територіальної організації спроможної мережі. Окрім того, на сьогоднішній день в Україні є проблеми з доступністю якісної спеціалізованої медичної допомоги в окремих регіонах країни.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Згідно урядових рішень, з метою розв'язання цих проблем започатковано процес формування госпітальних округів та госпітальних кластерів, що, як показує практика, вимагає неоднозначних управлінських рішень. Зазначене актуалізує проблему наукового супроводу сучасних процесів територіальної організації охорони здоров'я та публічного управління на регіональному і локальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні засади територіальної організації продуктивних сил, просторового розвитку секторів економіки, видів економічної діяльності розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема М. Долішнього, З. Варналія, Я. Жаліло, М. Мельник та ін. Сучасні проблеми формування та функціонування госпітальних округів розглянуті А. Васіною. Проблеми формування територіальних кластерів знайшли відображення у працях О. Варяниченко, М. Гоменюк, Р. Глушаниці, С. Давимуки, В.Жерухи, О.Кузьміна, Л.Федулової. Серед зарубіжних вчених, в працях яких піднята проблема кластеризації, варто відзначити таких дослідників, як: M. Porter [1], C. Ketels, O. Solvell, G. Lindgvist [2], M. Enright [3], E. Braun, L.van den Berg [4].

Незважаючи на розгляд в економічній літературі окремих теоретичних та практичних положень формування та функціонування регіональних кластерів, зазначені дослідження не охоплюють таку сферу життєдіяльності як охорона здоров'я, особливо стосовно врахування посттрансформаційних змін, яких вона зазнала в Україні в результаті перших етапів реформування. Це вимагає детального аналізу нових явищ в царині кластеризації та їх оцінки через призму напрацьованих емпіричних розвідок.

Мета статті – системний аналіз процесів кластеротворення в охороні здоров'я і на цій основі розвиток теоретико-методологічних положень та обґрунтування напрямів подальшого удосконалення сформованих моделей територіальної організації галузі.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою функціонування сучасної системи охорони здоров'я в будь якому регіоні є наявність модельного сценарію її сталого розвитку та механізмів її ресурсного забезпечення. Це обумовлює необхідність вибору інноваційних шляхів розв'язання цієї проблеми у всіх сферах життєдіяльності. З метою досягнення цілей якісного і доступного забезпечення надання медичних послуг Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174 «Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я» [5] передбачено формування у регіонах госпітальних округів та госпітальних кластерів. Пропозиція щодо утворення таких інституційних утворень корелюється з процесами реалізації завдань добровільного об'єднання територіальних громад.

За змістом – це по суті інтеграційний процес, в рамках якого відбувається об'єднання надання послуг в лікарнях та догляду на рівні громад, первинної і спеціалізованої медичної допомоги, інтенсивного лікування та реабілітації, фізичних та психічних аспектів здоров'я, медичної та соціальної допомоги.

На реалізацію ухваленого нормативно-правового акту в регіонах розроблені плани розвитку госпітальних округів на 2023–2025 роки з пропозиціями утворення госпітальних кластерів та визначення спроможної мережі закладів охорони здоров'я.

Успіх будь якого управлінського рішення можливий, якщо воно сформоване: по-перше, на якісній теоретико-методологічній базі; по-друге, на об'єктивній, комплексній

оцінці об'єкта управлінських дій; по-третє, на врахуванні практичного досвіду суб'єктів управління, які вже започаткували і апробували такі інновації; по-четверте, на дотриманні інституційних рамок, встановлених законодавством країни. З огляду на це, розглянемо проблему формування і функціонування госпітальних кластерів через призму теоретичного базису кластеротворення, інституційного середовища та практичної апробації.

Теоретичний базис. В економічній літературі кластери розглядаються як ефективна форма розвитку регіонів. Як зазначають С. Давимука, Л. Федулова: «Ретроспектива показує, що основою економічної політики багатьох розвинених країн, починаючи з 90-х років XX ст. були процеси саме кластеризації економіки, якими вже охоплено понад 50% економік провідних країн» [6, с. 95]. І хоча ідея кластеризації започаткувалась як ідея утворення галузевих кластерів, один із засновників теорії кластеризації М. Портер ще у 90-их роках підкреслив, що «влада економічних угрупувань, за Ойкеном, переходить до кластерів як сконцентрованих за географічним принципом груп взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, а також торговельних об'єднань) у відповідних галузях, конкуруючих, але разом з тим працюючих спільно» [1]. Іншими словами, автор вказує на прив'язаність кластера до певної території, в нашому випадку до регіону чи госпітального округу. Регіональні кластери, за оцінкою дослідників даної проблеми, сприяють розвитку регіонів, на території яких вони розміщені, вони розглядаються як двигун інноваційності, як вид складної багатовекторної організації. Саме увага до значимості інноваційних процесів обумовлює необхідність кластеризації. Відповідно, західні країни, в тому числі країни ЄС, використовують кластерний підхід при розробці і реалізації програм розвитку територій. «В Угоді про Асоціацію між ЄС та Україною (2014) і плані дій, що її деталізують, питання формування нових виробничих систем на основі кластерів проголошено в якості одного з найбільш актуальних напрямків розвитку економіки України» [7, с. 77]. Треба також врахувати, що формування і розвиток кластерів передбачені в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. В користь доцільності використання кластерного підходу в територіальній організації охорони здоров'я, можна назвати кілька вагомих аргументів:

1) надання медичних послуг є надзвичайно прив'язаним до місць поселення їх споживачів, що враховано в принципі субсидіарності;

2) процеси надання медичних послуг охоплюють ланцюг дій, які часто є взаємопов'язаними, а здійснюються на різних рівнях і зонах відповідальності;

3) саме через кластери можна досягти ефект децентралізації менш складних медичних послуг та концентрацію більш спеціалізованої допомоги, не порушивши вимогу доступності, якості, безпеки та безоплатності базового переліку напрямків спеціалізованої медичної допомоги, які гарантує держава;

4) взаємодія медичного персоналу є обов'язковою в рамках розподілу праці на різних рівнях надання медичної допомоги, що вимагає чіткої координації робіт первинної, вторинної і третинної ланки;

5) об'єднання надавачів послуг в єдині кластерні утворення може сприяти вирішенню проблеми зниження трансакційних витрат;

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

6) об'єднання учасників кластера в один виробничий ланцюжок, завдяки координації і кооперації праці, створює потенційну можливість підвищити ефективність і результативність для кожного з них, забезпечує ефект синергії;

7) є проблема диференціації медичної допомоги залежно від складності випадків і управління ризиками, що успішніше може бути вирішена завдяки співпраці в рамках кластера.

Попри очевидну потребу в кластеризації територіального медичного простору, чіткому визначенні медичного територіального кластеру, окреслення його структури в науковій літературі нема. В економічній вітчизняній літературі визначення кластеру пов'язують переважно з діяльністю промислових підприємств, будівельних організацій, видобутком надр, туризмом, підтримкою екосистем. Так, О. Варяченко вважає, що «Кластери – географічно близькі групи взаємозв'язаних підприємств, організацій, асоційованих установ, що належать до певної галузі чи сфери, пов'язані між собою спільними технологіями та навичками, характеризуються спільною діяльністю і взаємодоповнюють один одного» [8, с.119-120]. О. Кузьмін, В. Жаруха вважають, що «кластер – це географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими кооперацийними відносинами» [9, с. 16]. М. Гоменюк зазначає: «Кластер – це сконцентровані за географічною та територіальною ознакою групи взаємозалежних підприємств та споріднених галузей, що провадять спільну економічну діяльність, але в той же час конкурують між собою» [7. с. 77]. Р. Глущанець стверджує, що «кластер є територіально – галузевим добровільним об'єднанням підприємств, які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону» [10, с. 39].

Інституційний базис. Проблема територіальної кластеризації охорони здоров'я в Україні була піднята саме на інституційному рівні. Становлення інституційної бази кластеризації в системі охорони здоров'я в Україні подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Формування нормативно-правової бази кластеризації охорони здоров'я в Україні в період 2016 -2023 років

№ з/п	Назва нормативно-правового акта	Зміст
1.	«Про затвердження Порядку створення госпітальних округів». Пост. КМУ № 932 від 30.11.2016 р. [11].	Визначено госпітальний округ «як функціональне об'єднання закладів охорони здоров'я, розміщених на відповідній території, що забезпечують надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги населенню такої території» [11].
2.	«Примірне положення про госпітальні округи, затверджене Міністерством охорони здоров'я України від 20.02.2017 р., № 165 [12].	Наголошено на недопустимості трактування Госпітального округу як окремого організаційно-правового рівня організації виконавчої влади, окремої юридичної особи чи суб'єкта медичного господарювання [12].

продовження таблиці 1

3.	«Деякі питання створення госпітальних округів» Пост. КМУ №1074 від 27.11.2019 р. [13].	Затверджено нову редакцію «Порядку створення госпітальних округів». Визначено умову створення та функціонування одного госпітального округу в межах області в орієнтації на організацію ефективної і сучасної мережі закладів охорони здоров'я. Закладено нормативний базис нового підходу до організації системи [13].
4.	«Типове положення про госпітальну раду», затверджене 27.11.2019 р. [14].	Затверджено Типове положення про госпітальну раду. Визначено порядок створення і функціонування госпітальних рад, «згідно з яким до їх складу входять представники від кожного з органів, уповноважених управляти комунальними і державними закладами охорони здоров'я, представники облдержадміністрації, об'єднань профспілок, громадських організацій, які представляють інтереси пацієнтів, керівники приватних закладів охорони здоров'я, що забезпечують надання вторинної та госпітального етапу екстреної медичної допомоги» [14; 15, с. 219–2020].

Джерело: розроблено авторами на основі [12; 13; 14; 15, с. 219–220].

Необхідність вдосконалення та реформування законодавства України у сфері охорони здоров'я сприяла ухваленню Верховною Радою України 1 липня 2022 року Закону України 2347-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги» [16]. Цей закон заклав основи масштабних змін у сфері охорони здоров'я, впровадження яких потребує об'єднання зусиль та нових підходів в управлінні.

Однією із ключових змін, регламентованих зазначеним законом, є закріплення на законодавчому рівні принципів формування спроможної мережі закладів охорони здоров'я. Визначено, що вся територія України має бути розподілена на певні території обслуговування – госпітальні округи. У свою чергу, госпітальні округи мають поділятись на менші території обслуговування – госпітальні кластери. Також закон регламентує, що межі госпітальних округів та госпітальних кластерів, порядок їх визначення і функціонування, а також порядок визначення кластерних, надкластерних та інших видів закладів охорони здоров'я, що входять до спроможної мережі госпітального округу, визначаються Кабінетом Міністрів України.

В розвиток цих положень Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 року № 174 «Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я» було визначено, що в межах кожного госпітального округу буде сформована своя єдина спроможна мережа закладів охорони здоров'я, в тому числі тих, що надають спеціалізовану медичну допомогу [5]. Цим самим було закладено базис для створення адаптивної організаційної системи кластерного типу, яка, як правильно зазначено дослідниками цієї проблеми ще у 2020 році, «окреслює рамки регіонального медичного простору та концентрує кадрові, матеріально-технічні, інвестиційні ресурси публічного

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

й приватного секторів для надання повного обсягу вторинної (спеціалізованої) та екстреної медичної допомоги населенню регіону» [15, с. 219].

Варто підкреслити, що Законом 2347 IX не лише закріплено принцип формування спроможної мережі спеціалізованих медичних закладів, але й зауважено, що в рамках госпітального округу необхідно формувати свою єдину унікальну спроможну мережу закладів охорони, визначено типи лікарень цієї мережі (загальна лікарня, кластерний заклад охорони здоров'я, надкластерний заклад охорони здоров'я), вказано, що маршрути екстреної медичної допомоги мають бути переформатовані на основі нової типології закладів охорони здоров'я [16].

Таким чином, на відміну від розглянутих вище трактувань кластера, законодавство в сфері реформування охорони здоров'я розглядає кластеризацію через призму трьох понять: госпітальний кластер, кластерна лікарня, надкластерний заклад охорони здоров'я. Організаційно це виглядає таким чином: в рамках госпітального кластера, як форми територіальної організації медичного простору, функціонують три типи медичних закладів:

– загальні лікарні, які розраховані на обслуговування від 40 тис. осіб, до яких пацієнти можуть доїхати не більше як за годину, а відстань не має перевищувати 60 км. У медзакладах такого типу надаватиметься допомога за базовими напрямками (анестезіологія, неврологія, інфекційні хвороби, ортопедія, травматологія, терапія, хірургія);

– кластерні лікарні (розраховані на обслуговування від 120 тис. осіб), у яких встановиться більш широкий перелік медичних послуг (кардіологія, алергологія, психіатрія, педіатрія, офтальмологія, урологія, трансфузіологія, акушерство і гінекологія);

– надкластерні ЗОЗ, де лікуватимуть найбільш складні випадки і надаватиметься найбільше медичних послуг (за напрямками – гастроентерологія, неонатологія, ендокринологія, інтенсивна терапія, кардіологія, кардіохірургія, пульмонологія, судинна хірургія, реабілітація тощо) [17].

Формування кластерів відображає інфраструктурний етап медичної реформи. Законом від 2022 р. передбачено перезавантаження госпітальних округів, створення в країні 136 кластерів з розрахунку один кластер на один адміністративний район. Було передбачено, що «спроможна мережа включатиме заклади первинної медичної допомоги, центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф із пунктами постійного базування бригад, заклади спеціалізованої допомоги – надкластерні, кластерні та загальні» [18].

Таким чином, через надане роз'яснення законодавець повністю визначив трактування змісту територіального (госпітального) кластера в охороні здоров'я.

Розбудова кластерної системи здійснюється з врахуванням зарубіжного досвіду. Згідно нормативних вимог, передбачених Законом, обласні державні адміністрації мали подати в Міністерство охорони здоров'я України плани спроможної мережі, які повинні базуватись на регіональних особливостях госпітального округу, з метою погодження з останнім. Станом на 24.07.2023 р. МОЗ погодило спроможну мережу у 18 областях країни, що охопила 542 медичних заклади [19]. 20 вересня 2023 року до цієї групи була долучена Волинська область.

Для комплексної оцінки процесу кластеротворення в охороні здоров'я, проведений ретроспективний зріз аналізу необхідно доповнити емпіричними спостереженнями стосовно передумов, критеріїв, особливостей і відмінностей у вирішенні цієї важливої проблеми в окремих регіонах, механізму функціонування кластерів, принципів роботи спроможної мережі в кожному окрузі, здатності реалізувати функції структурними складовими кластерів.

В процесі дослідження в основу емпіричного аналізу взято вивчення досвіду формування спроможної мережі в Івано-Франківській, Чернігівській, Волинській, Вінницькій, Тернопільській областях. Як показав територіальний скринінг, у регіонах, незважаючи на деякі особливості, при формуванні кластерів до уваги було взято: адміністративно-територіальний поділ, чисельність населення і його концентрацію, критерії для формування різних типів медичних закладів в рамках їх нової класифікації, показники захворюваності, поточну міграцію, прогнозну міграцію, транспортну доступність тощо.

Базовою територією для поглибленого дослідження передумов і результатів формування госпітальних медичних кластерів, оцінки якості інституціонального забезпечення цього процесу в нашому дослідженні обрано Тернопільську область. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 724-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Тернопільської області» [21] в регіоні згідно нового територіального поділу визначено 3 адміністративні райони – Кременецький, Тернопільський, Чортківський, 1058 населених пунктів, 18 міст, 17 селищ міського типу, 16 селищних територіальних громад, 21 сільська територіальна громада [20; 21].

Для регіону характерна складна медико-демографічна ситуація, яка обумовлена низьким рівнем народжуваності упродовж останнього десятиліття порівняно з високим рівнем смертності, від'ємним природнім приростом населення, високим рівнем поширеності хронічних неінфекційних та інфекційних захворювань. Станом на 01 січня 2023 року чисельність населення Тернопільської області склала 1014,2 тис. осіб, дитяче населення у віці 0-17 років – склало 18,6 % від усього населення [22]. Демографічні показники в області протягом тривалого часу демонструють стійкі депопуляційні тенденції. За останні 10 років чисельність населення зменшилась на 58,7 тисяч осіб або на 5,45%, за останні 20 років – на 120,0 тисяч або на 10,5%, за останні 30 років – на 153,7 тисяч або на 13,1 % [22]. За 2022 рік чисельність населення зменшилась з 1018,4 тисяч осіб до 1014,2, тобто на 0,42%. Природній приріст становив мінус 8152 особи. Відбувся міграційний приріст, який склав зниження приросту на 3898 осіб. [22].

Коефіцієнт народжуваності в області в 2022 році становив 5,8 на 1000 осіб, коефіцієнт смертності – 15,9 на 1000 осіб, коефіцієнт природного приросту – мінус 8,1 на 1000 осіб [22].

Госпітальна захворюваність становить 19 792,4 на 100 тисяч усього населення, у дорослих 18 років і старше – 20 126,0 на 100 тисяч населення, серед дітей 0–17 років включно – 183,3 на 1 тисячу відповідного населення [22]. В структурі госпітальної захворюваності серед дорослого населення на першому місці хвороби системи кровообігу, питома вага яких складає 20,7%, на другому – хвороби кістково-м'язової

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

системи, питома вага яких складає 9,9%, на третьому – хвороби органів дихання, що складає 8,6%. В структурі госпітальної захворюваності серед дитячого населення (0–17 років включно) на першому місці хвороби органів дихання, питома вага яких складає 35,4%, на другому – хвороби органів травлення, що складає 14,5% а, на третьому – травми та отруєння, питома вага яких складає 5,8% [22].

Враховуючи зазначене, Планом розвитку Тернопільського госпітального округу на 2023-2025 роки з пропозиціями визначення спроможної мережі закладів охорони здоров'я було: визначено «п'ять основних пріоритетів (ефективне врядування; універсальне охоплення медичними послугами; громадське здоров'я та можливість реагування на надзвичайні ситуації; залученість людей та громад в систему; кадрові ресурси)» [23]; обґрунтовано доцільність інтеграції первинної та спеціалізованої допомоги, послуг в лікарнях та догляду на рівні громади, інтенсивного лікування та реабілітації, фізичних та психічних аспектів здоров'я, медичної та соціальної допомоги; окреслено стратегічні цілі та шляхи їх досягнення .

Як позитив у практиці проектування територіальних госпітальних кластерів у регіоні, зазначимо оцінку потенціалу мережі закладів охорони здоров'я області комунальної (табл. 2, табл. 3 і табл. 4) та приватної форм власності. Аналіз, проведений за даними Тернопільського обласного інформаційно-аналітичного центру медичної статистики, станом на 1 січня 2023 року до мережі закладів охорони здоров'я області, що належить до комунальної форми власності відомчого підпорядкування департаменту охорони здоров'я Тернопільської військової державної адміністрації, входило 100 закладів охорони здоров'я, з них 55 – надавали спеціалізовану медичну допомогу.

Таблиця 2

Мережа багатопрофільних лікарняних закладів Тернопільської області станом на 01.01.2023 р.

Територія (кластери)	до 50 ліжок	50–100	100–150	150–300	300–500	500–750	Всього
Тернопільський	3	2	5	5	1	–	16
Чортківський	–	5	2	2	1	–	10
Кременецький	2	1	1	2	–	–	6
Обласні заклади	–	–	1	–	1	1	3
По області	5	8	9	9	3	1	35

Джерело: розроблено за даними [22].

Таблиця 3

Мережа обласних лікувальних закладів в Тернопільській області станом на 01.01.2023 р.

Всього ліжок	Однопрофільні	Спеціалізовані	Особливого типу	Перинатальні центри	Всього
До 50 ліжок	–	–	1	–	1
50–100	1	1	–	–	2
100–150	–	1	–	–	1
150–250	–	2	–	1	3
250–311	–	2	–	–	2
Всього	1	6	1	1	9

Джерело: розроблено за даними [22].

Упродовж 10 останніх років в регіоні здійснювалась оптимізація ліжкового фонду (було скорочено 1,9 тисяч ліжок, що склало 21 % лікарняного фонду). Станом на 01 січня 2023 року ліжковий фонд області склав 7289 з показником забезпеченості 71,6 на 10 тисяч населення. Розрахункові показники забезпеченості стаціонарними ліжками в районах за основними типами ліжок та деякі дані щодо їх роботи надано в таблиці 4.

Таблиця 4

Ліжковий фонд медичних закладів в Тернопільській області станом на 01.01.2023 року

Територія (кластери)	Кількість ліжок		Зайнятість ліжка	Середня тривалість перебування
	к-ть	на 10 тис. нас.		
Тернопільська область	7289	71,6	250,5	9,0
Тернопільський	2288	41,1	247,8	8,4
Чортківський	1353	42,1	250,1	7,6
Кременецький	623	44,5	244,5	7,6

Джерело: розроблено за даними [22].

Для забезпечення надання екстреної медичної допомоги на догоспітальному етапі в області функціонував КНП «Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Тернопільської обласної ради, у складі якого функціонувало 5 станцій екстреної (швидкої) медичної допомоги. В процесі реформування у їх складі створено 23 підстанції. Для забезпечення доступності екстреної медичної допомоги населенню віддалених населених пунктів на території області створено 26 пунктів постійного базування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги. Попри потужну роботу з оптимізації екстреної допомоги, пункти тимчасового базування бригад Е(Ш)МД із сталим визначенням локації на період створення кластерів в області були відсутні.

Важливим фактором формування спроможної мережі, а відтак повноцінних госпітальних кластерів є людські ресурси, задіяні в наданні медичної допомоги. У Тернопільській області станом на 01 січня 2023 року зареєстровано 4916,5 штатних лікарських посад, кількість зайнятих посад становила 4046,10, на яких працює 4104 фізичних особи [22]. Укомплектованість штатних посад лікарями (фізичними особами) утримується на рівні 83% [22]. Співвідношення між лікарями і середніми медичними працівниками станом на 01 січня 2023 року склало 1:1,7 [22].

Укомплектованість штатних посад середніх медичних працівників – 97% [22]. Показник забезпеченості середніми медичними працівниками на 10 тисяч населення за 12 місяців 2022 року склав 80,6 штатними посадами лікарів, зайнятими посадами – 71,4 [22]. Розподіл медичного персоналу в розрізі адміністративних районів наведено в табл. 5.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Таблиця 5

Чисельність лікарів та середнього медичного персоналу в розрізі районів Тернопільської області станом на 01.01.2023 року

Територія (кластери)	Лікарі		Середній медичний персонал	
	кількість	на 10 тис. населення	кількість	на 10 тис. населення
Тернопільська область	4104	40,2	8191	80,4
Тернопільський	1945	34,9	3032	54,4
Чортківський	778	24,1	1847	57,4
Кременецький	312	22,2	813	58,0

Джерело: розроблено за даними [22].

Як бачимо, різниця у забезпеченості лікарями закладів охорони здоров'я у розрізі районів області відчутна: найвища в Тернопільському районі (34,9 на 10 тисяч населення), а найнижча – у Кременецькому (22,2 на 10 тисяч населення). У забезпеченості середнім медперсоналом – різниця мінімальна.

Вивчення існуючих проблем та недоліків управління медичною допомогою в регіоні дозволило визначити стратегічні цілі та завдання розвитку системи медичної допомоги, одним з яких стала структурна реорганізація закладів охорони здоров'я з урахуванням потреб населення та формування спроможної мережі закладів охорони здоров'я, створення ефективної моделі управління медичною, у числі спеціалізованою, допомогою. Результати проведеної роботи дозволили сформувати спроможну мережу закладів охорони здоров'я Тернопільського госпітального округу (рис.1).

Загалом, як видно з рисунку 1, спроможна мережа Тернопільського госпітального округу об'єднала 2 надкластерні багатопрофільні заклади: «КНП «Тернопільська обласна клінічна лікарня» Тернопільської обласної ради (з приєднанням КНП «Тернопільський обласний клінічний шкірно-венерологічний диспансер» Тернопільської обласної ради» [23] та КНП «Тернопільська обласна лікарня «Хоспіс» «Тернопільської обласної ради); КНП «Тернопільська обласна дитяча клінічна лікарня» Тернопільської обласної ради (з об'єднанням із КНП «Тернопільський обласний клінічний перинатальний центр «Мати і дитина» Тернопільської обласної ради); 3 надкластерні заклади охорони здоров'я, що виконують функцію головного центру з організації і надання медичної та реабілітаційної допомоги (КНП «Тернопільська обласна клінічна психоневрологічна лікарня» Тернопільської обласної ради; КНП «Тернопільський регіональний фтизіопульмонологічний медичний центр» Тернопільської обласної ради; КНП «Тернопільський обласний клінічний онкологічний диспансер» Тернопільської обласної ради); 7 кластерних закладів охорони здоров'я; 14 загальних лікарень; 37 надавачів первинної медичної допомоги; 23 приватні структури, що надають первинну медичну допомогу та декларують населення; КНП «Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Тернопільської обласної ради.

Позиціювання статусу закладів, що ввійшли до спроможної мережі (загальний, кластерний, надкластерний), дає можливість визначити нові шляхи для всіх без виключення пацієнтів щодо отримання спеціалізованих медичних послуг, уточнити

маршрути екстреної медичної допомоги на основі нової типологізації закладів охорони здоров'я, що дозволить проводити екстрену госпіталізацію у визначений заклад відповідно до стану пацієнта.

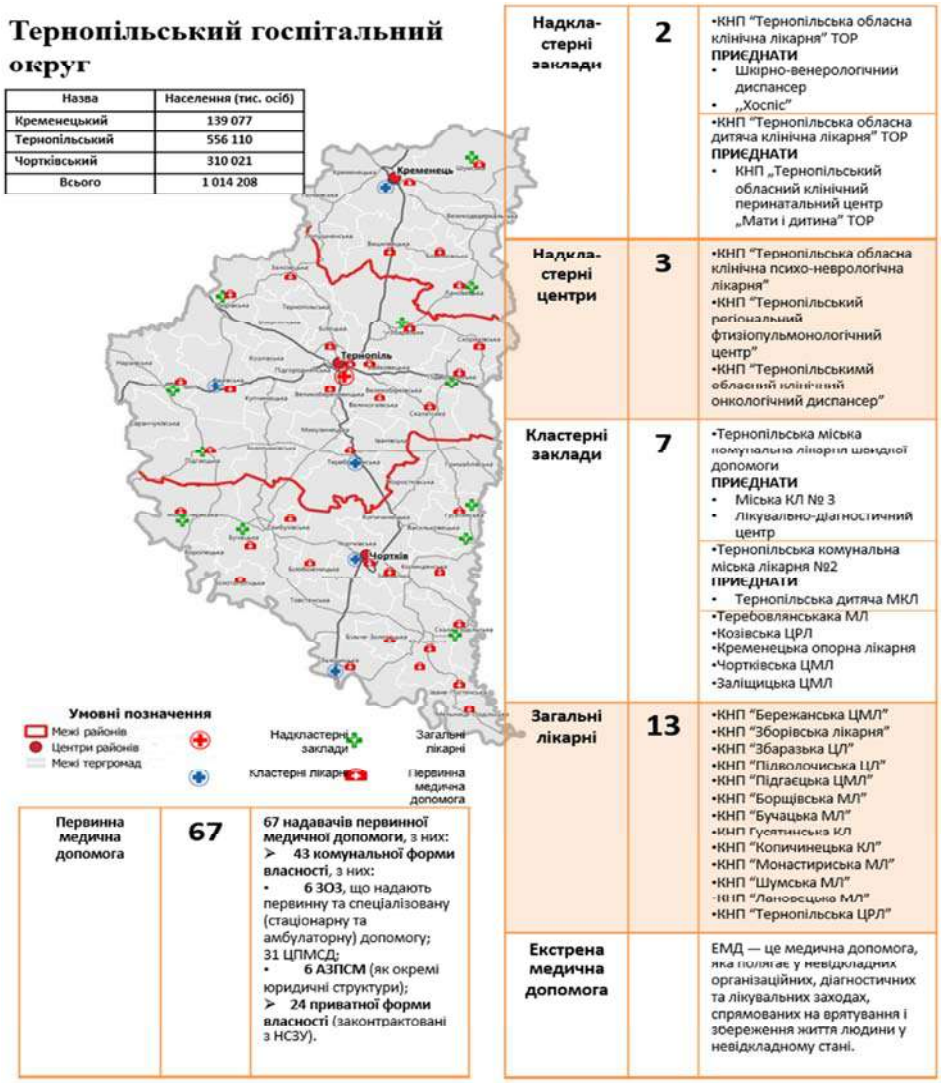

Рис. 1. Спроможна мережа закладів охорони здоров'я Тернопільського госпітального округу

Джерело: [23].

Важливо підкреслити, що саме розробка ефективних маршрутів пацієнтів в процесі створення кластера є важливим елементом управління системою первинної і спеціалізованої медичної допомоги, оскільки з врахуванням різних факторів (медичного стану пацієнта, типу медичної допомоги, доступності медичних установ, їх потужності та ресурсів, місця розташування та режиму роботи) допомагає забезпечити

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

оптимальне використання медичних ресурсів, скоротити час очікування на медичну допомогу та забезпечити належний рівень якості медичних послуг.

Дослідження показує, що Департаментом охорони здоров'я Тернопільської обласної військової адміністрації розроблено ефективні маршрути пацієнтів з гострим коронарним синдромом, з підозрою на гострий мозковий інсульт,гострий мозковий інсульт, з гострою хірургічною патологією, травмою кінцівок, вагітних, роділь та породіль, пацієнтів з хребтово-спинно-мозковою та з черепно-мозковою травмами, маршрут транспортування дітей неонатального періоду при невідкладних станах, транспортування новонароджених дітей високого перинатального ризику, які транспортуються із закладів охорони здоров'я, що уклали договори з Національною службою здоров'я України за програмою медичних гарантій «Медична допомога при пологах» та уклали договір за напрямом «Медична допомога у складних неонатальних випадках» [23].

Попри доволі комплексний підхід до обґрунтування спроможної мережі і утворення кластерів, такі очікувані результати, як: 1) забезпечення координації та співпраці між закладами охорони здоров'я, що дозволить більш ефективно використовувати ресурси і підвищити якість надання медичних послуг; 2) можливість створення в рамках кластера своєї власної системи управління, що забезпечуватиме цілеспрямоване використання ресурсів та розподіл завдань між закладами охорони здоров'я; 3) забезпечення взаємодії між закладами охорони здоров'я в рамках ланцюга виробничих зв'язків, взаємодії з іншими структурами – органами місцевої влади, громадськими організаціями, бізнес-структурами, що сприятиме вирішенню проблем, пов'язаних із розвитком інфраструктури, матеріальним і фінансовим забезпеченням; 4) зменшення дублювання медичних послуг та забезпечення більш ефективного використання наявних медичних ресурсів в рамках кластера, як от зменшення витрат на закупівлю та обслуговування медичного обладнання, лікарських засобів та інших видаткових матеріалів; 5) більш ефективний розподіл персоналу між закладами в залежності від потреб та навантаження;6) ширший доступ до медичного обслуговування населення, зокрема в сільських та віддалених районах; 7) можливість взаємодії та обміну досвідом, реалізація прийнятих рішень не позбавлена ризиків досягнення успіху.

Це зумовлено тим, що не можливо нараз нівелювати вплив негативних факторів, що діють як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі новостворюваних територіальних організаційних структур.

Зокрема, стосовно інституційних факторів, констатуючи, як позитив, створення нормативно-правових основ формування кластерів та госпітальних округів, зацікавленість регіональної влади в реалізації ідеї кластеризації території, треба відзначити недостатньо розвинене законодавство з питань регулювання взаємодії місцевої влади і структур, що входять до складу кластера.

Якщо до виробничих факторів, що сприяють функціонуванню кластерної моделі, можемо віднести наявність створеної мережі медичних закладів на всіх рівнях, то до тих, які можуть стати бар'єрами в цьому, віднесемо відмінності в якості виробничої бази, проблеми логістики.

Постанова Кабінету Міністрів України № 174 встановила механізм функціонування госпітальних кластерів, в якому важливе місце відводиться вирішенню проблеми

територіальної доступності, що передбачає забезпечення гарантованого доступу населення до якісного медичного обслуговування, наявності інвестицій для розвитку спроможної мережі, поступового вдосконалення транспортної доступності до медичних закладів, що входять до неї, розвитку аеромедичної евакуації в усіх областях, наявності пунктів постійного базування бригад екстреної медичної допомоги, діяльність яких відповідала б нормативам прибуття на місце події, встановленим Постановою Кабінету Міністрів України №1271 від 16.12.2020 р. [24]. Бар'єрами забезпечення цих вимог на сьогодні є особливості рельєфу, незадовільний стан (або відсутність) шляхів сполучення, недостатня наявність санітарного транспорту і транспорту загального користування та відповідних маршрутів.

Наявність створеної інфраструктурної мережі на всіх рівнях спеціалізованої медицини однозначно можна розглядати як потужний економічний фактор розвитку кластера. Натомість недостатня розвиненість інноваційної інфраструктури для забезпечення ефективних комунікацій між структурними підрозділами обумовлює ризики несвоєчасності надання медичної допомоги, неотримання очікуваного синергетичного ефекту від кластерної моделі територіальної організації охорони здоров'я.

Найбільш вагомі ефекти та одночасно високі ризики функціонування госпітальних кластерів пов'язані з впливом фінансових факторів. В першу чергу йдеться про наявність контрактів з НСЗУ. Програма медичних гарантій НСЗУ сьогодні охоплює первинну, екстрену, спеціалізовану допомогу, паліативну медичну реабілітацію та програму «Доступні ліки», медичну допомогу дітям до 16 років, допомогу під час вагітності та пологів. Як показує проведений аналіз, в досліджуваному госпітальному окрузі більшість комунальних медичних закладів законтрактували свою діяльність, а отже отримали фінансові гарантії на надання медичної допомоги. 24 надавачі медичних послуг – приватні медичні заклади, що законтрактували свою діяльність з НСЗУ. Водночас, зазначимо, що в умовах зміни моделі територіальної організації охорони здоров'я, медичні заклади в багатьох випадках з різних причин (невідповідність тарифів на медичні послуги затратам на їх надання, пов'язаних з їх наданням, виникнення необхідності у додаткових фінансових ресурсах на поліпшення інфраструктури, придбання обладнання або його технічне обслуговування, оплату житлово-комунальних послуг) потребують додаткового фінансування з місцевих бюджетів. Згідно розроблених програм утворення кластерів, джерелами фінансування їх діяльності слугують кошти НСЗУ, державного та місцевих бюджетів, гранти, спонсорські надходження, з врахуванням чого розроблена програма співфінансування. Аналіз, проведений в процесі дослідження, засвідчив, що деякі проблеми використання цього механізму залишаються невирішеними (табл. 5).

Дані таблиці 5 показують, що фінансова спроможність КНП у рамках госпітальних кластерів Тернопільського госпітального округу коливається від 47% до 81%. Співфінансування де-факто має місце лише стосовно 9 КНП з 26. Це зумовлено об'єктивними причинами і підтверджує те, що деякі територіальні громади можуть мати обмежені можливості для позитивного вирішення цієї проблеми, особливо стосовно лікарняних закладів, які надають медичну допомогу для багатьох громад.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Це ускладнює оцінку і моделювання фінансових ризиків, пов'язаних з наданням медичних послуг.

Таблиця 5

Співфінансування як інструмент посилення фінансової стійкості медичних закладів госпітальних кластерів в Тернопільському госпітальному окрузі

Назва медичного закладу	Кількість ПМГ, закон трактованих з НЗСУ. 2023 р.	Сума договору ПМГ. 2023 р., грн.	Фінансова спроможність, %	Наявність співфінансу-вання, + / –
КНП «Тернопільська обласна клінічна лікарня»	13	337718519	47%	+
КНП «Тернопільська обласна дитяча клінічна лікарня	15	152890125	47%	+
КНП Тернопільський клінічний перинатальний центр «Мати і дитина»	10	75452314	67%	+
КНП «Тернопільська обласна клінічна психоневрологічна лікарня	13	242959444	60%	–
КНП «Тернопільський обласний фтизіопуль-монологічний медичний центр»	7	110442313	79%	–
КНП «Тернопільський обласний клінічний онкодиспансер»	14	195071948	52%	–
КНП «Тернопільська міська комунальна лікарня швидкої допомоги»	9	119084851	55%	+
КНП «Тернопільська комунальна міськлі-карня № 2»	22	231861127	59%	+
КНП «Теребовлянська міська лікарня»	16	81309818	70%	–
КНП «Козівська міська лікарня»	15	80105422	69%	+
КНП «Кременецька опорна лікарня»	14	87403881	81%	+
КНП «Заліщицька центральна міська лікарня»	21	114622348	65%	+
КНП «Чортківська міська центральна лікарня»	18	134021591	61%	+
КНП «Борщівська міська лікарня»	14	78153216	56%	–
КНП «Бучацька міська лікарня»	13	78747374	61%	–

продовження таблиці 5

КНП «Копиченецька комунальна лікарня»	13	46833752	61%	–
КНП «Монастириська міська лікарня»	8	40250269	72%	–
КНП «Бережанська центральна міська лікарня»	15	57806341	77%	–
КНП «Зборівська міська лікарня»	12	42532647	78%	–
КНП «Шумська міська лікарня»	16	76394927	61%	–
КНП «Лановецька міська лікарня»	14	45387423	66%	–
КНП «Тернопільська центральна районна лікарня»	17	63431804	62%	–
КНП «Збаразька центральна міська лікарня»	15	66836516	72%	–
КНП «Підволочиська центральна лікарня»	9	50591903	72%	–
КНП «Підгаєцька центральна міська лікарня»	8	36368752	63%	–
КНП «Гусятинська комунальна лікарня»	9	46871319	72%	–

Джерело: розроблено авторами на основі [23].

Проблему ускладнює ймовірність юридичних і адміністративних ризиків. Ці ризики обумовлені тим, що зміни, які відбуваються у територіальному медичному просторі, не передбачені в програмних документах регіональних органів влади, в розроблених стратегіях розвитку територіальних громад. Це вимагає уточнення уже розроблених документів, корегування завдань, формування резервів на непередбачувані раніше роботи.

Серед внутрішніх ризиків особливо ймовірними є соціально-психологічні, пов'язані з внутрішньою конкуренцією за право приєднання до структурних складових кластера окремих медичних закладів, плинність кадрів, недостатній професіоналізм окремих працівників. Виникає потреба у формуванні нового типу організаційної культури в рамках госпітального кластера.

Оскільки визначені ризики можуть мати як іміджеві, так і матеріальні втрати, діяльність з управління ними має бути постійною і охоплювати різні внутрішні заходи із захисту від ризикових обставин. В цьому відношенні на особливу увагу заслуговує пошук нових підходів до співпраці органів місцевого самоврядування з лікарняними закладами того чи іншого госпітального кластера, зокрема: долучення їх до перехресного, автоматичного, планового та позапланового моніторингу роботи мережі; створення різного роду площадок співпраці і вирішення дискусійних питань, діагностування мотиваційних факторів, управлінського консультування, електронних комунікацій, профілактичної роботи.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Імплементація кластерного підходу в практику територіальної організації охорони здоров'я об'єктивно необхідна і дасть змогу отримати синергетичний ефект від медичної реформи, реформи децентралізації та модернізації інфраструктурного забезпечення охорони здоров'я.

2. Госпітальний кластер, як один із видів територіальних кластерів, є сконцентрованою за географічним принципом групою медичних закладів, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій, що є результатом інтегрованого процесу, в рамках якого відбувається об'єднання надання послуг в лікарнях та догляду на рівні громад первинної та спеціалізованої медичної допомоги, інтенсивного лікування та реабілітації, фізичних та психічних аспектів здоров'я, медичної та соціальної допомоги.

3. Створений в Україні інституційний базис для функціонування територіальних кластерів в охороні здоров'я дозволяє підвищити економічну і соціальну ефективність чинної моделі організації роботи медичних закладів, однак для закріплення успішного результату кластеротворення особливої уваги вимагають питання діагностики ризиків, вироблення управлінських рішень щодо їх попередження, профілактики, поглинання та формування нових платформ взаємодії органів місцевого самоврядування з лікарняними закладами різних рівнів медичного обслуговування, стейкхолдерами, стосовно чого авторами статті надані вище пропозиції.

Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на питаннях моніторингу роботи мережі закладів первинної і спеціалізованої медичної допомоги в рамках новоутворених госпітальних кластерів та впровадження інформаційних систем в практику стратегічного та оперативного управління спроможною мережею охорони здоров'я.

Література

1. Porter M. E. The competive andvantage of Nations. London: Macmillan, 1990.
2. Solvell.O. Lindgvist. G. and Ketels C. The Cluster Initiative Greenbook. Cotheburg. Competitiveness Institute, 2003.
3. Enright. M.J. Why Clusters are the Way to win the game? Word Link. 1992. № 5. p. 46-52.
4. Van den Berg L. , Braun E. Van Winden W. Growth Clusters in European Cities: An Integral Approach. Urban Sudies, 2001.
5. Постанова Кабінету міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174 «Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D0%BF#Text
6. Давимука С. А., Федулова Л. І. Регіональні інноваційні екосистеми: напрями розбудови в умовах європейської інтеграції: моногр. С. А. Давимука, Л. І. Федулова. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2016. 464 с.
7. Гоменюк М. Кластер як інноваційна форма територіального розвитку. Новий вісник Мукачевського університету. Серія економіка. Вип. 1 (11). 2019. С. 76-81.
8. Варяченко О. Формування інноваційних кластерів в Україні як інструмент розвитку та конкурентоздатності. Науковий вісник НГУ. 2011. № 3. С. 118-121.

9. Кузьмін О., Жеруха В. Кластери як чинник економічного розвитку підприємств і територіальних утворень. Економіка України. 2010, № 2. С. 14-23.
10. Глушанець Р. В. Кластерний принцип формування міжнародних стратегічних альянсів. Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 3. С. 38-43.
11. Про затвердження Порядку створення госпітальних округів. Постанова Кабінету Міністрів України № 932 від 30.11.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D0%BF#Text
12. Примірне положення про госпітальні округи, затверджене Міністерством охорони здоров'я України від 20.02.2017 р. № 165. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0165282-17#Text
13. «Деякі питання створення госпітальних округів». Постанова Кабінету Міністрів України № 2074 від 27.11.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF#Text
14. «Типове положення про госпітальну раду» затверджено 27.11.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF#Text
15. Модернізація менеджменту та публічного управління в системі охорони здоров'я: кол. моногр.; за науковою ред. д.е.н. Шкільняка М. М., д.е.н. Желюк Т. Л. Тернопіль: Крок, 2020. 560 с.
16. Закон України 2347-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text
17. У Тернопільській області об'єднують лікарні, бо уряд України надалі реформує медичну галузь. URL: http://podiya.te.ua/suspilstvo/7117-u-ternopilskii-oblasti-obiednuiut-likarni-bo-uriad-ukrainy-nadali-reformuie-medychnu-haluz
18. Лікарні, які не потраплять у спроможну мережу, зможуть і надалі контрактувати із Національною службою здоров'я, - Віктор Ляшко. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/likarni-iaki-ne-potrapliat-u-spromozhnu-merezhu-zmozhut-i-nadali-kontraktuvatysia-iz-natssluzhboiu-zdorovia-viktor-liashko
19. МОЗ вже погодив спроможну мережу у 18 областях. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/moz-vzhe-pohodyv-spromozhnu-merezhu-medzakladiv-u-18-oblastiakh
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 724-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Тернопільської області» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2020-%D1%80#Text
21. Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text
22. Статистичний довідник «Основні показники стану здоров'я населення та ресурсів охорони здоров'я області, 2023 рік, місто Тернопіль. КНП Тернопільський обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики. https://uorter.gov.ua/ua/111-dovidny%
23. План розвитку Тернопільського госпітального округу на 2023-2025 роки з пропозиціями визначення спроможної мережі закладів охорони здоров'я. URL:

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

https://oda.te.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pereliku-zakladiv-spromozhnoi-merezhi-zakladiv-okhorony-zdorovia-ternopilskoho-hospitalnoho-okruhu
24. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 року № 1271 «Про норматив прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-2020-%D0%BF#Text

References

1. Porter, M. E. (1990). The competive andvantage of Nations. London: Macmillan. [in English].
2. Solvell, O., Lindgvist, G. and Ketels C. The Cluster Initiative Greenbook. Cotheburg. Competitiveness Institute, 2003. [in English].
3. Enright, M. J. (1992). Why Clusters are the Way to win the game? Word Link, 5, 46-52. [in English].
4. Van den Berg L. , Braun E. Van Winden W. Growth Clusters in European Cities: An Integral Approach. Urban Sudies, 2001. [in English].
5. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 28 liutoho 2023 r. № 174 «Deiaki pytannia orhanizatsii spromozhnoi merezhi zakladiv okhorony zdorovia» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 28, 2023 No. 174 “Some issues of organizing a capable network of health care institutions”]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D0%BF#Text [in Ukraine].
6. Davymuka, S. A., Fedulova, L. I. (2016). Rehionalni innovatsiini ekosystemy: napriamy rozbudovy v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Regional innovative ecosystems: directions of development in the conditions of European integration]: monohr. S. A. Davymuka, L. I. Fedulova. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv, 2016. 464 p. [in Ukraine].
7. Homeniuk, M. (2019). Klaster yak innovatsiina forma terytorialnoho rozvytku [Cluster as an innovative form of territorial development]]. *Novyi visnyk Mukachevskoho universytetu. Seriia ekonomika - New Herald of Mukachevo University*, 1 (11), 76-81. [in Ukraine].
8. Variachenko, O. (2011). Formuvannia innovatsiinykh klasteriv v Ukraini yak instrument rozvytku ta konkurentozdatnosti [The formation of innovation clusters in Ukraine as a tool for development and competitiveness]. *Naukovyi visnyk NHU - Scientific Bulletin of NSU*, 3, 118-121. [in Ukraine].
9. Kuzmin, O., Zherukha, V. (2010). Klastery yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku pidpryiemstv i terytorialnykh utvoren [Clusters as a factor in the economic development of enterprises and territorial entities]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine economy*. 2010, № 2. S. 14-23. [in Ukraine].
10. Hlushanets, R. V. (2010). Klasternyi pryntsyp formuvannia mizhnarodnykh stratehichnykh aliansiv [Cluster principle of formation of international strategic alliances]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini - Formation of market relations in Ukraine*, 3, 38-43. [in Ukraine].
11. Pro zatverdzhennia Poriadku stvorennia hospitalnykh okruhiv. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 932 vid 30.11.2016 r. [On the approval of the Procedure for the establishment of hospital districts. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine

No. 932 of November 30, 2016]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D0%BF#Text [in Ukraine].

12. Prymirne polozhennia pro hospitalni okruhy, zatverdzhene Ministerstvom okhorony zdorovia Ukrainy vid 20.02.2017 r. № 165 [Model regulations on hospital districts, approved by the Ministry of Health of Ukraine dated February 20, 2017 No. 165]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0165282-17#Text [in Ukraine].
13. «Deiaki pytannia stvorennia hospitalnykh okruhiv». Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 2074 vid 27.11.2019 r. ["Practical issues of creating hospital districts". Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 2074 of November 27, 2019]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF#Text [in Ukraine].
14. «Typove polozhennia pro hospitalnu radu» zatverdzheno 27.11.2019 r. ["Standard Provisions on the Hospital Board" was approved on November 27, 2019]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF#Text [in Ukraine].
15. Modernizatsiia menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v systemi okhorony zdorovia: kol. monohr.; za naukovoiu red. d.e.n. Shkilniaka M. M., d.e.n. Zheliuk T. L. [Modernization of management and public administration in the health care system: col. monogr.; for scientific ed. Doctor of Economics Shkilnyaka M. M., Doctor of Economics Zhelyuk T. L.]. Ternopil: Krok, 2020. 560 p. [in Ukraine].
16. Zakon Ukrainy 2347-IKh «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia nadannia medychnoi dopomohy» [Law of Ukraine 2347-Ikh "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Provision of Medical Assistance"]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text [in Ukraine].
17. U Ternopilskii oblasti obiednuiut likarni, bo uriad Ukrainy nadali reformuie medychnu haluz [Hospitals will be closed in the Ternopil region, because the government of Ukraine will continue to reform the medical industry]. Retrived from: http://podiya.te.ua/suspilstvo/7117-u-ternopilskii-oblasti-obiednuiut-likarni-bo-uriad-ukrainy-nadali-reformuie-medychnu-haluz [in Ukraine].
18. Likarni, yaki ne potrapliat u spromozhnu merezhu, zmozhut i nadali kontraktuvaty iz Natsionalnoiu sluzhboiu zdorovia, - Viktor Liashko [Hospitals that are not included in the capable network will be able to contract with the National Health Service in the future, - Viktor Lyashko]. Retrived from: https://www.kmu.gov.ua/news/likarni-iaki-ne-potrapliat-u-spromozhnu-merezhu-zmozhut-i-nadali-kontraktuvatysia-iz-natssluzhboiu-zdorovia-viktor-liashko [in Ukraine].
19. MOZ vzhe pohodyv spromozhnu merezhu u 18 oblastiakh [The Ministry of Health has already approved a capable network in 18 regions]. Retrived from: https://www.kmu.gov.ua/news/moz-vzhe-pohodyv-spromozhnu-merezhu-medzakladiv-u-18-oblastiakh [in Ukraine].
20. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 chervnia 2020 roku № 724-r «Pro vyznachennia administratyvnykh tsentriv ta zatverdzhennia terytorii terytorialnykh hromad Ternopilskoi oblasti» [Rozporiadzhennia Kabinetu Ministeriv Ukrainy vid 12 chervnia 2020 roku No. 724-r "Pro vyznachennia administratyvnykh tsentriv ta zatverdzhennia terytorii terytorialnykh hromad Ternopilskoi oblasti"].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2020-%D1%80#Text [in Ukraine].
21. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17 lypnia 2020 roku № 807-IX «Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv» [Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17 lypnia 2020 roku No. 807-IX “Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv”]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text [in Ukraine].
22. Statystychnyi dovidnyk «Osnovni pokaznyky stanu zdorovia naselennia ta resursiv okhorony zdorovia oblasti, 2023 rik, misto Ternopil. KNP Ternopilskyi oblasnyi informatsiino-analitychnyi tsentr medychnoi statystyky [Statystychnyi dovidnyk “Osnovni pokaznyky stanu zdorovia naselennia ta resursiv okhorony zdorovia oblasti”, 2023 rik, misto Ternopil. KNP Ternopilskyi oblasnyi informatsiino-analitychnyi tsentr medychnoi statystyky]. Retrived from: https://uorter.gov.ua/ua/111-dovidny% [in Ukraine].
23. Plan rozvytku Ternopilskoho hospitalnoho okruhu na 2023-2025 roky z propozytsiiamy vyznachennia spromozhnoi merezhi zakladiv okhorony zdorovia [Development plan of the Ternopil hospital district for 2023-2025 with proposals for defining a capable network of health care institutions]. Retrived from: https://oda.te.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pereliku-zakladiv-spromozhnoi-merezhi-zakladiv-okhorony-zdorovia-ternopilskoho-hospitalnoho-okruhu [in Ukraine].
24. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2020 roku № 1271 «Pro normatyv prybuttia bryhad ekstrenoi (shvydkoi) medychnoi dopomohy na mistse podii» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2020 No. 1271 “On the standards for providing emergency (ambulance) medical aid teams at the scene of the incident”]. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-2020-%D0%BF#Text [in Ukraine].

Статтю отримано 18 листопада 2023 р.
Article received November 18, 2023.

UDC 339.98 : 355.01
JEL Classification: F02, F29, F42, H56, N40
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.052

Наталія КРАВЧУК,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: nataliakravchuk7@gmail.com
ORCID ID: 0000-001-6227-6190

Христина БАДЮК,
здобувачка освітнього ступеня доктор філософії
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»,
кафедра міжнародних відносин та дипломатії,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: khrystynaov@gmail.com

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Кравчук Н., Бадюк Х. Геополітичні та геоекономічні наслідки сучасних міжнародних збройних конфліктів. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 52–66. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.052

Kravchuk, N., Badiuk, Kh. (2023). Heopolitychni ta heoekonomichni naslidky suchasnykh mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv [Geopolitical and geo-economic conseqences of contemporary international armed conflicts]. *Visnyk Economiky – Herald of Economics*, 4, 52-66. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.052

Анотація

Вступ. *Сучасні міжнародні збройні конфлікти вже стали викликом для світового порядку і супроводжуються масштабними геополітичними та геоекономічними трансформаціями. Вони не лише руйнують мирне життя і стабільність у зоні конфлікту, а й відіграють ключову роль у переформуванні міжнародних відносин, впливають на глобальну економіку і кон'юнктуру світових ринків, а також на геополітичний ландшафт та безпекову архітектуру світу. Ці конфлікти призводять до зміни у балансі сил, визначають динаміку і тренди в міжнародній торгівлі, впливають на енергетичну й продовольчу безпеку, а також стають імпульсом до формування нових геополітичних альянсів і центрів суперництва. У контексті вищезазначеного особливо актуальним є дослідження сучасних*

© Наталія Кравчук, Христина Бадюк, 2023.

міжнародних збройних конфліктів з огляду на масштабність їхніх геополітичних та геоекономічних наслідків.

Мета дослідження. *Метою дослідження є всебічний аналіз геополітичних та геоекономічних наслідків сучасних міжнародних збройних конфліктів для системи міжнародних відносин, глобальної економіки і світових ринків, регіональної стабільності та в контексті реорганізації міжнародних безпекових альянсів.*

Методи. *У процесі дослідження використано індексний метод статистичних досліджень, що дав змогу визначити вплив геополітичних ризиків на динаміку основних показників глобальної економіки та окреслити геоекономічні наслідки збройних конфліктів; а також метод кореляційного аналізу для статистичного дослідження залежності між динамікою Індексу геополітичних ризиків (GPR) й індексом споживчих цін в економіках США і ЄС; та динамікою GPR і цін на енергоносії та продовольство на світових товарних ринках.*

Результати. *У результаті проведеного кореляційного аналізу доведено взаємозв'язок між геополітичними подіями та динамікою економічних показників; аргументовано, що геополітичні ризики й міжнародні збройні конфлікти призводять до різких кон'юнктурних коливань на глобальних ринках енергоносіїв та продовольства, які є вразливими до шоків через концентрацію виробництва та експорту в регіонах збройних конфліктів. З'ясовано, що зростання Індексу геополітичних ризиків часто передує зростанню інфляційного тиску, що вимагає від урядів та центральних банків швидкого реагування для запобігання глобальній економічній кризі. Цим самим аргументовано, що динаміка Індексу геополітичних ризиків є не тільки індикатором поточного геополітичного стану, а й інструментом для оцінювання й прогнозування економічних трендів. Систематизовано геополітичні наслідки міжнародних збройних конфліктів, серед яких виокремлено такі, як: реорганізація міжнародних альянсів та нова геополітична взаємодія; зміна глобальної безпекової архітектури та необхідність трансформації ООН; зростання ролі Китаю та формування передумов щодо встановлення біполярного світового порядку; обмеження дієвості економічних санкцій як стратегії умиротворення агресора; переосмислення глобальної енергетичної безпеки; вплив збройних конфліктів на регіональну динаміку на Близькому Сході.*

Перспективи. *Загострення сучасних міжнародних збройних конфліктів та ризики виникнення нових центрів геополітичного протистояння можуть бути каталізатором формування мультиполярного світового порядку. За таких обставин предметом подальших наукових досліджень є вивчення впливу збройних конфліктів на поведінку міжнародних акторів та зміну моделі світового порядку.*

Ключові слова: *міжнародні збройні конфлікти, Індекс геополітичного ризику, геополітичні та геоекономічні трансформації, геополітичні альянси, «холодна війна», баланс сил, центри суперництва, енергетична безпека, продовольча безпека, міжнародна торгівля, кон'юнктура світового ринку, глобальна безпекова архітектура, мультиполярний світовий порядок.*

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 2, бібл.: 18.

Nataliya KRAVCHUK,
D. Sc. (Economics), Assoc. Prof., Professor of the
International Relations and Diplomacy Department,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: nataliakravchuk7@gmail.com
ORCID ID: 0000-001-6227-6190

Khrystyna BADIUK,
applicant of educational degree of PhD
in specialty 292 «International Economic Relations»,
Department of International Relations and Diplomacy,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: khrystynaov@gmail.com

GEOPOLITICAL AND GEO-ECONOMIC CONSEQENCES OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS

Abstract

Introduction. *Modern international armed conflicts have become a challenge to the existing global order, accompanied by extensive geopolitical and geo-economic transformations. They not only disrupt peaceful life and stability in conflict zones but also play a pivotal role in reshaping international relations, impacting the global economy and the dynamics of world markets, as well as the geopolitical landscape and the security architecture of the world. These conflicts lead to shifts in the balance of power, define trends in international trade, influence energy and food security, and serve as a catalyst for the formation of new geopolitical alliances and centers of rivalry. In the context of the above, the study of contemporary international armed conflicts is particularly relevant, considering the scale of their geopolitical and geo-economic consequences.*

Research Objective. *The aim of this study is a comprehensive analysis of the geopolitical and geo-economic consequences of contemporary international armed conflicts for the international relations system, the global economy, and world markets, regional stability, and in the context of the reorganization of international security alliances.*

Methods. *In the research process, the index method of statistical research was employed, allowing the determination of the impact of geopolitical risks on the dynamics of key indicators of the global economy and outlining the geo-economic consequences of armed conflicts. Additionally, the method of correlation analysis was utilized to statistically investigate the correlation between the dynamics of the Geopolitical Risk Index (GRI) and the Consumer Price Index in the economies of the USA and the EU, as well as the dynamics of GRI and prices for energy resources and food in global commodity markets.*

Results. *The correlation analysis conducted demonstrated the correlation between geopolitical events and the dynamics of economic indicators. It was argued that geopolitical risks and international armed conflicts lead to sharp economic fluctuations in global energy and food markets, which are vulnerable to shocks due to the concentration of production*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

and exports in regions of armed conflicts. It was clarified that the increase in the Geopolitical Risk Index often precedes an increase in inflationary pressure, requiring swift responses from governments and central banks to prevent a global economic crisis. Thus, it was argued that the dynamics of the Geopolitical Risk Index is not only an indicator of the current geopolitical situation but also a tool for assessing and forecasting economic trends.

The geopolitical consequences of international armed conflicts were systematized, including: reorganization of international alliances and the emergence of new geopolitical interactions; changes in the global security architecture and the need for the transformation of the UN; the growing role of China and the emergence of prerequisites for establishing a bipolar world order; limitations on the effectiveness of economic sanctions as a strategy to appease aggressors; rethinking global energy security; the impact of armed conflicts on regional dynamics in the Middle East.

Prospects. *Escalation of contemporary international armed conflicts and the risks of emerging new centers of geopolitical confrontation may catalyze the formation of a multipolar world order. Under these circumstances, the subject of further scientific research involves studying the impact of armed conflicts on the behavior of international actors and the alteration of the global order model.*

Keywords: *international armed conflicts, Geopolitical Risk Index, geopolitical and geo-economic transformations, geopolitical alliances, Cold War, balance of power, centers of rivalry, energy security, food security, international trade, world market dynamics, global security architecture, multipolar world order.*

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 2, bibl.: 18.

JEL Classification: F02, F29, F42, H56, N40.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасні міжнародні збройні конфлікти, які розгортаються на геополітичній карті світу вже мають глобальні наслідки і супроводжуються масштабними геополітичними та геоекономічними трансформаціями. Повномасштабна збройна агресія росії проти України, ізраїльсько-палестинський конфлікт і війна між Ізраїлем та рухом ХАМАС не лише спричиняють величезні людські трагедії та руйнування, а й мають далекосяжні наслідки, які резонують далеко за межами їхніх безпосередніх театрів воєнних дій. Так, загроза нової «холодної війни» між США і Китаєм стала більш реальною – обидві країни вважають складним нинішній стан двосторонніх відносин, а у фокус їхнього геополітичного впливу знову потрапив «Глобальний Південь».

Сучасні міжнародні збройні конфлікти відіграють головну роль у переформуванні міжнародних відносин, впливаючи на геополітичний ландшафт, глобальну економіку та безпекову архітектуру світу. Вони призводять до зміни у балансах сил, впливають на міжнародну торгівлю, енергетичну безпеку та геоекономіку. Особливо актуальним є дослідження, як ці конфлікти формують нові геополітичні альянси та центри суперництва, а також як вони визначають глобальні економічні тенденції та впливають на ланцюги постачання.

У контексті російсько-української війни можна простежувати значний її вплив на міжнародну безпеку, енергетичні ринки та глобальні політичні відносини. З іншого боку,

конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС має свої особливості, що впливають на геополітику Близького Сходу та відносини між країнами цього регіону і міжнародною спільнотою.

Сучасні міжнародні збройні конфлікти ставлять перед світовою спільнотою важливі питання щодо глобальної відповідальності, ефективності міжнародного права та ролі міжнародних інституцій. Вони вимагають комплексного підходу до аналізу та пошуку шляхів вирішення, з огляду на їхній вплив не лише на сторони конфлікту – безпосередньо залучені країни, а й на глобальний порядок загалом.

Таким чином, глибоке розуміння геополітичних та геоекономічних наслідків сучасних міжнародних збройних конфліктів є головним для формування порядку денного міжнародної політики та геостратегій, здатних забезпечити мир, стабільність і прогрес у глобальному масштабі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні міжнародні збройні конфлікти (війна в Україні та збройний конфлікт між Ізраїлем і ХАМАС) привертають увагу дослідників (Bossman A., Gubareva M. & Teplova T. [1]; Cap P. [3]; Galam S. [7]; Hossain A. T., Masum A. A., Saadi S. [10]) своїм впливом на геополітику та геоекономіку. Так, війна в Україні, з одного боку, зміцнює оборонні альянси, такі як НАТО; вносить зміни у динаміку глобальних енергетичних ринків та в глобальні ланцюги постачання. З іншого боку, конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС відіграє ключову роль у переформуванні регіональної політики на Близькому Сході (Leonard M. [12]; Schortgen F. [16]), викликаючи зміни у відносинах між Ізраїлем, арабськими країнами та міжнародною спільнотою.

Проблеми, які ще не досліджені. Незважаючи на широкий спектр досліджень у сфері піднятої проблематики, все ще актуальні проблеми глобального значення, що потребують подальшого аналізу. Йдеться передусім про вплив цих конфліктів на міжнародні норми та інституції, зокрема на ефективність діяльності ООН та інших міжнародних організацій у вирішенні глобальних криз. Також існує потреба в дослідженні довгострокових наслідків цих конфліктів для глобального економічного зростання і стабільності.

Мета дослідження. Метою дослідження є всебічний аналіз геополітичних та геоекономічних наслідків сучасних міжнародних збройних конфліктів для системи міжнародних відносин, глобальної економіки і світових ринків, регіональної стабільності та в контексті реорганізації міжнародних безпекових альянсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний світ характеризується динамічними та часто непередбачуваними міжнародними збройними конфліктами, кожен з яких несе з собою складні геополітичні та геоекономічні виклики і наслідки. Ці конфлікти мають здатність не лише руйнувати мирне життя та стабільність у зоні конфлікту, а й впливати на міжнародні відносини, світові ринки та глобальну безпеку. Вони змушують міжнародну спільноту шукати нові шляхи вирішення глобальних проблем, що потребують детального аналізу та глибокого розуміння.

Серед сучасних міжнародних збройних конфліктів особливої уваги заслуговують війна між росією та Україною, збройний конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС. Російсько-українська війна, яка увійшла в нову фазу 24 лютого 2022 р., є найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, як широкомасштабна конвенційна війна з серйозними міжнародними наслідками. Конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС,

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

нова фаза якого розпочалася 7 жовтня з масованих ракетних обстрілів, є важливим елементом тривалої напруженості на Близькому Сході.

Ефективним інструментом для аналізу впливу цих міжнародних збройних конфліктів на геополітику та геоекономіку є Індекс геополітичного ризику (GPR), побудований Калдарою та Яков'єлло [2; 8]. Цей індекс використовує вибірку даних із газетних статей, що згадують несприятливі геополітичні події та ризики, пов'язані з ними. Він дає змогу оцінити періодичність та контекст, у якому міжнародні медіа відображають ці конфлікти, формуючи уявлення про їхній вплив на глобальний геополітичний ландшафт. Аналіз GPR дає змогу оцінити вплив геополітичних ризиків на динаміку ключових показників глобальної економіки та окреслити геоекономічні наслідки збройних конфліктів (рис. 1).

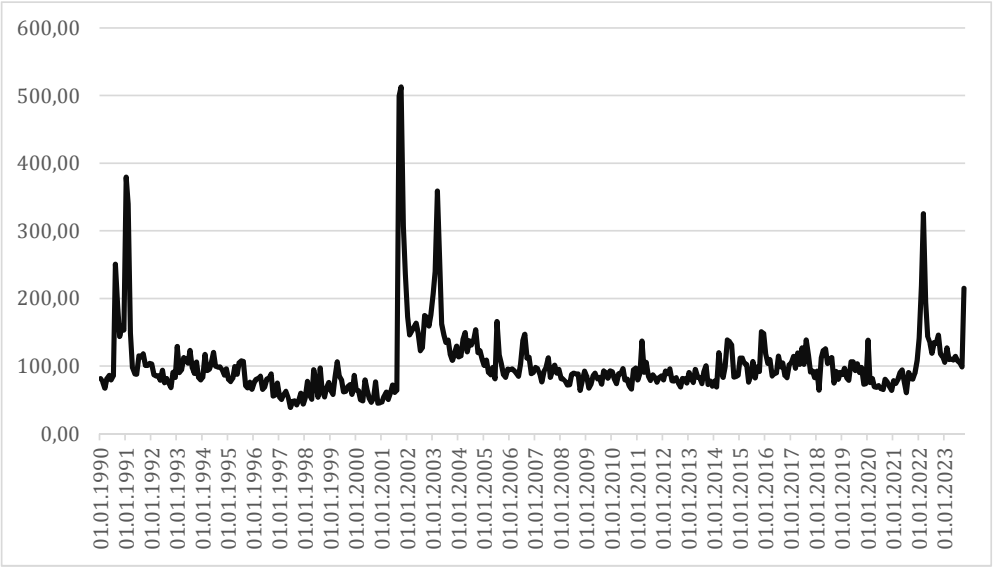

Рис. 1. Динаміка Індексу геополітичних ризиків у 1990–2023 роках
Джерело: побудовано за даними [8].

Згідно з даними рис. 1 у лютому-березні 2022 р. значення Індексу геополітичних ризиків було одним із найвищих за період з 1990 до 2023 р. Таке зростання Індексу геополітичних ризиків підтверджує значні загрози повномасштабної війни росії проти України для глобальної стабільності, адже російсько-українська війна не лише зумовила безпрецедентне зростання військової напруги в Європі, а й спричинила значні зміни в міжнародних відносинах, економічній безпеці та активізувала переформатування стратегічних безпекових альянсів.

Війна в Україні зумовила серйозні дисбаланси на світових ринках енергоносіїв та продовольства, що прискорило зростання інфляції навіть у найбільш розвинутих економіках світу – США та ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка Індексу глобальних ризиків, індексів інфляції і цін на продовольчі товари та цін на основні товари міжнародних сировинних ринків

Станом на:	GPR	ІСЦ США,%	ІСЦ ЄС, %	Ціна на нафту марки Brent, дол./бар	Ціни на природний газ, дол./млн БТЕ	Ціни на пшеницю, дол./т	Ціни на кукурудзу, дол./т	Індекс цін на продовольчі товари
01.01.2020	138,42	2,30	1,70	63,65	2,02	221,5	166,96	92,09
01.02.2020	75,96	2,50	1,60	55,66	1,91	224,5	171,79	94,48
01.03.2020	81,54	2,30	1,20	32,01	1,79	215,32	168,71	90,51
01.04.2020	69,34	1,50	0,70	18,38	1,74	209,07	162,42	88,03
01.05.2020	68,51	0,30	0,60	29,38	1,75	218,99	146,91	85,62
01.06.2020	71,23	0,10	0,80	40,27	1,63	205,76	143,91	85,43
01.07.2020	66,47	0,60	0,90	43,24	1,77	198,42	147,99	88,32
01.08.2020	65,47	1,00	0,40	44,74	2,30	222,13	152,55	88,46
01.09.2020	80,38	1,30	0,30	40,91	1,92	223,00	149,34	90,67
01.10.2020	76,08	1,40	0,30	40,19	2,39	247,68	166,08	93,81
01.11.2020	70,07	1,20	0,20	42,69	2,61	272,36	186,75	96,92
01.12.2020	64,07	1,20	0,30	49,99	2,59	273,00	190,38	102,32
01.01.2021	78,42	1,40	1,20	54,77	2,71	268,55	198,77	105,77
01.02.2021	74,36	1,40	1,30	62,28	5,35	289,30	234,47	115,02
01.03.2021	79,94	1,70	1,70	65,41	2,62	289,40	245,24	116,63
01.04.2021	90,58	2,60	2,00	64,81	2,66	273,13	245,17	115,31
01.05.2021	94,02	4,20	2,30	68,53	2,91	280,95	268,23	119,84
01.06.2021	75,58	5,00	2,20	73,16	3,26	297,25	305,31	127,64
01.07.2021	60,60	5,40	2,50	75,17	3,84	285,55	292,56	123,38
01.08.2021	90,61	5,40	3,20	70,75	4,07	294,27	278,43	122,28
01.09.2021	81,63	5,30	3,60	74,49	5,16	324,52	256,61	122,92
01.10.2021	80,95	5,40	4,40	83,54	5,51	337,55	235,62	121,81
01.11.2021	89,14	6,20	5,20	81,05	5,05	354,67	239,65	124,06
01.12.2021	108,53	6,80	5,30	74,17	3,76	379,45	248,72	125,94
01.01.2022	141,19	7,00	5,60	86,51	4,38	376,81	264,54	127,31
01.02.2022	219,06	7,50	6,20	97,13	4,69	374,24	276,62	133,82
01.03.2022	325,22	7,90	7,80	117,25	4,90	390,50	292,62	141,36
01.04.2022	194,41	8,50	8,10	104,58	6,60	486,30	335,53	157,35
01.05.2022	143,90	8,30	8,80	113,34	8,14	495,28	348,17	158,87
01.06.2022	134,28	8,60	9,60	122,71	7,70	522,29	344,84	159,04
01.07.2022	118,79	9,10	9,80	111,93	7,28	459,59	335,71	151,5
01.08.2022	134,87	8,50	10,10	100,45	8,81	382,50	322,97	138,63
01.09.2022	133,64	8,30	10,90	89,76	7,88	382,86	289,84	136,41
01.10.2022	145,71	8,20	11,50	93,33	5,66	419,14	312,66	136,57
01.11.2022	118,40	7,70	11,10	91,42	5,45	437,95	343,56	137,69
01.12.2022	113,54	7,10	10,40	80,92	5,53	422,68	320,92	137,51
01.01.2023	105,71	6,50	10,00	82,50	3,27	386,33	302,25	135,39

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

продовження таблиці 1

01.02.2023	126,81	6,40	9,90	82,59	2,38	380,36	302,78	136,00
01.03.2023	109,85	6,00	8,30	78,43	2,31	394,75	298,18	137,47
01.04.2023	110,05	5,00	8,10	84,64	2,16	369,86	282,49	134,76
01.05.2023	109,52	4,90	7,10	75,47	2,18	378,18	291,11	137,34
01.06.2023	114,54	4,00	6,40	74,84	2,55	367,74	268,14	133,08
01.07.2023	107,76	3,00	6,10	80,11	2,58	345,50	266,87	128,44
01.08.2023	105,09	3,20	5,90	86,15	2,64	345,50	242,38	129,57
01.09.2023	98,88	3,70	4,90	93,72	2,98	315,82	207,61	126,69

Джерело: розроблено за даними [4; 5; 8; 9; 14; 17].

Згідно з даними табл. 1 ще до початку повномасштабної російсько-української війни міжнародна торгівля та економіки США і ЄС піддалися впливу кризи, пов'язаної із пандемією COVID-19. Так, у період з січня 2020 р. до вересня 2021 р. індекси інфляції (ІСЦ) США та Європейського союзу (ЄС) демонстрували помірну динаміку. Початок пандемії призвів до зниження ІСЦ США з 2,3% в січні 2020 р. до 0,6% в червні 2020 р. Така сама тенденція простежувалася в ЄС, де ІСЦ скоротився з 1,7% в січні 2020 р. до 0,9% в червні 2020 р. Однак після введення монетарних стимулів та фіскальної підтримки інфляція відновилася і до січня 2022 р. досягла 7% у США та 5,6% у ЄС.

Ціни на нафту марки Brent в період пандемії також були значущим показником на глобальних фінансових ринках. З січня 2020 р. до квітня 2020 р. ціни на нафту впали з рівня 63,65 дол./бар до менше ніж 20 дол. за барель через спадання попиту та зростання запасів нафти. Подальше відновлення економіки та зменшення обсягів видобутку призвели до поступового підвищення цін. Так, наприкінці січня 2023 р. ціна на нафту досягла рівня 126,81 дол. за барель.

Карантинні обмеження та тимчасовий розрив логістичних ланцюгів постачання товарів, спричинені пандемією, також сильно вплинули на ціни на сільськогосподарську сировину. Наприклад, ціни на пшеницю та кукурудзу в середині 2020 р. підвищилися до рівнів 247,68 дол. США за тонну та 166,08 дол. США за тонну відповідно. Зростання попиту на продукти харчування внаслідок вичерпування запасів та обмеженого доступу до ресторанів спричинило підвищення індексу цін на продовольчі товари, який зріс з 92,09 у січні 2020 р. до 121,81 у жовтні 2021 р.

Таким чином, перед початком повномасштабної агресії росії проти України світова економіка розвивалася в умовах складних економічних викликів. Значна інфляція, високі ціни на енергоносії та продовольство стали характерними рисами глобальної економіки. Висока інфляція спричинила серйозні виклики для монетарної політики центральних банків і відобразилася на споживчому попиті та соціальному благополуччі громадян.

Початок повномасштабної агресії росії проти України суттєво поглибив проблеми світової економіки. Геополітичний шок, спричинений цією агресією, призвів до додаткового підвищення цін на енергоносії, особливо нафту та газ, які вже переживали коливання під час пандемії. Наприклад, ціни на нафту марки Brent зросли з 86,51 дол. США за барель в січні 2022 р. до 122,7 дол. США у травні 2022 р. Важливо

також нагадати, що росія й Україна є одними з найбільших експортерів пшениці та кукурудзи в світі. Тому блокада українських портів та міжнародні санкції проти росії призвели до різких перебоїв у постачанні сільськогосподарських товарів на традиційні ринки цих країн, що спричинило різке підвищення цін на продовольство, здійснюючи потенційний негативний вплив на продовольчу безпеку країн Африки та Азії.

З метою більш детального аналізу впливу геополітичного шоку, зумовленого повномасштабною війною росії проти України, на геоекономічні тенденції проведемо кореляційний аналіз динаміки Індексу геополітичних ризиків, індексу споживчих цін в економіках США та ЄС, динаміки цін на енергоносії та продовольство на світових товарних ринках. Результати відобразимо в табл. 2.

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу динаміки Індексу геополітичних ризиків та динаміки показників міжнародної торгівлі

Показники інфляції та міжнародної торгівлі	GBR						
	Часовий лаг впливу GBR на показники інфляції та міжнародної торгівлі, місяць						
	t=0	t+1	t+2	t+3	t+4	t+5	t+6
ІСЦ США,%	0,6318	0,6444	0,6243	0,5990	0,5606	0,4952	0,4365
ІСЦ ЄС, %	0,5664	0,5998	0,6268	0,6446	0,6513	0,6504	0,6572
Ціна на нафту марки Brent, дол./бар	0,6802	0,6685	0,6491	0,6236	0,5640	0,4645	0,3365
Ціни на природний газ, дол./млн БТЕ	0,4336	0,5283	0,6056	0,5936	0,5540	0,5490	0,4236
Ціни на пшеницю, дол./т	0,5747	0,6989	0,7446	0,7325	0,6175	0,4421	0,3439
Ціни на кукурудзу, дол./т	0,4999	0,5950	0,6341	0,6117	0,5438	0,4590	0,3446
Індекс цін на продовольчі товари	0,5747	0,6717	0,6924	0,6634	0,5700	0,4384	0,3411

Джерело: розраховано за даними [4; 5; 8; 9; 14; 17].

Згідно з даними табл. 2, різке зростання Індексу геополітичних ризиків (геополітичний шок) у момент виникнення шоку (в поточний місяць, t=0 в таблиці) мало певний вплив на зростання ціни на нафту марки Brent та індекс споживчих цін у США, адже коефіцієнти кореляції (r) вказують на помірний зв'язок між цими показниками – 0,6318 та 0,6802 відповідно. Вище значення показника кореляції GBR/Ціна на нафту свідчить про сильніший вплив геополітичного шоку на ціну енергоносіїв.

З огляду на те, що геополітичним подіям притаманний певний часовий лаг впливу на економічні показники, важливо оцінити кореляційний зв'язок за кожним із шести наступних місяців з початку російсько-української війни 2022 р. Результати аналізу свідчать, що найсильніший вплив геополітичний шок мав на інфляцію у США та ЄС, ціни на енергоносії та продовольство в другий і третій місяці після початку війни (в таблиці виділено сірим кольором). Найвищий рівень кореляційного зв'язку спостерігався між динамікою Індексу геополітичних ризиків та динамікою цін на пшеницю на другий і третій місяць після початку війни (r = 0,7446 та r = 0,7325), а

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

також між динамікою Індексу геополітичних ризиків та Індексу цін на продовольство (r = 0,6717 та r = 0,6802).

Результати кореляційного аналізу вказують на тісний взаємозв'язок між геополітичними подіями та економічними показниками, підтверджуючи, що геополітичні ризики можуть швидко призвести до економічних втрат. Особливо це стосується глобальних ринків енергоносіїв та продовольства, які вразливі до шоків через концентрацію виробництва та експорту в регіонах збройних конфліктів.

Також варто зазначити, що зростання Індексу геополітичних ризиків часто передує зростанню інфляційного тиску, що вимагає від урядів та центральних банків швидкого реагування для зниження економічного впливу й запобігання глобальній економічній кризі. У такому контексті аналіз Індексу геополітичних ризиків – це не тільки індикатор поточного стану геополітичної напруги, а й прогностичний інструмент для оцінювання майбутніх економічних трендів та підготовки до них.

Економічні втрати внаслідок збройного конфлікту між Ізраїлем і ХАМАС поки що неможливо оцінити кількісно у зв'язку із відсутністю статистичних даних, однак цей конфлікт вносить певну нестабільність на Близькому Сході й вимагає від мусульманських країн та Ізраїля збільшення витрат на розвиток власних збройних сил.

Щодо геополітичних наслідків сучасних збройних конфліктів, то аналіз останніх наукових джерел [1; 3; 10; 12; 15] з досліджуваної тематики дає змогу виокремити декілька ключових наслідків.

По-перше, реорганізація міжнародних альянсів та виникнення нової геополітичної взаємодії. Сучасні міжнародні збройні конфлікти стимулюють значні зміни в міжнародних оборонних стратегіях. Повномасштабне збройне вторгнення росії в Україну в 2022 р. змусило НАТО переглянути свої оборонні зобов'язання, привівши до збільшення військових бюджетів та стратегічного посилення своїх східних кордонів. Європейські країни, відчуваючи невідкладну потребу зміцнення власної безпеки, збільшили військові витрати та шукають нові шляхи забезпечення обороноздатності.

Водночас виникають неформальні зобов'язання між державами з протилежного боку геополітичного спектра. Росія, Іран та Корейська Народно-Демократична Республіка розвивають взаємодії щодо обміну технологіями та зброєю, а також підтримки у збройних конфліктах. Це створює новий вимір геополітичної напруги, де такі альянси можуть спричинити зміну балансу сил та вплинути на міжнародну стабільність.

Такі тенденції вимагають від Заходу та його союзників гнучкості й стратегічного мислення в контексті загроз міжнародному порядку. Посилення військових потужностей та технологічних можливостей країн, які традиційно розглядаються як дестабілізаційні елементи глобальної безпеки, вимагає нових підходів до розробки міжнародної політики, мета якої – запобігання поширенню конфліктів та забезпечення тривалого миру й стабільності.

По-друге, зміна глобальної безпекової архітектури та необхідність трансформації ООН. Російсько-українська війна виявила не лише крихкість чинної безпекової архітектури в Європі, а й довела критичну необхідність переосмислення глобального підходу до колективної безпеки. Ситуація в Україні підсилила відчуття невідкладної

загрози серед країн-членів НАТО, що призвело до планів розширення альянсу через інтеграції Фінляндії та Швеції. Це розширення передбачає не просто збільшення кількості членів, а реформування внутрішньої динаміки та стратегій НАТО щодо відповіді на нові загрози.

Водночас зростання ролі та вплив неформальних коаліцій між такими країнами, як росія, Іран та КНДР, щодо обміну технологіями та зброєю, вимагає від світової спільноти глобальної відповіді. В цьому контексті постає питання про ефективність міжнародних інституцій, зокрема ООН, у вирішенні міжнародних конфліктів та підтриманні миру.

Події в Україні показали, що ООН не виконує своїх статутних цілей і потребує трансформації, щоб ефективно відповідати на сучасні глобальні виклики. Це стосується не тільки реформування Ради Безпеки та процедур прийняття рішень, а й забезпечення більш справедливого представництва та голосу для країн, які традиційно залишалися поза майданчиком прийняття глобальних рішень. Крім того, виникає потреба в нових інструментах та механізмах вирішення конфліктів, які можуть допомогти запобігти військовим ескалаціям та захистити мир і безпеку на міжнародному рівні.

Така трансформація необхідна для того, щоб міжнародна спільнота могла ефективно вирішувати конфлікти, що виникають, та протистояти новим глобальним загрозам (гібридна війна та кібератаки), які ставлять під сумнів дієвість традиційних підходів до гарантування міжнародної безпеки. Реформа ООН може відіграти ключову роль у відновленні її авторитету та здатності до дії, адаптувавши її до сучасних геополітичних реалій і потреб світової спільноти.

По-третє, зростання ролі Китаю та формування передумов біполярного світового порядку. Сучасні збройні конфлікти, особливо ті, що відбуваються в Європі та на Близькому Сході, надали можливість Китаю посилити свою роль на світовій арені. У відповідь на зростання геополітичної напруги та невизначеності, що супроводжують такі конфлікти, Китай активно просуває свою багатовекторну зовнішню політику, використовуючи дипломатичні, економічні, а іноді мілітарні засоби для розширення свого геостратегічного впливу.

Китай використовує період нестабільності, щоб закріпити свою економічну присутність у багатьох країнах через ініціативу «Один пояс, один шлях». Така стратегія охоплює масштабні інвестиції в інфраструктуру, торгівлю та енергетику, створюючи нову мережу економічних залежностей, що не тільки сприяють економічному зростанню Китаю, а й формують передумови для формування біполярного світового порядку, де Китай виступає як контрвага до Заходу.

Зростання впливу Китаю та його стратегічне партнерство з росією, особливо в контексті санкцій і глобальної економічної конкуренції, створює нову динаміку біполярності в міжнародних відносинах. Відтак розширює можливість формування світової системи, що складається з двох домінантних сил – США та Китаю, – кожна з яких має свій блок союзників та сфери впливу.

Цей зсув у глобальному балансі сил провокує нові виклики і водночас відкриває нові можливості. З одного боку, існує ризик зіткнення інтересів та ескалації конфліктів в основних регіонах, а з іншого – виникає потенціал для мультиполярності, що може привести до більш розподіленого та збалансованого світового порядку. Такий

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

порядок може сприяти співпраці у сферах, що вимагають глобального вирішення (зміна клімату, кібербезпека та міжнародна торгівля). Загалом з огляду на зростання ролі Китаю та формування передумов біполярного світового порядку міжнародна спільнота має переосмислити традиційні підходи до глобальної політики та розробки нових стратегій співіснування і взаємодії.

По-четверте, обмеження дієвості економічних санкцій як стратегії умиротворення агресора. Введення економічних санкцій проти росії відіграє головну роль у геополітичній стратегії Заходу, спрямованій на ізоляцію російської економіки та обмеження військового потенціалу країни. Такі заходи тиску хоча й спрямовані на росію, проте мають недоліки, які підривають їх ефективність та спричиняють непередбачувані глобальні наслідки, зокрема зростання цін на енергоносії та продовольство, що вплинуло на кон'юнктуру світових ринків.

Водночас існує значний лаг у впливі санкцій на цільову економіку, що затримує їхню дієвість. Цей лаг може варіюватися від кількох місяців до кількох років, упродовж яких росія має можливість адаптуватися до нових умов та знайти альтернативні шляхи для підтримки своєї економіки та військового потенціалу. Крім того, санкції часто можна обійти через треті країни, які не беруть участі у санкційних заходах, і які можуть бути посередниками у торгівлі, фінансових операціях та технологічному обміні. Такий обхід санкцій не тільки послаблює їхній вплив, а й ускладнює міжнародні зусилля щодо їхнього ефективного застосування.

У такому контексті санкції проти росії також викликали дискусії щодо необхідності пошуку більш гнучких інструментів міжнародного тиску, які мінімізували б негативний вплив на глобальні ринки та цивільне населення. Зокрема, набуває все більшого значення повернення до ідеї «розумних санкцій» [6; 11; 13], які замість загальної ізоляції цілої країни цілеспрямовано вражали б ключові сектори та осіб, відповідальних за агресивну політику.

Розгортання економічних санкцій і їхні наслідки підкреслюють складність сучасних геополітичних відносин та вимагають більшої уваги до розробки стратегій, які забезпечували би баланс між потребами глобальної безпеки та стабільності світової економіки.

По-п'яте, переосмислення глобальної енергетичної безпеки. Війна в Україні змусила світову спільноту замислитися над вразливістю глобальної енергетичної безпеки. Залежність від одного основного постачальника, яким є росія, тривалий час створювала ризики, які стали очевидними під час збройного конфлікту, коли традиційні ланцюги постачання перервались. У зв'язку з цим країни в усьому світі займаються активним пошуком альтернативних джерел енергії, що прискорює розвиток та адаптацію нових енергетичних технологій.

Водночас така ситуація підкреслила необхідність для країн прискорити перехід до відновлюваних джерел енергії. Інвестиції в зелені технології та інновації у сфері відновлюваної енергетики зросли, оскільки уряди та приватний сектор відчули термінову потребу в диверсифікації енергетичного портфеля. Такий рух до «зеленого переходу» може бути каталізатором для більш сталого та екологічно чистого майбутнього.

Криза також відкрила шлях для нових форм енергетичної дипломатії, де країни використовують енергетичні ресурси як засіб політичного та економічного впливу. Нові партнерства та енергетичні союзи формуються на тлі спроб зменшити залежність від нестабільних регіонів, що створює можливості для країн з великими ресурсами відновлюваної енергії стати новими гравцями на світовій арені.

Проте такий швидкий перехід також супроводжується викликами. Високі витрати на інфраструктуру, потреба в нових технологічних розробках, та невизначеність щодо повернення інвестицій є перепонами, які країнам доводиться долати. Крім того, зміна енергетичного ландшафту може створити нові епіцентри геополітичної напруги, особливо якщо країни відчуватимуть загрозу своїй економічній стабільності через втрату традиційних ринків збуту вуглеводнів.

Загалом переосмислення глобальної енергетичної безпеки в контексті сучасних конфліктів вимагає комплексного підходу, який враховує як технічні та економічні аспекти, так і політичні та екологічні виміри. Визнання взаємозалежності глобальних енергетичних систем та необхідності їх стабілізації є ключовим для розробки ефективної та відповідальної міжнародної енергетичної політики.

По-шосте, вплив збройних конфліктів на регіональну динаміку на Близькому Сході та релігійне протистояння. Ізраїльсько-палестинський конфлікт, який посилюється новими ескалаціями насильства (конфлікт між Ізраїлем та ХАМАС), має глибокі геополітичні наслідки, що переформатовують традиційні відносини між країнами Близького Сходу та впливають на глобальну політику США й інших держав у регіоні. Цей конфлікт, вкорінений у релігійних та національних розбіжностях, посилює протистояння між Ізраїлем та палестинським народом, а також серед арабських народів та держав.

Релігійний аспект конфлікту на Близькому Сході вносить додаткову складність у вже напружені регіональні відносини. Розбіжності між юдаїзмом, ісламом та іншими релігійними течіями можуть загострити протистояння, викликаючи радикалізацію позицій та збільшення насильства, що, своєю чергою, може спонукати до міжнародного релігійного екстремізму та тероризму.

Загострення релігійного протистояння може призвести до збільшення кількості міжнародних інцидентів, пов'язаних з релігійною нетерпимістю та ворожнечею, підживлюючи старі конфлікти та породжуючи нові. Це може активізувати міграційні потоки, розпалювати міжрелігійну ворожнечу в інших регіонах світу та спровокувати додаткові ризики для міжнародної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що сучасні міжнародні збройні конфлікти мають масштабні геоекономічні та геополітичні наслідки для світової спільноти, що вимагає переосмислення як системи колективної безпеки, так і системи міжнародного права, гарантом якого є ООН. Щодо геополітичних наслідків міжнародних збройних конфліктів, то варто виокремити такі: реорганізація міжнародних альянсів та поява нової геополітичної взаємодії; зміна глобальної безпекової архітектури та необхідність трансформації ООН; зростання ролі Китаю та формування передумов щодо встановлення біполярного світового порядку; обмеження дієвості економічних санкцій

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

як стратегії умиротворення агресора; переосмислення глобальної енергетичної безпеки; та вплив збройних конфліктів на регіональну динаміку на Близькому Сході.

Також варто наголосити, що результати проведеного кореляційного аналізу вказують на тісний взаємозв'язок геополітичних подій та економічних показників, підтверджуючи, що геополітичні ризики можуть швидко призвести до економічних втрат. Особливо це стосується глобальних ринків енергоносіїв та продовольства, які вразливі до шоків через концентрацію виробництва та експорту в регіонах збройних конфліктів. Окрім цього, зростання Індексу геополітичних ризиків часто передує зростанню інфляційного тиску, що вимагає від урядів та центральних банків швидкого реагування для запобігання глобальній економічній кризі.

Однак, незважаючи на усвідомлення масштабності наслідків сучасних збройних конфліктів, світова політична еліта не сформувала дієвої стратегії глобальної політики, спрямованої на припинення війни в Україні та в Секторі Газа на засадах міжнародного права. Відтак, геополітична невизначеність формує ситуативний порядок денний і поки що немає ефективного вирішення. Політика ключових геополітичних центрів – США, ЄС, Китаю, Глобального Півдня – розвивається за принципом «глибокої стурбованості» й «умиротворення агресора». Зволікання з пошуком глобальної стратегії завершення війни в Україні та недопущення дестабілізації політико-релігійної ситуації на Близькому Сході вже вимірюється тисячами жертв серед мирного населення у безпосередніх зонах конфліктів, а також загостренням криз у країнах, залежних від імпорту продовольства із зон конфлікту.

Таким чином, затягування війни в Україні та в Секторі Газа лише поглиблюватиме економічні втрати країн-союзників та глобальну економічну кризу, а також загострюватиме ризики нових геополітичних конфліктів, що можуть стати каталізатором формування мультиполярного світового порядку, модель якого може бути предметом подальших наукових досліджень.

References

1. Bossman, A., Gubareva, M., & Teplova, T. (2023). Asymmetric effects of geopolitical risk on major currencies: Russia-Ukraine tensions. *Finance Research Letters,* 51. Retrived from: https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103440 [in English].
2. Caldara, D., Conlisk, S., Iacoviello, M., & Penn, M. (2022). The Effect of the War in Ukraine on Global Activity and Inflation. *Federal Reserve*. Retrived from: https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/the-effect-of-the-war-in-ukraine-on-global-activity-and-inflation-20220527.html. [in English].
3. Cap, P. Narratives of Geopolitical Representation in the Discourse of the Russia-Ukraine War. *Available at SSRN*. URL: https://ssrn.com/abstract=4539127. [in English].
4. Commodity Food Price Index. *Index Mundi*. Retrived from: https://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=food-price-index&months=60. [in English].
5. Consumer Price Index (CPI) Databases. *U.S. Bureau of Labor Statistics*. Retrived from: https://www.bls.gov/cpi/data.htm. [in English].
6. Drezner, D. W. (2011). Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice. *International Studies Review,* 13 (1), 96-108. [in English].

7. Galam, S. (2023). The dynamics of alliances: The case of Ukraine and Russia. *Journal of Computational Science,* 71. Retrived from: https://doi.org/10.1016/j.jocs.2023.102058. [in English].
8. Geopolitical Risk (GPR) Index (2023). Retrived from: https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm. [in English].
9. HICP – monthly data (annual rate of change). *Eurostat.* Retrived from: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/PRC_HICP_MANR__custom_3761882/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=4ad27e6f-358a-4a3d-82a0-587d69a833eb. [in English].
10. Hossain, A. T., Masum, A. A., & Saadi, S. (2023). The Impact of Geopolitical Risks on Foreign Exchange Markets: *Evidence from The Russia-Ukraine War*. Retrived from: https://ssrn.com/abstract=4056137. [in English].
11. Kubin T. (2023). Russia, Ukraine, and the West: Are Smart Economic Sanctions Effective? *The Soviet and Post-Soviet Review*, 50 (3), 310-343. [in English]. Retrived from:https://doi.org/10.30965/18763324-bja10082. [in English].
12. Leonard, M. The Global Consequences of the Israel-Hamas War (2023). Retrived from: https://www.project-syndicate.org/commentary/israel-hamas-war-global-implications-by-mark-leonard-2023-11?barrier=accesspaylog. [in English].
13. Naqvi, B., Rizvi, S. K. A., Mirza, N., & Umar, M. (2023). Financial market development: A potentiating policy choice for the green transition in G7 economies. *International Review of Financial Analysis,* 87. Retrived from: https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102577. [in English].
14. Natural Gas Futures Prices (NYMEX). *U.S. Energy Information Administration*. Retrived from:https://www.eia.gov/dnav/ng/hist/rngwhhdm.htm.
15. Ratten, V. (2023). The Ukraine/Russia conflict: Geopolitical and international business strategies. *Thunderbird International Business Review*, 65(2), 265-271. Retrived from: https://doi.org/10.1002/tie.22319. [in English].
16. Schortgen F. (2023). Geopolitical ripple effects of the Israel-Hamas War 2023. Retrived from:https://strategyinternational.org/2023/10/11/publication91. [in English].
17. Spot Prices for Crude Oil and Petroleum Products. *U.S. Energy Information Administration*. Retrived from: https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/rbrteM.htm. [in English].
18. Zhang, Q., Yang, K., Hu, Y., Jiao, J., & Wang, S. (2023). Unveiling the impact of geopolitical conflict on oil prices: A case study of the Russia-Ukraine War and its channels. *Energy Economics,* 126. Retrived from: https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106956. [in English].

Статтю отримано 27 листопада 2023 р.
Article received November 27, 2023.

UDC 657.32
JEL classification: M41, M42, D24
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.067

Ярослав КРУПКА,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: krsldm@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9926-5513

ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ ТА ЇЇ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Крупка Я. Інтегрована звітність та її обліково-інформаційне забезпечення. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 67–81. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.067

Krupka, Y. (2023) Intehrovana zvitnist ta yii oblikovo-informatsiine zabezpechennia [Integrated reporting, its accounting and information support]. *Visnyk economiky – Herald of Economics*, 4, 67-81. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.067

Анотація

Вступ. *В Україні та світі набула поширення практика формування інтегрованої звітності. Така звітність, окрім фінансової, має розкривати ще й нефінансову інформацію, що стосується показників екологічного, соціального, інноваційного, стратегічного та інших напрямів діяльності підприємств та корпорацій. У зв'язку з цим в економічній літературі уже тривалий час точиться дискусія щодо форми й змісту такої звітності, на яких користувачів має бути спрямована інформація інтегрованої звітності і які показники варто у ній розкривати.*

Мета статті *– дослідження запитів основних користувачів фінансової та нефінансової інформації, на яких слід орієнтувати інтегровану звітність, уведення в систему обліку необхідних даних для формування показників такої звітності.*

Методи. *Для досягнення поставленої мети дослідження використано системний та інноваційний підходи до узагальнення інформації, методи бібліографічного, концептуального та функціонального аналізу.*

Результати. *Розкриваються структура та проблеми складання інтегрованої звітності. Аналізується склад користувачів такої звітності та їх інформаційні потреби. Зазначено, що основними користувачами, на яких має бути зорієнтована інтегрована звітність, є власники, реальні та потенційні інвестори. Нова концепція такої звітності має бути спрямована на створення вартості, зокрема: на рівні підприємства, для оцінювання взаємовідносин між партнерами у бізнесі, на рівні суспільства загалом. Відповідно до показників інтегрованої звітності має*

© Ярослав Крупка, 2023.

бути сформована система обліку на підприємстві. Систематизовано основні ознаки та надано характеристики такому інтегрованому обліку. Визначено, що розширення інформаційного забезпечення через інтегровану звітність, доповнення її даними щодо формування вартості капіталу підприємств створить можливість покращити інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання та інвестиційний клімат у державі, що дасть змогу залучати на розвиток підприємництва додаткові інвестиції як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел.

Перспективи. *Подальші наукові дослідження у цьому напрямі доцільно проводити з метою розширення інформаційного поля інтегрованої звітності, уведення показників такої звітності в систему бухгалтерського фінансового та управлінського обліку.*

Ключові слова: *капітал, вартість підприємства, облік, інтегрована звітність, нефінансова інформація, користувачі, інвестори.*

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 1, бібл.: 16.

Yaroslav KRUPKA,
D. Sc. (Economics), Professor,
Professor at the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46020, Ukraine.
E-mail: krsldm@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9926-5513

INTEGRATED REPORTING, ITS ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT

Introduction. *In Ukraine and around the world, the practice of integrated reporting has become widespread. Such reporting, in addition to financial information, is intended to disclose non-financial information related to environmental, social, innovative, strategic, and other aspects of the activities of enterprises and corporations. In economic literature, there has been an ongoing debate for some time about the form and content of such reporting, the audience for which the information in integrated reporting should be directed, and which indicators should be disclosed in it.*

The purpose is to *investigate the queries of key users of financial and non-financial information, on which the focus should be directed for integrated reporting, and the incorporation of necessary data into the accounting system to generate indicators for such reporting.*

Methods. *To achieve the research goal, a systematic and innovative approach was employed to synthesize information, using methods of bibliographic, conceptual, and functional analysis.*

Results. *The structure and challenges of compiling integrated reporting are disclosed. The analysis examines the user base of such reporting and their informational needs. It is noted that the primary users targeted by integrated reporting are owners, current and potential investors. The new concept of this reporting should be aimed at creating enterprise*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

value, particularly at the company level, to assess relationships with business partners and at the societal level overall.

The indicators of integrated reporting should be aligned with the enterprise's accounting system. The main features of such integrated accounting are systematized, and characteristics are provided. It is determined that expanding information provision through integrated reporting, supplementing it with data regarding the formation of capital value for enterprises, will improve the investment attractiveness of economic entities and the investment climate in the country. This will enable attracting additional investments for entrepreneurship development from both domestic and external sources.

***Prospects.** Further scientific research in this direction is advisable to conduct with the aim of expanding the information scope of integrated reporting, introducing indicators of such reporting into the financial and managerial accounting system.*

***Keywords:** capital, enterprise value, accounting, integrated reporting, non-financial information, users, investors.*

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 1, bibl.: 16.

JEL classification: M41, M42, D24.

Постановка проблеми. Сучасна економіка пов'язана зі світовими глобальними процесами. Вона потребує належного інформаційного забезпечення. Окрім економічних показників виникає велика потреба подавати інформацію різним користувачам, яка не стосується економічних питань. Будь-які суб'єкти господарювання функціонують у природному та суспільному середовищі та мають дотримуватись поведінкових норм, що встановлені відповідними інституціями. Вони мають звітувати перед суспільством про результати такої діяльності. Це стосується вирішення підприємством соціальних питань, забезпечення охорони праці і техніки безпеки, запровадження встановлених природоохоронних заходів, прогнозування подальшої стратегії розвитку й діяльності суб'єкта господарювання.

Для розкриття такої інформації недостатньо лише показників фінансової чи статистичної звітності. Сучасна глобалізована звітність має бути доповнена інформацією нефінансового характеру. Це найбільше стосується України, котра, крім інших глобальних викликів, веде затяжну виснажливу війну з російським агресором. У період воєнних дій, а також під час майбутньої післявоєнної відбудови мають бути вироблені нові індикатори, які, крім фінансових, позиціонували би напрями соціального, екологічного, стратегічного розвитку, вказували шляхи мінімізації системних і несистемних ризиків. Саме на вирішення зазначених питань має бути спрямована робота з розширення звітної інформації, доповнення її нефінансовими показниками, вироблення стратегії формування інтегрованої звітності підприємств та корпорацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних та зарубіжних наукових і практичних виданнях ведеться постійна дискусія щодо необхідності та правил складання інтегрованої звітності. Перші розробки щодо формування інтегрованої звітності у світовій практиці здійснено на початку 2000-х років. Так, у 2007 р. міжнародна організація Accounting for Sustainabiliti («Облік стійкості») розробила рекомендаційний документ Connected Reporting Framework (який у 2009 р. був

розширений), що стосувався єдиних підходів до формування інтегрованої звітності [1]. Ці документи передані новоствореній у 2010 р. Раді з міжнародного інтегрованого звітування, якою затверджено Концептуальну основу інтегрованого звітування. Згідно з нею мета інтегрованого звітування має бути така:

– надання інформації користувачам про наявні ресурси та взаємовідносини компанії з іншими учасниками;

– взаємодія компанії із зовнішнім середовищем з метою створення вартості бізнесу [2, с. 45–46].

Пізніше у наукових розробках і публікаціях надано багато пропозицій щодо розширення рамок інтегрованої звітності. Серед зарубіжних авторів питання інтегрованого звітування досліджували Б. Поттер, П. Дж. Сінгх, Дж. Йорк [3], Р. Г. Еклз, Д. Зальцман [4] та інші. Із українських науковців, що досліджували питання формування інтегрованої звітності, варто виокремити праці Атамаса П. Й. [5], Голова С. Ф., Костюченко В. М., Кузіної Р. В. [2], Костирка Р. О. [6], Куцика П. О. [7], Лоханової Н. О. [8] та ін.

Більшість науковців вважають, що у такій звітності має інтегруватися інформація фінансового, управлінського обліку та нефінансові дані. Таку звітність можна використовувати для внутрішніх управлінських потреб, а особливо вона важлива для зовнішніх стейкхолдерів. Інтегрована звітність має містити, окрім фінансово-економічних показників, ще й інформацію щодо соціальної, екологічної, інноваційної діяльності та має бути спрямована на стратегію розвитку підприємства.

Корягін М. В. та Куцик П. О. розцінюють інтегровану звітність як нову парадигму розвитку бухгалтерського обліку [9, с. 140–141]. Вони вважають, що поява інтегрованої звітності є наслідком закономірного процесу розвитку обліку, новим сучасним етапом парадигмального генезису бухгалтерської звітності (рис. 1).

Рис. 1. Парадигми розвитку звітної інформації

Джерело: розроблено автором на основі [9, с. 141].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

З ними не погоджується Кузіна Р. В., яка вважає, що інтегрована звітність містить лише незначну частину інформації з бухгалтерського обліку, а поєднання фінансової та нефінансової звітності не можна вважати інтегрованою звітністю [2, с. 47].

З останньою позицією також важко погодитися. Під час формування інтегрованої звітності ігнорування даних системного бухгалтерського обліку може призвести до дисбалансу в інформаційному супроводі діяльності компанії. Більшість розрізнених факторів нефінансового характеру також мають грошову оцінку і тісно пов'язані з фінансовими звітами. Наприклад, витрати на природоохоронну діяльність, на охорону праці, на розробку інноваційних проєктів стратегічного напряму, які також фінансуються за рахунок звичайної діяльності фірми, враховуються в балансі, звіті про фінансові результати. Врешті-решт таку групу звітності названо інтегрованою, бо вона має поєднувати усі напрями інформаційного забезпечення діяльності підприємства: фінансовий, управлінський облік, нефінансові облікові дані.

Під час формування інтегрованої звітності відхід від облікової інформації, на якій базується фінансова звітність, може порушити принципи порівнянності, релевантності та інші основоположні принципи щодо інформаційного забезпечення користувачів. Лоханова Н. О., досліджуючи проблеми формування інтегрованої звітності, виокремлює такі вузькі місця у її змісті:

– складність забезпечення суттєвості звітної інформації;

– певний дисбаланс між розкриттям потрібної і надмірної інформації;

– труднощі із забезпеченням потреб різних груп користувачів [8, с. 307].

У вітчизняній практиці елементи інтеграції показників звітності запропоновані саме у тісному взаємозв'язку з системою бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Недавно прийняті зміни і доповнення до основоположного Закону України про бухгалтерський облік передбачають подачу певною категорією великих і середніх підприємств звіту про управління [10]. Такий звіт не можна відносити до фінансової звітності, оскільки у ньому, окрім результативних показників, потрібно розкрити індикатори нефінансового характеру соціального й екологічного спрямування, ризиків та кадрової політики, напрямів інноваційного стратегічного розвитку суб'єктів господарювання. Однак нечітке визначення у ньому і в затверджених Міністерством фінансів України Методичних рекомендаціях зі складання звіту про управління напрямів та індикаторів, спрямованих на конкретних споживачів інформації, джерел для отримання такої інформації робить його складним для заповнення і важким для розуміння.

Не вносить ясності у зміст інтегрованої звітності запропонований вищезгаданим Комітетом з міжнародної інтегрованої звітності (IIRC) Проєкт міжнародного формату інтегрованої звітності [11]. У ньому розкривається лише система принципів, які формують поняття і яких потрібно дотримуватись у процесі складання інтегрованої звітності.

Усе це стримує подальший розвиток інтегрованої звітної інформації, не сприяє дотриманню її взаємозв'язку з бухгалтерським фінансовим, внутрішньогосподарським (управлінським) обліком, не до кінця враховує інформаційні потреби найбільш важливих користувачів.

Мета статті полягає у дослідженні запитів основних користувачів фінансової та нефінансової інформації, на яких слід зорієнтувати інтегровану звітність, уведення в систему обліку необхідних даних для формування показників такої звітності.

Виклад основного матеріалу. Потреба в розширенні інформативності звітності підприємств, введенні до неї, крім фінансових, ще й інших нефінансових індикаторів зумовлена насамперед недоліками системи формування обліково-звітної інформації. Основні недоліки сучасного обліку та фінансової звітності такі:

– бухгалтерський облік та фінансова звітність розкривають переважно «історичні» події, вони дають інформацію про результати минулих подій і не зачіпають проблем стратегічного характеру;

– чинна система обліку не відображає реальну вартість майна, активів підприємства, передусім створених на самому підприємстві, особливо нематеріального характеру і тих, що часто зазнають змін в оцінюванні;

– сучасний облік через відсутність активного ринку щодо більшості активів та фінансових інструментів не дає можливості визначити справедливу вартість таких активів, чого вимагають вітчизняні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і фінансової звітності;

– у практиці через відсутність необхідних інструментів не використовуються пропоновані у стандартах норми визначення теперішньої вартості майбутніх грошових надходжень, також не застосовується система дисконтування боргових зобов'язань;

– у фінансовій звітності відсутні показники, що стосуються нефінансової сфери діяльності підприємства (соціального, екологічного характеру, набутого виробничого та людського капіталу та інші).

З огляду на це, для більш повного задоволення інформаційних потреб користувачів звітність підприємств часто несистемно доповнюється новими даними нефінансового спрямування. Згідно з проведеними дослідженнями інформаційно-аудиторської компанії «Делойт (Deloitte)» протягом останніх років обсяг фінансової інформації збільшився вдвічі, а нефінансової – аж у шість разів і займає майже 54% обсягу інформації річного звіту у провідних публічних компаніях Великої Британії [12].

Це спричинило зародження у світовій практиці спочатку, так званої, інтегрованої звітності, а пізніше й потребу у запровадженні інтегрованого обліку, який мав би надавати інформацію для складання такої звітності.

Під інтегрованою звітністю більшість науковців розуміє відображення у звітних формах фінансових та інших показників, поєднання у ній елементів як фінансової, так і нефінансової інформації підприємства. В інтегрованій звітності має розкриватися інформація щодо фінансового, виробничого, людського, інтелектуального, соціального та природничого капіталу. Вона має цілісно відображати всі сторони діяльності підприємства: стратегію розвитку, можливі ризики, стійкість до різних викликів та потрясінь. Мета формування такої звітності – задоволення інформаційних потреб як внутрішнього управління, так і надання повної та неупередженої інформації зовнішнім користувачам.

На це націлені як національні, так і міжнародні стандарти обліку та фінансової звітності. Вони зорієнтовують облік і звітність на якомога ширше інформаційне задоволення багатьох користувачів.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

Однак запити споживачів обліково-звітної інформації про діяльність суб'єкта господарювання можуть бути різними. Це певною мірою призводить до конфлікту інтересів (рис. 2).

Такі основні користувачі, як власники (учасники, інвестори, акціонери), зацікавлені в отриманні інформації щодо можливості розвитку стратегії підприємницької діяльності, залучення нових інвестиційних ресурсів, збільшення прибутковості та укріплення фінансової стійкості підприємства.

Менеджери та інші наймані працівники, використовуючи облікову інформацію для оперативного управління, обстоюють особисті інтереси щодо умов праці та її оплати, можливостей отримання інших матеріальних благ від підприємства. Це призводить до збільшення витрат і зменшення прибутку для власників.

Рис. 2. Вплив основних користувачів інформації на результати діяльності компанії
Джерело: розроблено автором.

Держава в особі фіскальних органів контролює правильність нарахування та повноту сплати податків, що також зменшує прибуток для власників. Інші установи (дозвільні системи, статистики, комісії з цінних паперів) регулюють законність діяльності, забезпечують захист прав акціонерів, контролюють питання емісії, купівлі-продажу цінних паперів.

Партнери компанії (постачальники, покупці, банки, інші контрагенти) цікавляться інформацією щодо надійності комерційних операцій і розрахунків за ними, фінансової стійкості та можливості своєчасного погашення кредитних зобов'язань. З позиції обліку їх можна кваліфікувати як кредиторів і дебіторів. Зазвичай кредитори спонукають своїх бізнес-партнерів до покращення показників фінансового стану та платоспроможності підприємства, а дебітори, навпаки, своїм стремлінням до відстрочки платежів знижують показники фінансової стійкості, платоспроможності. Отже, серед цих двох

споріднених груп користувачів облікової інформації існує певний конфлікт інтересів щодо базових показників оцінювання результативності роботи.

З одного боку, широка громадськість виявляє інтерес до можливості здійснення інвестицій у придбання акцій, тобто воліє придбати цінні папери у високорентабельних та фінансово стійких емітентів, а з іншого – громадськість, населення цікавить спільний добробут та участь у ньому суб'єкта господарювання (зайнятість, соціальні блага, екологічна безпека та інше), що потребує немалих витрат.

Таким чином, кожна вказана група користувачів має свої інтереси. Такі інформаційні запити часто формуються з намаганням отримати певні вигоди. Тому результати обліку стають предметом конфлікту та вимагають певного компромісу між інтересами користувачів. Це може негативно впливати на дотримання якісних характеристик звітної інформації. З огляду на це, треба будувати облікову систему таким чином, щоб мати змогу враховувати інтереси усіх груп користувачів і водночас дотримуватись належного рівня достовірності такої інформації.

Тому важливо відображати в системі обліку і звітності не лише фінансові, а й нефінансові сторони життя підприємства, його участь у соціальних, природоохоронних та інших аспектах, суспільному житті регіону і країни загалом. Це має бути відображено в інтегрованій звітності підприємства.

Нормативним документом щодо формування інтегрованої звітності є Міжнародний стандарт з інтегрованої звітності, що затверджений у 2013 р. Міжнародною радою з інтегрованої звітності (IIRC). У частині нефінансової інформації використані пропозиції Глобальної ініціативи звітності (GRI), яка розробила чотири керівництва щодо оцінювання у звітності ступеня стійкості розвитку. Рада з підготовки стандартів щодо кліматичних змін (CDSB) сформувала концептуальну основу з розкриття інформації про кліматичні зміни.

В Україні до цього часу відсутня нормативна база щодо складання інтегрованої звітності і відповідно до неї не створена відповідна система обліку. Водночас, як зазначалося раніше, згідно з ухваленими змінами до Закону про бухгалтерський облік великі й середні підприємства, а також ті, що становлять суспільний інтерес, мають складати Звіт про управління. Пізніше Міністерство фінансів України запропонувало Методичні рекомендації зі складання Звіту про управління. У них рекомендується розкривати у звіті облікову інформацію за багатьма напрямами. Передбачено, що в структурі Звіту про управління також потрібно відображати окремі питання економічної діяльності. Проте найбільша увага зосереджується на соціальних і екологічних аспектах життя компанії, кадровій політиці, системних та несистемних ризиках. Така інформація, зазвичай, потрібна для внутрішнього управління. Вона не може повною мірою задовольняти інформаційні потреби власників, реальних та потенційних інвесторів.

Зазначимо, що середні підприємства можуть не відображати у такому звіті нефінансову інформацію. Натомість, згідно з Методичними рекомендаціями до складання звіту підприємства-емітенти цінних паперів, акції яких допущені до торгів на фондових біржах, зобов'язані також подавати у цьому звіті інформацію про корпоративне управління, зокрема щодо складу органів і повноважень корпоративного управління, структури акціонерів та порядку проведення загальних зборів, операцій

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

з цінними паперами, організації внутрішнього контролю, дивідендної політики, перспектив розвитку та удосконалення управління.

Подібні питання передбачені для розкриття у звітності, яку подають емітенти до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Введення таких показників до Звіту про управління, який має подаватися у визначені інституції та офіційно оприлюднюватися, може привести до певного дублювання інформації. Зрештою, в Україні сьогодні невелика кількість корпоратизованих суб'єктів бере участь у торгах на фондових біржах. Тому малоймовірно, що такий підхід доцільний і буде реалізований у найближчій перспективі.

Для складання інтегрованих звітів, у т. ч. Звіту про управління, потрібно трансформувати облікову систему в частині відображення у ній нефінансової інформації. В економічній літературі поряд з інтегрованою звітністю розглядається трактування та можливість застосування інтегрованого обліку. Наприклад, Садовська І. Б., поєднуючи в одну інтегровану систему фінансовий та управлінський облік, посилається на досвід західних країн. Вона стверджує, що більшість промислових підприємств США, Великої Британії, Канади та інших країн англосаксонської групи вже тривалий час використовують інтегровану систему обліку, яка забезпечує калькулювання собівартості окремих видів продукції та контроль витрат на її виробництво. Це досягається через внесення рахунків виробничого обліку до загальної системи рахунків. Відповідно, такі рахунки кореспондують з рахунками фінансового обліку [13].

Намагаючись окреслити предмет та визначити межі інтегрованого обліку, деякі науковці допускають хибні уявлення щодо суті цього напряму облікової роботи. Помилковим, на наш погляд, є твердження Шевченко Л. Я., що «…інтегрована система обліку – це об'єднання (кооперація) діючих елементів господарювання для досягнення спільних цілей». Під інтеграцією облікової системи вона розуміє об'єднання в єдиному обліковому процесі планування й обліку ресурсів, активів, технологій, факторів виробництва, інформації, збутових мереж та ін. [14, с. 134]. З цього приводу треба зазначити, що об'єднанню підлягає фінансова та нефінансова інформація, способи її отримання, а не елементи господарювання. З іншого боку, об'єднання обліку із плануванням не вважається інтегрованим обліком, тому що будь-який облік має надавати інформацію для контролю за виконанням планів, ухваленням управлінських рішень.

Куцик П. О. пропонує єдину систему інтегрованого обліку будувати на поєднанні фінансового, управлінського, податкового обліку та обліку за МСФЗ [7, с. 78]. Можна погодитись з автором, що побудова такої інтегрованої системи дасть змогу виключити багаторазове введення первинних даних, забезпечити порівнянність інформації та оптимізувати документообіг. Проте податкового обліку зараз в Україні немає, оскільки згідно з прийнятим Податковим кодексом підґрунтя для оподаткування становить інформація бухгалтерського фінансового обліку. Згідно з новим законодавством Облік за МСФЗ (знову ж таки фінансовий) мають здійснювати: підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, а також підприємства, що проводять діяльність з видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Завдання інтегрованого обліку – це поєднання в одній системі обліку виробничих,

господарських, фінансових та нефінансових операцій, процесів, подій з метою формування інтегрованої звітності.

На наш погляд, більш реальним може бути розширення в інтегрованому обліку, звітності інформації щодо формування вартості підприємства. Це важливе питання стосується дійсних інвесторів, які вкладають кошти і сподіваються на розширення діяльності суб'єкта господарювання та збільшення вигоди від здійснених вкладень. Розкриття в інтегрованій звітності інформації про можливості додаткового приросту капіталу покращить інвестиційну привабливість підприємства, що має зацікавити потенційних інвесторів. У трактуванні поняття інтегрованої звітності, яке надає Міжнародна рада з інтегрованої звітності (IIRC), зазначено, що це процес, який приводить до подання підприємством відомостей в інтегрованому звіті про створення цінності протягом певного часу [11].

Розширення інформативності інтегрованої звітності у напрямі розкриття у ній вартісних індикаторів підтримують Корягін М. В. та Куцик П. О. [9, с. 153]. Вони запропонували розкривати у такій звітності інформацію щодо вартісного оцінювання підприємства за такими рівнями:

– рівень вартості суб'єкта господарювання, що розраховується на основі аналізу фінансових показників, у т. ч. дивідендних виплат інвесторам, зростання вартості акцій тощо;

– рівень зростання загальної вартості суб'єкта, що важливо для контрагентів, працівників та підтверджує його фінансову стійкість;

– рівень вартості для суспільства, наскільки цінною є діяльність підприємства для суспільства, які вигоди або шкоду вона принесе громадянам та країні загалом.

Така інформація також важлива для потенційних інвесторів. Для її отримання потрібно відповідним чином налаштувати систему бухгалтерського обліку. Основи методології обліку формування інформації для управління вартістю підприємства детально дослідив Корягін М. В. Він запропонував інтегрований варіант оцінювання вартості, що поєднує затратний, дохідний та ринковий підходи. Науковець надав пропозиції щодо розрахунку справедливої вартості, визначення середньозваженої ринкової ціни матеріальних ресурсів та інших активів, вартості зобов'язань підприємства. Він також розглянув систему відображення в обліку операцій з оцінювання довгострокових і поточних активів та зобов'язань з коригуванням та доведенням їхньої вартості до справедливої [15, с. 219–260]. Також запропонував систему оцінювання та позабалансового обліку інтелектуальної власності, людського, організаційного та клієнтського капіталу підприємства.

В економічній літературі також відомі інші пропозиції щодо врахування системою обліку і звітності різних нетрадиційних чинників, нефінансових індикаторів, що впливають на величину реальної вартості компанії. Наприклад, Яремко І. Й. стверджує, що є можливість наблизити обліково-звітну величину підприємства до реальної вартості через комбінації, пов'язані з його капіталом. На його думку, в сучасній інформаційній економіці нематеріальні активи у формі ділової репутації, які він називає продуктивною енергією капіталу (торгові марки, торгові знаки, «ноу-хау», людський капітал, сформовану клієнтуру тощо), відіграють важливішу роль, ніж відображені в балансі фізичні, матеріальні активи [16, с. 48]. Яремко І. Й.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

уводить в економічний лексикон поняття «ідеальний капітал», величину якого визначає за обсягом досягнутого фінансового результату (прибуткового капіталу). Продуктивність такого капіталу забезпечується раціональним поєднанням усіх складових інфраструктурних, інтелектуальних, людських ресурсних потенціалів. Це пропонується відображати окремим об'єктом бухгалтерського обліку і балансовою статтею у звітності [16, с. 52–53].

Складно повірити, що такий різнобічний обсяг фінансової та нефінансової інформації вдасться звести в систему бухгалтерського обліку. Проте потреба в інтеграції різних інформаційних систем з виходом на узагальнену інтегровану звітність беззаперечна.

В табл. 1 окремлено основні ознаки такого інтегрованого обліку та надано пояснення до них.

Таблиця 1

Основні ознаки та характеристики інтегрованого обліку

№ з/п	Ознаки	Характеристика
1.	Сутність інтегрованого обліку	Поєднання в одній інформаційній системі обліку господарських, виробничих, фінансових і нефінансових процесів, операцій, подій.
2.	Мета інтегрованого обліку	Підготовка облікової інформації для формування інтегрованої звітності.
3.	Об'єкти обліку	– Операційна, фінансова та інвестиційна діяльність; – соціально-економічні процеси; – природоохоронні процеси; – інші несистемні факти, події, процеси.
4.	Користувачі	– Зовнішні (акціонери, державі органи, банки, контрагенти, реальні та потенційні інвестори); – внутрішні (власники, керівники, менеджери, працівники підприємства).
5.	Базисна основа інтегрування	– Фінансовий облік; – управлінський облік; – податкові та інші розрахунки; – нефінансова та інша несистемна інформація.
6.	Регламентація	– Законодавча; – нормативно-регуляторна; – внутрішньокорпоративна; – внутрішньофірмова.
7.	Обов'язковість обліку	– Обов'язковий згідно законодавчо-нормативних актів; – необов'язковий за ініціативи власників чи адміністрації підприємства.
8.	Системність, безперервність обліку	– Всеохопний, безперервний з моменту створення і до часу ліквідації підприємства; – несистемний, епізодичний з ініціативи власників чи адміністрації.

продовження таблиці 1

9.	Часове спрямування облікової інформації	– Історичне про минулі події; – поточні, оперативні дані; – інформація прогнозного спрямування
10.	Облікові вимірники	– Кількісно-сумові; – кількісно-якісні.
11.	Ступінь точності інформації	– Документальне підтвердження і об'єктивність; – розрахунково-логічна, орієнтовні дані.
12.	Документованість операцій, подій	– Документальне підтвердження операцій; – бездокументне з використанням комп'ютерно-комунікаційних носіїв; – приблизні, очікувані, експертні дані; – розрахунково-аналітична оцінка.
13.	Ступінь відкритості інформації	– Публічна інформація, що підлягає оприлюдненню; – закриті дані, що містять комерційну таємницю.
14.	Терміни подання інформації	– Оперативно для поточного управління; – за встановленими термінами подання звітності; – за інших потреб.

Джерело: розроблено автором.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом обліково-звітна інформація має бути спрямована на розкриття виробничо-фінансової, соціальної, природоохоронної й інших сторін діяльності суб'єкта господарювання. Розширення інформаційного забезпечення через інтегрований облік і звітність, доповнення їх інформацією щодо формування вартості капіталу суб'єктів на різних рівнях економічного життя підприємства буде сприяти покращенню інвестиційного клімату в бізнесі та державі, залученню додаткових коштів на розвиток підприємництва як від внутрішніх, так в від іноземних інвесторів. Уведення в інтегровану звітність критеріїв та показників щодо формування вартості підприємства дасть змогу через кількісні виміри давати якісну оцінку бізнесу. Побудова такої звітності на облікових даних, що, окрім фінансових, також охоплюють критерії, які характеризують інтелектуальний капітал, соціальні, екологічні та інші фактори діяльності, дасть змогу користувачам інформації формувати більш чітке уявлення про реальну вартість підприємства.

Подальші дослідження варто спрямовувати на вдосконалення системи визначення реальної вартості підприємства шляхом інтеграції фінансових та інших індикаторів. Це має суттєво посилити інвестиційну привабливість, надавати впевненості реальним і потенційним інвесторам, іншим користувачам щодо подальшого ефективного функціонування суб'єкта господарювання.

Література

1. Connected Reporting Framework. URL: http://www.accountingforsustainability.org/wpcontent/uploads/2011/2012/Connected-Reporting-A-practical-guide-with-worked-examples.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

2. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кузіна Р. В. Інтегроване звітування: концепція, методологія та організація: моногр. Херсон: Гельветика, 2018. 252 с.
3. Potter B., Singh P. J., York J. Corporate Social Investments through Integrated Reporting: Critical Issues. *Seventh Asia Pacific Interdisciplinary Research in Accounting Conference*. Kobe 26-28 July, 2013. 23 p.
4. Eccles R. G., Saltzman D. Achieving Sustainability Through Integrated Reporting. *Stanford Social Innovation Review*. 2011. Summer. P. 56–61.
5. Атамас П. Й. Інтегрована корпоративна звітність: проблеми впровадження. *Економіка підприємства*. 2015. № 1. С. 78–85.
6. Костирко Р. О., Ліснича Т. В. Інтегрована звітність – інструмент забезпечення сталого розвитку суспільства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2012. № 24 (1). С. 189–195.
7. Куцик П. О. Концепція уніфікованої системи обліку і звітності в корпоративному управлінні: моногр. Львів: Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2017. 408 с.
8. Лоханова Н. О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень : моногр. Херсон : Грінь Д. С., 2012. 400 с.
9. Корягін М. В., Куцик П. О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності : моногр. Київ : Інтерсервіс. 2016. 276 с.
10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (з наступними змінами і доповн.): Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. URL: http://zakon.rada. gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14.
11. Проєкт міжнародного формату інтегрованої звітності. URL: http://bdo.com.ua/intehrirovannaja_otchetnost.
12. Deloitte survey: Write from the Start: Surveying Narrative Reporting in Annual Reports URL: http://www.iasplus.com/en/binary/uk/0910atellingperformance.
13. Садовська І. Б. Інтегрована система обліку. URL: https://ukrtextbook. com/buxgalterskij-oblik-sadovska-i-b/buxgalterskij-oblik-sadovska-i-b-inte.
14. Шевченко Л. Я. Сутність інтегрованого обліку та його складові. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород : УжНУ, 2016. Вип. 6, ч. 3. С. 134–137.
15. Корягін М. В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції : моногр. Львів : ЛКА, 2012. 389 с.
16. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку : моногр. Львів : Каменяр, 2002. 192 с.

References

1. Connected Reporting Framewor. Retrived from: http://www.accountingforsustainability. org/wpcontent/uploads/2011/2012/Connected-Reporting-A-practical-guide-with-worked-examples. [in English].
2. Holov, S. F., Kostiuchenko, V. M., Kuzina, R. V. (2018). Intehrovane zvituvannia: kontseptsiia, metodolohiia ta orhanizatsiia [Integrated reporting: concept,

methodology and organization]: monohr. Kherson: Vydavnychyi dim «Helvetyka». 252 p. [in Ukrainian].

3. Potter B., Singh P. J., York J. (2013). Corporate Social Investments through Integrated Reporting: Critical Issues. *Seventh Asia Pacific Interdisciplinary Research in Accounting Conference.* Kobe 26-28 July, 2013. 23 p. [in English].
4. Eccles, R. G., Saltzman, D. (2011). Achieving Sustainability Through Integrated Reporting. *Stanford Social Innovation Review. Summer.* P. 56-61. [in English].
5. Atamas, P. Y. (2015). Intehrovana korporatyvna zvitnist: problemy vprovadzhennia [Integrated corporate reporting: problems of implementation]. *Ekonomika pidpryiemstva,* 1, 78-85. [in Ukrainian].
6. Kostyrko, R. O., Lisnycha T. V. (2012). Intehrovana zvitnist – instrument zabezpechennia staloho rozvytku suspilstva [Integrated reporting is a tool for ensuring the sustainable development of society]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryiemnytstvo,* 24 (1), 189-195. [in Ukrainian].
7. Kutsyk, P. O. (2017). Kontseptsiia unifikovanoi systemy obliku i zvitnosti v korporatyvnomu upravlinni [The concept of a unified system of accounting and reporting in corporate management]: monohr. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. 408 p. [in Ukrainian].
8. Lokhanova, N. O. (2012). Intehratsiini protsesy v obliku v umovakh instytutsionalnykh peretvoren [Integration processes in accounting in conditions of institutional transformations]: monohr. Kherson: Hrin D. S. 400 p. [in Ukrainian].
9. Koriahin, M. V., Kutsyk P. O. (2016). Problemy ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoi zvitnosti [Problems and prospects for the development of accounting reporting]: monohr. K.: Interservis. 276 p. [in Ukrainian].
10. «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» (z nastupnymy zminamy i dopovn.): Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 r. № 996-XIV ["On accounting and financial reporting in Ukraine" (with subsequent changes and additions): Law of Ukraine dated July 16, 1999 No. 996-XIV]. Retrived from: http://zakon.rada. gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14. [in Ukrainian].
11. Proekt mizhnarodnoho formatu intehrovanoi zvitnosti [Project of the international format of integrated reporting]. Retrived from: http://bdo.com.ua/intehrirovannaja_otchetnost. [in Ukrainian].
12. Deloitte survey: Write from the Start: Surveying Narrative Reporting in Annual Reports [Deloitte Survey: Written from the Start: Surveying Narrative Reporting in Annual Reports]. URL: http://www.iasplus.com/en/binary/uk/0910atellingperformance.
13. Sadovska, I. B. Intehrovana systema obliku [Integrated accounting system]. Retrived from: https://ukrtextbook. com/buxgalterskij-oblik-sadovska-i-b/buxgalterskij-oblik-sadovska-i-b-inte. [in Ukrainian].
14. Shevchenko, L. Ya. (2016). Sutnist intehrovanoho obliku ta yoho skladovi [The essence of integrated accounting and its components]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University.* Vol. 6, part. 3. P. 134-137. [in Ukrainian].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of National Economics № 4, 2023

15. Koriahin, M. V. (2012). Bukhhalterskyi oblik u systemi upravlinnia vartistiu pidpryiemstva: teoretyko-metodolohichni kontseptsii [Accounting in the enterprise cost management system: theoretical and methodological concepts]: monohr. Lviv: LKA, 2012. 389 p. [in Ukrainian].
16. Iaremko, I. Y. (2002). Ekonomichni katehorii v metodolohii obliku [Economic categories in accounting methodology]: monohr. Lviv: Kameniar. 192 p. [in Ukrainian].

Статтю отримано 20 листопада 2023 р.
Article received November 20, 2023.

UDC 330.342:339.922
JEL classification O13, Q20, F15
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.082

Вікторія МЕЛЬНИК,
доктор економічних наук, професор,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету,
вул. Гонти, 37, м. Вінниця, 21022, Україна.
e-mail: v.melnik@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8587-1192

Ірина МАРТУСЕНКО,
кандидат географічних наук, доцент,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету,
вул. Гонти, 37, м. Вінниця, 21022, Україна,
e-mail: i.martusenko@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0003-3953-9903

Олег ПОГРІЩУК,
кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету,
вул. Гонти, 37, м. Вінниця, 21022, Україна,
e-mail: o.pohrischuk@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-9513-0585

ЗЕЛЕНЕ ЗРОСТАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР

Мельник В., Мартусенко І., Погріщук О. Зелене зростання у забезпеченні сталого розвитку економіки: євроінтеграційний вектор. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 82–93. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.082

Melnyk V., Martusenko I., Pohrishchuk O. (2023). Zelene zrostannia u zabezpechenni staloho rozvytku ekonomiky: yevrointehratsiinyi vektor [Green growth in ensuring sustainable development of the economy: European integration vector]. *Visnyk Economiky - Herald of Economics,* 4, 82-93. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.082

Анотація

Вступ. *На сучасному етапі економічного розвитку формується загальносуспільна усвідомленість наслідків зростання економічних, соціальних та екологічних проблем. В умовах війни загострення суспільних проблем*

© Вікторія Мельник, Ірина Мартусенко, Олег Погріщук, 2023.

змушує зосередити увагу на основних засадах життєдіяльності населення. Проте необхідність обґрунтування концепції подальшого розвитку економіки, з урахуванням потреби реалізації багатовекторного розвитку із забезпеченням економічної сталості, соціального благополуччя та збереження навколишнього природного середовища зумовлює потребу в проведенні наукових пошуків.

***Мета дослідження** – обґрунтування концепту зеленого зростання в парадигмі сталого розвитку через його економічну, соціальну та екологічну складові в умовах євроінтеграційних зрушень.*

***Методи.** Методологічною базою дослідження є системно-комплексний підхід до розкриття концепту зеленого зростання в парадигмі сталого розвитку. У роботі використано методи: синтезу, аналізу, узагальнення, порівняння, історичний та монографічний методи.*

***Результати.** Визначено особливості економічної, соціальної та екологічної компонент сталого розвитку за активізації євроінтеграційних процесів. Обґрунтовано науковий підхід до розвитку «зеленої економіки» через реалізацію завдань «зеленого зростання», основу якого становлять принципи та методи стабілізації соціально-економічного та екологічного розвитку в умовах сучасних загроз та викликів. Доведено, що реалізація концепції «зеленого зростання» формує передумови сталого розвитку на міждержавному, загальнонаціональному та підприємницькому рівнях і ґрунтується на: зростанні енергоефективності, мінімізації енергоспоживання та викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище, впровадженні екологічно чистих технологій виробництва, зміцненні екологічної інфраструктури, створенні нових робочих місць у секторі «зеленого зростання» та інвестуванні в оздоровлення екосистем. Встановлено, що реалізація політики сталого розвитку потребує здійснення ефективних заходів багаторівневого спрямування у напрямі інтеграції економічної, екологічної та соціальної складових в європейський економічний простір.*

***Перспективи.** Виникає необхідність у проведенні подальших досліджень на галузевому та підприємницькому рівнях з метою забезпечення розробки моделей та сценаріїв «зеленого зростання».*

***Ключові слова:** зелене зростання, сталий розвиток, євроінтеграція, потенціал довкілля, зелена економіка, зелені інвестиції, екологічна діяльність, соціально-економічний розвиток.*

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 16.

Victoriia MELNYK,
D.Sc. (Economics), Professor,
Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics
Western Ukrainian National University,
37 Gonty, str, Vinnytsia, 21022, Ukraine,
e-mail: v.melnik@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8587-1192

Iryna MARTUSENKO,
PhD (Geography), Associate Professor,
Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics
Western Ukrainian National University,
37 Gonty, str, Vinnytsia, 21022, Ukraine,
e-mail: i.martusenko@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0003-3953-9903

Oleg POHRISHCHUK,
PhD (Economics), Associate Professor,
Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics
Western Ukrainian National University,
37 Gonty, str, Vinnytsia, 21022, Ukraine,
e-mail: o.pohrischuk@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-9513-0585

GREEN GROWTH IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY: EUROPEAN INTEGRATION VECTOR

Abstract

Introduction. *At the current stage of economic development, public awareness of the consequences of growing economic, social, and environmental problems is beginning to form. In the conditions of the war, the aggravation of a number of social problems forces us to focus our attention on the basic principles of life of the population. However, the need to substantiate the concept of further development of the economy, taking into account the need to implement multi-vector development with the provision of economic stability, social well-being and preservation of the natural environment, determines the need for scientific research.*

The purpose of the study is to substantiate the concept of green growth in the paradigm of sustainable development through its economic, social and environmental components in the context of European integration shifts.

Research methods. *The methodological basis of the study is a system-complex approach to the disclosure of the concept of green growth in the paradigm of sustainable development. The work uses the following methods: synthesis, analysis, generalization, comparison, historical and monographic methods.*

The results. *The peculiarities of the economic, social and ecological components of sustainable development with the activation of European integration processes are determined. The scientific approach to the development of the «green economy» through the implementation of the tasks of «green growth», which is based on the principles and methods of stabilizing socio-economic and ecological development in the conditions of modern threats and challenges, is substantiated. It has been proven that the implementation of the concept of «green growth» forms the prerequisites for sustainable development at the interstate, national, and business levels and is based on: increasing energy efficiency, minimizing energy consumption and emissions of harmful substances into the environment, implementing environmentally friendly production technologies, strengthening ecological*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

infrastructure, and creating new jobs in the «green growth» sector and investing in ecosystem healing.

It was established that implementation of the policy of sustainable development requires the implementation of effective measures of multi-level direction, in the direction of integration of economic, ecological and social components. It was established that the implementation of the policy of sustainable development requires the implementation of effective measures of multi-level direction, in the direction of integration of economic, ecological and social components into the European economic space.

Perspectives. *There is a need to conduct further research at the industry and business levels in order to ensure the development of «green growth» models and scenarios.*

Keywords: *green growth, sustainable development, European integration, environmental potential, green economy, green investments, environmental activity, socio-economic development.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 16.

JEL classification O13, Q20, F15.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку формується загальносуспільна усвідомленість наслідків зростання економічних, соціальних та екологічних проблем. В умовах війни загострення суспільних проблем змушує зосередити увагу на основних засадах життєдіяльності населення. Проте в перспективі відновлення України потрібно враховувати проведення заходів з модернізації економічної системи для досягнення стійкого та сталого розвитку й сприяти переходу на цифровізацію та зелений курс, гарантуючи виконання Європейської зеленої та цифрової концепції [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо обґрунтування теоретичних та практичних проблем зеленого зростання та сталого розвитку досліджували у свої працях: Бондар О. І., Буряк Є. В., Гайдуцький І. П., Галушкіна Т. П., Голобородько А. М., Горянська Т. В., Джексон Т., Ільїна М. В., Коблянська І. І., Маковоз О. С., Мішенін Є. В., Орленко О. В., Передерій Т. С., Петрик М. Д., Редько К. Ю., Унгурян П. Я., Устік Т. В., Хвесик М. А., Чорновол А. О., Шпильова Ю. Б., Ярова І. Є. та ін. Широке коло питань, пов'язаних з проблемами зеленої економіки та економічного зростання, розкрили у монографії Мішенін Є. В., Коблянська І. І., Устік Т. В., Ярова І. Є. [2]. Науковці стверджують, що саме виробничо-господарська діяльність людини та процеси споживання зумовлюють кругообіг потоків енергії, інформації та речовин, що за наповненням, впорядкованістю та швидкісними властивостями процесів відрізняються від біологічних, які притаманні екосистемам у природному середовищі. Основна причина виникнення еколого-економічних проблем як на регіональному, так і на галузевому рівні, зокрема утворення та нагромадження виробничих відходів, – це неповна замкненість циклу антропогенно-енергетичного обміну [2]. Вирішення окреслених проблем тісно пов'язано з реалізацією пріоритетів «зеленого» розвитку економічної системи.

Британський екологічний економіст і засновник Центру розуміння сталого процвітання (CUSP) − Тім Джексон переконаний, що ми платимо надто високу ціну за економічне зростання, і та шкода, яку виробництво щороку завдає екології планети,

призведе за декілька десятків до унеможливлення економічного розвитку. Він описує потенційний перехід до сталої економіки через встановлення обмежень на ресурси та викиди, фіксацію поточної економічної моделі та зміну соціальної логіки, яку мають сьогодні люди та спільноти [3]. Як зазначають Маковоз О. С. та Передерій Т. С.: «Фактично зелену економіку розглядають як шлях до сталого розвитку, який передбачає об'єднання трьох складових: економічної, соціальної й екологічної. При цьому екологічна складова виступає пріоритетним напрямом сталого розвитку» [4]. На проблематичності підтримки курсу сталого розвитку в Україні в умовах війни наголошують І. Гайдуцький, А. Голобородько: «Війна в Україні впливає на розробку та реалізацію політики сталого розвитку та визначає пріоритети одних цілей над іншими. Війна має катастрофічні наслідки для сталого розвитку на глобальному рівні» [5. с. 270]. Слушною є думка Є. В. Буряк, К. Ю. Редько, А. О. Чорновол, О. В. Орленко, які розглядають сталий розвиток у контексті євроінтеграційних процесів: «Сталий розвиток є важливим завданням, розв'язання якого наблизить впровадження нової моделі економіки (еко-соціального типу), що зосереджена на покращенні якості життя людини, а також стане основою євроінтеграційних процесів, де дотримання принципів екологічної безпеки та сталого розвитку є визначальними» [6]. Проте необхідність обґрунтування концепції подальшого розвитку економіки з урахуванням потреби реалізації багатовекторного розвитку із забезпеченням економічної сталості, соціального благополуччя та збереження навколишнього природного середовища зумовлює потребу проведення наукових пошуків.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження – системно-комплексний підхід до розкриття концепту зеленого зростання в парадигмі сталого розвитку. У роботі використано методи: синтезу, аналізу, узагальнення, порівняння, історичний та монографічний методи.

Мета дослідження – обґрунтування концепту зеленого зростання в парадигмі сталого розвитку через його економічну, соціальну та екологічну складові в умовах євроінтеграційних зрушень. Завдання дослідження такі: визначення особливостей економічної, соціальної та екологічної компонент сталого розвитку за активізації євроінтеграційних процесів; обґрунтування наукового підходу до розвитку «зеленої економіки» через реалізацію завдань «зеленого зростання», який ґрунтується на принципах та методах стабілізації соціально-економічного та екологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку становить основу побудови програми «Порядок денний на XXI століття», що затверджена 179 державами світу, серед яких – Україна. Сталий розвиток є формою суспільного розвитку, що спрямований на задоволення потреб людини, не нівелюючи та не обмежуючи можливості прийдешніх поколінь [7].

Сталий розвиток ґрунтується на таких складових, як: економічна (відображає зростання у кількісному вимірі та показує якісні структурні зміни національного господарського комплексу); соціальна (окреслює якісні зміни рівня життя населення країни); екологічна (відображає рівень використання ресурсів та стан охорони навколишнього природного середовища. Згідно з концепцією передбачається (за принципами демократії та гуманізму) рівноправне забезпечення потреб людей у належному рівні життя та можливостей розвитку, освіті, культурі, якісному

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

навколишньому середовищі та забезпечення аналогічних можливостей майбутніх поколінь [8].

Реалізація концепції сталого розвитку потребує досягнення взаємопов'язаних цілей, основні з яких такі: формування конкурентоспроможної, низьковитратної та високоефективної економічної системи; зростання рівня життя населення; покращення стану екології [6]. Значення «сталого розвитку» розкривається через максимізацію соціально-економічних вигод у функціонуванні національного господарського комплексу за умови забезпечення захисту навколишнього середовища та відтворення ресурсів природи у довгостроковій перспективі.

Зростання рівня конкурентоспроможності європейської економіки через впровадження зелених і цифрових перетворень було стратегічною метою діяльності ЄС протягом періоду останніх років. Незважаючи на внутрішню стійкість, промисловість ЄС стикається з проблемами високої інфляції, нестачі робочої сили, збоїв у ланцюгах постачання, зростанням процентних ставок і стрибків цін на енергоносії та сировину. Це поєднується із сильною та не завжди чесною конкуренцією на фрагментованому світовому ринку. ЄС уже висунув кілька ініціатив для підтримки своєї промисловості. Нині ЄС потребує узгодження та структуризації відповідей на потреби різних галузей [9]. Це сприятиме впровадженню та розширенню розробок і виробництва стратегічних технологій в ЄС у сферах цифрових і глибинних технологій, чистих технологій та біотехнологій; допоможе компаніям створити стійкість і досягти цілей зеленого та цифрового переходу, зміцнюючи європейський суверенітет.

Європейська зелена угода нині є однією з найбільших амбіцій Європейської комісії, де керівництво ЄС висловлює необхідність щодо прискорення Європейських країн до переходу промислового виробництва на діяльність із нульовими викидами. Незважаючи на спрямування інвестицій для прискорення реалізації цілей щодо досягнення сталої економіки, виникає потреба у визначенні та реалізації напрямів продукування зелених технологій та більш швидкого ринкового просування усіх технологічних ідей.

Для бізнес-середовища важлива підтримка вибудованого підходу до вирішення проблем екології, запровадження ініціативи, що націлені на зростання відповідальності за стан навколишнього середовища, а також сприяння розробці та розповсюдженню екологічно безпечних технологій [10].

Основу наукового підходу до формування концепції екологічного імперативу становлять, з одного боку, загальний принцип рівності поколінь, а з іншого – екосистемний підхід [11]. Цей принцип потребує переосмислення поняття прогресу суспільного розвитку, під яким можна розуміти лише такі зміни, котрі гармонізують систему буття, позитивну не лише для людини, а й для біосфери, з урахуванням великих біогеохімічних процесів. Тобто подальший розвиток економіки має ґрунтуватися на засадах припинення використання невідновних ресурсів і ширше використання альтернативних джерел енергії, переробки відходів, циклічного використання матеріалів, озеленення усіх секторів економіки.

Важливий напрям «озеленення» усіх секторів економіки – впровадження інновацій у сфері екологічної діяльності, необхідне для якісного вимірювання, мінімізації, обмеження та запобігання екологічної шкоди ґрунтовим, повітряним та водним

ресурсам довкілля. До них належать: технології, продукти та послуги, що знижують екологічний ризик та мінімізують забруднення та раціональне використання ресурсів.

Інноваційний підхід до розвитку економіки запропонував Т. Джексон, який враховує реальність екологічних і ресурсних обмежень. Найважливішою проблемою щодо реалізації запропонованого підходу є необхідність гарантування соціально-економічної стабільності за можливого уповільнення темпів зростання споживчого попиту [3].

Відтак, пріоритетним завданням реалізації «зеленого зростання» є впровадження наукового підходу, основу якого становлять принципи та методи стабілізації соціально-економічного та екологічного розвитку в умовах сучасних загроз та викликів. Реалізація політики сталого розвитку вимагає здійснення ефективних заходів багаторівневого спрямування у напрямі інтеграції економічної, екологічної та соціальної складових. За таких умов зміцнення співробітництва між Україною та державами ЄС (у межах Угоди про діяльність асоціації) відіграє вирішальну роль для впровадження концепції «зеленого зростання», що потребує докорінних змін у методах планування політики, обґрунтування та ухвалення законодавчих рішень, способів управління природоохоронною діяльністю, встановлення пріоритетів збереження та відновлення потенціалу довкілля.

Мета розвитку «зеленої» економіки – створення платформи для прогресивних змін в економічному та соціальному середовищі, що ґрунтується на зменшенні антропогенного впливу на природне середовище, раціональному використанні його ресурсів у процесі досягнення й збереженні гідного рівня життя населення. Визначена мета реалізується через цілі, зокрема такі [4]:

− збереження, захист та відтворення ресурсів природи й недопущення можливості безповоротної втрати різноманіття екосистем через зменшення антропогенного впливу на середовище життєдіяльності, відтворення зелених насаджень і підвищення якісних властивостей ресурсів природи тощо;

− зростання рівня ресурсоефективності, що має бути переорієнтованою на переважне використання відновлювальних ресурсів природи;

− реалізація економічного розвитку через структурні зрушення у результаті збільшення частки «зелених» секторів та скорочення «коричневих» відповідно;

− досягнення соціального прогресу в сегменті «зеленого зростання» через створення нових робочих місць, «зелені інвестиції» та збільшення доходів населення.

Проте концепція «зеленої економіки» не може ототожнюватися з концепцію сталого розвитку, оскільки вона зосереджується на формуванні політичної програми оперативного характеру, що спрямована на створення екологічно сумісних джерел зростання економічної системи, з високим рівнем відновлювальних властивостей за рахунок створення умов для інвестиційних надходжень та залучення інновацій. Концепція ґрунтується на проведенні заходів, які передбачають використання як економічних, так і неекономічних методів, а саме [12]: проведення оцінювання природних ресурсів, встановлення систем ціноутворення, що відповідають засадам сталого розвитку економіки; політика держави у сфері інвестицій, підтримка «зелених» інноваційних технологій та формування інфраструктури «зеленого зростання»; відмова від неефективного субсидіювання у галузі екології; заохочення виготовлення

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

екологічних товарів, через державну закупівельну політику, а також результатів впровадження методів виробництва, що відповідають засадам сталого розвитку; удосконалення «екологічного» оподаткування й сфери просування екологічної продукції та послуг та ін.

Проблеми розвитку «зеленого зростання» – це важливі теми обговорення на багатьох міжнародних зустрічах найвищого рівня. Насамперед необхідно провести дослідження щодо визначення того, як саме «зелена економіка» наблизить утвердження постулатів сталого розвитку, активізує міжнародну співпрацю, передачу технологій та інвестиції. Основні вимоги концепції розвитку «зеленої економіки» такі [13]:

− функціонування за рахунок відновлюваних джерел енергії;

− наявність надлишкових обсягів природних ресурсів, передусім повітряних та водних, що залишаються після забезпечення базових потреб населення. Окреслений підхід зосереджено на побудові принципово нової цінової політики «справедливої вартості» ресурсів.

Джексон Т. також вказує на те, що незворотна зміна клімату триває десятиліття, а спрямованість на зростання ВВП зумовлює прискорення витрат з метою його збільшення, що підживлюється боргом, як урядами, що намагаються досягти повної зайнятості, так і культурою споживання [3]. На думку науковця, така ситуація має наслідком безперервне зростання захисту рівня середніх доходів, оскільки зростання населення продовжується. Тобто, необхідне також соціальне забезпечення стійкості розвитку та інклюзивний підхід до вирішення питання екологізації виробничих систем.

Інклюзивна «зелена» економіка спрямована на забезпечення соціальної справедливості та покращення добробуту населення, що може розглядатись як альтернатива домінуючій сьогодні моделі економічного розвитку, яка зумовлює зростання нерівності, значні загрози здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу, породжує дефіцит ресурсів. Протягом останнього десятиліття реалізація концепція зеленої економіки урядами багатьох держав визначається стратегічним пріоритетом розвитку [14].

Сталими залишаються й завдання та кінцеві цілі політики в «зелених» секторах економіки:

1. Зростання енергоефективності будівель, реконструкція та проектування енергоактивних споруд, з урахуванням потреби мінімізації енергоспоживання та викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище.

2. Розвиток сталого транспорту, що передбачає використання низьковуглецевих різновидів паливних ресурсів та розширення інвестування в електрифікацію, залізничне сполучення й підвищення енергоефективності транспорту.

3. Розвиток сталої енергетики, що потребує інвестування в енергорозподільчі системи інтелектуального типу, формування інфраструктури відновлювальних джерел й використання переваг альтернативних енергоресурсів.

4. Вкладення інвестицій в розвиток інфраструктури із забезпечення населення чистою водою.

5. Розвиток сталого сільського господарства, що передбачає розширення органічного виробництва, інвестування та відрахування частини стимулюючих пакетів країнам, що розвиваються розвинутими державами світу.

6. Зміцнення екологічної інфраструктури, що базується на інвестуванні в оздоровлення екосистем та зменшенні рівня використаних ресурсів з навколишнього природного середовища та їх ефективне використання у процесі виробничо-господарської діяльності людини.

Сценарій «зеленого розвитку» потребує, на думку експертів, обґрунтування та реалізації системних та збалансованих рішень, відкритості та урахування особливостей вітчизняної економіки. «Зелене зростання» має бути забезпечене відповідними державними стимулами, що спрямовані на реформування та підтримку «зеленого зростання» за такими напрямами [15, с.111]:

– обґрунтування стратегічних засад політики екологізації діяльності економічної системи;

– зміцнення інтеграційних зв'язків у галузі проведення стратегічних екологічних оцінок, проектування, розробки планів та програм розвитку на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях;

– проведення бізнес-практик та реалізація проєктів щодо поширення ресурсоощадних технологій та екологічно чистого й органічного виробництва.

З метою зміцнення та використання інструментів Європейського Союзу для швидкого розгортання фінансової підтримки бізнесу Європейська Комісія також запропонувала Платформу стратегічних технологій для Європи («STEP»). Надавши фінансові стимули у рамках фондів політики згуртованості у формі більшого співфінансування, держав-членів заохочують змінити пріоритети своїх програм. Кожні 5% перепрограмування відповідно до пріоритетів STEP приводять до виділення ресурсів у розмірі 18,9 млрд євро, крім 6 млрд євро, які виплатять з Фонду справедливого переходу [16]. STEP підтримуватиме розробку та виробництво критичних технологій у різних сферах діяльності, зокрема таких: технології (відновлювана енергія); накопичення електроенергії та тепла; екологічні альтернативні види палива; електролізери та паливні елементи; уловлювання, використання та зберігання вуглецю; енергоефективність; водень; розумні енергетичні рішення; технології, життєво важливі для сталого розвитку (очищення та опріснення води); сучасні матеріали (наноматеріали, композити та чисті будівельні матеріали майбутнього); технології сталого видобутку та переробки критичної сировини; біотехнології (біомолекули та їх застосування, фармацевтика, медичні технології та біотехнологія рослинництва, а також біовиробництво та інші). Реалізація програм європейського співробітництва також сприятиме інвестуванню проєктів екологічного спрямування та дасть змогу створити й зміцнити ланцюги доданої вартості, вирішити проблеми кадрового забезпечення «зелених секторів» економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація концепції «зеленого зростання» формує передумови сталого розвитку на міждержавному, загальнонаціональному та підприємницькому рівнях і ґрунтується на: зростанні енергоефективності, мінімізації енергоспоживання та викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище, зміцненні екологічної інфраструктури та інвестуванні в

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

оздоровлення екосистем, екологічно чисті технології. Секторальна складова такого розвитку передбачає використання низьковуглецевих різновидів паливних ресурсів, розширення інвестування в електрифікацію, залізничне сполучення й підвищення енергоефективності транспорту; розвиток сталого сільського господарства, сталої енергетики та зменшення рівня використаних ресурсів з навколишнього природного середовища, їх ефективне використання у процесі виробничо-господарської діяльності людини.

У процесі дослідження доведено, що вагоме місце у збереженні та досягненні пріоритетів сталого розвитку займає зміцнення та розширення євроінтеграційних зв'язків України на шляху відновлення та зміцнення потенціалу зростання зеленої економіки.

Встановлено, що реалізація політики сталого розвитку потребує здійснення ефективних заходів багаторівневого спрямування у напрямі інтеграції економічної, екологічної та соціальної складових. За таких умов зміцнення співробітництва України та країн ЄС відіграє вирішальну роль для впровадження концепції «зеленого зростання», що потребує докорінних змін у методах планування політики, обґрунтування та ухвалення законодавчих рішень, способів управління природоохоронною діяльністю, встановлення пріоритетів збереження та відновлення потенціалу довкілля.

У перспективі виникає необхідність у проведенні подальших досліджень на галузевому та підприємницькому рівнях з метою забезпечення розробки моделей та сценаріїв «зеленого зростання».

Література

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2022) *Ukraine relief and reconstruction. EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content (Accessed 12 Jun 23).
2. Мішенін Є. В., Коблянська І. І., Устік Т. В., Ярова І. Є. Екологоорієнтоване логістичне управління виробництвом: монографія (за наук. ред. д. е. н., проф. Є. В. Мішеніна). Суми : Папірус, 2013. 248 с.
3. Jackson T. (2016) Prosperity without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow. *Abingdon : Routledge*, P. 350.
4. Маковоз О. С., Передерій Т. С. «Зелена економіка як запорука сталого розвитку». URL: https://dspace.univd.edu.ua/ (дата доступу 10.06. 2023).
5. Гайдуцький І. П., Голобородько А. М. Проблеми досягнення цілей сталого розвитку в умовах війни. Зб. тез доп. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи :* зб. тез доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 8 груд. 2022 р. 292 с.
6. Буряк Є. В., Редько К. Ю., Чорновол А. О., Орленко О. В. Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права, 2022. № 34. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/617/568 (дата доступу 10.06.2023).
7. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development (2015). UN General Assembly, P. 38. URL: https://www.un.org/ru/ga/ (Accessed 10 Aug 2023).

8. World Commission on Environment and Development (1987). *UN. Secretary-General. Report of the World Commission on Environment and Development : note / by the SecretaryGeneral.)* URL: https://digitallibrary.un.org/record/139811 (Accessed 12 Aug 2023).
9. European Research Area and Innovation Committee. available at: https://www.consilium.europa.eu (Accessed 01 Jun 2023).
10. Ten principles of the UN Global Compact. *Global Compact Network Ukraine.* URL:https://globalcompact.org.ua › desjat-principiv-gd-oon (Accessed 03 Jun 2023).
11. Хвесик М. А., Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б. Соціально-екологічні імперативи розвитку сільських територіальних громад. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ, 2019. 302 с.
12. Горянська Т. В. «Зелена економіка» як чинник розвитку зовнішньоторговельних відносин. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2014. № 11. С. 67–71.
13. Петрик М. Д. Відтворення зеленої економіки як головна мета державно-приватного партнерства. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2013. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=666 (дата доступу 12.06.2023 р.).
14. About green economy. *United Nations Environment Programme*. URL: https://www.unep.org/ (Accessed 20 Jun 23).
15. Бондар О. І., Галушкіна Т. П., Унгурян П. Я. «Зелена» економіка як підґрунтя екологізації місцевого розвитку : моногр.; а заг. ред. д. б. н., проф. О. І. Бондаря. Херсон : Олді-Плюс, 2018. 238 с.
16. Platform of strategic technologies for Europe. *European Commission, official website. URL*: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/ (Accessed 13 Jun 2023).

References

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2022) *Ukraine relief and reconstruction. EUR-Lex*. Retrived from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content (Accessed 12 Jun 23).
2. Mishenin E.V., Koblyanska I.I., Ustik T.V., Yarova I.E. (2013), *Ekolohooriyentovane lohistychne upravlinnya vyrobnytstvom* [Ecologically oriented logistics management of production] «TOV Drukars'kyy dim Papirus», Sumy, Ukraine. 248 p.
3. Jackson T. (2016) «Prosperity without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow». *Abingdon : Routledge*, P. 350.
4. Makovoz O.S. Perederii T.S. «Green economy as a guarantee of sustainable development». Retrived from: https://dspace.univd.edu.ua/ (Accessed 10 Jun 23).
5. Hayduts'kyy I. P., Holoborod'ko A. M. (2022) «Problems of achieving the goals of sustainable development in the conditions of war». *Zb. tez dop. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf., KPI im. Ihorya Sikors'koho* [«Business, innovation, management:

problems and prospects». The collection of theses of the report III International science and practice Conference, KPI named after Igor Sikorsky], Kyiv, Ukraine, p. 292.
6. Buryak YE.V., Red'ko K.YU., Chornovol A.O., Orlenko O.V. (2022) “Socio-economic aspects of sustainable development of Ukraine in the conditions of war.” *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law, No. 34* Retrived from: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/617/568 (Accessed 10 Jun 2023).
7. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development (2015) UN General Assembly, P. 38. Retrived from: https://www.un.org/ru/ga/ (Accessed 10 Aug 2023).
8. World Commission on Environment and Development (1987). *UN. Secretary-General. Report of the World Commission on Environment and Development : note / by the SecretaryGeneral.)* Retrived from: https://digitallibrary.un.org/record/139811 (Accessed 12 Aug 2023).
9. European Research Area and Innovation Committee. Retrived from: https://www.consilium.europa.eu (Accessed 01 Jun 2023).
10. Ten principles of the UN Global Compact. *Global Compact Network Ukraine.* available at: https://globalcompact.org.ua › desjat-principiv-gd-oon (Accessed 03 Jun 2023)
11. Khvesyk M.A., Il'yina M.V., Shpyl'ova YU.B. (2019) *Sotsioekolohichni imperatyvy rozvytku sil's'kykh terytorial'nykh hromad* [Socio-ecological imperatives for the development of rural territorial communities]. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny», Kyiv, Ukraine 302 p.
12. Goryanska T. V. (2013). «Zelena ekonomika» yak chynnyk rozvytku zovnishn'otorhovel'nykh vidnosyn [«Green economy» as a factor in the development of foreign trade relations] Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny «Kyivs'kyy politekhnichnyy instytut» no.11, Kyiv, Ukraine P.67-71.
13. Petryk M. D. (2013) «Reproducing the green economy as the main goal of public-private partnership», *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok.* no. 12. Retrived from: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=666 (Accessed 12 Jun 2023).
14. About green economy. *United Nations Environment Programme*. Retrived from:https://www.unep.org/ (Accessed 20 Jun 23).
15. Bondar O.I., Halushkina T.P., Unhuryan P.YA.(2018) «*Zelena» ekonomika yak pidgruntya ekolohizatsiyi mistsevoho rozvytku* [«Green» economy as a basis for the greening of local development]. Kherson, Ukraine. 238 p.
16. Platform of strategic technologies for Europe. *European Commission, official website.* Retrived from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/ (Accessed 13 Jun 2023).

Статтю отримано 21 вересня 2023 р.
Article received September 21, 2023.

UDC 332.1
JEL classification: R11, Q17
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.094

Wei DU,
Jiuquan Vocational and Technical College,
Gansu, Jiuquan, Suzhou District: 735009, China,
e-mail: 61640412@qq.com
ORCID ID: 0009-0003-8199-7972

Ihor LISHCHYNSKYY,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Department of International Economics,
West Ukrainian National University.
Ternopil, 11 Lvivska str.
E-mail: lio@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1602-1677

DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN CHINESE PERIPHERAL RURAL REGIONS

Du, W., Lishchynskyy, I. (2023). Rozvytok silskoho hospodarstva v peryferiinykh silskykh rehionakh Kytaiu [Development of Agriculture in Chinese Peripheral Rural Regions]. *Visnyk Economiky – Herald of Economics*, 4, 94–103. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.094

Ду В., Ліщинський І. Розвиток сільського господарства в периферійних сільських регіонах Китаю. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 94–103. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04. 094

Abstract

Introduction. *China has passed a long process on its way to the global leadership in industrial sector and services. Accompanied by rapid growth of the regional prosperity is though not equal among the territory of the country. There are several relative peripheral regions with lower population and agricultural predominance. To maintain territorial cohesion a number of top-down measures and bottom-up initiatives are required.*

Purpose. *The main purpose of this paper is to analyse the territorial dimensions of maintaining a steady growth of China's agricultural sector under the condition of the general population increasing and decreasing the share of rural population.*

Methods. *The current research was carried out with application of the following methods: analysis and synthesis – to systemize the conceptual mainstream in the field of peripheral development; comparative analysis – to compare the development aspects in different regions of China depending from their urban/rural structure; deductions and inductions – to*

© Wei Du, Ihor Lishchynskyy, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

elaborate the key issues of agriculture development in Chinese peripheral rural regions; tabular and visual methods – for illustration of the research materials.

Results. *The paper overviews the dynamics of the Chinese population during the last 70 years. The urban-rural structure of the population is analysed in a spatial-temporal perspective. Traditional rural regions in China are determined. General overview of agriculture development in China has been done. From the regional perspective, the development reasons and conditions of the nine relatively typical agricultural areas in China are analysed. The trends of agriculture development in Chinese peripheral rural regions are considered.*

Discussion. *Despite the great success of China in the fields of agricultural development and poverty reduction in depressed regions, there are aspects that require additional care: a broad area of issues concerning territorial cohesion, sustainable development, public-private cooperation.*

Keywords: periphery; *population pattern; rural population; agricultural market; agricultural zoning; territorial cohesion; international divide.*

JEL classification: R11, Q17.

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 2, bibl.: 12.

Problem setting. China is a large country in geographical, populational and economic scopes. The country is well known due to highly industrialized urban areas. However, China has also rather advanced agricultural sector. The main areas of agriculture are concentrated in the east and south of the country that not so densely populated. The development of agriculture is traditionally treated as the fundamental background of national economy and people's livelihood, the long-term peace and stability of the country. The Chinese government has always attached great importance to the development of agriculture, paying attention to farmers, supporting agriculture, rural areas and farmers, is the top priority of the national policy, but also the top priority in the national economic development plan. In the sectoral structure of agriculture, the share of crop production prevails – 60%. However, China ranks 1st in the population of most types of livestock and poultry. cattle and pig breeding, poultry farming, sericulture are of the greatest importance, and fishing is among the first place in the world market.

Analysis of recent research and publications. The aspects of agricultural development of rural peripheral regions of China are considered in the papers of An X., Liu Y., Long F., Qian H., Shi J., Xu Z., Yang X., Zang Y., Zheng L. Among the main areas of concern are territorial cohesion, sustainable development, poverty overcoming and economic boost of declined territories.

The main purpose of this paper is to analyse the territorial dimensions of maintaining a steady growth of China's agricultural market under the condition of the general population increasing and decreasing the share of the agricultural population. From the regional perspective, the development reasons and conditions of the nine relatively typical agricultural areas in China are analysed.

Presenting main material. China is a large agricultural country and also the 2nd most populous country in the world. According to the seventh census of 2020, China's population

has exceeded 1.4 billion, accounting for 20 percent of the world's population and 33 percent of Asia's population. The dynamics of China's population is shown in Fig. 1.

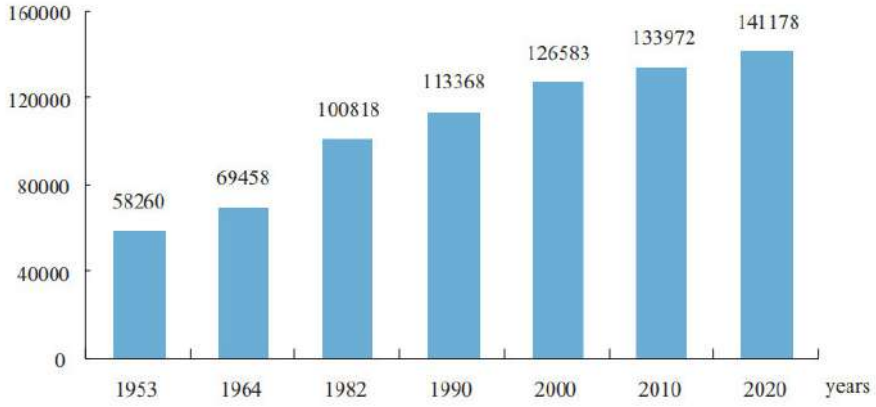

Fig. 1. National population in China according to Population Censuses (1 000 persons)
Source: National Bureau of Statistics of China

The development of China's population has gone through as a long and tortuous process as the development of Chinese society. China's population structure is also constantly changing (Tabl. 1).

Table 1

China's population structure (1 000 persons)

Census years	National population	Urban population	Rural population	The proportion of the urban population, %	The proportion of the rural population, %
1953	58260	7726	50534	13.26	86.74
1964	69458	12710	56748	18.30	81.70
1982	100818	21082	79736	20.91	79.09
1990	113368	29971	83397	26.44	73.56
2000	126583	45844	80739	36.22	63.78
2010	133972	66557	67415	49.68	50.32
2020	141178	90199	50979	63.89	36.11

Source: National Bureau of Statistics of China

If the population is roughly divided into urban population and rural, we can see that the proportion of the urban population is increasing, while the proportion of the rural population is decreasing (Fig. 2). The growth rate of the urban population in China is obviously faster than that of rural one, especially the population growth of some big cities even shows an explosive trend.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

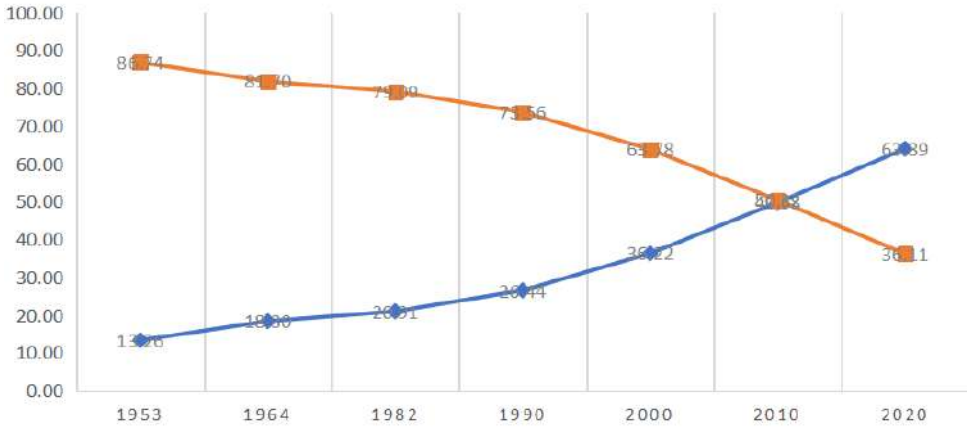

Fig. 2. Proportion of urban and rural population structure in China.
Source: National Bureau of Statistics of China

With the acceleration of the urbanization process, the rural population is gradually lost to the cities, and the agricultural production has also undergone great changes. On the one hand, the needs of cities to provide a new market for agricultural production are promoting the development of agricultural industry. On the other hand, the continuous outflow of rural labour force leads to the decline of rural industries. This situation has been paid great attention to by the Chinese government. Every year, the most important document of the central government is on the issue of "Agriculture, Rural Areas and Farmers", which mainly puts forward the key construction contents of the year from the following aspects:

- to pay special attention to the food and important agricultural products for, strengthening agricultural infrastructure construction;
- strengthening agricultural science and technology and equipment support;
- consolidate expanding of crucial achievements on poverty reduction;
- promoting the development of rural industry high quality;
- broadening the channels of increasing farmers' income;
- promoting liveable appropriate industry and rural construction;
- strengthening the policy guarantee and mechanism of innovation.

In the past few decades, China has become the fastest-urbanized country. The proportion of the agricultural population in all provinces has decreased. Many provincial governments have introduced supportive policies for the agricultural industries to ensure agricultural production. In particular, for the eight provinces where the total agricultural population accounts for more than half of the national agricultural population, namely Henan, Sichuan, Shandong, Guangdong, Hebei, Hunan, Anhui and Yunnan, more priority should be given to improving the overall agricultural production capacity.

Fig. 3. Rural population proportion in Chinese provinces.
Source: own calculations based on National Bureau of Statistics of China.

In the process of China's agricultural development, the flow of rural population and the stable development of agriculture are always unavoidable problems. China has less than 9 percent of the world's arable land and has to feed nearly 20 percent of the world's population, so the increase in China's agricultural labour productivity certainly cannot be based on the decline in land productivity. Provinces have formulated a lot of practical policy, such as Jiangsu in the "difference" open agricultural development planning, clearly put forward support in Jiangsu province agricultural enterprises in agricultural products processing, biological breeding, agricultural recycling, modern agricultural equipment and other fields from the European Union, the United States, Canada, Japan and South Korea and other developed areas to carry out technical exchanges and introduction. We will form a hierarchical development pattern with national agricultural parks as the leader and upgrading agricultural parks as the basis.

With the promotion of China's rural revitalization strategy, the pattern of priority of agricultural and rural development has gradually formed. Infrastructure construction has once again been accelerated, and more government investment and private capital have been invested in agriculture and rural areas, including land, water conservancy, seeds, digitalization, logistics facilities, and especially cold chain construction. The development of cities has driven the integration of urban and rural economy, and the living standards of farmers have also been improved. Infrastructure such as transportation, education and medical care has been improved, and greatly improved the quality of life of farmers.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Against the backdrop of the stable operation of the macro economy, China's agricultural and rural reform and development have achieved remarkable results, and agriculture has played a fundamental role in economic and social development. Agriculture has maintained high-quality and steady development, farmers' living standards have continued to improve, and rural areas have been further improved.

In recent years, the output of China's major crops has increased. In 2022, grain output was 686.528 million tons, rice 208.495 million tons, wheat 137.723 million tons, corn 277.203 million tons, beans 23.51 million tons and potato 29.774 million tons. Total grain output increased by 3.68 million tons (7.4 billion tons) over 2021, an increase of 0.5%, and grain output remained at over 1,30000 tons for the eighth consecutive year.

In recent years, China's fruit output has shown an increasing trend, totalling 32,2129624 million tons, up 4.42%; compared with 2012, it increased by 92.0474 million tons, an increase of about 41.67%.

According to the data of the National Bureau of Statistics, China's total agricultural output value is increasing year by year from 2012 to 2022. In 2022, the total output value of agriculture will reach 51942 billion yuan, the total output value of forestry is 399.15 billion yuan, the total output value of animal husbandry is 2.6709 billion yuan, and the total output value of fishery is 989.62 billion yuan, providing solid support for stabilizing the overall economic and social development.

In the process of agricultural development, although China's grain production is constantly rising, it has not reduced China's dependence on grain imports. In response to this problem, the Chinese government has continued to adjust the planting structure. While accelerating the optimization of the trade structure, we will ensure the supply of major agricultural products with double cycles. We will make full use of both domestic and international markets, diversify China's grain import sources, expand import channels, actively promote the coordinated development of domestic demand and external demand, import and export, and make effective use of the international market to meet domestic grain demand.

Agricultural areas are the product of objective existence and history. The earliest agricultural areas in China are spontaneous natural areas of agriculture, such as agricultural planting habits formed according to the natural environment, regional characteristics and customs. With the development of economy and the "Belt and Road" national policy, decentralization of crops has gradually been intensive planting, digital planting alternative, fertilization, sowing, harvesting, pest control and agriculture has realized standardization, fine management, each agricultural area is a relatively independent agricultural production region, has a certain area and agricultural structure. To study the formation, structure and development of agricultural areas is an important work to guide agricultural production according to local conditions and realize reasonable regional division of labour.

Table 2

Agricultural specialization of Chinese peripheral rural regions

China's peripheral region	Agricultural development	Regional distinctiveness
Qinghai-Tibetan Plateau	Develop valley agriculture	(1) High terrain, thin air and sufficient light; (2) large temperature difference between day and night; (3) high cold and low temperature, long growth cycle; (4) more night rain; (5) valley zone with high accumulated temperature, convenient irrigation.
South of the regression line (Hainan Island, etc.)	Develop tropical plantations	(1) Located in tropical, rich in light, heat and water resources; (2) rich in biological resources; (3) rich in water resources; (4) typhoons in summer and autumn.
Northeast China (Sanjiang Plain, Songnen Plain, Northwest State Farm)	The largest commodity grain base	(1) The climate is mild, moderate rainfall, rain and heat are in the same season; (2) abundant light, and large temperature difference between day and night; (3) terrain is flat and open; (4) soil is fertile; (5) irrigation water is abundant; (6) crop growth is susceptible to low temperature and cold damage.
Southern low mountain and hilly area	Develop three-dimensional agriculture	(1) Located in the subtropical humid area with sufficient water and heat conditions; (2) complex terrain, diverse land types; (3) rich in biological resources; (4) rich in water resources; (5) red soil distribution area.
South China	Develop the rice farming industry	(1) It is located in the subtropical humid area with sufficient water and heat conditions (or high temperature and rain suitable for rice growth); (2) is relatively low and flat; (3) is fertile; (4) irrigation water is abundant; (5) drought and waterlogging disasters are frequent.
The North China Plain, the Loess Plateau	Plain agriculture	(1) Temperate monsoon climate area, good heat conditions; (2) flat terrain; (3) fertile soil; (4) insufficient water supply; (5) frequent drought and waterlogging disasters; (6) sandstorm and saline land.
Hetao Plain, Ningxia Plain, Hexi Corridor	Dry farming	(1) Enough heat in summer; (2) has sufficient light and large temperature difference between day and night, which is conducive to the accumulation of crop nutrients; (3) flat terrain; (4) fertile soil; (5) has Yellow River water (or melting water from Qilian Mountains) as irrigation source; (6) with dry climate and insufficient precipitation; (7) sandstorm and saline land.
Northwest arid region	Develop irrigation agriculture	(1) Enough heat in summer; (2) with sufficient light and large temperature difference between day and night, which is conducive to the accumulation of crop nutrients; (3) alpine snow and ice melting water provides irrigation water; (4) flat terrain; (5) fertile soil; (6) dry climate, insufficient precipitation and poor surface water;
Inner Mongolian Plateau	Oasis farming	(1) Mild climate and wide grassland area; (2) arid climate and insufficient water supply.2. Ecological problems existing in the agricultural production process: land desertification.

Source: own survey

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Conclusions. Development of agriculture in Chinese peripheral rural regions is expected considering the following trends:

(1) Develop “high-yield, high-quality and high-efficiency” agriculture. High yield is the foundation, high quality is the premise, high efficiency is the goal, high yield is determined by China’s national conditions, China has a large population, and is still growing, to solve the problem of food and clothing, first to the output, to meet the social needs.

(2) Extensive farming to intensive production. Intensive production is the common direction of agricultural development in the world. China’s national conditions are more people, few land, poor resources, and increasing contradictions. This makes it all the more necessary for China to take the road of intensive production, make overall plans, take the road of sustainable development, and meet the needs of the people.

(3) Appropriate scaled operation and develop modern agriculture. The state should establish a new system of intensive, organized, socialized and specialized production and operation in rural areas, use modern industrial technology and information technology and equipment to guide the processes of agriculture, planting, breeding, processing and production, promote diversified and technicalization of the planting structure, and gradually improve and alleviate the contradiction between domestic supply and demand.

References

1. 2022 China Agricultural and Rural Development Trend Report – Ensuring Priority to Agricultural and Rural Development (Economic Daily, January 21, page 11). Retrived from: moa.gov.cn.
2. An, X. (2020). The spatio-temporal characteristics and regional imbalance of agricultural modernization. Resource Science, 42 (9), 1801-1815.
3. Du W. Agricultural Regional Structure in China. Zbirnyk tez dopovidey Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv ta molodykh vchenykh “Mizhnarodna ekonomika v umovakh klimatychnykh zmin: pandemichnyy ta post pandemichnyy period” (11.04.2022) – Ternopil, 2022. 109-114.
4. Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., Komar N. (2017) Benchmarking of local production systems in Eastern Europe and Ukraine. *Management & Gouvernance*, No 17. C. 15–26.
5. Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., Savelyev Y. (2019) The Dynamics of European Periphery. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, No 41 (4), 527-536.
6. Liu, Y., Zang, Y., & Yang, Y. (2020). China’s rural revitalization and development: Theory, technology and management. *Journal of Geographical Sciences*, 30, 1923-1942.
7. Long, F., Zheng, L., & Qian, H. (2023). Entrepreneurship in China’s peripheral regions. *The Annals of regional science*, 70(1), 287-313.
8. National Bureau of Statistics of China. Database. URL: www.stats.gov.
9. Nowakowska A., Michalak M., Lishchynskyy I., Lyzun M. (2022) Ukrainian Regional Policy: The Path to European Integration. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics,* 4., 1-16.
10. Shi, J., & Yang, X. (2022). Sustainable development levels and influence factors in rural China based on rural revitalization strategy. *Sustainability*, 14(14), 8908.

11. Xu, Z. (2020). The development status and future trend of Chinese agriculture. *China Agricultural Digest-Agricultural Engineering*, (6), 3-4.
12. Zhang, H., Zhang, S., & Liu, Z. (2020). Evolution and influencing factors of China's rural population distribution patterns since 1990. *PloS One*, 15(5), e0233637.

Ду ВЕЙ,
Професійно-технічний коледж Цзюцюань,
Ганьсу, Цзюцюань, район Сучжоу: 735009, КНР,
Електронна пошта: 61640412@qq.com
ORCID iD: 0009-0003-8199-7972

Ігор ЛІЩИНСЬКИЙ,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки,
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна.
Електронна пошта: lio@wunu.edu.ua
ORCID iD: 0000-0003-1602-1677

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ПЕРИФЕРІЙНИХ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНАХ КИТАЮ

Анотація

Вступ. *Китай пройшов тривалий шлях до досягнення світового лідерства в промисловому секторі та сфері послуг. Однак стрімке зростання регіонального добробуту було нерівномірним для різних територій країни. Сформувались відносно периферійні регіони із нижчою щільністю населенням і переважанням сільського господарства. Для збереження територіальної когезії необхідне поєднання централізованих заходів та ініціатив знизу.*

Мета дослідження *– аналіз територіальних аспектів підтримки стабільного розвитку сільськогосподарського сектору Китаю за умови зростання загальної чисельності населення за зменшення частки сільського населення.*

Методи дослідження. *Дослідження проводилось із застосуванням таких методів: аналізу та синтезу – для систематизації концептуального мейнстріму розвитку периферії; порівняльний аналіз – для порівняння аспектів розвитку в різних регіонах Китаю залежно від їхньої структури міського/сільського населення; дедукції та індукції – для детермінації ключових векторів розвитку сільського господарства периферійних регіонів Китаю; табличний та графічний методи – для ілюстрації матеріалів дослідження.*

Результати. *У статті розглянуто динаміку населення Китаю за останні 70 років. Проаналізовано структуру міського-сільського населення в просторово-часовій перспективі. Визначено традиційні аграрні регіони Китаю. Зроблено загальний огляд розвитку сільського господарства Китаю. З регіональної перспективи проаналізовано фактори та умови розвитку дев'яти відносно типових сільськогосподарських районів Китаю. Розглянуто тенденції розвитку сільського господарства китайських периферійних регіонів.*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Перспективи. *Незважаючи на значні успіхи Китаю в сфері розвитку сільського господарства та скорочення бідності в депресивних регіонах, є аспекти, які вимагають додаткової уваги: широкий спектр питань, що стосуються територіальної когезії, сталий розвиток, державно-приватне партнерство.*

Ключові слова: *периферія; структура населення; сільське населення; аграрний ринок; сільськогосподарське районування; територіальна когезія; міжнародний розрив.*

Код JEL класифікації: R11, Q17.

Формули: 0, рис.: 3, табл.: 2, бібл.: 12.

Література

1. 2022 China Agricultural and Rural Development Trend Report – Ensuring Priority to Agricultural and Rural Development (Economic Daily, January 21, page 11). URL: moa.gov.cn.
2. An X. The o-temporal characteristics and regional imbalance of agricultural modernization. *Resource Science*. 2020. No 42 (9). P. 1801–1815.
3. Du W. Agricultural Regional Structure in China. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та пост пандемічний період*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (11 квітня, 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 109–114.
4. Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., Komar N. Benchmarking of local production systems in Eastern Europe and Ukraine. *Management & Gouvernance*. 2017. № 17. С. 15–26.
5. Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., Savelyev Y. The Dynamics of European Periphery. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. No 41 (4). P. 527–536.
6. Liu Y., Zang Y., Yang Y. China's rural revitalization and development: Theory, technology and management. *Journal of Geographical Sciences*. 2020. 30. P. 1923–1942.
7. Long F., Zheng L., Qian H. Entrepreneurship in China's peripheral regions. *The Annals of regional science*. 2023. No 70(1). P. 287–313.
8. National Bureau of Statistics of China. URL: www.stats.gov.
9. Nowakowska A., Michalak M., Lishchynskyy I., Lyzun M. Ukrainian Regional Policy: The Path to European Integration. G*ospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*. 2022. Is. 4. P. 1–16.
10. Shi J., Yang X. Sustainable development levels and influence factors in rural China based on rural revitalization strategy. *Sustainability*. 2022. Vol. 14(14). 8908.
11. Xu Z. The development status and future trend of Chinese agriculture. *China Agricultural Digest-Agricultural Engineering*, 2020. No 6. P. 3–4.
12. Zhang H., Zhang S., Liu Z. Evolution and influencing factors of China's rural population distribution patterns since 1990. *PloS One*. 2020. No 15(5). e0233637.

Статтю отримано 21 вересня 2023 р.
Article received September 21, 2023.

UDC 005.913.657: 658.14
JEL clasification: M11; M41
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.104

Василь САВЧУК,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри статистики та економічного аналізу,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
вул. Героїв оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна,
e-mail: savchukvk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4261-3329

Василь ДЕРІЙ,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: vasylderij@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3600-4121

РЕЛЕВАНТНА АНАЛІТИКА – ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІІДПРИЄМСТВА

Савчук В., Дерій В. Релевантна аналітика – визначальний чинник ефективного управління діяльністю підприємства. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 104–117. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.104

Savchuk, V., Derii, V. (2023). Relevantna analityka – vyznachalnyi chynnyk efektyvnoho upravlinnia diialnistiu pidpryiemstva [Relevant analytics is a determining factor in effective management of the company's activities]. *Visnyk economiky – Herald of Economics*, 4, 104-117. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.104

Анотація

Вступ. *Функціонування підприємства вимагає постійного оцінювання стану й динаміки зовнішнього і внутрішнього середовища, ситуацій і проблем, що створює необхідність прийняття управлінських рішень, які моделюються з урахуванням потенційних можливостей: ресурсів, умов, обмежень, ризиків, непередбачуваності тощо. Одним з визначальних чинників ефективності таких рішень є релевантна аналітика. З огляду спеціальної літератури бачимо, що нині збільшилась зацікавленість науковців і практиків до застосування цього терміна. Проте згідно з оцінкою національної аналітичної школи йдеться не стільки про базову сутність поняття, скільки про збагачення його змісту. Таке збагачення відбулось завдяки підвищенню ролі математичних дисциплін та цифровізації*

© Василь Савчук, Василь Дерій, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

процесу підготовки, опрацювання і передавання інформації, а також можливості пошуку нових знань, отриманих з обробки великих масивів даних. Беззаперечно те, що трансформація національної економіки в ринкову розширила міжнародне співробітництво і привнесла в економіку нові явища, структури, процеси, терміни, вимірники, показники, індикатори, моделі, критерії оцінювання, за рахунок чого збагачується сутність аналітики. Тому, на наш погляд, важливо оцінити адаптацію інформаційно-аналітичної системи наших підприємств до передових ідей, розробок, технологій міжнародної наукової спільноти і практики, що підвищить ефективність регулювання розвитку української економіки.

***Мета статті** – розроблення теоретичних засад релевантної аналітики як передумови ефективного управління суб'єктом господарювання – системного, предметно-пізнавально-креативного процесу, спрямованого на формування дій / заходів для отримання бажаних (планових, прогнозованих, передбачуваних) результатів діяльності підприємства.*

***Методи дослідження.** Дослідження виконане із застосуванням монографічного методу та практики створення фіксованих облікових даних та їх перетворення для оцінювання виконання прийнятих управлінських рішень і виявлення ситуацій / проблем, вирішення яких забезпечує досягнення прогнозованих / запланованих результатів діяльності функціонуючого підприємства. Для досягнення окресленої мети дослідження застосовано методи системно-функціонального аналізу, зокрема теорії пізнання, теорії прийняття рішень, структурно-часового параметричного аналізу, абстрактно-логічні, евристичні та ін.*

***Результати.** Запропоновано визначення поняття «аналітика» – як розділена цілісність, яка синтезує різнохарактерні дані та їхню креативну інтерпретацію з виявленням причинно-наслідкових зв'язків і системною, кількісно-якісною оцінкою зміни явищ, структур, процесів, функцій, результатів, що є інформаційною базою пізнання, прогнозування й управління їх трансформацією / розвитком. Уточнено особливості формування та управління інформаційною базою підприємства і трактування поняття «релевантна аналітика» – як процес забезпечення користувачів / менеджерів запитуваною інформацією, що полегшує та здешевлює якісне виконання ними конкретних завдань, підвищує ефективність управлінського впливу на результати діяльності підприємства. Розглянуто функціональну суть бізнес-аналітики і бізнес-аналітика. Запропоновано методологічні підходи до оцінювання та вирішення ситуацій / проблем, зумовлених підвищеною ризиковістю і невизначеністю.*

***Перспективи.** Подальші дослідження мають розвинути методичні підходи до забезпечення організаційно-часово-просторової порівнянності показників, обліку й аналізу віртуальних активів, обґрунтування управлінських рішень / проєктів в умовах ризиковості та невизначеності, ширшого використання переваг інтелектуального аналізу і знань, отриманих з великих масивів даних.*

***Ключові слова:** ефективне управління, аналітика, релевантність, бізнес-аналіз, фінансовий аналіз, бізнес-аналітик, методології гнучкого управління.*

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 14.

Vasyl SAVCHUK,
D. Sc. (Economic), Professor,
Professor of the Department of Statistics and economic analysis,
National University of Life and Environmental sciences of Ukraine,
15 Defense Heroes, str., Kyiv, 03041, Ukraine,
e-mail: vasylderij@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4261-3329

Vasyl DERII,
D. Sc. (Economic), Professor,
Professor of the Department of accounting and Taxation,
West Ukrainian National University of Economics,
11 Lvivska, str., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: vasylderij@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3600-4121

RELEVANT ANALYTICS IS A DETERMINING FACTOR OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF ENTERPRISE ACTIVITIES

Abstract

Introduction. *The functioning of the enterprise requires a constant assessment of the state and dynamics of the external and internal environment, emerging situations and problems, which creates the need to make management decisions that are modeled taking into account potential opportunities: resources, conditions, limitations, risks, unpredictability, etc. One of the determining factors of the effectiveness of such solutions is relevant analytics. From a review of the specialized literature, we can see that nowadays the interest of scientists and practitioners in the use of this term has increased. However, the assessment of the national analytical school confirms that it is not so much about the basic essence of the concept as about the enrichment of its content. Such enrichment occurred due to the increased role of mathematical disciplines and digitalization of the process of preparation, processing and transmission of information, as well as the possibility of finding new knowledge obtained from the processing of large data sets. It is also undeniable that the transformation of the national economy into a market economy expanded international cooperation and brought new phenomena, structures, processes, terms, metrics, indicators, models, evaluation criteria to the economy, which enriches the essence of analytics. Therefore, in our opinion, it is important to evaluate the adaptation of the information and analytical system of our enterprises to advanced ideas, developments, technologies of the international scientific community and practice, which will increase the effectiveness of regulating the development of the Ukrainian economy.*

The purpose of the *article is to develop the theoretical foundations of relevant analytics as a prerequisite for effective management of a business entity - a systematic, subject-cognitive-creative process aimed at forming actions/measures to obtain the desired (planned, forecasted, predictable) results of the enterprise's activity.*

Research methods. *The study was carried out using the monographic method and the practice of creating fixed accounting data and their transformation to evaluate the*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

implementation of management decisions and identify situations/problems, the solution of which ensures the achievement of the predicted/planned results of the functioning of the enterprise. In order to achieve the defined goal of the research, the methods of system-functional analysis, in particular the theory of cognition, the theory of decision-making, structural-temporal parametric analysis, abstract-logical, heuristic, etc., were applied.

The results. *The definition of the concept of "analytics" is proposed - as a divided integrity that synthesizes various data and their creative interpretation with the identification of cause-and-effect relationships and a systematic, quantitative-qualitative assessment of changes in phenomena, structures, processes, functions, results, which is the information base of knowledge , forecasting and management of their transformation/development. The peculiarities of the formation and management of the company's information base and the interpretation of the concept of "relevant analytics" - as a process of providing users/ managers with the requested information, have been specified, which makes it easier and cheaper for them to perform specific tasks with high quality, increases the effectiveness of managerial influence on the results of the enterprise. The functional essence of business analytics and business analytics is considered. Methodological approaches to assessing and solving situations/problems caused by increased risk and uncertainty are proposed.*

Prospects. *Further research should develop methodical approaches to ensure organizational, temporal and spatial comparability of indicators, accounting and analysis of virtual assets, justification of management decisions/projects in conditions of risk and uncertainty, wider use of the advantages of intellectual analysis and knowledge obtained from large data sets.*

Keywords: *effective management, analytics, relevance, business analysis, finansial analysis, business analyst, agile management methodologies.*

Formulas: 0, fig.: 1, tab.: 0, bibl.: 14.

JEL clasification: M11; M41.

Актуальність теми дослідження. Функціонування підприємства вимагає постійного оцінювання стану й динаміки зовнішнього та внутрішнього середовища, нових ситуацій і проблем, що створює необхідність прийняття управлінських рішень, які моделюються з урахуванням потенційних можливостей: ресурсів, умов, обмежень, ризиків, непередбачуваності тощо. Одним із визначальних чинників ефективності таких рішень є релевантна аналітика. З огляду спеціальної літератури бачимо, що нині збільшилась зацікавленість науковців і практиків до застосування цього терміну. Проте згідно з оцінюванням національної аналітичної школи, йдеться не стільки про базову сутність поняття, скільки про збагачення його змісту. Таке збагачення відбулось завдяки підвищенню ролі математичних дисциплін та цифровізації процесу підготовки, опрацювання і передавання інформації, а також можливості пошуку нових знань, отриманих у результаті обробки великих масивів даних. Беззаперечно, що трансформація національної економіки в ринкову розширила міжнародне співробітництво і привнесла в економіку нові явища, структури, процеси, терміни, вимірники, показники, індикатори, моделі, критерії оцінювання, за рахунок чого збагачується сутність аналітики. Тому, на наш погляд, важливо оцінити адаптацію інформаційно-аналітичної системи наших підприємств до передових ідей, розробок,

технологій міжнародної наукової спільноти і практики, що підвищить ефективність регулювання розвитком української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд суті терміна «аналітика» дає підставу для висновку, що це синтез понять збір та систематизація даних і їхня інтерпретація. Основними джерелами даних, у яких відображається економічна діяльність підприємства, є бухгалтерський облік (фінансовий та управлінський / виробничий), статистика і моніторинг, контроль та аудит тощо. Інтерпретацію цих даних проводять фахівці з економічного аналізу й аналізу господарської діяльності (бізнес-аналізу), стратегічного та екологічного, фундаментального і технічного аналізу, а також інших видів аналізу.

Суттєвий вклад у розвиток аналітичних джерел даних та їхнє осмислення зробили такі українські вчені-економісти: Бардаш С. В., Білоус О. С., Білуха М. Т., Бланк І. О., Боднар М. І., Бондаренко В. В., Брадул О. М., Бруханський Р. Ф., Бутинець Ф. Ф., Гайдуцький П. І., Герасимович А. М., Гнилицька Л. В., Гоголь Т. А., Гуцаленко Л. В., Жук В. М., Завадський Й. С., Загородній А. Г., Задорожний З.-М. В., Калюга Є. В., Каракоз І. І., Кіндрацька Г. І., Кіндрацька Л. М., Кірейцев Г. Г., Ковальчук М. І., Ковальчук Т. М., Корінько М. Д., Костирко Р. О., Костюченко В. М., Коцупатрий М. М., Краєвський В. М., Крупка Я. Д., Кучеренко Т. Є., Лазаришина І. Д., Левицька С. О., Легенчук С. Ф., Лещенко Г. Т., Литвин З. Б., Литвин Б. М., Литвин Ю. Я., Лаговська О. А., Ловінська Л. Г., Малюга Н. М., Микитюк П. П., Мних Є. В., Мороз Ю. Ю., Назарова К. О., Норд Г. Л., Олійник О. В., Павелко О. В., Парасій-Вергуненко І. М., Пархоменко В. М., Петрик О. А., Петрук О. М., Попович П. Я., Пушкар М. С., Рудницький В. С., Реслер М. В., Саблук П. Т., Садовська І. Б., Самборський В. І., Слєсар Т. М., Спільник І. В., Фаріон І. Д., Федорович Р. В., Цаль-Цалко Ю. С., Череп А. В., Чижевська Л. В., Чумаченко М. Г., Шевчук В. О., Шкарабан С. І., Ярощук О. В. та ін. Проте поза їхньою увагою залишилось чимало невирішених / дискусійних питань як щодо формування даних, так і щодо їх інтерпретації. Зокрема, не завжди забезпечується організаційно-часово-просторова порівнянність даних, дискутуються підходи щодо врахування / неврахування якості продукції під час її калькулювання, практично відсутні обліково-аналітичні напрацювання до оцінювання нових явищ, зокрема віртуальних активів та економічних показників діяльності підприємства, залучених з міжнародного досвіду, не набули поширення методичні підходи з методології і практики менеджменту діяльності підприємств в умовах ризиковості та невизначеності, а також ширшого застосування інтелектуального аналізу даних і добування знань з великих інформаційних масивів тощо.

Мета дослідження полягає в розробленні теоретичних засад релевантної аналітики як передумови ефективного управління суб'єктом господарювання – системного, предметно-пізнавально-креативного процесу, спрямованого на формування дій / заходів для отримання бажаних (планових, прогнозованих, передбачуваних) результатів діяльності підприємства.

Методи дослідження. Дослідження виконане із застосуванням монографічного методу та практики створення фіксованих облікових даних та їх перетворення для оцінювання виконання прийнятих управлінських рішень і виявлення ситуацій / проблем, вирішення яких забезпечує досягнення прогнозованих / запланованих

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

результатів діяльності функціонуючого підприємства. Для досягнення окресленої мети дослідження застосовано методи системно-функціонального аналізу, зокрема теорії пізнання, теорії прийняття рішень, структурно-часового параметричного аналізу, абстрактно-логічні, евристичні та ін.

Результати дослідження. Управління підприємством – це складний інтелектуально-креативний процес, який, використовуючи доступні дані й результати аналітичного оцінювання ситуації / проблеми з виявленням причин зміни параметрів керованого об'єкта і синтезом відхилень із урахуванням їх характеру та особливостей, формує передумови ухвалення мотивованих рішень. Оцінка теоретичного надбання української аналітичної школи дає підставу для висновку, що визначальним чинником ефективного управління є якісна інформація та її аналітичне осмислення. Так, професор Мних Є. В. зазначає, що «сучасні системи менеджменту покликані забезпечити своєчасність прийняття ефективних управлінських рішень на максимально повній доказовій базі, з мінімальним ризиком та витратами на їхнє формування. За експертними оцінками, успішність виконання такого завдання на 60–70% залежить від якості обліково-аналітичного забезпечення реалізації функцій управління. Під час визначення такої вагомості і дієвості обліково-аналітичних систем досягають ефекту системної синергії, за якою розвиток управління обумовлює становлення адекватних обліково-аналітичних підсистем, а інноваційність останніх формує резерви для підвищення його ефективності» [1]. Науковці Каракоз І. І. та Самборський В. І. визначають економічний аналіз як «комплексне дослідження всіх сторін діяльності підприємства з використанням відповідних джерел даних для виявлення, вивчення та вимірювання впливу чинників, причин і резервів, використовуваних при прогнозуванні та плануванні й оцінці роботи підприємства шляхом порівняння її результатів з витратами; узагальнення результатів аналізу з розробкою необхідних заходів і перевіркою їх виконання» [2]. Професор Лещенко Г. Т. зазначав, що «аналіз господарської діяльності має міждисциплінарний характер і що дані різних наукових дисциплін – статистики, організації виробництва, бухгалтерського обліку, фінансування та кредитування, контролю і ревізії, дані різних техніко-технологічних дисциплін є вихідною базою для аналізу, а результати аналізу кладуть в основу розробки нових варіантів перспективних та оперативних планів і є критерієм вибору найкращого з них, вони підсилюють контрольні функції керівництва, що забезпечує більш раціональне використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів підприємства, сприяє удосконаленню управління й підвищенню економічної ефективності господарювання» [3].

На основі узагальнення думок професорів виявлено, що незалежно від назви дисципліни продумане аналітичне осмислення діяльності підприємства передбачає системне використання різносторонньої інформації і спеціальних пізнавальних методів для виявлення і кількісно-якісного оцінювання різних чинників, які зумовлюють зміну параметрів керованого об'єкта, що є базою його приведення в бажаний стан, яке через управлінський вплив фокусується в ефективному господарюванні.

Зауважимо, що визначені професорами постулати фундаментують конструктивну сутність поняття «аналітика», яке все ширше використовують у науковому і практичному обороті економісти, бухгалтери, фінансисти, менеджери, підприємці та

інші фахівці. Науковий інтерес до цього поняття підтверджується його численними тлумаченнями. За визначенням Вікіпедії, «аналітика (від грец. άναλυτικά) – основа інтелектуальної, логіко-мисленевої діяльності, спрямованої на рішення практичних завдань» [4].

На веб-сайті «Оракул» наведено таке визначення аналітики: «це процес виявлення суттєвих закономірностей в даних, їх інтерпретації та передавання» [5], а веб-сайт «Дефініції бізнес-аналітики» пропонує розглядати аналітику «як складову діяльності підприємства, що передбачає використання даних для аналізу з метою зменшення витрат і підвищення ефективності» [6].

Найбільш глибоке трактування цього поняття дає професор Сурмін Ю. П. За його словами, «сьогодні аналітика – це розгалужена і складна система знань, складовими частинами якої є й інші науки: логіка (наука про закономірності правильного мислення), методологія (система принципів, методів і прийомів пізнавальної діяльності), евристика (наука, що відкриває нове в різних сферах життя), інформатика (наука про інформацію, способи її отримання, нагромадження, оброблення і передавання» [7].

На основі наведених вище трактувань можна сформулювати таке визначення терміна «аналітика»: це розділена цілісність, яка синтезує різнохарактерні дані та креативно їх інтерпретує з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків і системної, кількісно-якісної оцінки зміни явищ, структур, процесів, функцій, результатів, що є інформаційною базою пізнання, прогнозування й управління їхньою трансформацією / розвитком.

Практична спрямованість аналітики найбільш повно відображається на мікрорівні, тобто на рівні різних організаційно-правових форм господарювання (бізнес-аналітика). Як складова діяльності підприємства бізнес аналітика передбачає використання даних для аналітичного оцінювання і виявлення проблем практично в будь-якій його частині, у т. ч. в IT-процесах, виробничо-організаційній структурі, розвитку персоналу, логістикці, для зменшення витрат і підвищення ефективності управління. Затребуваність такої професії виявляється в тому, що більшість університетів готують бізнес-аналітиків, які мають захистити магістерську роботу за цією тематикою. Згідно з програмою підготовки бізнес-аналітика, студенти мають опанувати знання з галузевої виробничо-технологічної специфіки діяльності підприємства і, залежно від специфіки діяльності – з методології бізнес-аналізу, використовуючи платформи Agile Business Analysis, Six Sigma або Rational Unified Process), а також інструменти аналізу та візуалізації даних (Tableau, Excel і BI Tools). Бізнес-аналітик також повинен мати деякі знання з мови програмування, наприклад SQL, щоб фахово замовляти нові програми чи удосконалювати ті, що підприємство вже використовує.

Щодо інформаційної складової аналітики, то основними джерелами даних є облікові, які отримуємо як з мінімальним втручанням людини, використовуючи різні лічильники та спеціальне обладнання, так і шляхом збирання й опрацювання даних людиною. Зазначимо, що в біологічних, медичних, інженерних та інших природничих видах діяльності, де широко застосовують спеціалізоване обладнання, дані отримує (чи контролює їхнє отримання) персонально користувач, що є важливою передумовою їхньої достовірності, а відхилення якісних параметрів даних можуть зумовлюватись як кваліфікацією одержувача, так і застосовуваними

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

методиками, приладами, інструментами. Така інформація достовірна (в межах зазначених похибок), що є передумовою об'єктивного оцінювання стану / зміни аналізованих явищ, процесів, результатів. Щодо економічної інформації (це наш об'єкт дослідження), то її переважно створює людина, а отже, може простежуватись суб'єктивний вплив на її кількісно-якісні параметри. Тобто, в економічних рішеннях частіше використовується інформація, яка формується під впливом суб'єктивного чинника, і її якість залежить від кваліфікації працівників, причетних до формування даних, організаційно-правових форм господарювання, реформування джерел даних – статистики, бухгалтерського обліку фінансової звітності, податкового законодавства, характеру участі в міжнародному поділі праці та ін. Так, підготовка облікових даних за вимогами НП(С)БО призвела до організаційно-часово-просторової непорівнянності деяких показників, зокрема собівартості продукції (робіт, послуг), через використання неоднакових методичних підходів до визначення її рівня, багатоваріантність методів нарахування амортизації, різних оцінок оборотних матеріальних запасів, які відносять на виробництво. Отже, йдеться не тільки про різні організаційно-правові форми господарювання, а й про однотипні (навіть про одне і те саме в часовому вимірі), в яких можуть застосовуватися різні облікові підходи. Щоби узгодити дані до рівня зіставності, необхідно додатково витратити час на вивчення облікової політики, інших документів та проведення додаткових обчислень. Сьогодні майже неможливо створити однорідний статистичний комплекс для наукових пошуків та об'єктивного оцінювання результатів господарювання, що впливає на правильність оподаткування, державну підтримку, прогнозування розвитку суб'єктів господарювання тощо.

З огляду на окреслене, необхідно підвищити якість інформаційного економічного середовища, зокрема для сільськогосподарських підприємств, що можна досягти в результаті таких заходів:

– максимального використання технічних засобів, зокрема лічильників, безпілотних літальних апаратів (БпЛА), ГІС-технологій для отримання інформації, ширше запровадження точного землеробства, автоматизованих систем на фермах, переробних виробництвах та ін.;

– підвищення якості даних, отриманих людиною (облікові і фінансові працівники, економісти-аналітики тощо), забезпечивши дотримання ними певних алгоритмів підготовки інформації;

– інтегрування усіх джерел отримання економічної інформації (обліково-статистичної та отриманої за допомогою комп'ютерно-інформаційних технологій) у єдину систему, що об'єднає усі функції, застосовуваних підприємствами джерел даних, для формування чіткої, прозорої, достовірної інформаційної бази з метою оцінювання, прогнозування і управління їхнім резильєнтним (сталим) розвитком.

У такому контексті треба враховувати, що це може призвести до значного зростання обсягу даних, а отже, інформаційна база підприємств потребуватиме суттєвих змін, що вплине на її структуру, методи зберігання й обробки даних, через задіяння нових сховищ даних, ширше використання хмарних обчислень, трансформацію технології підтримки ухвалення рішень, зокрема із використанням онлайн-аналітичної обробки (OLAP) та інтелектуального аналізу даних, тобто «йдеться про використання бізнес-аналітики (Business Intelligence / BI), що базується на стратегії і технології, використовуваних

підприємством для аналізу даних та управління бізнес-інформацією. До її загальних функцій входять аналіз звітності й онлайн-аналітична обробка поточних даних, інтелектуальний аналіз даних та процесів, текстів і управління бізнес-ефективністю, описова та прогнозна аналітика й інше» [8]. За допомогою «інструментів BI обробляють великі обсяги структурованих, а деколи і неструктурованих даних, полегшують їхню інтерпретацію, що дає змогу визначати, розробляти чи створювати по-іншому нові стратегічні можливості для бізнесу, зокрема отримавши інформацію про нові ринки, оцінити попит та придатність продуктів і послуг для різних сегментів таких ринків, а також сформувати маркетингову стратегію, яка заснована на знаннях, що може забезпечити підприємству конкурентну перевагу та довгострокову стабільність, а також дати йому змогу ухвалювати ефективні стратегічні рішення» [9].

«Бізнес-аналітика дає змогу підприємству здійснювати ширше коло бізнес-рішень, починаючи від операційних і закінчуючи стратегічними. Основні операційні рішення передбачають позиціонування продукту чи ціноутворення. Стратегічні бізнес-рішення зорієнтовані на пріоритети, цілі та напрямки діяльності підприємства. За всіх можливих випадків BI є найефективнішим, коли вона поєднує дані, одержані з ринку, на якому працює підприємство (зовнішні дані) із даними з внутрішніх джерел, таких як фінансові й операційні дані (внутрішні дані). Синтез зовнішніх та внутрішніх даних дає змогу досить повно відображати як виробничу, так і комерційну ситуацію підприємства, чого неможливо досягти, використовуючи окремо внутрішні або зовнішні дані» [10].

Незалежно від джерел, методів проведення обробки даних, вигляду їх отримання (проаналізовані чи ні), вони мають бути релевантні для користувачів, тобто максимально придатні до використання. Поняття релевантності трактується доволі неоднозначно, що зумовлено суттю слів його походження, якими є: «латинське relevo – піднімати, полегшувати» [11] та «англійське Relevance – актуальність» [12]. Синтез цих слів можна трактувати як спосіб полегшення виконання завдання, визначеного у пошуковому запиті, чи міра відповідності отриманого результату очікуваному. «Принцип релевантності часто використовують у бібліографії з метою систематизації наукових праць за відповідними ознаками, під час перевірки наукових робіт на дотримання доброчесності, а в економічній аналітиці – під час оцінки ефективності різних варіантів рішень тощо» [13]. У такому контексті деякі науковці вважають, що ретроспективні дані не можуть бути релевантними, адже їх уже не можна змінити. На їхній погляд, лише прогнозовані, планові, очікувані дані вважаються релевантними, адже вони можуть бути альтернативними. Проте згідно з таким підходом звужуються межі поняття релевантності, оскільки цілеспрямований вибір фактичних даних із загальної інформаційної бази зменшує витрати і підвищує оперативність формування альтернативних рішень, а отже, дає змогу збільшувати кількість варіантів аналогічних рішень. Решта даних, які не використовуються для виконання даного завдання, вважаються нерелевантними.

З огляду на вищевказане, в дослідженні акцентується увага на релевантній аналітиці, що передбачає не лише збір і систематизацію даних, а саме цільовий їхній вибір та підготовку запитуваної інформації з дотриманням термінів, повноти, адекватності виконуваним завданням: оцінка результатів діяльності, прогнозування, планування, управління, розв'язання конкретних ситуацій / проблем тощо.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

Отже, суть поняття «релевантна аналітика» – це процес забезпечення користувачів / менеджерів запитуваною інформацією, що полегшує та здешевлює якісне виконання ними практичних завдань, підвищує ефективність управлінського впливу на очікувані результати діяльності підприємства.

Зі сказаного вище можна визначити поняття процесу аналітики, що передбачає: виявити ситуацію / проблему (або те, що нам необхідно розв'зати), зібрати необхідні дані, провести їхню верифікацію й оброблення, алгоритмізувати розв'язання ситуації / проблеми, побудувати модель з візуалізацією розв'язання, оцінити достатність даних та їхню релевантність, за необхідності підібрати / розробити комп'ютерну програму, проаналізувати отримані результати на їхню адекватність, здійснити рейтингове оцінювання потенційних варіантів розв'язання ситуації / проблеми, запропонувати користувачам / менеджменту найбільш прийнятні з них. Аналітичний процес залежатиме від складності розв'язуваних завдань, термінів розв'язання, наявності потрібної інформації та ресурсів, потенційних обмежень і т. д.

Структурно-функціональна класифікація релевантної аналітики для управління діяльністю підприємства відображена на рис. 1.

Рис. 1. Структурно-функціональна класифікація релевантної аналітики

Джерело: розроблено авторами.

За умов стабільного розвитку економіки розв'язувані завдання переважно мають передбачуваний характер та не часто потребують поглибленого пізнання суті відхилень і, зазвичай, базуються на шаблонних алгоритмах релевантного інформаційного забезпечення та його інтерпретації. Проте сучасні умови функціонування

національної економіки характеризуються значною ризиковістю і невизначеністю, що зумовлені глобалізаційними процесами, демографічними та кліматичними змінами, спалахом інфекційних хвороб, військовими діями на фронті, що призвело до високого динамізму параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища, а отже, ускладнило оцінювання ситуацій / проблем та ухвалення управлінських рішень щодо їхнього розв'язання. В такому разі, за словами Куна Т. С., треба вийти за рамки «старої парадигми» [15]. А це вимагає від аналітика пошуку нових підходів, нетрадиційних методів оцінювання ситуацій / проблем і алгоритмів розробки управлінських рішень. Не потребує доведення твердження, що результати економічної діяльності підприємства насамперед формуються під впливом внутрішнього середовища, складовими якого є різнопланові елементи, зокрема: його місія, мета, основні завдання, земельні ділянки, будівлі і споруди, техніка й обладнання, трудовий і фінансовий потенціал, бізнес-процеси і структурно-функціональні підрозділи, центри відповідальності і т. д. Кожен перелічений вище елемент своєрідно і відчутно впливає на економіку конкретного підприємства. Якщо матеріальна складова цього підприємства створюється цілеспрямовано і її можна розглядати як врівноважену систему, то працівники вносять у неї індивідуальні особливості, пов'язані з їхніми життєвими планами, визначальними цінностями, вподобаннями та ін., які поводяться хаотично, узгоджуючись / конфліктуючи між собою, а отже, формують позасистемне середовище, пізнання якого потребує нової інформації, нестандартного аналітичного оцінювання. Водночас не завжди є стандартні правила реагування на збурюючі чинники зовнішнього середовища, а в Україні, крім цього, є проблеми, зумовлені повномасштабною війною рф проти України. За таких умов ситуації, що пов'язані зі змінами функціонування національної економіки, окремих її галузей, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання мають непередбачуваний характер і не можуть бути розв'язані за допомогою традиційних прийомів, а це потребує пошуку новітніх аналітичних підходів як до формування інформації, так і до її інтерпретації, тобто йдеться про створення нової аналітики та нетрадиційних способів підвищення її релевантності. Відповідно, формуються нові вимоги до аналітики, яка, з одного боку, дала змогу кількісно виміряти відхилення / наслідки, спричинені невизначеністю, а з іншого – враховуючи величину і характер відхилень / наслідків, забезпечила їхню інтерпретацію та пошук потенційних можливостей забезпечення очікуваної зміни параметрів керованого об'єкта і підготовку варіантів управлінського впливу для його приведення в очікуваний стан.

З огляду на те, що розум людини, стикаючись з такими викликами, шукає стержень / точку опори, якими, оцінюючи стан та багаторічну історію досліджень із пізнання розвитку економіки, є базові категорії: «енергія», «інформація», «структура», «процес», «функція», а нині «система» – застосування яких дає науковцю орієнтир і напрямок думки, стимулюючи подальший пошук з метою побудови прийнятного розвитку. Релевантна аналітика в умовах значного ризику та невизначеності реалізується через застосування різних підходів, що ґрунтуються на теорії гнучкого управління. До таких підходів можна віднести «живу», сценарну і vision-методології та герменевтику.

«Жива» методологія передбачає розроблення управлінських рішень з урахуванням найновіших досягнень під час розв'язання конкретних завдань, у т. ч. тих, що пов'язані

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

з ризиком. Критерієм оцінювання є інноваційність управлінських рішень, які є синтезом думок експертів з аналітичного оцінювання ситуацій / проблем та розробки нетипових управлінських рішень, які на початку роботи аналітиків / творчої групи не можна було передбачити.

Сценарна методологія використовується для ухвалення управлінських рішень у ситуаціях зі значною невизначеністю. За вихідні дані беруть результати аналітичного оцінювання стану, що добре описується (його називають реальним прогнозом). Використовуючи покрокову заміну чинників у межах параметрів досліджуваної ситуації як у напрямку поліпшення, так і погіршення, отримуємо різні прогнозні сценарії, найкращий з яких називають оптимістичним, а найгірший – песимістичним. З наростанням невизначеності (історичної, ситуативної, коли величина параметрів виходить за межі використовуваних у прогнозуванні), екстраполяція втрачає актуальність. Це підтверджується тим, що довгострокові плани переважно не виконуються. Тоді використовується технологія стратегічного планування, основою якої є visen-методологія.

Плани, отримані із застосуванням принципів visen-методології, вже не є строгим проєктом. Це образ, побажання з набором відповідних значимих ознак – зокрема таких, які хоче бачити управлінець / зацікавлений суб'єкт у далекій перспективі. Прикладом такого проєкту може бути визначена підприємством його місія.

Суть герменевтики як логічного прийому, що спеціально розводить між собою поняття «тлумачення» і «розуміння». Перше нагромаджує докази та формує висновки, а друге – спрямоване на формування знання, яке грунтується на досвіді, споглядані, на не строгих роздумах (судженнях експертів). Такі оцінки майбутнього розвитку української економіки можна зробити на основі передбачень, висловлюваних авторитетними фаховими експертами різних спеціальностей, але ці передбачення нерідко залишаються лише побажаннями. Їхня цінність полягає в тому, що під час виникнення таких ситуацій / проблем, уже є відповідні орієнтири, як діяти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши напрацювання представників української наукової школи економістів-аналітиків, вивчивши досвід із вказаної проблематики вчених з інших країн, робимо висновок про важливість і необхідність розвитку аналітики, яка є визначальним чинником ефективного управління. Для цього вона повинна базуватися на якісних даних, незалежно від способу їх отримання і опрацювання. Вони мають повністю задовольняти запити користувачів, бути максимально достовірними, своєчасними, недорогими, тобто релевантними. Це спрощує проведення аналізу таких даних, а на основі отриманих результатів сформувати об'єктивну оцінку ситуацій / проблем, що дасть змогу ухвалити вмотивовані управлінські рішення щодо їх розв'язання.

У подальших дослідженнях варто звернути увагу на вдосконалення й розширення методичних підходів до забезпечення організаційно-часово-просторової порівнянності показників, обліку й аналізу віртуальних активів, обґрунтування управлінських рішень / проєктів в умовах ризиковості і невизначеності, ширшого використання переваг інтелектуального аналізу та знань отриманих з великих масивів даних.

Література

1. Мних Є. В. Ефективність інтегрування обліково-аналітичних систем. *Вісник КНТЕУ.* 2013. № 1. С. 109-116.
2. Каракоз І. І., Самборський В. І. Теорія економічного аналізу. Київ: Вища школа, 1989. 254 с.
3. Лещенко Г. Т. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Київ : Вища школа, 1984. 328 с.
4. Аналітика. Вікіпедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Аналітика
5. Business Analytics Solutions – Oracle. URL: https://www.oracle.com/business-analytics/
6. Business Analytics Definition. URL: heavy.ai/technical-glossary/business-analytics.
7. Сурмін Ю. П. Теорія систем і системний аналіз. Київ: МАУП, 2003. 368 с.
8. Dedić, N. & Stanier, C. (2016). Measuring the Success of Changes to Existing Business Intelligence Solutions to Improve Business Intelligence Reporting. *Lecture Notes in Business Information Processing, 268*, P. 225–236. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-49944-4_17.
9. Rud, O. (2009). Business Intelligence Success Factors: Tools for Aligning Your Business in the Global Economy. Hoboken, N. J: Wiley & Sons. URL: en.wikipedia.org/wiki/Business_intelligence.
10. Coker, F. (2014). Pulse: Understanding the Vital Signs of Your Business. Ambient Light Publishing. P. 41–42. URL: en.wikipedia.org/wiki/Business_intelligence.
11. Смокіноф А. Що таке релевантність і як її підвищити? URL: https://alexsmokinof.lviv.ua/що-таке-релевантність-і-як-її-підвищит/.
12. Аналіз релевантної інформації для прийняття управлінських рішень. *Державний університет «Житомирська політехніка» – Освітній портал.* URL: learn.ztu.edu.ua.
13. Поняття релевантності інформації. URL: https://pidru4niki.com/1512082353305/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/ponyattya_relevantnosti_informatsiyi.
14. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с. URL: http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm.

References

1. Mnykh, Ye.V. (2013). Efektyvnist intehruvannia oblikovo-analitychnykh system [Efficiency of integration of accounting and analytical systems]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU,* 1, 109-116. [in Ukrainian].
2. Karakoz, I. I., Samborskyi, V. I. (1989). Teoriia ekonomichnoho analyzu [Theory of economic analysis]. Kyiv: Vyshcha shkola – Hight school, 254 p. [in Ukrainian].
3. Leshchenko, H. T. (1984). Analiz hospodarskoi diialnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv [Analysis of economic activity of rural enterprises]. Kyiv: Vyshcha shkola. 328 p. [in Ukrainian].
4. Analityka [Analytics]. *Wikipedia*. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Аналітика [in Ukrainian].
5. Business Analytics Solutions – Oracle. Retriverd from: https://www.oracle.com/business-analytics/ [in English].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Ternopil National Economics № 4, 2023

6. Business Analytics Definition. Retriverd from: heavy.ai/technical-glossary/business-analytics [in English].
7. Surmin, Yu. P. Teoriia system i systemnyi analyz [Systems theory and system analysis]. Kyiv: MAUP, 2003. 368 p. [in Ukrainian].
8. Dedić, N. & Stanier, C. (2016). Measuring the Success of Changes to Existing Business Intelligence Solutions to Improve Business Intelligence Reporting. Lecture Notes in Business Information Processing. Lecture Notes in Business Information Processing. Vol. 268. Springer International Publishing. pp. 225–236 URL: en.wikipedia.org › wiki › Business_intelligence. [in English].
9. Rud, O. (2009). Business Intelligence Success Factors: Tools for Aligning Your Business in the Global Economy. Hoboken, N.J: Wiley & Sons. en.wikipedia.org › wiki › Business_intelligence. [in English].
10. Coker, F. (2014). Pulse: Understanding the Vital Signs of Your Business. Ambient Light Publishing. pp. 41–42. Retriverd from: en.wikipedia.org › wiki › Business_ intelligence. [in English].
11. Smokinoff, A. Shcho take relevantnist i yak yii pidvyshchyty? [What is relevance and how to increase it?]. Retriverd from: SeoSite › shcho-take-relevantnist-i-yak-yii-pidvyshchyt. [in Ukrainian].
12. Analiz relevantnoi informatsii dlia pryiniattia upravlinskykh rishen [Analysis of relevant information for management decision-making]. *Derzhavnyi universytet «Zhytomyrska politekhnika» - Osvitnii portal – State University "Zhytomyr Polytechnic" - Educational portal*. Retriverd from: learn.ztu.edu.ua [in Ukrainian].
13. Poniattia relevantnosti informatsii [Concept of relevance of information]. Retriverd from: Pidru4niki› ponyattya_relevantnosti_informatsiyi. [in Ukrainian].
14. Kun T. (2001). Struktura naukovykh revoliutsii [Structure of scientific revolutions]. K.: Port-Royal. 228 p. Retriverd from: http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm. [in Ukrainian].

Статтю отримано 12 жовтня 2023 р.
Article received October 12, 2023.

UDC 327:061.1(075.8)
JEL Classification: F51, F55
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.118

Наталія СТАХОВА,
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри міжнародної економіки,
відносин ім. Б. Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: nkomar@ukr.net
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-3009-977X

Максим ЖИВКО,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
заступник директора Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
ім. Б. Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: m.zhyvko@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7663-5737

Станіслав ПЕТРИШИН,
студент Навчально-наукового інституту міжнародних
відносин ім. Б. Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: petryshynstanislav01@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-2256-8705

Вікторія КОВБАСОВСЬКА,
студентка Навчально-наукового інституту міжнародних
відносин ім. Б. Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: kovbasovskavictoria@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-3285-8359

БАР'ЄРИ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВИ ЯК МАЙБУТНЬОГО ЧЛЕНА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стахова Н., Живко М., Петришин С., Ковбасовська В. Бар'єри та можливості Республіки Молдови як майбутнього члена Європейського Союзу. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 118–133. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.118

© Наталія Стахова, Максим Живко, Станіслав Петришин, Вікторія Ковбасовська, 2023.

Stakhova, N., Zhyvko, M., Petryshyn, S., Kovbasovska, V. (2023). Bariery ta mozhlyvosti Respubliky Moldovy yak maibutnoho chlena Yevropeiskoho Soiuzu [Barreiers and opportunities of the Republic of Moldova as a future member of the European Union]. *Visnyk economiky – Herald of Economics*, 4, 118-133. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.118

Анотація

Вступ. *Досліджено виклики та перспективи, з якими стикається Республіка Молдова у своїх амбіціях стати членом Європейського Союзу. Геополітичне розташування Молдови (між країнами-членами ЄС та Україною) робить її важливим учасником програми Східного партнерства. Проаналізовано головні бар'єри, що перешкоджають шляху Молдови до отримання членства в ЄС (політична нестабільність, корупція та економічні розбіжності). Розкрито вплив конфлікту на Придністров'ї на європейські інтеграційні амбіції країни. Розглянуто потенційні можливості та переваги, якими Молдова володіє,зокрема зобов'язання до демократичних реформ і асоціаційні угоди з ЄС. Досліджено постійну підтримку ЄС щодо європейської інтеграції Молдови через фінансову допомогу та співпрацю в політичних питаннях. Запропоновано дорожню карту для реалізації її європейських амбіцій та розкрито наслідки її можливого майбутнього членства у Європейському Союзі.*

Мета статті *полягає в аналізі економічних, політичних та геополітичних проблем, які впливають на євроінтеграційні процеси в Республіці Молдова, зокрема на її статус кандидата на вступ до ЄС.*

Методи дослідження. *Для досягнення поставленої мети статті використано такі методи дослідження, як: формування теорії, аналіз та синтез, індукція і дедукція, абстрагування та узагальнення, а також елементи методу порівняльного аналізу. Методологічну основу проведення дослідження становлять національні нормативно-правові акти країн ЄС та Республіки Молдови, а також спільні документи, що регулюють процеси інтеграції. Крім цього, також застосовано наукові праці українських і зарубіжних дослідників, статистичні звіти й інші джерела економічної інформації. Такий комплексний підхід дав змогу здійснити глибокий аналіз та обґрунтувати висновки щодо євроінтеграційних перспектив Республіки Молдова та необхідності впровадження реформ для забезпечення успішного членства у Європейському Союзі.*

Результати. *Республіка Молдова стикається з бар'єрами (політична нестабільність, яка ускладнює прийняття довгострокових реформ; поширена корупція, яка негативно впливає на бізнес-клімат і інвестиційний потенціал країни; а також економічні розбіжності), що затримують розвиток регіонів. У процесі дослідження виявлено також кілька перспективних можливостей для Молдови. Це охоплює зобов'язання щодо демократичних реформ та співпраці з Європейським Союзом, укладення асоціаційних угод з ЄС, а також підтримка та допомога з боку ЄС у формі фінансової допомоги та технічної підтримки. Визначено, що успішне членство в Європейському Союзі дасть змогу Молдові отримати значні переваги, зокрема підвищення економічного розвитку, залучення іноземних інвестицій,*

доступ до європейського ринку та сприяння впровадженню сучасних стандартів у різних сферах. Зазначено важливість впровадження необхідних реформ, змін для досягнення євроінтеграційних цілей Республіки Молдова та підтримки ЄС у цьому процесі.

Висновки. *Результати дослідження вказують на те, що Республіка Молдова зіткнулася з внутрішніми та зовнішніми бар'єрами, що ускладнюють процес стати майбутнім членом ЄС. Політична нестабільність, корупція та економічні розбіжності створюють значні перешкоди на шляху до європейської інтеграції. Однак Молдова має потенціал і можливості для здійснення реформ і співпраці з ЄС, які можуть підвищити її шанси на отримання членства. Підтримка ЄС та зобов'язання щодо демократії і європейських стандартів дають змогу реалізувати потенційні переваги від членства в ЄС. Для досягнення успіху в євроінтеграційних процесах Молдова має надалі здійснювати реформи та підтримувати співпрацю з ЄС.*

Ключові слова: *міжнародна міграція, міграційна політика, глобальні й регіональні виклики, Європейський Союз, інтеграція, політична нестабільність, економічні розбіжності, Східне партнерство.*

JEL Classification: F22, F15, F42.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 16.

Nataliia STAKHOVA,
PhD (Economic), Associate Professor,
Associate Professor,
International economics relations Department,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: nkomar@ukr.net
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-3009-977X

Maksym ZHYVKO,
PhD (Economic), Associate Professor,
International economic relations Department,
Deputy Director of the B. Havrylyshyn Education and Research
Institute of International Relations,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: m.zhyvko@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7663-5737

Stanislav PETRYSHYN,
Student B. Havrylyshyn Education and Research
Institute of International Relations,
West Ukrainian National University,
Lvivska Str., 11, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: petryshynstanislav01@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-2256-8705

Victoria KOVBASOVSKA,
Student B. Havrylyshyn Education and Research
Institute of International Relations,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: kovbasovskavictoria@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-3285-8359

BARREIERS AND OPPORTUNITIES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AS A FUTURE MEMBER OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

Introduction. *The article explores the challenges and prospects faced by the Republic of Moldova in its ambitions to become a member of the European Union. Moldova's geopolitical location, situated between EU member states and Ukraine, makes it a significant participant in the Eastern Partnership program. The main barriers hindering Moldova's path to EU membership, such as political instability, corruption, and economic disparities, have been analyzed. The impact of the Transnistria conflict on the country's European integration ambitions has also been studied. Potential opportunities and advantages Moldova possesses, such as commitments to democratic reforms and association agreements with the EU, have been examined. The continuous support from the EU towards Moldova's European integration through financial assistance and cooperation in political matters has been highlighted. A roadmap for realizing Moldova's European ambitions has been proposed, and the consequences of its potential future membership in the European Union have been revealed.*

Purpose. *The aim of the article is to analyze the economic, political, and geopolitical issues influencing the Eurointegration processes in the Republic of Moldova, particularly its status as a candidate for European Union membership.*

Methods. *To achieve the stated goal of the article, several specialized research methods were employed, including analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction and concretization, systematization, and elements of comparative analysis. The methodological foundation for the research included national normative legal acts of the EU member states and the Republic of Moldova, as well as joint documents regulating integration processes. Additionally, scholarly works of domestic and foreign researchers, statistical reports, and other sources of information were utilized. This comprehensive approach facilitated a profound analysis and substantiation of conclusions regarding Moldova's Eurointegration prospects and the necessity for implementing reforms to ensure successful membership in the European Union.*

Conclusions. *The Republic of Moldova faces significant barriers, such as political instability, impeding the adoption of long-term reforms; widespread corruption affecting the business climate and investment potential; and economic disparities hindering regional development. Several promising opportunities for Moldova were identified during the research. These include commitments to democratic reforms and cooperation with the European Union. The conclusion was drawn that successful EU membership would grant Moldova substantial benefits, such as enhanced economic development, foreign investment attraction, access to the European market, and the promotion of contemporary*

standards across various sectors. The importance of implementing necessary reforms and changes to achieve Moldova's Eurointegration goals and EU support in this process were emphasized.

Discussion. *The research findings indicate that the Republic of Moldova encounters internal and external barriers complicating its path to becoming a future member of the European Union. Political instability, corruption, and economic disparities remain significant obstacles to European integration. However, Moldova possesses the potential and opportunities for reforms and cooperation with the EU, increasing its chances of obtaining membership. EU support and commitment to democracy and European standards open doors to realizing potential advantages of EU membership. To succeed in Eurointegration processes, Moldova must continue implementing reforms and maintaining cooperation with the EU.*

Keywords: *international migration, migration policy, global and regional challenges, European Union, integration, political instability, economic disparities, Eastern Partnership.*

JEL Classification: F51, F55.

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 0, bibl.: 16.

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР та Варшавського пакту багато країн Східної Європи вийшли з-під впливу комунізму та зіштовхнулись з дилемою, яка полягала у виборі одного із двох основних шляхів. Перший спрямований на проєвропейську інтеграцію Молдови до ЄС, що нівелює потенційний вплив великих держав у внутрішні справи та одночасно відкриває новий ринок для товарів та інвестицій. У разі зазначеного інтеграційного об'єднання Молдова має змогу отримати гарантію щодо захисту національної економіки під час світових економічних криз, але водночас вона зобов'язується дотримуватися принципів формування єдиного ринку, утвердження єдиної валюти й галузевого розподілу економіки. Вибір другого шляху передбачає утвердження повної незалежності від інтеграційних структур (ЄС, НАТО чи СНД); повноту самостійного ухвалення рішень щодо внутрішніх питань, економічного вектору розвитку національної економіки, введення протекціоністської політики, власної митної та фіскальної систем тощо. Водночас, переглядаючи події останніх років, більшість країн Східної Європи з 1990-х років перебувають на терезах впливу ЄС чи СНД. Тому здобуття повної незалежності країнами від цих інтеграційних союзів нереальне, адже в більшості держав діють проєвропейські або проросійські партії, що, звичайно, стимулюють населення до негайного вибору, розхитуючи політичне становище в середині країн. Молдова не є винятком таких політичних подій, адже сьогодні потерпає від політичної роздробленості, частих мітингів, які фінансують іноземні держави, серед населення немає абсолютної більшості щодо майбутнього курсу, а радикальні реформи викликають незадоволення громадян.

Незважаючи на розхитаність політичної ситуації в середині країни, Молдова чітко визначила своє майбутнє – намір бути повноправним членом ЄС. Разом з Україною 23 червня 2022 р. вона отримала статус «кандидата на вступ до ЄС», у т. ч. план дій щодо повноцінного членства. Виконання плану потребує не лише політичної волі керівництва, готовності населення, а й подолання структурних проблем (тінізація економіки, корупція в державному секторі, питання Придністров'я (вплив російських

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

сил), енергетична безпека, висока залежність від імпорту ресурсів тощо), що і є основними бар'єрами членства в ЄС. З огляду на це успішні результати проведення реформ – це основні детермінанти перспективи вступу Молдови до ЄС та її потенційні можливості, спрямовані на добробут молдаван. У такому контексті тема дослідження актуальна і має важливе значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковець А. Баркута (A. Barcuța) вважає, що наближення законодавства Молдови до законодавства ЄС та узгодженість політичних дій і волі допоможе пришвидшити процес демократизації суспільства [1, с. 342]. Н. Циу (N. Țâu,) дослідив, що 40% населення Молдови мають подвійне (європейське) громадянство, тому європейська інтеграція є проєктом модернізації національного масштабу [2, с. 132]. К. Соломон (C. Solomon) підкреслив необхідність двосторонніх відносин між ЄС та країнами Східного партнерства [3, с. 29]. М. Бенчечі (M. Benchecі) вважає, що вторгнення росії в Україну створює загрозу національній безпеці Молдови, зокрема через регіон Придністров'я [4, с. 224]. К. Морарі (C. Morari) зазначила, що Молдова має визначити пріоритетні напрямки реформування для вступу до ЄС [5, с. 18]. А. Алказ на основі дослідження країн ЄС та Молдови дійшов висновку, що існує причино-наслідковий зв'язок між корупцією та рівнем життя, а також виявив, що в країнах ЄС, які входили до комуністичного блоку, рівень корупції значно більший [6, с. 374]. Науковець Д. Дінер вважає, що Молдова потерпає від феномена витоку мізків, який відбувається здебільшого серед молоді, зокрема студентів ЗВО [7, с.102]. Висновок, що питання євроінтеграції є також завданням національної безпеки та способом звільнити країну від впливу суперництва між двома геополітичними блоками, сформували С. Спрінчеан (S. Sprincean), Г. Митрофанов (G. Mitrofanov) та Д. Попович (D. Popovici) [9, с. 404]. Згідно з дослідженням В. Борша (V. Borș) конфлікт у Придністров'ї, потрібно вирішувати тільки політико-дипломатичними способами без втручання третьої сторони [10, с. 99].

Зазначимо, що більшість дослідників з перелічених вище питань – це молдавани. Вітчизняних науковців, які присвятили свої праці питанню інтеграції Молдови в ЄС, – небагато, оскільки серед українських науковців таке питання не популярне.

На нашу думку, спільність географічного розташування, радянського минулого, внутрішніх проблем, активного зовнішнього впливу інших держав, наслідки втручання рф та політична нестабільність можуть слугувати підґрунтям для написання в майбутньому наукових праць вітчизняними й зарубіжними науковцями, а також іноземним досвідом для розвитку конкретної держави на шляху до вступу в ЄС.

Мета статті полягає у виявленні економічних, політичних, геополітичних проблем, які є детермінантами впливу на євроінтеграційні процеси в Республіці Молдова в контексті отримання нею статусу кандидата на вступ до ЄС, та необхідності здійснення євроінтеграційних реформ у Молдові як передумови отримання нею потенційних можливостей від членства в ЄС.

Виклад основного матеріалу. Відносини між ЄС та Республікою Молдова мають тривалу історію, яка розпочалася з 1994 р. після підписання Угоди про партнерство та співробітництво. З 2014 р. двосторонні відносини між країнами-членами ЄС і Молдови базувалися на Угоді про асоціацію. Молдова зобов'язана провести перетворення своєї політичної системи відповідно до угоди, щоб гарантувати демократію та захист прав

людини [11]. Крім того, вона зобов'язалася підтримувати спільні європейські стандарти та норми у різних галузях, у т. ч. в економіці й торгівлі. Щодо успішності впровадження, то згідно з дослідженнями зусилля Республіки Молдови в європейській інтеграції будуть залежати від таких факторів, як: ступінь наближення законодавства Республіки Молдова до європейського; узгодженість дій молдавської влади на політичному рівні, а також бажання, яке виявляється в здійсненні процесу демократизації суспільства [1, с. 342].

Після підписання Угоди для Молдови відкрилися перспективи двосторонньої економічної співпраці з країнами ЄС та Великою Британією, яка займала п'яте місце серед партнерів. Однак у зв'язку з процесом Brexit обсяг торгівлі між Молдовою та Британією зменшився на 42%, що зумовило невизначеність щодо двосторонніх контрактів між державами [2, с. 137]. Водночас країна отримала такі основні переваги, як: лібералізація візового режиму, поглиблення економічної співпраці, доступ до інвестиційних проектів, зменшення митних платежів та спрощення митного оформлення.

3 березня 2022 р. Республіка Молдова, Україна та Грузія подали заяву про членство до ЄС [11, с. 143]. У результаті цього Європейська комісія висловила свою позицію щодо поданого запиту на вступ до ЄС. 23 червня 2022 р. Європейська рада присвоїла Республіці Молдова статус країни-кандидата до ЄС. [12]. Таким чином, країна увійшла в нову еру остаточного вступу до ЄС, який має відповідати певним правилам – одноголосне прийняття 27 країнами-членами ЄС прохання Республіки Молдови щодо приєднання до ЄС. Якщо говорити про перспективи Східного партнерства у контексті війни в Україні та сучасної міжнародної ситуації, вони не є складними для передбачення [3, с. 29]. На подальших етапах Європейська Рада ухвалить рішення щодо Республіки Молдова, як тільки вона виконає умови, викладені в думці Європейської комісії щодо її запиту про вступ до ЄС. [11, с. 144]. 14 грудня 2023 р. Європейська Рада вирішила розпочинати переговори з Республікою Модова про вступ [13]. Звичайно, таке рішення однозначно не свідчить про швидке членство в ЄС, однак вибір європейської перспективи Молдови вперше офіційно закріплений, тому вона має використовувати всі можливості, щоби прискорити свій шлях до ЄС.

У липні 2022 р. ЄС утворив у Кишиневі Центр, спрямований на підтримку внутрішньої безпеки та управління кордонами в Республіці Молдова [4]. Цей центр оперативно координується з делегацією ЄС у Республіці Молдова і створений у зв'язку зі збройною агресією росії проти України [11, с. 144].

На нашу думку, в Молдові є всі сприятливі умови для виконання реформ і вимог та внутрішньої підтримки європейського курсу [5, с. 18]. Молдова повинна досягнути такого економічного й політичного стану, який відповідав би всім необхідним критеріям для приєднання країни до ЄС. Тому євроінтеграційний процес Молдови до ЄС є тривалим та складним, що потребує клопіткої роботи над виконанням необхідних реформ у країні.

Російське вторгнення в Україну спричинило прискорення процесу наближення Молдови до ЄС [11]. Лідери ЄС усвідомили, що країни, які є членами Східного партнерства (Молдова, Україна та Грузія), більше не можуть залишитися у вільному світі, якщо вони не будуть інтегровані в ЄС [4, с. 224].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

На сучасному етапі розвитку Республіки Молдова відомі три ключові аспекти, які безпосередньо або опосередковано впливають на процес приєднання країни до ЄС. Вони охоплюють політичну різноманітність, проблематику регулювання ситуації в Придністров'ї та високу залежність від іноземних джерел енергоресурсів [11, с. 142].

Важливим бар'єром щодо вступу країн пострадянського простору до ЄС є корупція, тому ЄС встановив високі вимоги у боротьбі з корупцією. Країни, що бажають приєднатися до ЄС, мають вжити необхідні заходи для боротьби з таким явищем. Для цього необхідно здійснити такі заходи, як: створення незалежних антикорупційних органів; реформування правосуддя; зміцнення правил прозорості й відкритості у владі.

Молдавські науковці виявили цікаву закономірність [6, с. 374], що, на нашу думку, є доволі вагомим фактором щодо популярності проєвропейських настроїв серед населення країн, які виявляють бажання приєднатися до ЄС. Суть зводиться до того, що держави, які стикаються з великим рівнем корупції серед країн ЄС, колись були частиною колишнього комуністичного блоку. Республіка Молдова не є винятком – демонструє високий рівень корупції як країна колишнього Радянського Союзу. Тому закономірним є той факт, що багато громадян цієї країни мають намір емігрувати в ЄС. Так, 1 мільйон з 3,5 мільйонів жителів Молдови змінили своє громадянство на румунське, незважаючи на деякі проблеми зі зміною. Більшість громадян подає заявку на зміну громадянства лише для того, щоб легально працювати в ЄС [7, с. 98]. Саме тому повноправне членство в ЄС може допомогти Молдові зупинити міграційні процеси, а також поглибити транскордонну співпрацю з найближчими сусідами й зупинити неконтрольовану ситуацію з отриманням іноземного громадянства власними громадянами.

Через війну в Україні Молдова зіткнулася з економічною та енергетичною кризами і у зв'язку з цим була вимушена надати притулок значній кількості українських переселенців [11, с. 143]. Крім цього, внаслідок російської агресії, згідно з даними Нацбанку Молдови, інфляція в цій країні зросла з 18,52% у лютому 2022 р. до 33,55% у серпні 2022 р., проте станом на листопад 2023 р. становила 5,45% [14].

Щодо економічної оцінки, то ВВП у ІІІ кварталі 2023 р. становив 80,5 млрд лей у поточних ринкових цінах, збільшившись у реальному вираженні на 2,6% проти ІІІ кварталу 2022 р. за валовими серіями. З урахуванням сезонних коригувань ВВП у ІІІ кварталі 2023 р. зріс на 3,4%, якщо порівняти з ІІІ кварталом 2022 р., і знизився на 0,8% проти ІІ кварталу 2022 р. Проте ВВП за січень-вересень 2023 р. становив 214,4 млрд леїв, що в реальному вираженні на 0,4% менше, ніж у січні-вересні 2022 р. [15]. Загалом показники ВВП у Республіці Молдова відображають певну стабільність у зростанні, особливо в третьому кварталі 2023 р.

За географічною структурою грошових переказів частка країн ЄС зросла до 46,6%, а країн СНД – зменшилася до 15,5%. Ключовими торговельними партнерами Молдови у 2022 р. за імпортом були росія – 17,1% (62,8% – природний газ), Румунія – 15,0%, Китай – 9,3%, Україна – 8,7%, Туреччина – 7,0%, Німеччина – 6,7%, Італія – 5,3%, Польща – 3,2%. У структурі імпорту в 2022 р. значну частку займали: нафта і нафтопродукти (13,1%); природний газ (11,3%); електричні машини та їх частини (6,1%); транспортні засоби (5,4%); тканини, текстиль та супутні вироби (3,8%), медичні

та фармацевтичні товари (3,7%) [8]. Такі зміни в географічній структурі грошових переказів і торговельних партнерів Молдови у 2022 р. відображають можливі наслідки вторгнення рф в Україну. Зменшення частки країн СНД та зростання відсотку країн ЄС у грошових переказах може вказувати на зміни у відносинах з цими регіонами через геополітичну ситуацію та перекваліфікування на проєвропейський курс серед молдовського суспільства.

Згідно з рис. 1, експорт до СНД у 2012 р. становив 928119,50 леїв, спадаючи до 492294,60 леїв у 2015 р., після чого помітно зріс до 1043042,14 леїв у 2022 р. Щодо експорту до ЄС, то він почався з 1013418,40 леїв у 2012 р. і поступово збільшувався до 2537508,51 леїв у 2022 р., ілюструючи сталий позитивний тренд. Щодо імпорту, то він також показує зростання. Імпорт з СНД збільшився від 1623721,20 леїв у 2012 р. до 2185551,46 леїв у 2022 р. Обсяг імпорту з ЄС також суттєво зріс: від 2318613,60 леїв у 2012 р. до 4364825,93 леїв у 2022 р.[15].

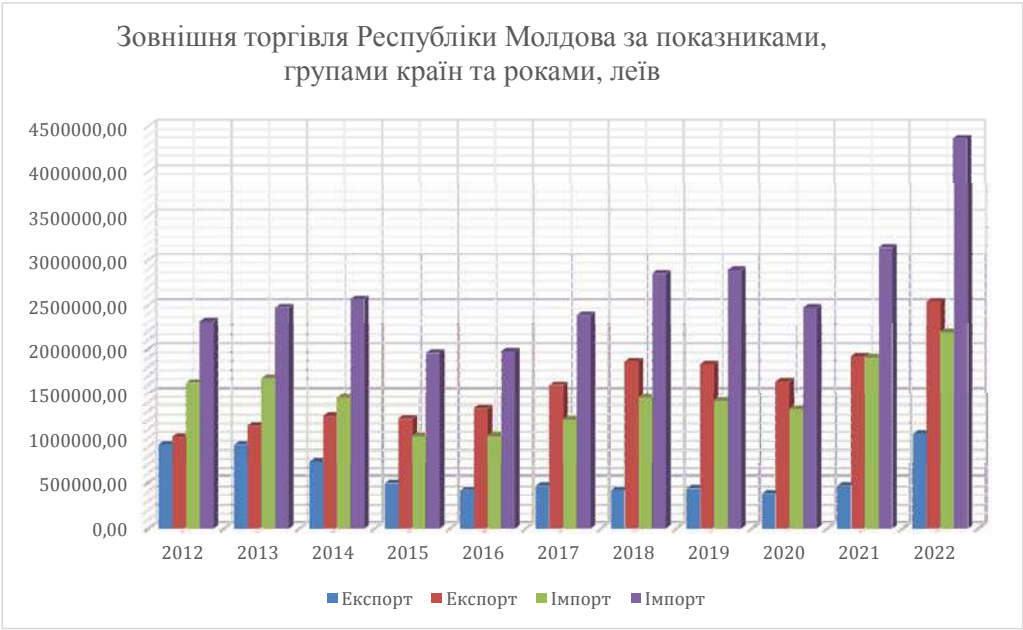

Рис. 1. ЗЕД Республіки Молдова з ЄС та СНД за 2012–2022 рр.
Джерело: розроблено авторами за [15].

Як порівняти з СНД, то обсяги торгівлі Молдови з ЄС були відносно вищими протягом усього аналізованого періоду, що вказує на зростання та стабільність торговельних відносин з ЄС.

Згідно з рис. 2, до найбільш значимих партнерів з великим обсягом торгівлі належать такі: Німеччина, Румунія, Італія, Польща та Франція. Молдова має історичні, географічні та економічні зв'язки з багатьма з цих країн. До повномасштабного російського вторгнення в Україну Молдова експортувала близько 8% свого товарного обсягу на ринок росії, зокрема зазначена частина припадала на постачання фруктів та овочів. Наприклад, майже 90% усього виробництва яблук було спрямовано на

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

російський ринок. Проте після введення нових обмежень на постачання фруктів та овочів, які держава-агресор запровадила 15 серпня 2022 р. проти Молдови, за винятком сепаратистського Придністровського регіону, Кишинів шукає нові шляхи для свого експорту, активно перенаправляючи його на ринок країн ЄС [11, с. 143].

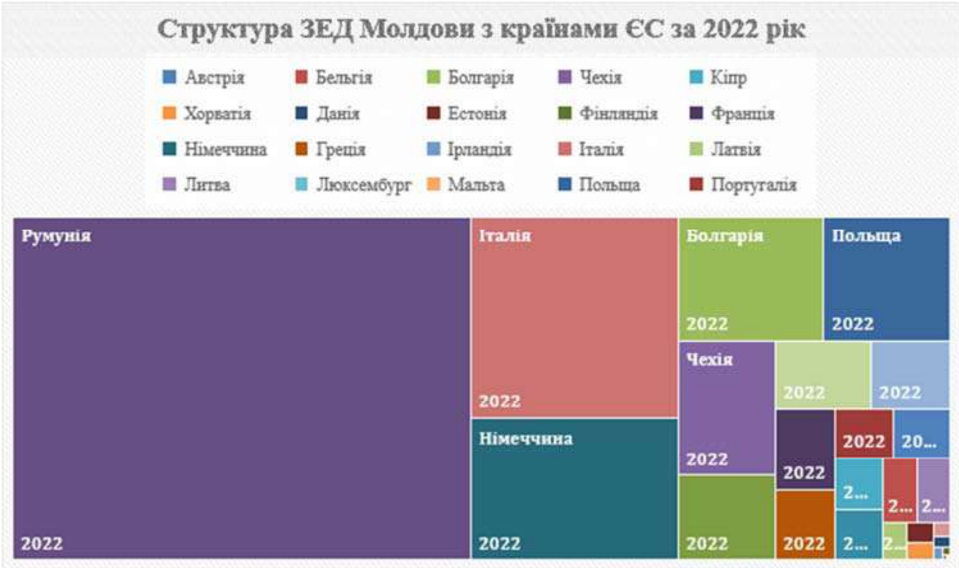

Рис. 2. Зовнішня торгівля Республіки Молдова з країнами ЄС за 2022 р.

Джерело: розроблено авторами за [15].

Брюссель вже збільшив квоти на молдовські фрукти та запропонував нульове мито для них.

Крім складної економічної ситуації, Молдова сильно залежна від імпорту енергоресурсів. До початку повномасштабного вторгнення росії в Україну вона отримувала левову частку енергоресурсів від росії. За даними Міністерства енергетики Молдови, у 2020 р. відсоток імпорту енергоресурсів становив близько 95% від загального обсягу споживання. Така залежність від імпорту енергоресурсів може призвести до значних економічних проблем у випадку непередбачуваних коливань цін на енергоргетику або проблем з їх постачанням. Так, підвищення цін на газ або нафту може призвести до зростання вартості виробництва та транспорту, що згодом може відобразитися на цінах для кінцевих споживачів та загальному рівні інфляції.

Тому, щоби зменшити залежність від імпорту енергоресурсів росії, Молдова активно працює над розвитком власного виробництва енергії з використанням відновлюваних джерел (сонячної та вітрової енергії). Уряд також сприяє впровадженню енергоефективності та збільшенню енергозбереження, що допомагає зменшити загальне споживання енергоресурсів. Проте пошук нових імпортерів енергоресурсів – це доволі складне завдання. Сьогодні країна має можливість отримувати реверсний газ з країн ЄС (Румунії чи інших), заключити контракт з «Нафтогазом», щоб купувати реверс з Польщі, Угорщини та інших країн. В будь-якому разі молдовський уряд має консультуватися з європейськими партнерами щодо укріплення енергетичної

незалежності та недопущення впливу російських сил через високу імпортну залежність, яку сама держава-агресор використовує для дестабілізації внутрішньої ситуації багатьох країн.

У контексті отримання основних вигод від потенційного вступу Молдови до ЄС прогнозується, що країна отримає такі можливості, як: вирішення питання з Придністров'ям та відсутність негативного впливу великих держав на її внутрішні справи; участь у програмах інвестицій, спрямованих на зміцнення економічного сектора країни та підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку; створення нової економічної моделі за участю впливових європейських держав; можливість стабілізації валютного ринку через співпрацю з системою центральних банків Європи; можливість переходу до використання євро замість молдовського лея. Однак водночас можуть виникнути потенційні ризики, зокрема неможливість оперативного реагування на економічні кризи через обмежену регуляторську функцію місцевого центрального банку та значна залежність від Європейського центрального банку [11, с. 144].

У контексті подій останніх десятиліть національна безпека є чи найважливішою складовою, яку потребує Молдова. Тому майбутня європейська інтеграція може запропонувати незаперечні переваги, у т. ч. безпекові. Тому Молдова у своєму прагненні до стабільності та відновлення дієздатності своїх конституційних органів правопорядку як на зовнішньому, так і особливо на внутрішньому рівнях, може використати можливості співпраці з ЄС як міжнародним політичним союзом, що базується на соціальних, економічних та політичних цінностях [11]. Такий союз має потенціал надати перевагу політичному аспекту в управлінні безпековими ризиками для Молдови, допомагаючи вирішувати найбільш складні проблеми безпеки, що виникають в ході існування країни як незалежного суверенного суб'єкта [9, с. 399].

На думку, багатьох молдовських дослідників, процес інтеграції до європейського простору виявляється єдиною правильною стратегією для об'єднання територій у майбутньому. Це становище підкріплене подіями 1990-х, які демонструють, що вирішення територіальних конфліктів є складним процесом міжнародного врегулювання. Цей процес, хоча й відбувається за загальноприйнятими правовими рамками, насправді значно складніший, ніж може здаватися на перший погляд, і вимагає визнання та уважної уваги міжнародної спільноти [11]. Де-факто в цьому процесі домінують більш потужні держави, які прагнуть задовольнити власні інтереси. Це також свідчить про неефективність міжнародних структур у справедливому застосуванні міжнародно-правового поля до великих світових держав, які не мають можливості впливати на них, не кажучи вже про санкції [10, с. 99].

Однією з основних причин зростання популярності вступу до ЄС у Молдові є можливість отримання інвестицій та грантів, що сприяють покращенню якості життя населення. Зазначимо, що економіка Молдови не вважається високорозвиненою. Понад 72% її господарського сектору складають виробнича сфера, зокрема сільське господарство та інші пов'язані галузі. Більшість національного доходу країни генерується саме сільським господарством, при цьому понад 45% промислової продукції становить переробна сфера сільськогосподарського комплексу. Виноградарство та садівництво відіграють ключову роль у сільському господарстві.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Молдова є лідером середньо-східноєвропейських країн за площею виноградників, обсягами виробництва та експорту виноробної продукції [11]. Виноградарство найбільш активно розвивається в центральній та південно-західній частині Молдови, що в майбутньому може бути конкурентною перевагою країни у ЄС.

Вільна торгівля Молдови з країнами-членами ЄС забезпечить широкі можливості для зростання торговельних відносин та розвитку економіки, а також сприятиме демократизації влади та розбудові інституцій, що допоможе Молдові забезпечити стабільний розвиток та збільшення довіри іноземних інвесторів. А розширення ролі таких сфер, як контроль над митом та обміном товарів буде відповідати стандартам Європейського союзу, що гарантує прозорість та відкритість у справах експорту та імпорту продукції. Крім цього, ЄС впроваджує систему захисту географічних найменувань та походження продуктів, яка є одним із аспектів співпраці в Європі. Ця система сприяє збереженню традиційних продуктів і підтримці економіки тих регіонів, де вони виробляються (німецький штолен, італійський бальзамічний оцет, французький коньяк та інші). У зв'язку з унікальними природними та культурними особливостями Молдови країна може зосередитися на виробництві вина. Розвиток виноробства може бути ключовою сферою економіки та привести до покращення якості вин, які матимуть потенціал конкурента на європейському ринку. Крім того, можна патентувати власні бренди сортів вина та захищати їх від фальсифікації на міжнародному рівні [11].

Висновки. Приєднання Республіки Молдова до ЄС – це обов'язкова умова для збереження суверенітету. Події, пов'язані з вторгненням держави-агресора спочатку в Грузію, а потім в Україну, підкреслили, що невеликі країни Східної Європи постійно опиняються під загрозою. Лише успішна інтеграція до ЄС (можливо, надалі до НАТО) може забезпечити національну безпеку та незалежність. Ситуація з квазідержавним утворенням у Придністров'ї, де присутній обмежений контингент російської армії, може бути фактором дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та утворити загрозу для національної безпеки. Однак, у процесі інтеграції Молдови, країни ЄС таке питання можуть вирішити та допомогти відновити територіальну цілісність країни.

Також підтримка з боку ЄС та подальша активна участь Молдови в програмах та проєктах від блоку може допомогти підвищити рівень розвитку країни та покращити її можливості для вступу до ЄС у майбутньому. Забезпечення енергетичного суверенітету через розширення кількості постачальників енергоресурсів за підтримки ЄС не лише створить базу для економічної стійкості, а й зменшить небажаний зовнішній вплив. Верховенство права, дотримання прав людини, боротьба з корупцією та політична стабільність – це ключові критерії, які необхідні для європейської інтеграції. Прогрес у таких напрямках дасть змогу Молдові розвиватися в напрямку вступу до ЄС, оскільки держава має всі можливості для повноцінного членства в такому інтеграційному об'єднанні.

Література

1. Barcuţa, A. Realizările și obstacolele în acordul de asociere UE-Moldova și ZLSAC. *Conferinţa tehnico-ştiinţifică a studenţilor, masteranzilor şi doctoranzilor.* 2022. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-338-342.pdf.

2. Țău N. Impactul Brexit asupra relațiilor Republicii Moldova cu UE. *Conferința "Teoria și practica administrației publice".* 2022. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/132-138_12.pdf.
3. Solomon C. Parteneriatul estic şi perspectiva Europeană a Republicii Moldova. *Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale.* 2022. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-26-30_2.pdf.
4. Benchec M. Impactul războiului ruso-ucrainean asupra securității Republicii Moldova. *Conferința "Omul, criminologia, ştiinţa".* 2023. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/224-229_17.pdf.
5. Morari C. Relaţiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană la etapa actuală: realităţi şi tendinţe / morari. *evoluția Uniunii Europene în contextul noilor provocări politico-instituționale*. Chișinău, 2022. (Niversitatea de studii europene din Moldova). С. 15–19.
6. Alcaz, A. Corupția și nivelul de trai în țările Uniunii Europene și Republica Moldova în perioada 2012–2021. *Conferinţa tehnico-ştiinţifică a studenţilor, masteranzilor şi doctoranzilor.* 2022. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-371-374_1.pdf.
7. Диннер Д. Иммиграционная политика некоторых стран: на примере Германии, Ирландии, Молдовы и США. *Relații internaționale și integrare europeană (Administrarea Publică).* 2022. № 2. С. 88–103.
8. Економіка та бізнес-клімат Республіки Молдова. *Посольство України в Республіці Молдова.* 2022. URL: https://moldova.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/137-ukrainsko-moldovskoje-torgovo-ekonomicheskoje-sotrudnichestvo/ekonomika-ta-biznes-klimat-respubliki-moldova.
9. Sprincean, S., Mitrofanov, G., Popovici, D. Premise securitare ale integrării europene și modernizării politice a Republicii Moldova. *Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală.* 2022. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-399-405.pdf.
10. Borș V., Butucec, S. Impactul conflictului transnistrean asupra aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. *Securitatea națională a Republicii Moldova: provocări și tendințe.* 2022. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-89-100.pdf.
11. Стахова Н., Петришин С., Ковбасовська В. Молдова на шляху європейської інтеграції: бар'єри та перспективи. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та пост пандемічний період:* зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (27 квітня, 2023 р.) – Тернопіль, 2023. С. 142–145.
12. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. *European Council.* 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/.

13. European Council conclusions on Ukraine, enlargement and reforms. *European Council.* 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/.
14. Banca Națională a Moldovei. URL: https://www.bnm.md/ro/search.
15. Produsul Intern Brut în trimestrul III și ianuarie-septembrie 2023. *Biroul național de statistică al republicii Moldova*. URL: https://statistica.gov.md/ro/produsul-intern-brut-in-trimestrul-iii-si-ianuarie-septembrie-2023-9497_60847.html.
16. Banca de date statistice. *Biroul național de statistică al republicii Moldova.* URL: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica__13%20CNT__CNT208/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.

References

1. Barcuţa, A. (2022). Realizările și obstacolele în acordul de asociere UE-Moldova și ZLSAC [Achievements and obstacles in the EU-Moldova association agreement and the CFTA]. *Conferinţa tehnico-ştiinţifică a studenţilor, masteranzilor şi doctoranzilor – The technical-scientific conference of students, masters and doctoral students.* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-338-342.pdf. [in Moldavian].
2. Țău, N. (2022). Impactul Brexit asupra relațiilor Republicii Moldova cu UE [The impact of Brexit on the relations of the Republic of Moldova with the EU]. *Conferința "Teoria și practica administrației publice" – Conference "Theory and practice of public administration".* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/132-138_12.pdf. [in Moldavian].
3. Solomon, C. (2022). Parteneriatul estic şi perspectiva Europeană a Republicii Moldova [The Eastern Partnership and the European perspective of the Republic of Moldova]. *Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale – The Security Strategy of the European Union in the context of the Metamorphoses of International Relations.* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-26-30_2.pdf. [in Moldavian].
4. Benchec, M. (2023). Impactul războiului ruso-ucrainean asupra securității Republicii Moldova [The impact of the Russian-Ukrainian war on the security of the Republic of Moldova]. *Conferința "Omul, criminologia, ştiinţa" – "Man, criminology, science" conference.* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/224-229_17.pdf. [in Moldavian].
5. Morari, C. (2022). Relaţiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană la etapa actuală: realităţi şi tendinţe [The relations of the Republic of Moldova with the European Union at the current stage: realities and trends]. Morari. evoluția Uniunii Europene în contextul noilor provocări politico-instituționale – Mills. the evolution of the European Union in the context of the new political-institutional challenges. Chișinău. (Niversitatea de studii europene din Moldova – University of European Studies from Moldova). C. 15–19. [in Moldavian].

6. Alcaz, A. (2022). Corupția și nivelul de trai în țările Uniunii Europene și Republica Moldova în perioada 2012-2021 [Corruption and the standard of living in the countries of the European Union and the Republic of Moldova in the period 2012-2021]. *Conferinţa tehnico-ştiinţifică a studenţilor, masteranzilor şi doctoranzilor – The technical-scientific conference of students, masters and doctoral students.* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-371-374_1.pdf. [in Moldavian].
7. Dynner, D. (2022). Immyhratsyonnaia polytyka nekotorukh stran: na prymere Hermanyy, Yrlandyy, Moldovy y SShA [The immigration policy of some strange ones: on the example of Germany, Ireland, Moldova and the USA]. Relații internaționale și integrare europeană (Administrarea Publică) – International relations and European integration (public administration), 2, 88–103. [in Moldavian].
8. Ekonomika ta biznes-klimat Respubliky Moldova [Economy and business climate of the Republic of Moldova] (2022). Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Moldova – Embassy of Ukraine in the Republic of Moldova. Retrived from: https://moldova.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/137-ukrainsko-moldovskoje-torgovo-ekonomicheskoje-sotrudnichestvo/ekonomika-ta-biznes-klimat-respubliki-moldova. [in Ukrainian].
9. Sprincean, S., Mitrofanov, G., Popovici, D. (2022). Premise securitare ale integrării europene și modernizării politice a Republicii Moldova [Security prerequisites of European integration and political modernization of the Republic of Moldova]. *Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală – State, security and human rights in the era of digital technologies.* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-399-405.pdf. [in Moldavian].
10. Borş, V., Butucec, S. (2022). Impactul conflictului transnistrean asupra aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană [The influence of the Transnistrian conflict on the accession of the Republic of Moldova to the European Union]. *Securitatea națională a Republicii Moldova: provocări și tendințe – National security of the Republic of Moldova: challenges and trends.* Retrived from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-89-100.pdf. [in Moldavian].
11. Stakhova N., Petryshyn S., Kovbasovska V. (2023). Moldova na shlachu yevropeiskoi integratsii: bariiery ta perspektyvy [Moldova on the way to European integration: barriers and prospects]. *Mizhnarodna ekonomika v umovakh klimatychnykh zmin: pandemichnyi ta postpandemichnyi period:* zb. tez dop. II Mizhnarodnoii naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh (27 kvitnia, 2023 p.) – *International economy in the conditions of climate change: pandemic and post-pandemic period:* coll. also add. II International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists (April 27, 2023). Ternopil, 2023. P. 142-145. [in Ukrainian].
12. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia (2022). Western Balkans and external relations, 23 June 2022. *European Council.* Retrived from: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/. [in English].

13. European Council conclusions on Ukraine, enlargement and reforms. *European Council.* 2023. Retrived from: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/. [in English].
14. Banca Națională a Moldovei [National Bank of Moldova]. Retrived from: https://www.bnm.md/ro/search. [in Moldavian].
15. Produsul Intern Brut în trimestrul III și ianuarie-septembrie 2023. Biroul național de statistică al republicii Moldova [Product Internal Brut in trimester III and January-September 2023. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova]. Retrived from: https://statistica.gov.md/ro/produsul-intern-brut-in-trimestrul-iii-si-ianuarie-septembrie-2023-9497_60847.html. [in Moldavian].
16. Banca de date statistice. Biroul național de statistică al republicii Moldova [Statistics database. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova]. Retrived from: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica__13%20CNT__CNT208/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774. [in Moldavian].

Статтю отримано 26 липня 2023 р.
Article received July 26, 2023.

UDC 336.22
JEL classification: H61, O13, H21
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.134

Ганна КОВЦЕНЮК,
викладач економічних дисциплін,
Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права,
1-й провулок Кармелюка, 6, м. Чернівці, 58000, Україна,
e-mail: anna.kovcenyk@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-0782-4705

АНАЛІЗ МІРИ ВПЛИВУ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ У РІЗНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ НА ФОРМУВАННЯ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ

Ковценюк Г. Аналіз міри впливу податку на прибуток підприємств у різних регіонах України на формування Зведеного бюджету держави. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 134–149. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.134

Kovtseniuk, H. (2023). Analiz miry vplyvu podatku na prybutok pidpryiemstv u riznykh rehionakh Ukrainy na formuvannia Zvedenoho biudzhetu derzhavy [Analysis of the influence of business income tax in different regions of Ukraine on the formation of the Consolidated State Budget]. *Visnyk economiky – Herald of Economics,* 4, 134-149. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.134

Анотація

Вступ. *Бюджет держави – це фінансовий план, який впливає на ефективність діяльності фінансової системи країни, виконуючи функцію «стабілізатора економіки». З огляду на негативні фактори сьогодення (військові дії, економічна та політична криза), важливого значення набуває ефективність наповнення бюджету. Одним із найважливіших бюджетоутворювальних податків є податок на прибуток, аналіз і оцінка якого доволі актуальні.*

Мета *полягає в аналізі податку на прибуток підприємств та визначенні його ролі в доходах Державного бюджету як складової ефективної системи оподаткування.*

Методи. *Для розкриття визначеної мети використано загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання, зокрема методи аналізу, табличний, графічний, економіко-статистичний, порівняння та узагальнення.*

Результати. *Проведено аналіз доходів Державного бюджету за всіма видами доходів, здійснено оцінювання структури податкових і неподаткових надходжень, розкрито динаміку податкових надходжень, проаналізовано розподіл доходу від податку на прибуток в розрізі бюджетів, проведено оцінювання фінансових результатів підприємств аграрного сектору, які є об'єктом оподаткування податком на прибуток.*

© Ганна Ковценюк, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Відповідно до ідентифікованих проблем, розроблено модель розвитку податкової системи з податку на прибуток, що вплине на: рівень економічної ефективності суб'єктів господарювання, прозорість розподілу податкового навантаження, ефективність та справедливість системи оподаткування податком на прибуток, забезпечення оптимальної частки податку на прибуток у структурі податків підприємства, збалансування інтересів суб'єктів економіки, методику визначення об'єкта оподаткування, систему контролю та адміністрування податку на прибуток.

Висновки і перспективи подальших досліджень. *Наразі виявлено, що надходження від податку на прибуток знизились у зв'язку із погіршенням фінансового стану та зменшенням кількості суб'єктів господарювання через такі непередбачувані фактори, як COVID-19 і військові дії.*

Подальші дослідження важливо зосередити на пошуку альтернативних кроків з боку держави для підвищення фіскальної ефективності податку на прибуток, що приведе до зростання надходжень до бюджету.

Ключові слова: *кризові явища; доходи бюджету; податок на прибуток; податкові надходження; економічний розвиток; аграрний сектор.*

Формули: 0, рис.: 4, табл.: 4, бібл.: 14.

Hanna KOVTSENIUK,
a teacher of economic disciplines at the Chernivtsi
Cooperative College of Economics and Law,
6, 1-Karmelyuka Lane, Chernivtsi, 58000, Ukraine,
e-mail: anna.kovcenyk@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-0782-4705

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF BUSINESS INCOME TAX IN DIFFERENT REGIONS OF UKRAINE ON THE FORMATION OF THE CONSOLIDATED STATE BUDGET

Abstract

Introduction. *The state budget is a financial plan that affects the efficiency of the country's financial system by acting as an "economy stabilizer". Considering the negative factors of today, such as military actions, economic and political crisis, the efficiency of filling the budget becomes important. One of the most important budget-forming taxes is the income tax, the analysis and assessment of which is quite relevant.*

The goal *is to analyze the corporate income tax and determine its role in state budget revenues as a component of an effective taxation system.*

Methods. *General scientific and special methods of scientific knowledge were used to reveal the defined goal, including methods of analysis, tabular, graphic, economic-statistical, comparison and generalization.*

Results. *An analysis of state budget revenues was carried out in terms of all types of revenues, an assessment of the structure of tax and non-tax revenues was carried out, the dynamics of tax revenues were revealed, an analysis of the distribution of income from*

income tax in terms of budgets was carried out, an assessment of the financial results of agricultural sector enterprises that are subject to taxation was carried out income tax.

Taking into account the identified problems, a model of the development of the income tax system has been developed, which will affect: the level of economic efficiency of economic entities, the transparency of the distribution of the tax burden, the efficiency and fairness of the income tax system, ensuring the optimal share of income tax in the structure of the company's taxes , balancing the interests of economic subjects, the method of determining the object of taxation, the system of control and administration of the income tax.

Conclusions and perspectives. *Currently, it is found that income tax revenues have decreased due to the deterioration of the financial condition and the decrease in the number of business entities, due to such unforeseen factors as COVID 19 and military actions.*

It is important to focus further research on finding alternative steps on the part of the state to increase the fiscal efficiency of the income tax, which will lead to an increase in revenues to the budget

Keywords: *crisis phenomena; budget revenues; income tax; tax revenues; economical development; agricultural sector.*

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 4, bibl.: 14.

JEL Classification: H61, O13, H21.

Актуальність теми. Найважливішим фактором економічного зростання України є активна діяльність підприємств, що прагнуть нарощувати свій прибуток, що можливо за умови функціонування оптимальної системи оподаткування прибутку, яка стимулюватиме платників до сплати податку, забезпечуючи достатній обсяг податкових надходжень. Очевидно, що недосконаліть податкового механізму не забезпечить оптимального рівня податкових надходжень до бюджету і вплине на пошук шляхів ухилення від сплати податків, що зумовлено недосконалістю податкової політики держави.

Сьогодні, в умовах негативного впливу кризових явищ на фінансову стабільність держави оподаткування прибутку підприємств – це одна зі складових фінансового механізму держави.

Безумовно, на величину надходжень з податку на прибуток підприємств впливають певні фактори, а саме: рентабельність, величина оподатковуваного прибутку, ставка податку та податкові преференції. Незважаючи на них, податок на прибуток підприємств все ще є важливим регулятором у перерозподілі фінансових ресурсів між державою і підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ролі податку на прибуток підприємств та вивченням питання ефективності системи оподаткування займалися провідні науковці, зокрема: В. Андрушенко, Т. Буй, В. Вишневський, Ф. Вілдман, В. Геєць, Р. Гордон, М. Дакехаг, Т. Єфименко, Ю. Копчинська, А. Крисоватий, Т. Латковська, Я. Лі, Т. Мединська, О. Прімєрова, Д. Рікардо, А. Савченко, А. Сміт, Е. Хенсон та ін.

Мета статті полягає в аналізі податку на прибуток підприємств та визначенні його ролі в доходах Державного бюджету як складової ефективної системи оподаткування.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на прибуток – це важливий інструмент податкової системи будь-якої країни та один із основних бюджетоформувальних податків, за рахунок якого здійснюється фінансування загальнодержавних видатків. Водночас це важливий інструмент, що визначає економічний розвиток суб'єктів господарювання, фактор наповнення дохідної частини бюджету й розвитку економічної системи країни.

«Основне призначення податку на прибуток підприємств – це регулювання підприємницької діяльності, стимулювання розвитку інвестиційних процесів та нарощення капіталу суб'єктів підприємництва» [1, с. 5]. За дослідженнями Tax LAB, дохід від податку на прибуток нестабільний, тому що прибуток залежить від економічного циклу [2].

Податок на прибуток – це одне із основних джерел фінансування загальнодержавних потреб, тому аналіз його надходжень є основою для визначення ефективних моделей збільшення зведеного фінансового плану держави й ефективного виконання своїх потреб. Дослідження цього процесу необхідне для проведення податкових реформ, виявлення впливу податку на прибуток підприємств на соціально-економічний розвиток держави, визначення оптимального рівня податкового навантаження.

Для визначення ефективності податку на прибуток і розуміння його значення в управлінні фінансовим планом країни необхідно дослідити динаміку та структуру надходжень до Державного бюджету України (табл. 1).

Згідно з даними табл. 1, бюджет держави переважно (понад 80%) формується із податкових надходжень, хоча в 2022 р. простежувалась тенденція до їх зниження на 28,08%. Воєнні дії вплинули на зниження частки майже всіх податкових надходжень, зокрема податку на прибуток на 3,89%, оскільки зменшилась кількість підприємств у зв'язку із неможливістю здійснювати безпечну господарську діяльність. Водночас збільшились надходження у вигляді допомоги від інших країн і міжнародних організацій на 26,76%. Зростання власних надходжень бюджетних установ на 8,11% прямо вплинуло на збільшення неподаткових надходжень на 1,64%.

Держава може впливати на обсяг податкових надходжень через застосування різноманітних податкових інструментів, зокрема вона має змогу впливати на розвиток економіки через стимулювання або обмеження певної діяльності суб'єктів господарювання. Ефективність застосування таких інструментів можна оцінювати як із боку держави, що виявляється через зростання (зменшення) обсягів податкових надходжень, так і з боку платників податків через величину чистого доходу (прибутку) суб'єкта господарювання [3].

За оцінкою Міністерства економіки [4], Україна втратила 30,4% ВВП, тому за таких умов позикові кошти та безповоротна фінансова допомога відіграли роль «рятівного кола» для державних фінансів, забезпечивши їхню стійкість.

Таблиця 1

Оцінка структури та динаміки доходів Державного бюджету України за 2018-2022 рр.

Види доходів бюджету	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022 р. до 2018 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	+; -	%
Податкові надходження	753815,6	81,22	799776,0	80,12	851115,6	79,10	1107090,9	85,37	949764,4	53,14	195 948,8	-28,08
Податок на доходи фізичних осіб	91741,8	9,88	109954,0	11,01	117281,3	10,90	137555,2	10,61	148427,3	8,30	56 685,5	-1,58
Податок на прибуток підприємств	96882,3	10,44	107086,3	10,73	108695,0	10,10	147751,7	11,39	117049,9	6,55	20167,6	-3,89
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсі	45265,7	4,88	46746,9	4,68	52475,7	4,88	80749,4	6,23	85365,0	4,78	40099,3	-0,1
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	71143,8	7,67	69897,1	7,00	80449,3	7,48	82858,4	6,39	60699,1	3,40	-10444,7	-4,27
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	47708,6	5,14	53460,8	5,36	57846,9	5,38	79592,8	6,14	41653,8	2,33	-6054,8	-2,81
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	79130,9	8,53	88929,8	8,91	126486,6	11,76	155774,8	12,01	213948,0	11,97	134817,1	3,44
Податок на додану вартість з імпортних товарів	295377,3	31,83	289760,4	29,03	274113,5	25,47	380714,4	29,36	253053,0	14,16	-42324,3	-17,67
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	27076,6	2,92	30086,0	3,01	30460,5	2,83	38177,2	2,94	26246,0	1,47	-830,6	-1,45
Інші податки та збори	-505,1	-0,05	3855,0	0,39	3306,2	0,31	3916,5	0,30	3322,4	0,19	3827,5	0,24
Неподаткові надходження	164676,5	17,74	186684,2	18,70	212946,9	19,79	175358,0	13,52	346327,7	19,38	181651,2	1,64
Доходи від власності та підприємницької діяльності	87170,4	9,39	114414,8	11,46	119155,9	11,07	56021,9	4,32	87172,4	4,88	2,0	-4,51
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	18413,6	1,98	10377,8	1,04	9772,0	0,91	12975,5	1,00	8166,1	0,46	-10247,5	-1,52
Інші неподаткові надходження	12399,9	1,34	15762,6	1,58	15038,2	1,40	17994,9	1,39	16147,0	0,90	3747,1	-0,44
Власні надходження бюджетних установ	46692,6	5,03	46129,0	4,62	68980,8	6,41	88365,7	6,81	234842,3	13,14	188149,7	8,11
Доходи від операцій з капіталом	657,5	0,07	183,0	0,02	79,4	0,01	328,7	0,03	611,0	0,03	-46,5	-0,04
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1464,8	0,16	1139,9	0,11	1029,7	0,10	1289,9	0,10	481090,7	26,92	479625,9	26,76
Цільові фонди	187,5	0,02	1770,8	0,18	187,1	0,02	209,4	0,02	136,2	0,01	-51,3	-0,01
Офіційні трансферти	7306,3	0,79	8725,0	0,87	10658,0	0,99	12576,1	0,97	9465,6	0,53	2159,3	-0,26
Усього	928108,3	100	998278,9	100	1076016,7	100	1296852,9	100	1787395,6	100	859287,3	

Джерело: розроблено автором на основі [5].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Завдяки збільшенню допомоги від міжнародних партнерів на 26,82%, Державний бюджет України встояв в умовах величезного економічного шоку 2022 р. Окрім того, в 2022 р. зросли власні надходження бюджетних установ на 6,33%, що вплинуло на збільшення неподаткових надходжень до бюджету. На рис. 1 та рис. 2 відображена структура надходжень до бюджету та податкових надходжень за 2021–2022 рр. За даними цих рисунків, простежується зростання неподаткових надходжень у 2022 р. на 5,58% та зниження частини податкових надходжень на 32,23%.

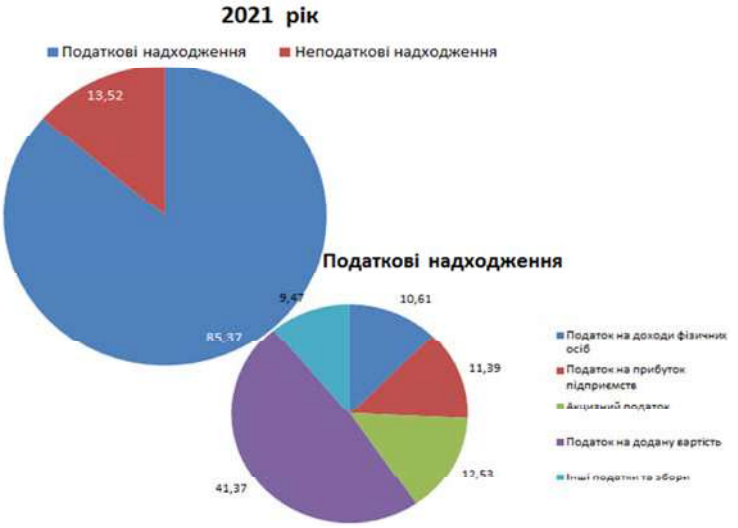

Рис. 1. Структура податкових та неподаткових надходжень Державного бюджету за 2021 р.

Джерело: розроблено автором на основі [5].

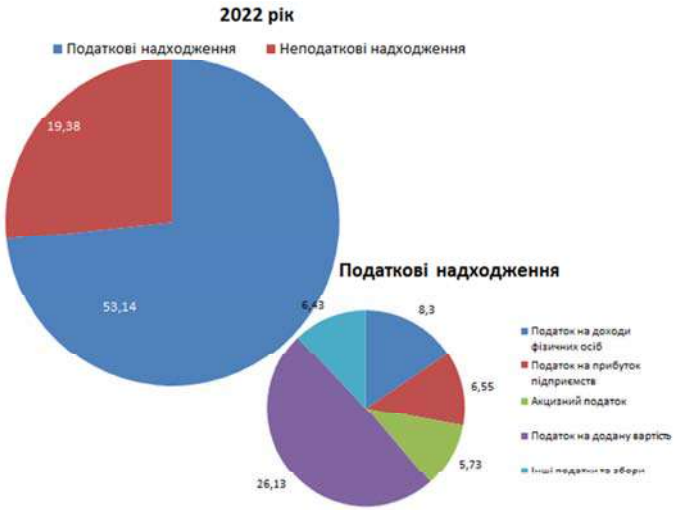

Рис. 2. Структура податкових та неподаткових надходжень Державного бюджету за 2022 р.

Джерело: розроблено автором на основі [5].

Зменшення податкових надходжень зумовлено введенням воєнного стану, запровадженням додаткових пільг та стимулів для підтримки економіки й громадян, зокрема пільгового оподаткування усіх транспортних засобів, які ввозили фізичні особи. Внаслідок цього стрімко збільшилась кількість ввезених в Україну вживаних легкових авто як преміум класу, так і економсегменту, а держава не отримала понад 13,1 млрд грн. Негативно на повноту сплати акцизу вплинуло скасоване із січня 2022 р. маркування марками акцизного податку неігристих вин та зброджених напоїв, оскільки ускладнився контроль за обігом цієї продукції. Так, за даними ДПС, обсяги замовлення марок акцизного податку для маркування вітчизняної й імпортованої виноробної продукції на І півріччя 2022 р. скоротились майже у два рази (до 79,5 млн од.), якщо порівняти з відповідним періодом 2021 р. (156,9 млн од.). У І півріччі 2022 р. через запровадження пільг недонадходження ввізного мита майже утричі перевищили надходження цього податку. Аудитори Рахункової палати виявили, що майже половина платників ПДВ та 20% платників акцизного податку не подавали податкової звітності з березня 2022 р., скориставшись змінами у законодавстві, що вплинуло на зменшення надходжень цих податків до державного бюджету [6].

Така ситуація прямо вплинула на зниження в 2022 р. всіх податкових платежів, зокрема податку на прибуток на 4,84%, оскільки частина підприємств перейшла із загальної на спрощену систему оподаткування. Зазвичай, частка податку на прибуток (до введення воєнного стану) була на рівні не менше 10% серед основних податкових платежів.

Динаміка податкових надходжень за 2018–2022 рр. зображена на рис. 3.

Згідно з даними рис. 3 податок на прибуток є одним із чотирьох вагомих податків до бюджету, який уступає лише податку на додану вартість та акцизному податку, а з податком на доходи фізичних осіб часто чергується за третє лідерське місце, яке посідав у 2018 та 2021 рр.

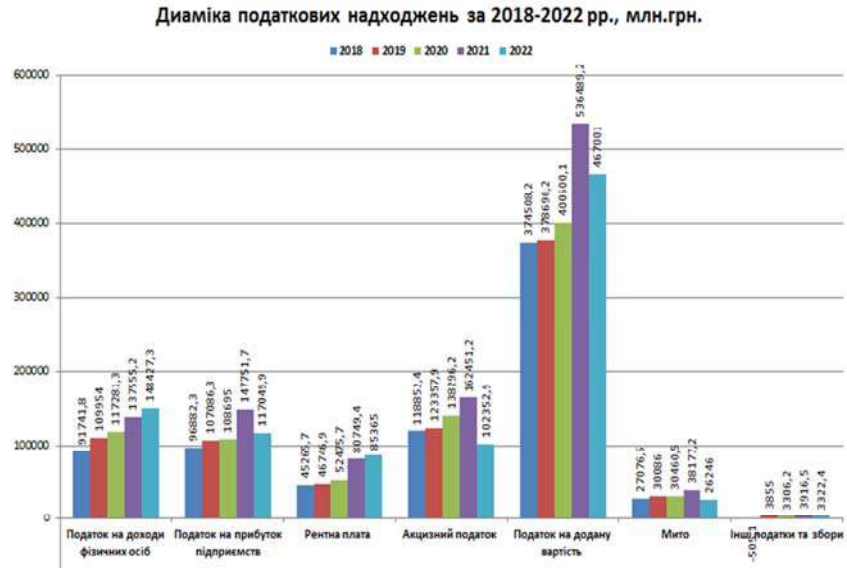

Рис. 3. Динаміка податкових надходжень Державного бюджету за 2018-2022 рр.
Джерело: розроблено автором на основі [5].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Незважаючи на те, що податок на прибуток є загальнодержавним податком (згідно із ст. 9 Податкового кодексу України), доходи від його справляння мобілізуються також до місцевих бюджетів згідно із ст. 64 Бюджетного кодексу України, а саме: 10% податку на прибуток підприємств зараховується до бюджету міста Києва та податок на прибуток підприємств, фінансових установ комунальної власності, засновником яких є сільські, селищні, міські ради, зараховується також до відповідних бюджетів [7].

Оцінювання розподілу доходу від податку на прибуток за бюджетами у 2017–2021 рр. відображено у табл. 2.

Згідно з даними табл. 2 понад 90% доходів з податку на прибуток мобілізується у Державному бюджеті, хоча у 2021 р. збільшилася частка надходжень до місцевих бюджетів на 1,5%, що позитивно та прямо впливає на виконання завдань і функцій держави й органів місцевого самоврядування на окремих адміністративних територіях.

Таблиця 2

Розподіл доходу від податку на прибуток за бюджетами у 2017–2021 рр. (без міжбюджетних трансфертів)

Вид доходу	Всього, млн. грн.					Питома вага, %				
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Податок на прибуток підприємств:	73 396,8	106 182,3	117 316,8	118 471,8	163 844,5	100	100	100	100	100
до Державного бюджету	66 911,9	96 882,3	107 086,3	108 695,0	147 751,7	91,2	91,2	91,3	91,7	90,2,7
до місцевих бюджетів	6 484,9	9 300,0	10 230,5	9 776,7	16 092,7	8,8	8,8	8,7	8,3	9,8

Джерело: розроблено автором на основі [8].

Податок на прибуток суб'єктів господарювання є важливим інструментом для регулювання та стимулювання бізнесу, пожвавлення інвестиційної й інноваційної діяльності, і навпаки: надмірне податкове навантаження мотивує платників до пошуку способів оптимізації оподаткування, розвиває тіньовий сектор та збільшує корупційні вияви. Середній розмір надходжень з податку на прибуток відповідно до регіонів представлено у табл. 3.

Згідно з даними табл. 3, у 2021 р. регіоном-лідером за надходженнями з податку на прибуток є Дніпропетровська область із сумою надходжень 4044,7 млн грн, а найменше податкових надходжень з податку на прибуток отримано у Чернівецькій області, що становить 35,1 млн грн. Така ситуація пов'язана з розміром площі регіону, та кількістю населення й суб'єктів господарювання. За сумою надходжень від податку на прибуток найбільш потужні Донецька, Полтавська та Запорізька області, а за кількістю активних підприємств – Запорізька, Харківська та Одеська.

Щодо показника середнього розміру надходжень податку на прибуток з одного суб'єкта господарювання, то він залежить від кількості активних підприємств, які сплачують податок на прибуток. Відповідно до розрахункових показників табл. 3, такий показник за 2021 р. найкращий у Донецькій та Дніпропетровській областях (1 325 653 грн. та 1 080 743 грн. відповідно).

Таблиця 3

Оцінка податку на прибуток суб'єктів господарювання за 2019–2021 рр.

Область	Надходження від податку на прибуток, млн грн			Кількість чинних суб'єктів господарювання, од.			Середній розмір надходжень податку на прибуток з одного суб'єкта господарювання, млн грн		
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Вінницька область	142,4	141,8	127,3	10295	9862	10050	0,013832	0,0143784	0,0126667
Волинська область	64,6	71,2	100,7	6292	6047	6280	0,010267	0,0117744	0,016035
Дніпропетровська область	1744,5	1319,1	4044,7	31191	30827	30511	0,0559296	0,0427904	0,1325653
Донецька область	264	206,6	994,5	10299	9473	9202	0,0256336	0,0218094	0,1080743
Житомирська область	84,2	77,4	96,4	7306	7060	7028	0,0115248	0,0109632	0,0137166
Закарпатська область	44,1	49,2	87,8	6388	6655	6572	0,0069036	0,0073929	0,0133597
Запорізька область	336,6	360,8	690	15652	15368	15363	0,0215052	0,0234774	0,0449131
Івано-Франківська область	63,9	85,8	159,1	8595	8124	7793	0,0074346	0,0105613	0,0204158
Київська область	362,5	374,7	503,8	21077	20320	20262	0,0171988	0,01844	0,0248643
Кіровоградська область	45,9	53,9	74,3	8755	8553	8347	0,0052427	0,0063019	0,0089014
Луганська область	41,4	39,2	38	3732	3408	3356	0,0110932	0,0115023	0,011323
Львівська область	296,5	288,8	449,9	20480	20911	21186	0,0144775	0,0138109	0,0212357
Миколаївська область	132,5	116,9	104,8	12278	11482	11481	0,0107917	0,0101812	0,0091281
Одеська область	290,9	295	335,8	25871	25465	23962	0,0112443	0,0115845	0,0140139
Полтавська область	404	330,3	844,3	11439	11104	11254	0,0353178	0,029746	0,0750222
Рівненська область	53,3	58,5	80,9	5956	6021	6163	0,008949	0,009716	0,0131267
Сумська область	106,2	85,8	120,2	6222	6096	6132	0,0170685	0,0140748	0,0196021
Тернопільська область	37,4	53,9	94,7	5092	5135	5136	0,0073449	0,0104966	0,0184385
Харківська область	331,1	302	345,1	25051	25144	25808	0,013217	0,0120108	0,0133718
Херсонська область	72,9	63	103,1	8511	8116	7811	0,0085654	0,0077624	0,0131993
Хмельницька область	55,9	75,3	97,8	7864	7654	7698	0,0071083	0,009838	0,0127046
Черкаська область	77,9	89,2	106,7	9709	9286	9238	0,0080235	0,0096059	0,0115501
Чернівецька область	25,4	26,3	35,1	4235	4205	4090	0,0059976	0,0062545	0,0085819
Чернігівська область	45,9	76,1	83,7	6443	6254	6192	0,007124	0,0121682	0,0135174

Джерело: розроблено автором на основі [9; 10].

Період пандемії, спричинений COVID-19, несприятливо відобразився на діяльності суб'єктів господарювання. Потреба в карантинних заходах і профілактичних обмеженнях з боку державних органів знизила рівень ділової активності в регіонах. Органи місцевого самоврядування шукали податкові компроміси з суб'єктами підприємницької діяльності через механізми податкових канікул, розстрочень і відстрочень податкових зобов'язань. У зв'язку з експансією форс-мажорних ситуацій держава та органи місцевого самоврядування мають трансформувати податковий потенціал у напрямку створення або належного фінансового підтримання резервних фондів, які будуть виступати стабілізаторами соціально-економічних процесів органів місцевого самоврядування [11].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Один із основних складових суспільного розвитку – аграрний сектор, для якого воєнні дії стали справжнім випробуванням: частина посівних територій замінована, а до іншої немає доступу, знищено техніку, склади, зруйнована логістика та всі процеси, які налагоджувалися роками. Незважаючи на сучасні непрості умови господарювання, українські підприємства працюють, зберігаючи робочі місця, впроваджують нові напрямки та технології виробництва, допомагають постраждалим від війни співробітникам і внутрішньо переміщеним особам, підсилюють обороноздатність держави.

У табл. 4 наведено оцінювання фінансових результатів підприємств аграрного сектору, що є об'єктом оподаткування податком на прибуток.

Таблиця 4

Фінансові результати до оподаткування підприємств аграрного сектору за 2019–2021 рр.

(млн грн)

	Роки	Фінансовий результат у % до загальної кількості підприємств	Підприємства, які отримали прибуток		Підприємства, які зазнали збитку	
			фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Сільське, лісове та рибне господарство	Великі підприємства					
	2019	5053,8	79,4	8234,5	20,6	3180,7
	2020	8794,1	75,0	12594,4	25,0	3800,3
	2021	48273,3	91,8	49156,3	8,2	883,0
	Середні підприємства					
	2019	69019,1	81,5	78500,6	18,5	9481,5
	2020	40610,2	84,0	49910,2	16,0	9300,0
	2021	103270,4	93,0	105928,1	7,0	2657,7
	Малі підприємства					
	2019	19968,5	83,2	29826,2	16,8	9857,7
	2020	32826,3	82,6	46076,8	17,4	13250,5
	2021	88438,8	88,0	93230,8	12,0	4792,0

Джерело: розроблено автором на основі [12].

Згідно з даними табл. 4, щороку збільшується частка прибуткових підприємств, а збиткових, відповідно, зменшується, що є позитивним для країни та надалі залежатиме від забезпеченості ресурсами, умов ведення бізнесу, ціноутворення та різноманітних преференції.

З огляду на нинішню ситуацію можна погодитись із Ю. Б. Івановим, що в разі погіршення фінансових результатів діяльності підприємств реального сектору потрібно розробити антикризову політику, основна мета якої – швидке відновлення платоспроможності й достатнього рівня фінансової стабільності суб'єкта господарювання [13].

У січні 2023 р. Українська Рада Бізнесу у співпраці з Help – Hilfe zur Selbsthilfe в Україні за фінансової підтримки Aktion Deutschland Hift провела репрезентативне

опитування малих фермерських господарств (від 5 до 100 га) з усіх регіонів України. Більшість опитаних фермерів позитивно оцінюють стан свого бізнесу, незважаючи на труднощі, але однією з основних проблем вбачають непередбачувані дії держави і постійні зміни законодавства. Окрім цього, фермери шукають консультаційних порад від експертів у таких питаннях, як фінанси та інвестиції, постачання і збут, пошук партнерів та побудова відносин з владою [14].

Вітчизняна податкова система з оподаткування прибутку підприємств стикається з певними проблемами, які необхідно вирішити перед вступом до ЄС. Основним інструментом вдосконалення як внутрішнього, так і зовнішнього іміджу країни є, з одного боку, реформування податкової системи, а з іншого – підвищення рівня податкової культури та соціальної відповідальності бізнесу.

Сьогодні, держава має забезпечити тісне співробітництво та координацію між собою та бізнес-структурами. Мета такої комунікації полягає в оновленні та збереженні функціональності податкової системи для сприяння економічному зростанню. Найбільш ефективним та гнучким інструментом державного регулювання бізнес-середовища, як підтверджує досвід розвинених країн, є система оподаткування податком на прибуток. У процесі розробки спеціального механізму податкового регулювання податку на прибуток підприємств необхідно врахувати таке: обмеженість фінансової підтримки держави щодо податкових заохочень суб'єктам господарювання; низький рівень ефективності податкової політики, що впливає на зручність та час платників податку на прибуток, необхідний для виконання податкового зобов'язання; забезпечення ефективної протидії порушенням податкового законодавства як ключової складової для захисту економічної конкурентоспроможності, податкової конкуренції та формування позитивного податкового іміджу на рівнях економіки загалом; додаткові заохочення тимчасового характеру, які охоплюють надання пільг щодо сплати податку на прибуток (відстрочка сплати для суб'єктів господарювання у різних галузях економіки).

Виникає питання, чи можуть окремі суб'єкти господарювання впливати на процес оподаткування податком на прибуток. Відповідь на це питання може бути двозначною. З одного боку, зміни в подібних механізмах можуть виникнути як реакція на відповідну економічну поведінку бізнесу, і це може бути включено в постановку завдань щодо підтримки або обмеження розвитку конкретних галузей. З іншого боку, бізнес має можливість впливати на управлінські дії держави за допомогою правових методів, зокрема проведення експертно-правових актів, участі у дискусіях, подання пропозицій, створення професійних громадських організацій. Такий спільний підхід може сприяти покращенню відносин із державними органами та слугувати формуванню нових соціальних відносин, у т. ч. боротьбу з корупцією, підтримку соціальної поведінки та налагодження діалогу між платниками податків та органів контролю.

Для визначення моделі податкової політики важливо з'ясувати, чим досягається розвиток, який завжди пов'язаний з усуненням конфліктів, що можуть виникнути в бізнес-середовищі. З огляду на кількість і різноманітність конфліктів у процесі їх вирішення важливо аналізувати, яка причина їх виникнення. Конфлікт інтересів певною мірою може бути контрольованим за допомогою норм суспільної поведінки (правових, моральних, політичних, релігійних та ін.).

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

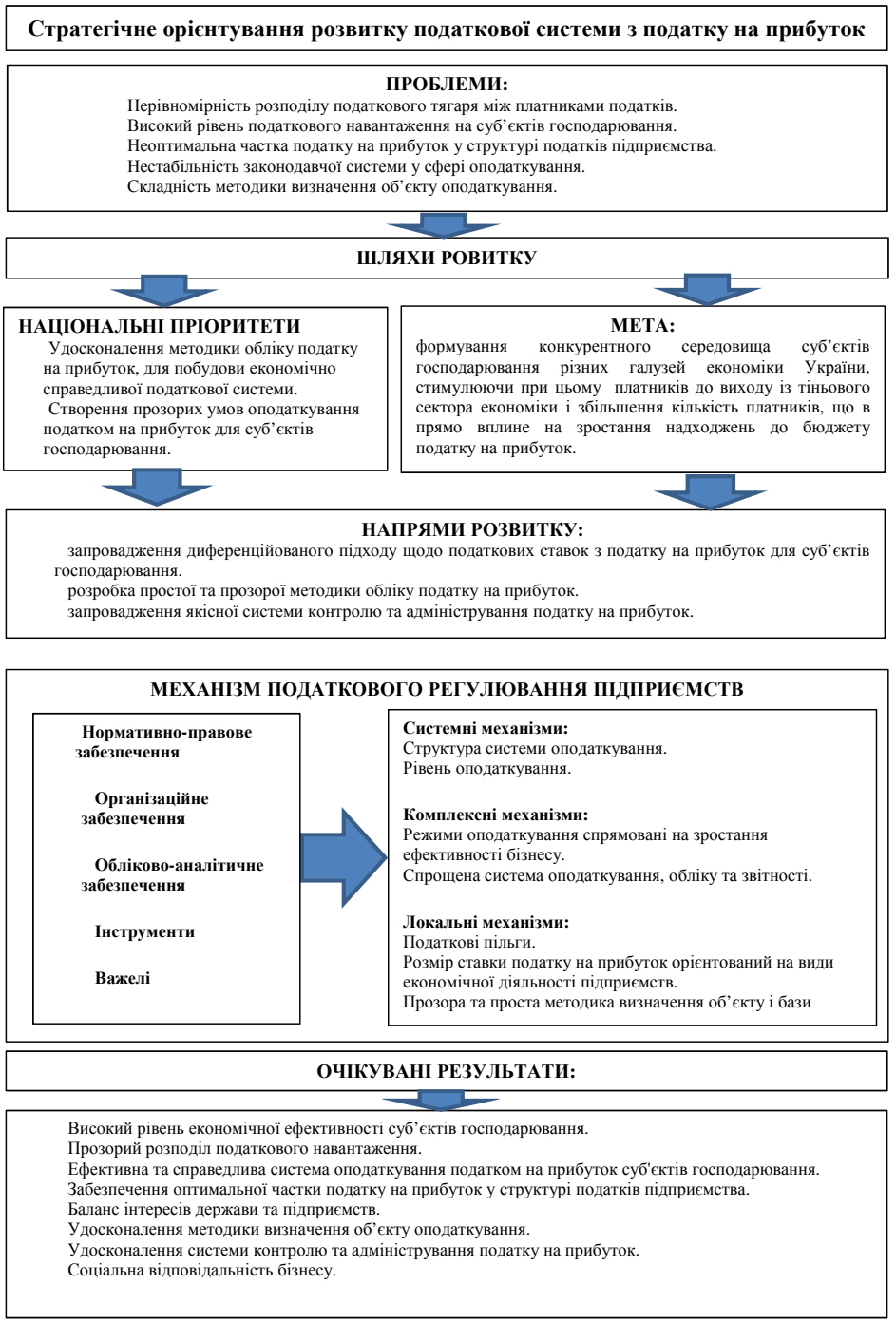

Рис. 4. Модель розвитку податкової системи з податку на прибуток суб'єктів господарювання

Джерело: розроблено автором.

З огляду на викладене вище ідентифіковано такі проблеми:
– нерівномірність розподілу податкового тягаря між платниками податків;
– високий рівень податкового навантаження на суб'єктів господарювання;
– неоптимальна частка податку на прибуток у структурі податків підприємства;
– нестабільність законодавчої системи у сфері оподаткування;
– складність методики визначення об'єкту оподаткування;
– соціальна відповідальність бізнесу.

Отже, для підвищення фіскальної ефективності податку, досягнення компромісу між платниками та представниками податкових органів, забезпечення стабільності та чіткості законодавства для держави та суб'єктів господарювання набуває актуальності орієнтування розвитку податкової системи з податку на прибуток. З огляду на це для вирішення зазначених проблем розроблено модель розвитку податкової системи з податку на прибуток суб'єктів господарювання (рис. 4).

Запропонована модель розвитку податкової системи з податку на прибуток ґрунтується на визначенні мети та національних пріоритетів, які спрямовані на: запровадження диференційованого підходу, розробку простої та прозорої методики обліку податку на прибуток, запровадження якісної системи контролю та адміністрування податку на прибуток. Модель побудована на основі механізму податкового регулювання підприємств, складовими якого є системні, комплексні й локальні.

Запровадження такої моделі дасть змогу отримати такі результати: високий рівень економічної ефективності суб'єктів господарювання, прозорий розподіл податкового навантаження, ефективну та справедливу система оподаткування податком на прибуток, забезпечення оптимальної частки податку на прибуток у структурі податків підприємства, збалансування інтересів держави та підприємств, удосконалення методики визначення об'єкта оподаткування, систему контролю та адміністрування податку на прибуток.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Податок на прибуток відіграє важливу роль у наповненні бюджету країни, мобілізуючи фінансові ресурси до централізованого фонду держави – державного бюджету. Фіскальна ефективність податку на прибуток є показником ефективності податкової політики країни, який безпосередньо впливає на конкурентоздатність українського виробника, його інвестиційну привабливість і рівень задоволення соціальних потреб населення.

Зниження фіскальної ролі податку на прибуток у формуванні податкових надходжень України обумовлена різними причинами, найбільш суттєві з яких такі: COVID-19, запровадження воєнного стану, економічна криза, що вплинули на результати діяльності підприємств, на зменшення кількості юридичних осіб через втрату територій України, на недосконалості податкової політики, ухилення від сплати податку тощо.

Складне питання для держави – знайти компроміс між втручанням в економіку та дерегулюванням бізнес-середовища, яке вплине на спрощення процедур з оподаткування прибутку підприємств. Для вирішення зазначених питань запропоновано модель розвитку податкової системи з податку на прибуток суб'єктів господарювання. Ця модель дасть змогу забезпечити: високий рівень

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

економічної ефективності суб'єктів господарювання; прозорий розподіл податкового навантаження; ефективну та справедливу систему оподаткування податком на прибуток суб'єктів господарювання; компроміс інтересів держави та підприємств; удосконалення методики визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток та систему контролю і адміністрування, що можливо за умов розвитку певної системи цінностей громадян та соціальної відповідальності бізнесу.

У сучасних умовах підсилюється актуальність впровадження моделі розвитку податкової системи з податку на прибуток суб'єктів господарювання, яка дасть змогу підприємствам ефективно керувати своїми витратами та прогнозувати економічні й соціальні результати своєї діяльності відповідно до змін у податкових умовах.

Подальші дослідження важливо зосередити на пошуку альтернативних кроків з боку держави для підвищення фіскальної ефективності податку на прибуток, що приведе до зростання надходжень до бюджету.

Література

1. Юрій С. М. Податкова система України: становлення та розвиток. *Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету.* 2014. № 3. С. 286–292.
2. Corporation tax explained. URL: https://ifs.org.uk/taxlab/taxlab-taxes-explained/corporation-tax-explained?gclid=EAIaIQobChMIkYjl8eP0_gIV04VoCR0RCgYgEAAYAiAAEgKIEfD_BwE
3. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: моногр.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 460 с.
4. Падіння ВВП України за підсумком 2022 року. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno
5. Доходи державного бюджету України 2021–2022 роки. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income
6. Рахункова палата: Внаслідок війни істотно знизилися надходження непрямих податків у держбюджет. *Юридична Газета online*, 03.02.2023. URL: //https://yur-gazeta.com/golovna/rahunkova-palata-vnaslidok-viyni-istotno-znizilisya-nadhodzhennya-nepryamih-podatkiv-u-derzhbyudzhet.html
7. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/sp:max50:nav7:font2/conv#Text
8. Статистичний збірник Міністерства фінансів «Бюджет України – 2021». URL: https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik
9. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів (2014−2021). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm
10. Бюджет України 2021. *Статистичний збірник.* URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf
11. Десятнюк О., Ткачик Ф. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів.* 2021. Вип. 1 (66). С. 77–88.

12. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник. 2021 р. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm
13. Іванов Ю. Б. Податкові аспекти антикризової фінансової політики підприємств реального сектора економіки. *Вісник Інституту економіки та прогнозування.* 2013. С. 19–26.
14. Як відновити аграрну галузь. *Економічна правда.* 15.03.2023. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/

References

1. Yuriy, S. M. (2014). Podatkova cystema Ukrainy: ctanovlennia ta rozvytok [Tax system of Ukraine: establishment and development]. Chernivetskyi torhovelno-ekonomichnyi instytut Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, 3, 286-292 [in Ukrainian].
2. Corporation tax explained. Retrieved from: https://ifs.org.uk/taxlab/taxlab-taxes-explained/corporation-tax-explained?gclid=EAIaIQobChMIkYjl8eP0_gIV04VoCR0RCgYgEAAYAiAAEgKIEfD_BwE [in English].
3. Suchasna paradyghma fiskaljnoji polityky Ukrajiny v umovakh formuvannja suspiljstva stalogho rozvytku (2015): monoghr.; za nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. Krysovatogho A. I. [The modern paradigm of the fiscal policy of Ukraine in the conditions of the formation of a society of sustainable development: monogr.; for sciences ed. Dr. Econ. Sciences, Prof. A. I. Kraysovatogo]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian]. 460 p.
4. Padinnia VVP Ukrainy za pidsumkom 2022 roku [Fall of Ukraine's GDP by the end of 2022]. Retrieved from: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno [in Ukrainian].
5. Dokhody derzhavnoho biudzhetu Ukrainy 2021-2022 [Revenues of the state budget of Ukraine 2021-2022]. Retrieved from: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income [in Ukrainian].
6. Rakhunkova palata: Vnaslidok viiny istotno znyzylysia nadkhodzhennia nepriamykh podatkiv u derzhbiudzhet [Accounting Chamber: As a result of the war, the receipts of indirect taxes in the state budget decreased significantly]. Yurydychna Hazeta online − Legal Gazette online. Retrieved from: https://yur-gazeta.com/golovna/rahunkova-palata-vnaslidok-viyni-istotno-znizilisya-nadhodzhennya-nepryamih-podatkiv-u-derzhbyudzhet.html [in Ukrainian].
7. Biudzhetnyi Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI [Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010 No. 2456-VI]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/sp:max50:nav7:font2/conv#Text [in Ukrainian].
8. Statystychnyj zbirnyk Ministerstva finansiv «Bjudzhet Ukrajiny - 2021» [Statistical collection of the Ministry of Finance "Budget of Ukraine – 2021"]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik [in Ukrainian].
9. Kiljkistj dijuchykh sub'jektiv ghospodarjuvannja za vydamy ekonomichnoji dijaljnosti u rozrizi reghioniv (2014−2021) [Number of active economic entities by types of

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

economic activity by region (2014−2021)]. Retrieved from: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm [in Ukrainian].
10. Statystychnyj zbirnyk: «Bjudzhet Ukrajiny 2021» [Statistical collection: “Budget of Ukraine 2021”]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf [in Ukrainian].
11. Desyatnyuk O., & Tkachyk, F (2021). Rolj podatkovogho potencialu v rozvytku miscevogho samovrjaduvannja v Ukrajini [The role of tax potential in the development of local self-government in Ukraine]. *Svit finansiv – World of finance,* 1 (66), 77–88. [in Ukrainian].
12. Statystychnyi zbirnyk «Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpryiemnytstva» 2021 rik [Statistical collection “Activity of subjects of large, medium, small and micro enterprises” 2021]. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm [in Ukrainian].
13. Ivanov, Yu. B. (2013). Podatkovi aspekty antykryzovoi finansovoi polityky pidpryiemstv real’noho sektora ekonomikyю [Tax aspects of the anti-crisis financial policy of enterprises of the real sector of the economy]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia,* 2013, 19-26. [in Ukrainian].
14. Yak vidnovyty ahrarnu haluz [How to restore the agricultural industry] (2023). *Ekonomichna pravda*. 15.03.2023. Retrieved from: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/[in Ukrainian].

Статтю отримано 25 вересня 2023 р.
Article received September 25, 2023.

UDC 657.1:005
JEL classification: M41
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.150

Андрій ПАПІНКО,
аспірант кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 5а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: a.papinko@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8515-9376

СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ ІТ-КОМПАНІЇ В УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ

Папінко А. Створення інформації про бізнес-процеси ІТ-компанії в управлінському обліку. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 150–170. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.150

Papinko, A. (2023). Stvorennia informatsii pro biznes-protsesy IT-kompanii v upravlinskomu obliku [Creating information about business processes of IT-company in management accounting]. *Visnyk economiky – Herald of Economics*, 4, 150-170. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.150

Анотація

Вступ. *Формування інформації про бізнес-процеси в системі управлінського обліку дасть змогу уникнути деформуючих трансформацій окремих процесів та різких динамічних коливань ключових показників ефективності бізнесу. Для чіткого розуміння потреби в оптимізації кожного процесу в системі управлінського обліку існує можливість формування показників, які демонструватимуть у реальному часі зростання вартості бізнесу та його реальний стан. Для ІТ-компаній необхідно враховувати особливості їх організації та побудови бізнес-процесів, визначення показників для виявлення «вузьких місць» та виокремлення процесів, яким потрібна оптимізація та реінжиніринг.*

Мета дослідження *полягає у вивченні та аналізі методів створення інформації про бізнес-процеси в ІТ-компаніях.*

Методи дослідження. *Для проведення наукового дослідження використано: монографічний аналіз для вивчення наукових праць на тему дослідження; критичний аналіз – оцінка та порівняння підходів, методів та результатів попередніх досліджень; методику кейс-стаді – вивчення практики управлінського обліку в ІТ-компаніях; аналіз даних та статистичний аналіз, контент-аналіз та експертне оцінювання для отримання результатів.*

Результати. *У статті розкрито процеси аналізу та опису бізнес-процесів, ідентифікації ключових показників ефективності та інтеграції технологій*

© Андрій Папінко, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

для оптимізації діяльності. В системі управлінського обліку пропонується впровадити коефіцієнтний вимір величини бізнесу, оцінювати різні продуктові моделі, прогнозувати зростання / зниження ефективності, прогнозувати вплив зовнішнього середовища і формувати релевантну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Перспективи. *Перспективними напрямами розвитку дослідження є питання ефективного управління ресурсами, методики систематичного аналізу бізнес-процесів, вдосконалення стратегічного планування.*

Ключові слова: *бізнес-процеси, управлінський облік, IT-компанії, облікова інформація, оптимізація ресурсів, моніторинг та аналіз, сучасне бізнес-середовище, інформаційний супровід, моделювання.*

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 5, бібл.: 19.

Andrii PAPINKO,
PhD student of the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
5a, Lvivska str., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: a.papinko@wunu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8515-9376

CREATING INFORMATION ABOUT BUSINESS PROCESSES OF IT-COMPANY IN MANAGEMENT ACCOUNTING

Abstract

Introduction. *Formation of information about business processes in the management accounting system will help to avoid the deforming transformations of individual processes and sharp dynamic fluctuations in key business performance indicators. For a clear understanding of the need to optimize each process in the management accounting system, there is an opportunity to form a series of indicators that will demonstrate in real time the growth in business value and its real state. For IT companies, it is necessary to take into account the peculiarities of their organization and the construction of business processes, the identification of a series of indicators to identify «bottlenecks» and determine processes that need optimization and reengineering. The purpose of the study is to explore and analyze methods of creating information about business processes in IT companies.*

Research methods. *To conduct scientific research in the article, the following were used: monographic analysis to study scientific works on the topic of research; critical analysis – assessment and comparison of approaches, methods, and results of previous studies; case study methodology – studying the practice of management accounting in IT companies; data analysis and statistical analysis, content analysis, and expert evaluations to obtain results.*

Results. *The article highlights the processes of analysis and description of business processes, identification of key performance indicators, and integration of technologies for optimizing work. In the management accounting system, it is proposed to introduce a coefficient measure of business size, evaluate different product models, predict increases/*

decreases in efficiency, forecast the impact of the external environment, and form relevant information for managerial decision-making.

Prospects. *Promising directions for the development of research are issues of effective resource management, methodologies for systematic analysis of business processes, and improvement of strategic planning.*

Keywords: *business processes, management accounting, IT companies, accounting information, resource optimization, monitoring and analysis, modern business environment, information support, modeling.*

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 5, bibl.: 19.

JEL classification: M41.

Актуальність теми. Формуючи інформацію в реальному часі на запити керівництва, управлінський облік визначає варіанти прийняття рішень для моделювання стратегічного розвитку ІТ-компанії. Динамічність середовища і переважання творчої інтелектуальної складової основних бізнес-процесів вимагають від керівництва постійного моніторингу витрат та їх чіткого планування. Володіння достовірною і повною інформацією про внутрішні бізнес-процеси, а також інформацією про навколишнє середовище бізнесу в різноманітних зрізах, розуміння світових процесів, трендів і зовнішніх факторів впливу, вимагає опрацювання значних масивів даних та визначення вартості інформації з різних джерел та ефективності її використання. Незважаючи на надійні масиви інформації про бізнес-процеси, створені в системі управлінського обліку, менеджмент потребує додаткової зовнішньої інформації для прийняття рішень. Для створення такої інформації використовуються різні методики та способи збору даних – анкетування, співбесіда, опитування, моніторинг тощо, а отже, виникає проблема вартості створення додаткової інформації та інформаційних ресурсів підприємства.

На управлінський облік бізнес-процесів ІТ-підприємств впливає чинників, зокрема особливості побудови бізнес-процесів та організації діяльності підприємства. Оскільки ІТ-бізнес – це діяльність на глобальному ринку зі зростанням конкуренції, стрімкий розвиток технологій має прямо пропорційний вплив на розробку ІТ-продукції, змінюючи методики та способи організації бізнес-процесів. Більшість ІТ-підприємств стикаються з постійною перекваліфікацією розробників, продукти потребують постійної модернізації та побудови нових команд для створення цього. У зв'язку з прискореними темпами технологічного розвитку спеціалісти-обліковці стикаються з проблемами управління швидкоплинними потоками інформації (їх прискорений рух приводить до виокремлення підсистем в обліковій системі, які формують специфічну методику створення інформації).

Щоб сформувати інформаційне поле управлінського обліку, ІТ-корпорації мають володіти міждисциплінарними знаннями та новітніми методиками обробки інформації, управління активами, результатами господарської діяльності та методами контролю. Потреба у гнучкості прийняття управлінських рішень потребує пристосування до зростання інформаційних запитів менеджменту і вимагає розробки нових бізнес-моделей, які ефективні в динамічних умовах середовища функціонування.

Методи досліджень. Для проведення наукового дослідження використано багатометодний дизайн з метою отримання обґрунтованих, достовірних та прикладних результатів, що об'єднує монографічний аналіз (проведено дослідження наукових праць та статей на тему управлінського обліку та бізнес-процесів в IT-компаніях), критичний аналіз (оцінювання та порівняння підходів, методів та результатів попередніх досліджень), методику кейс-стаді (детальне вивчення певних випадків управлінського обліку в IT-компаніях для отримання практичних висновків), аналіз даних та статистичний аналіз, контент-аналіз та експертне оцінювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проєктування, вдосконалення та інформаційний супровід управління бізнес-процесами та їх функціонування впливають на продуктивність через удосконалення відповідних процесів [1]. Багато вчених звертають увагу на ведення EIPs-систем, зокрема інтеграцію внутрішніх і зовнішніх бізнес-процесів та практичне використання корпоративних інформаційних порталів (Enterprise Information Portals – EIPs) досліджували Chang &Wang (2011) [2]. Mariia Bakhtina, Raimundas Matulevičius, Mari Seeba (2023) доводять, що перехід до прийняття рішень на основі даних відкриває перед організаціями нові можливості, проте порушують проблему конфіденційності даних відповідно до регламенту про захист конфіденційності (наприклад, GDPR) в ЄС, пропонуючи метод для забезпечення конфіденційності на основі ефективності даних у контексті бізнес-процесу, спрямований на підтримку виявлення вимог до інформаційної системи щодо відповідності GDPR [3].

Christopher van Dun, Linda Moder, Wolfgang Kratsch, Maximilian Röglinger (2023) досліджували бізнес-процеси як ключовий чинник організаційного успіху, в аспекті їх вдосконалення через підвищення рівня інформаційної та обчислювальної підтримки з врахуванням зростання обсягу даних про процеси у вигляді журналів подій і використання генеративного машинного навчання для автоматизації творчих завдань. Запропонований підхід ProcessGAN можна використати для бізнес-процесів IT-підприємств, оскільки їх особливістю є новий обчислювальний підхід BPI, заснований на генеративних змагальних мережах, що покращує креативність дизайнерів процесів, особливо оригінальність ідей BPI, і формує корисні форми в реальних умовах, поєднує BPI та програмну творчість [4].

Zuboff (1988) [5; 6] описує сценарії впливу інформаційних технологій та технології ERP-типу на роботу бухгалтерів з точки зору характеру бізнес-процесів: від об'єднання інформаційних систем з системами прийняття рішень замість роботи обліковців до автоматизації окремих рутинних процесів обробки інформації і підвищення обліковців до рівня управлінського персоналу. McNurlin and Sprague (1989) пропонує бухгалтерам очолити відділи автоматизації інформаційних потоків [7], натомість Boland and O'Leary (1988), Orlikowski (1991) and Sotto (1997) обговорювали, як технології мають потенціал для значного посилення контролю та підзвітності [8; 9; 10]. Аналіз варіантів бізнес-процесів через опитування та класифікацію описують Farbod Taymouri, Marcello La Rosa, Marlon Dumas, Fabrizio Maria Maggi [11]. Останні дослідження впливу систем ERP на роботу бухгалтерів з управлінського обліку (наприклад, Quattrone and Hopper 2001; Westrup 2000) вказують на проблеми, спричинені зміною сфер відповідальності та проблеми цілісності даних [12; 13]. Тенденція до автоматизації або аутсорсингу

управлінського обліку і розвиток його стратегічних і консультаційних аспектів пропагують Ahrens & Chapman (2000) [14].

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі методів створення інформації про бізнес-процеси в системі управлінського обліку в ІТ-компаніях. Зокрема, вивчення та аналіз сучасних тенденцій у створенні інформації про бізнес-процеси в управлінському обліку в контексті ІТ-компаній; порівняльний аналіз різних методів створення інформації про бізнес-процеси для визначення їхньої ефективності та застосовності в ІТ-середовищі, надання практичних рекомендацій для впровадження оптимальних підходів до створення інформації про бізнес-процеси в ІТ-компаніях.

Дослідження передбачає визначення та аналіз факторів, які ускладнюють процес створення інформації про бізнес-процеси в управлінському обліку, розробку рекомендацій, спрямованих на поліпшення практики створення інформації про бізнес-процеси в реальних умовах роботи ІТ-компаній і сприятиме розвитку знань у сфері управлінського обліку та інформаційної діяльності ІТ-підприємств. Незважаючи на наявність множини систем та технологій ERP-типу, вони не виконують важливої функції акумуляції даних від розрізнених джерел інформації, які дають змогу створювати інформацію про ключові бізнес-процеси та аналізувати інформаційні потоки. Саме тому завданням роботи є довести важливість управлінського обліку в процесах створення інформації високої цінності про бізнес-процеси для управління та підвищити ефективність управління ними, оскільки технології типу ERP запроваджують стандартизацію та не звертають увагу на галузеві особливості, що знижує місцеву специфіку таких послуг.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де ІТ-компанії відіграють ключову роль у розвитку бізнесу, ефективне управління бізнес-процесами стає стратегічною необхідністю. «Система управлінського обліку є частиною інформаційного поля підприємства. Облікова система дає можливість відображати економічну реальність не лише у вартісному зрізі, а й враховуючи виміри у просторі, часі, якості тощо, таким чином повністю відображаючи реальні процеси, що відбуваються в економічній сфері підприємства» [15]. Створення інформації про бізнес-процеси в управлінському обліку відповідає викликом та сприяє оптимізації функцій компанії. Насамперед важливий аналіз та опис процесів, оскільки ІТ-бізнес характеризується певними особливостями організації, які визначають їхню діяльність та специфіку на основі порівняння з іншими галузями та високою інтелектуальною складовою продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові особливості організації бізнесу в ІТ-компаніях

Характеристики притаманні ІТ-бізнесу	Опис впливу на діяльність та організацію процесів
Інновації та швидкість	ІТ-компанії зазвичай зосереджені на вдосконаленні та впровадженні новітніх технологій. Це вимагає швидкої адаптації до змін та високої швидкості впровадження інновацій.
Гнучкість та агільність	ІТ-проєкти часто вимагають гнучкого підходу та методології розробки (Scrum чи Канбан). Це дає змогу компаніям ефективно реагувати на зміни в вимогах та умовах ринку.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

продовження таблиці 1

Висока частка інтелектуального капіталу	В IT секторі ключове значення має наявність висококваліфікованих і творчих фахівців. Залучення та утримання талановитого персоналу стає пріоритетом.
Клієнтоорієнтованість	Успішні IT-компанії акцентують увагу на задоволенні клієнтів, адаптуючи свої продукти та сервіси до їхніх потреб та вимог.
Глобальна природа бізнесу	IT-галузь є міжнародною, тому багато компаній ведуть свою діяльність на глобальному рівні, співпрацюючи з клієнтами та
Безпека інформації	З огляду на обробку великого обсягу конфіденційної інформації, безпека є пріоритетним завданням для IT-компаній. Вони повинні забезпечувати високий рівень захисту даних.
Кросфункціональні команди	Розробка програмного забезпечення та інших IT-проєктів здійснюється кросфункціональними командами, які включають різні спеціалізовані ролі (розробник, тестувальник, дизайнер тощо).
Цифрова трансформація	IT-компанії активно впроваджують цифрові технології та процеси для покращення ефективності та конкурентоспроможності.

Джерело: розроблено автором.

Відповідно до таких особливостей проводиться ретельний аналіз та опис всіх бізнес-процесів у IT-компанії, що є першим кроком у системі створення інформації, який охоплює вивчення взаємозв'язків між процесами, ідентифікацію ключових етапів та визначення ролей учасників.

Аналіз та опис всіх бізнес-процесів у IT-компанії – це обширне та багатоаспектне завдання, оскільки такі компанії охоплюють різноманітну діяльність – від розробки програмного забезпечення до управління проєктами та технічної підтримки. З огляду те, що кожна компанія може мати свої унікальні аспекти бізнес-процесів залежно від своєї специфіки та області діяльності, розглянемо загальні категорії бізнес-процесів у IT-компанії (табл. 2).

Таблиця 2

Загальні категорії бізнес-процесів у IT-компанії

Бізнес-процес	Зміст бізнес-процесу
Процес розробки програмного забезпечення (SDLC)	Рекрутинг та відбір персоналу. Оцінка та розвиток працівників. Управління конфліктами та комунікаціями. Створення та впровадження політик компанії. Збір вимог клієнта. Аналіз вимог та планування проекту. Розробка та програмування. Тестування та QA. Випуск та розгортання продукту. Підтримка та обслуговування
Процес управління проектами	Створення плану проєкту. Розподіл завдань та визначення ресурсів. Моніторинг виконання проєкту. Керування змінами та ризиками. Завершення та аналіз проєкту.

продовження таблиці 2

Процес технічної підтримки та обслуговування	Прийняття та реєстрація запитань користувачів. Аналіз та розв'язання проблем. Відслідковування та відгук користувачів. Постійне оновлення та покращення продуктів.
Процес маркетингу та продажу продуктів IT	Розробка маркетингової стратегії. Реклама та просування продуктів. Продаж та ведення переговорів. Забезпечення підтримки клієнтам.
Процес управління людськими ресурсами	Рекрутинг та відбір персоналу. Оцінка та розвиток працівників. Управління конфліктами та комунікаціями. Створення та впровадження політик компанії.
Процес безпеки та кіберзахисту	Моніторинг та виявлення загроз. Розробка та впровадження стратегій безпеки. Захист від кібератак та витоків інформації.
Процес фінансового управління	Бюджетування та планування витрат. Фінансова звітність та аналіз. Управління оподаткуванням та фінансовими ризиками.

Джерело: розроблено автором.

У системі управлінського обліку бізнес-процесів під час розробки програмного забезпечення (SDLC) може створюватися різноманітна інформація, яка охоплює: інформацію про вимоги до програмного забезпечення (Software Requirements) та їх виконання, про витрати, доходи і ризики, про специфікації та сценарії релізів (Release Specifications and Scenarios), про продуктивність та використання ресурсів, про плани підтримки та обслуговування тощо. Ця інформація забезпечує повноту та зрозумілість проєкту під час його розробки, тестування, впровадження та експлуатації. Це дає змогу забезпечити якість, ефективність і надійність розробленого програмного продукту на всіх етапах життєвого циклу.

Витрати на управління проєктами в IT-компанії можуть бути різноманітними і передбачати різні аспекти. До таких витрат включається зарплата основного персоналу, який відповідає за планування, виконання і контроль проєкту, та фахівців, які відповідають за тестування продукту/системи; витрати на проєктне програмне забезпечення (інструменти для планування, відстеження та керування проєктом (наприклад, Jira, Trello, Asana); втрати на обладнання (комп'ютери, сервери, мережеве обладнання для розробки та тестування), витрати на комунікації та зв'язок (засоби зв'язку, відеоконференції, програмне забезпечення для спільної роботи).

До витрат відносимо також витрати на управління ризиками, які можуть вплинути на проєкт, витрати на якість, організаційні та адміністративні витрати. Ці витрати можуть варіюватися залежно від розміру компанії, типу проєктів, вимог клієнтів та інших факторів. Ефективне управління цими витратами дає змогу підтримувати успішність та прибутковість проєктів IT-компанії.

Управління бізнес-процесом технічної підтримки та обслуговування в IT-компанії потребує інформації про такі витрати: на зарплату спеціалістів технічної

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

підтримки, у т. ч інженерів технічної підтримки, адміністраторів систем, та інших спеціалістів; на підготовку персоналу, у т. ч. тренінги й курси для вдосконалення навичок: інфраструктурні (витрати на обладнання та програмне забезпечення для інфраструктури технічної підтримки; оплату послуг хмарних платформ або дата-центрів, якщо такі використовуються), на програмне забезпечення (придбання та ліцензії на програмне забезпечення для автоматизації процесів технічної підтримки, розробка та підтримка власного програмного забезпечення для внутрішнього використання), на комунікації (телефонію, інтернет та інші комунікаційні сервіси для взаємодії з клієнтами та внутрішньою командою), на забезпечення якості (розробка та підтримка тестового середовища для перевірки функціональності та ефективності технічної підтримки, витрати на тести, аудити та інші заходи забезпечення якості); маркетингові витрати та витрати на рекламу; на просування послуг технічної підтримки серед потенційних клієнтів; на зберігання даних та аналітику (забезпечення систем для зберігання та аналізу даних щодо ефективності технічної підтримки) на безпеку (витрати на засоби забезпечення інформаційної безпеки та захист від кіберзагроз); на звітність та облік (розробка та підтримка систем для обліку робочого часу, витрат та інших фінансових аспектів) тощо.

В ІТ-компаніях специфіка витрат на управління людськими ресурсами може відрізнятися через особливості цієї галузі. Висока конкуренція за інтелектуальні ресурси підвищує витрати на рекрутинг і заробітну плату, необхідність аутсорсингу інженерів за наявності їх потреби для виконання конкретних проєктів, швидка зміна технологій в ІТ-галузі вимагає постійного оновлення навичок персоналу через навчання та сертифікації або внутрішні програми для розвитку та навчання, спрямовані на вдосконалення навичок свого персоналу, в ІТ-компаніях часто використовуються бонуси та стимули для привертання та утримання висококваліфікованих спеціалістів, через гнучкі графіки та роботу здалеку компанії можуть нести витрати на інфраструктуру для гнучкої роботи та витрати на технології та програми для роботи здалеку.

ІТ-компанії витрачають ресурси на впровадження та підтримку HR-технологій для автоматизації процесів управління персоналом, системи аналітики та звітності, оцінку та аналітику роботи персоналу і стратегічне планування кадрами.

У зв'язку з обробкою чутливої інформації ІТ-компанії можуть нести витрати на конфіденційність і безпеку персональних даних та відповідність нормативам [16].

Загалом витрати на управління людськими ресурсами в ІТ-компаніях можуть бути високі, оскільки успіх бізнесу часто залежить від кваліфікованого персоналу та швидкого реагування на зміни в технологічному середовищі.

Процес маркетингу та продажу продуктів у сфері інформаційних технологій (ІТ) також має свої особливості, оскільки відбувається в умовах швидкої зміни технологій, великої конкуренції і особливих вимог клієнтів. Ось деякі ключові особливості цього процесу:

1. Продукти ІТ мають технічний характер, і їх властивості та переваги часто потребують технічного розуміння для ефективного маркетингу та продажу.

2. Швидкі технологічні зміни. Компанії мають бути готові швидко адаптуватися до нових технологій та ефективно використовувати їхні переваги і перетворювати їх у продукти для клієнтів.

3. Багатоекранність. Зазвичай в процесі прийняття рішень в ІТ-проєктах задіяні різні сторони – технічні, фінансові та управлінські. Маркетологи та продавці мають враховувати потреби різних зацікавлених груп.

4. Освічені клієнти. Клієнти в ІТ-галузі часто мають високий рівень експертизи і можуть ретельно досліджувати продукти перед покупкою. Маркетологи повинні надавати детальну інформацію та демонструвати експертність.

5. Продажі на основі рішень. Переважно ІТ-продажі вимагають прийняття рішень на високому рівні, що означає ведення переговорів з керівниками та вирішення їхніх конкретних бізнес-проблем.

6. Системи забезпечення вирішення проблем. Продукти ІТ часто пропонуються як рішення конкретних проблем або вдосконалення бізнес-процесів. Маркетологи повинні фокусуватися на вирішенні проблем клієнтів.

7. Стратегії контент-маркетингу. Оскільки клієнти часто шукають інформацію онлайн, стратегії контент-маркетингу (блоги, відео- та електронні книги) можуть бути дуже ефективні для привертання уваги та роз'яснення технічних аспектів продуктів.

8. Підтримка після продажу продукту. Оскільки важливість підтримки продукту в ІТ надто велика, компанії повинні застосовувати ефективні системи підтримки та обслуговування клієнтів.

9. Партнерства та екосистема. Зазвичай, в ІТ важливо взаємодіяти з іншими компаніями та партнерами, щоб створити екосистему продуктів та послуг, яка має більше значимості для клієнтів.

З огляду на такі особливості, маркетологи та відділи продажів у сфері ІТ повинні бути гнучкими, швидко адаптуватися до змін і взаємодіяти з клієнтами та іншими стейкхолдерами на високому технічному рівні.

Процес безпеки та кіберзахисту в ІТ-компаніях критичний, оскільки вони займаються обробкою та збереженням великої кількості конфіденційної інформації. Особливості цього процесу охоплюють такі аспекти, як комплексні загрози, захист конфіденційної інформації, регуляторна відповідність, захист від атак у реальному часі, захист розподілених систем, стратегії соціального інжинірингу, резервне копіювання та відновлення даних, стійкість до DDoS-атак, кіберзахист розробки програмного забезпечення тощо.

ІТ-компанії стикаються з різноманітними та комплексними кіберзагрозами, які можуть охоплювати атаки на програмне забезпечення, витоки даних, соціальний інжиніринг, деніал-сервіс атаки та інші форми кіберзлочинності. Оскільки ІТ-компанії розпоряджаються важливими даними своїх клієнтів та власною інформацією, забезпечення конфіденційності є критичним завданням. Компанії повинні застосовувати шифрування, автентифікацію та інші засоби для захисту даних. ІТ-компанії повинні дотримуватися регуляторних вимог, пов'язаних з кіберзахистом, які можуть варіюватися залежно від галузі та регіону (Наприклад, GDPR в Європейському Союзі або HIPAA в галузі охорони здоров'я у Сполучених Штатах).

ІТ-компанії повинні вдосконалювати свої системи для виявлення та відповіді на кібератаки у реальному часі. Це може охоплювати використання систем інтелектуального аналізу, симуляцій атак та інших методів. З огляду на те, що багато ІТ-компаній використовують розподілені системи та хмарні технології, захист цих систем

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

вимагає комплексного підходу, що охоплює засоби аутентифікації, шифрування даних та контроль доступу. ІТ-компанії також мають звертати увагу на атаки, які використовують соціальний інжиніринг для отримання конфіденційної інформації (наприклад, освічення персоналу щодо ризиків та застосування технологічних заходів для запобігання таким атакам). З цією метою здійснюються заходи щодо придбання / розробки ефективних систем резервного копіювання та відновлення даних для забезпечення доступності даних у разі атак, витоку даних або природних катастроф. Відомі атаки типу «відмова в обслуговуванні» (DDoS), які можуть призвести до великої кількості запитів, призначених для перевантаження систем, завдають компаніям значних збитків. Забезпечення кібербезпеки – це важливий аспект фінансового управління в ІТ-компаніях, оскільки атаки та порушення можуть призвести до серйозних фінансових наслідків. Потрібна адекватна стратегія управління ризиками та інвестиції в засоби кіберзахисту. Важливо включити засоби кіберзахисту в процес розробки програмного забезпечення, враховуючи потенційні вразливості та ризики безпеки на кожному етапі розробки.

Забезпечення ефективного кіберзахисту в ІТ-компаніях – це надзвичайно важливе завдання, і це вимагає постійного вдосконалення, оновлення технологій та ефективного спілкування з персоналом щодо правил та процедур безпеки.

Фінансове управління в ІТ-компаніях також має свої особливості: високі капіталовкладення в дослідження та розробку (R&D), керування циклом продажу та прибутковістю проєктів, гнучке фінансове планування, високий оборот обладнання та технологій, специфічна модель доходів та абонентські послуги, формування бюджетів на дослідження та розробку. ІТ-компанії витрачають значні кошти на дослідження та розробку нових продуктів та послуг, а такі капіталовкладення мають вплив на фінансовий стан компанії. Багато ІТ-компаній працюють над проєктами, і фінансове управління має ефективно керувати циклами продажу, визначенням вартості проєктів та забезпеченням їхньої прибутковості. З огляду на швидкий розвиток технологій, фінансове управління має бути гнучким і здатним швидко адаптуватися до змін у бізнес-процесах та стратегіях [17].

ІТ-компанії повинні бути готові до швидкої зміни обладнання та технологій, що може впливати на фінансові рішення та витрати на оновлення.

Деякі ІТ-компанії використовують моделі доходів, які відрізняються від традиційних. Наприклад, багато компаній пропонують абонентські послуги або розширені гарантійні обслуговування, а забезпечення ефективного управління витратами на персонал, у т. ч. збереження та розвиток таланту, є ключовим завданням фінансового управління.

В ІТ-компаніях часто важливо розвивати стратегічні партнерства та здійснювати інтеграцію з іншими продуктами та послугами. Фінансове управління має ефективно оцінювати такі стратегії та їхні фінансові наслідки.

З огляду на важливість інновацій в ІТ-компаніях, формування бюджетів на дослідження та розробку є критичними. Компанії повинні ефективно розподіляти ресурси для забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності. Врахування таких особливостей допомагає фінансовому управлінню ІТ-компаній раціонально розподіляти ресурси, стратегічно планувати та забезпечувати сталу фінансову стійкість в умовах динамічної індустрії.

Таким чином, удосконалення обліку витрат за бізнес-процесами в ІТ-компаніях вимагає системного підходу та застосування сучасних методологій управлінського обліку. Для цього пропонується покроковий алгоритм управлінського обліку бізнес-процесів в ІТ-компаніях:

1. Визначення бізнес-процесів. Ретельно визначаються бізнес-процеси в ІТ-компанії, щоб визначити, які саме витрати пов'язані з кожним процесом. Це дасть змогу ефективно керувати та вимірювати витрати в контексті конкретних бізнес-операцій.

2. Впровадження систем автоматизації обліку. Доцільно використовувати спеціалізовані програмні рішення для автоматизації управлінського обліку. Це дає змогу не лише ефективно реєструвати витрати, а й забезпечувати точність та швидкість обробки інформації.

3. Розробка ключових показників ефективності (KPI). Встановлення ключових показників ефективності для кожного бізнес-процесу дасть змогу відстежувати й оцінювати витрати в контексті досягнення стратегічних цілей компанії.

4. Використання методологій управління вартістю. Застосування методологій (Activity-Based Costing (ABC) чи Total Cost of Ownership (TCO)) допоможе точніше розподілити витрати та визначити, які бізнес-процеси забезпечують найбільший внесок у вартість продукту чи послуги.

5. Класифікація витрат. Система класифікації витрат потрібна для кращого розуміння та керування ними. Наприклад, розрізняються витрати на дослідження та розробку, маркетинг, персонал, обслуговування клієнтів тощо.

6. Ефективне управління персоналом потребує значних витрат, а тому витрати на персонал – це важливий компонент бізнес-процесів, що дає змогу оптимізувати структуру персоналу, забезпечити постійний розвиток та підвищення кваліфікації, щоб максимізувати продуктивність.

7. Планування та бюджетування витрат на кожен бізнес-процес на постійній основі, що дає змогу контролювати витрати, уникати перевитрат та вчасно реагувати на зміни.

8. Економія на технологіях з метою оптимізації бізнес-процесів потребує оцінки витрат на технології та інфраструктуру.

9. Розвиток стратегічного партнерства з постачальниками та партнерами сприяє оптимізації витрат та забезпечить доступ до ресурсів і технологій за більш вигідними умовами.

10. Аналіз та вдосконалення процесів. Постійний моніторинг та аналіз бізнес-процесів покаже можливості для їхнього вдосконалення, а автоматизація та оптимізація можуть допомогти ефективніше використовувати ресурси.

З огляду на вищесказане, удосконалення обліку витрат в ІТ-компаніях вимагає інтегрованого підходу, використання сучасних інструментів та постійного відстеження й аналізу результатів для прийняття ефективних стратегічних рішень.

Визначення кожного процесу відбувається за допомогою процесних карт, які дають уявлення про послідовність етапів та взаємозв'язки між ними. Це сприяє розумінню структури та оптимізації кожного етапу. Створення процесних карт для ІТ-компаній – це важливий етап в управлінні бізнес-процесами. Процесні карти

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

надають структурований вигляд робочих процесів, допомагаючи визначити етапи, послідовність дій та ролі учасників. Створення процесних карт є ключовим етапом в управлінні бізнес-процесами ІТ-компаній і сприяє їхній ефективності, якості та стратегічному розвитку (табл. 3).

Таблиця 3

Кроки для опису процесу створення процесних карт для ІТ-компаній

Етап створення процесних карт	Опис етапу створення процесних карт для ІТ-компанії
Визначення цілей та об'єктивів	Спочатку визначте, чому слугує створення процесних карт. Це може охоплювати покращення ефективності, зменшення помилок, оптимізацію витрат або впровадження стандартів якості
Вибір методології	Визначте методологію для створення процесних карт. Наприклад, ви можете використовувати BPMN (Business Process Model and Notation), Flowcharts, або інші стандарти для зображення бізнес-процесів.
Вибір процесів для моделювання	Виберіть конкретні бізнес-процеси, які ви плануєте моделювати (наприклад, процес розробки програмного забезпечення, обслуговування клієнтів, управління проєктами тощо).
Спілкування з учасниками	Проведіть зустрічі з ключовими учасниками бізнес-процесів для отримання від них інсайтів та реального розуміння того, як вони виконують свої обов'язки.
Збір інформації про процес	Збирайте детальну інформацію про кожен етап бізнес-процесу. Включайте інформацію про вхідні та вихідні дані, ролі учасників, внутрішні та зовнішні взаємодії.
Моделювання процесів	Використовуйте обрану методологію для моделювання процесів. Створюйте схеми або діаграми, які ілюструють послідовність кроків у кожному етапі процесу.
Використання стандартів і нотацій	Дотримуйтесь стандартів та нотацій для створення зрозумілих та стандартизованих процесних карт. Наприклад, у випадку BPMN використовуйте відповідні символи та правила.
Внесення коректив	Забезпечте можливість для учасників процесу вносити свої зауваження та корективи. Це допоможе покращити точність та відповідність карт процесів реальній діяльності.
Тестування та оптимізація	Проведіть тестування процесів, виявіть можливі слабкі місця або проблемні зони. Після цього внесіть необхідні корективи та оптимізуйте процеси.
Документування та розповсюдження	Документуйте кожен бізнес-процес, забезпечуючи зручний доступ та розповсюдження серед учасників. Це може включати в себе створення довідників, відповідних ресурсів та інструкцій.
Постійне оновлення	Забезпечте постійне оновлення процесних карт відповідно до змін в організаційній структурі, стратегії бізнесу та технологічних інновацій.

Джерело: розроблено автором.

Для вимірювання успішності бізнес-процесів важливо визначити відповідні KPI, до яких належать час виконання завдань, якість вироблених продуктів чи рівень клієнтського задоволення. Ідентифікація Ключових Показників Ефективності (KPI) – це важлива частина управління ІТ-бізнесом. Визначення правильних KPI дає змогу компанії відстежувати свої цілі та вимірювати результативність (табл. 4).

Таблиця 4

Основні KPI для IT бізнесу

KPI	Опис	Приклад KPI
Час розробки	Час, який потрібен для розробки нових продуктів чи впровадження нових функцій	Середній час розробки нового продукту.
Успішність проєктів	Кількість успішно завершених проєктів, порівнюючи із загальною кількістю проєктів	Відсоток успішно завершених проєктів протягом року.
Витрати на розробку	Витрати, пов'язані з розробкою програмного забезпечення або проєктами	Вартість розробки на одиницю продукту.
Витрати на підтримку та обслуговування	Витрати, пов'язані із забезпеченням підтримки та обслуговування вже наявних продуктів	Вартість обслуговування на одного клієнта.
Рівень задоволення клієнтів	Оцінка задоволення клієнтів, яка може містити опитування або зворотний зв'язок	Відсоток задоволених клієнтів.
Час доступності системи	Час, протягом якого інформаційна система або послуга доступна користувачам.	Відсоток часу доступності системи (Uptime).
Кількість вразливостей у системі	Кількість потенційних вразливостей в інформаційній системі чи програмному забезпеченні.	Кількість вразливостей, виправлених за певний період часу.
Задіяні ресурси	Загальна кількість ресурсів (людських, фінансових, технічних), задіяних у проєктах	Використання ресурсів на рівні встановленого бюджету.
Інновації та нові продукти	Кількість нових продуктів чи інновацій, які успішно впроваджені.	Кількість нових продуктів за останній рік.
Кількість відмов та проблем	Кількість випадків відмов чи проблем, що виникають у процесі роботи системи чи програмного забезпечення.	Кількість відмов на мільйон годин роботи.
Рівень безпеки	Оцінка рівня захищеності інформаційних систем та дотримання стандартів безпеки.	Кількість інцидентів безпеки протягом року.
Кількість нових клієнтів	Кількість нових клієнтів, які приєдналися до продуктів чи послуг компанії.	Кількість нових клієнтів за певний період часу.

Джерело: розроблено автором.

Важливо визначити ті KPI, які найбільше відповідають стратегії та цілям вашої IT-компанії. Регулярний моніторинг та аналіз KPI допоможе підтримувати ефективне управління та вчасно реагувати на зміни в бізнес-середовищі.

Використання сучасних технологій для автоматизації та оптимізації бізнес-процесів може охоплювати використання ERP-систем, CRM-систем та інших інструментів

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

для полегшення рутинних завдань [18]. Використання сучасних технологій для автоматизації та оптимізації бізнес-процесів – це важливий елемент стратегії багатьох організацій (табл. 5). Це дає змогу підвищити продуктивність, зменшити витрати, поліпшити точність та швидкість виконання завдань.

Таблиця 5

Сучасні технології для автоматизації та оптимізації бізнес-процесів

Технологія	Опис	Переваги
Robotic Process Automation (RPA)	RPA використовує роботів програмного забезпечення для автоматизації рутинних завдань, що зазвичай виконують люди. Це може охоплювати обробку даних, заповнення форм, взаємодію з іншими системами та інше.	Зменшення часу виконання завдань, уникнення помилок, підвищення ефективності.
Business Process Management (BPM) та BPM-платформи	BPM використовується для моделювання, аналізу, автоматизації та оптимізації бізнес-процесів в організації. BPM-платформи дають змогу автоматизувати та моніторити весь цикл життя бізнес-процесів.	Поліпшення ефективності, відстеження виконання завдань, легке впровадження змін у процесах.
Інтернет речей (IoT)	IoT охоплює підключення до Інтернету фізичних об'єктів (датчики та пристрої). В бізнес-контексті це можна використовувати для моніторингу та оптимізації бізнес-процесів, наприклад у сфері виробництва чи логістиці.	Збільшення продуктивності, зниження витрат, покращення якості та безпеки.
Штучний інтелект (AI) та Машинне навчання (ML)	AI та ML використовуються для аналізу великих обсягів даних, прогнозування, розпізнавання образів та автоматизації вирішення завдань, що вимагають інтелектуального вміння	Оптимізація процесів прийняття рішень, автоматизація завдань, зниження ризиків помилок.
Blockchain	Blockchain технологія використовується для забезпечення безпеки та достовірності транзакцій у розподіленій мережі. В бізнесі це можна використовувати для впровадження смарт-контрактів та оптимізації ланцюга постачання.	Забезпечення безпеки та надійності транзакцій, зменшення витрат на посередників.
Big Data та аналітика	Обробка та аналіз великих обсягів даних дає змогу компаніям отримувати цінні інсайти, вдосконалювати стратегії та приймати інформовані рішення.	Вдосконалення стратегічного планування, виявлення нових можливостей, прогнозування тенденцій.
Cloud Computing	Використання хмарних сервісів дозволяє компаніям забезпечити доступ до ресурсів та даних через Інтернет.	Зменшення витрат на IT-інфраструктуру, підвищення масштабованості та доступності.

продовження таблиці 5

Edge Computing	Edge Computing використовується для обробки даних безпосередньо на пристроях або на локальних серверах, замість використання централізованих хмарних ресурсів	Зменшення затримок у передачі даних, підвищення ефективності та безпеки.

Джерело: розроблено автором.

Такі технології можна використовувати окремо або в комбінації для досягнення оптимальних результатів у конкретних бізнес-сценаріях. Імплементація сучасних технологій дає змогу підприємствам бути більш гнучкими, конкурентоспроможними та ефективними в сучасному бізнес-середовищі. В контексті IT-бізнесу використання сучасних технологій для автоматизації та оптимізації бізнес-процесів може мати конкретні застосування та мати такий вигляд:

1. Роботизація бізнес-процесів (RPA). Впровадження роботів програмного забезпечення для автоматизації рутинних завдань (обробка даних, обробка замовлень, взаємодія з клієнтами через чат-ботів та інше).

2. Інтеграція та автоматизація бізнес-процесів засобами BPM. Використання систем управління бізнес-процесами для моделювання, аналізу та оптимізації робочих процесів, що дає змогу автоматизувати взаємодію різних департаментів та систем.

3. Використання Інтернету речей (IoT). Застосування датчиків та з'єднаних пристроїв для збору та аналізу даних у реальному часі. Наприклад, моніторинг стану обладнання, вимірювання ефективності виробничих ліній, або впровадження «розумних» офісних просторів.

4. Використання Штучного Інтелекту (AI) та Машинного Навчання (ML). Впровадження алгоритмів машинного навчання для аналізу великих обсягів даних, прогнозування тенденцій на ринку, персоналізації послуг та автоматизації прийняття рішень.

5. Blockchain для безпеки та ланцюга постачання. Застосування технології блокчейн для безпеки та цілісності даних, а також оптимізації ланцюга постачання через децентралізовану та безпечну систему обліку транзакцій.

6. Big Data та аналітика. Використання інструментів аналізу великих даних для виявлення патернів, прогнозування попиту, визначення стратегій маркетингу та покращення обслуговування клієнтів.

7. Хмарні та Edge Computing. Застосування хмарних та краєвих обчислень для покращення доступу до ресурсів, розширення масштабування систем та забезпечення високої доступності послуг.

Такі технології можуть бути інтегровані в різноманітні аспекти IT-бізнесу – від розробки програмного забезпечення до управління ланцюгом постачання та взаємодією з клієнтами. Їх використання дає змогу підприємствам стати більш адаптивними та конкурентоспроможними в швидкозмінному світі технологій.

Для формування релевантної інформації в управлінському обліку використовують методики моніторингу та аналізу. Постійний моніторинг виконання бізнес-процесів

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

дає змогу оперативно реагувати на будь-які відхилення, вдосконалювати процеси та приймати обґрунтовані рішення [19].

Постійний моніторинг виконання бізнес-процесів в ІТ-компаніях – це ключовий елемент для забезпечення ефективності, виявлення можливих проблем та можливостей для оптимізації. Основні етапи постійного моніторингу бізнес-процесів в ІТ-компаніях такі:

1. Визначення Ключових Показників Ефективності (KPI) для кожного бізнес-процесу (час виконання завдань, якість виконання, рівень задоволення клієнтів, вартість виконання та інші параметри).

2. Використання спеціальних моніторингових інструментів для бізнес-процесів, які дають змогу відстежувати виконання кожного етапу, виявляти затримки та аномалії. Це може бути частиною BPM-системи або окремим інструментом моніторингу.

3. Забезпечення можливості моніторингу в реальному часі для вчасного реагування на події та зміни в процесах, а також постійного аналізу зібраних даних для виявлення тенденцій та покращення в процесах.

4. Залучення ключових представників з різних відділів та команд до процесу моніторингу. Це допомагає отримати різні точки зору та доповнює знання процесів.

5. Регулярний перегляд та оновлення KPI відповідно до змін у стратегії компанії та її цілях, що дає змогу зберігати актуальні та значущі параметри бізнес-процесів.

6. Використання зібраних даних для виявлення проблемних зон або «вузьких місць» у бізнес-процесах та оперативне реагування в процесі тактичного управління і при перегляді стратегій для їх усунення.

7. Використання автоматизованих систем моніторингу, які можуть сповіщати про події або надавати рекомендації автоматично (системи сповіщень, моніторинг журналів подій та інші).

8. Створення звітів та аналіз ефективності бізнес-процесів на різних рівнях управління – від оперативного до стратегічного.

9. Використання даних моніторингу для постійного вдосконалення бізнес-процесів, впровадження навчання для персоналу та оптимізація процесів відповідно до знайдених можливостей.

10. Впровадження системи для збору зворотної інформації від учасників процесів та управління змінами на основі цього зворотного зв’язку. Такий підхід допомагає виявляти нові можливості та адаптуватися до змін у середовищі. Існують технічні інструменти для швидкого і якісного вирішення проблеми користувачів ІТ-послуг, наприклад системи Service Desk, Help Desk та інші. Такі системи призначені для організації та автоматизації процесу обслуговування клієнтів або користувачів компанії і дають змогу відстежувати запити користувачів, реєструвати їх, відстежувати статуси та вирішувати.

Основні функції згаданих систем такі: централізоване управління заявками; інтеграція з іншими системами; автоматизація процесів, пов’язаних з обробкою заявок, (автоматичне призначення відповідальних спеціалістів, повідомлення користувачів про хід вирішення та ін.); звітність і аналітика. Проте такі системи мають обмежені можливості щодо оперативного реагування, показують лише кількість завдань, кількість співробітників які опрацьовують завдання (рис. 1).

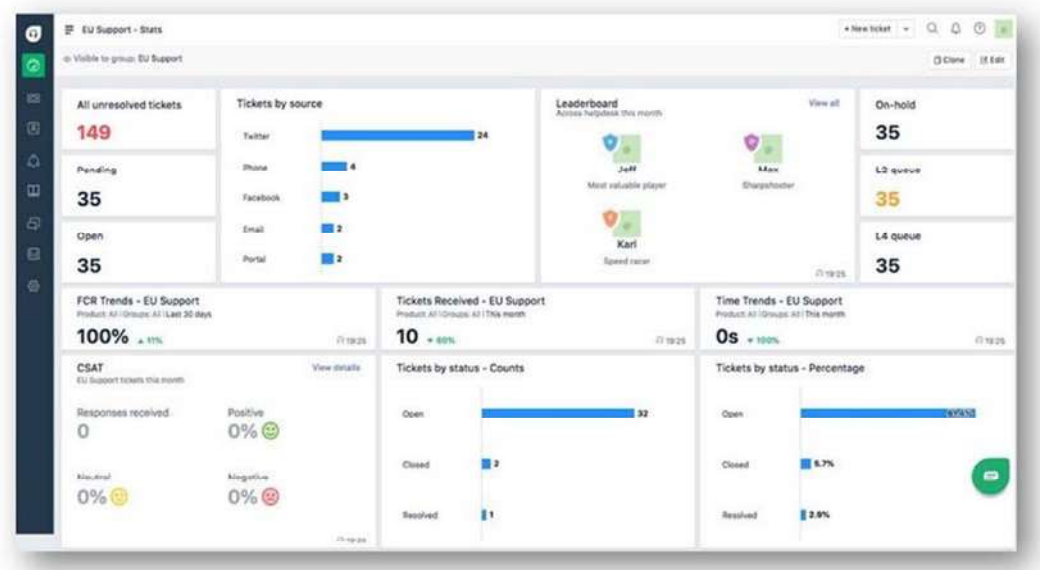

Рис. 1. Скрін екрана з прикладом роботи Helpdesk
Джерело: власна розробка автора.

Програми сформовані за методикою OLAP і потребують удосконалення в частині відображення вартісних показників та можливостей визначення причин досягнення / недосягнення результатів. Системи створення інформації в управлінському обліку вимагають візуалізації динамічних процесів, а тому пропонується впроваджувати Process Mining для аналізу бізнес-процесів автоматизовано за допомогою уже наявних у компаніях систем створення інформації (CRM, BPM, ERP чи інших), використовуючи функціонал відомих систем створення інформації (виконавців бізнес-процесів, відповідальних за етапи, статус виконання і обсяги витрат на етап / процес).

Постійний моніторинг виконання бізнес-процесів в IT-компаніях – це невід'ємна частина циклу управління якістю та ефективністю діяльності підприємства. Це дає змогу компаніям бути мобільнішими та швидше реагувати на зміни в бізнес-середовищі. Регулярне формування звітів про ефективність бізнес-процесів надає управлінському складу вичерпну інформацію про ситуацію та дозволяє приймати обґрунтовані стратегічні рішення, що є важливою практикою для IT-компаній. Управлінські звіти за кожним бізнес-процесом допомагають визначити, наскільки успішно виконуються стратегічні та операційні завдання, виявляти можливості для оптимізації та вдосконалення ефективності.

Як вже згадувалося, KPI відіграють ключову роль в оцінюванні ефективності бізнес-процесів, тому потрібно чітко визначити показники, які відображають стратегічні цілі компанії та конкретні показники для кожного бізнес-процесу. Для систематичного збору даних про виконання бізнес-процесів використовують автоматизовані системи моніторингу, BPM-платформи, аналітичні інструменти для збору та обробки даних.

Для формування систематичної звітності потрібно визначити частоту та графік формування звітів. Деякі компанії вирішують робити це щотижня, щомісяця, кварталу

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

чи року, залежно від конкретних потреб та особливостей бізнесу. В звіти доцільно включати основну інформацію (виконання KPI, витрати, тривалість процесів, рівень задоволення клієнтів, виявлені аномалії та рекомендації для вдосконалення), використовуючи графіки та діаграми для візуалізації даних. Це допомагає легше розуміти тенденції та порівнювати результати між періодами. Доцільно додавати коментарі та аналітичні висновки до звітів, пояснювати виникнення певних трендів, вказувати на успіхи та можливі проблеми, а також пропонувати шляхи вдосконалення.

Звіти про ефективність бізнес-процесів в IT-компаніях – це важливий інструмент для стратегічного управління та прийняття рішень. Зрозуміння та аналіз даних допомагає компаніям не тільки виявляти проблеми, а й вдосконалювати свої процеси для досягнення вищої ефективності та конкурентоспроможності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У науковій статті проведено аналіз та опис всіх бізнес-процесів у IT-компанії, визначено їх взаємозв'язки, ідентифіковано ключові етапи та визначено ролі учасників. Зазначено, що такий аналіз є складною задачею через специфіку діяльності – від розробки програмного забезпечення до управління проєктами та технічної підтримки в IT-компаніях.

У системі управлінського обліку для бізнес-процесу розробки програмного забезпечення створюється різноманітна інформація, яка описує вимоги, витрати, ризики, прогрес, специфікації та інші параметри. Ця інформація дає змогу забезпечити повноту та зрозумілість проєкту на всіх етапах його життєвого циклу, сприяючи якості, ефективності та надійності розробленого продукту. Зазначено, що витрати на управління проєктами можуть бути різноманітні (зарплата персоналу, витрати на програмне забезпечення, обладнання та комунікації). Виокремлено необхідність враховувати витрати на кібербезпеку, особливо з огляду на розподілені системи та хмарні технології, використовуючи засоби аутентифікації, шифрування та контроль доступу.

Стаття описує процеси аналізу та опису бізнес-процесів, створення процесних карт, ідентифікації ключових показників ефективності та інтеграції технологій для оптимізації рутинних завдань. Розглядається питання моніторингу, аналізу та створення звітів для постійного вдосконалення бізнес-процесів. У системі управлінського обліку пропонується впровадити коефіцієнтний вимір величини бізнесу, оцінювати різні продуктові моделі, прогнозувати зростання / зниження ефективності, виявляти вплив зовнішнього середовища і формувати релевантну інформацію для прийняття управлінських рішень. Звіти про ефективність бізнес-процесів в IT-компаніях – це важливий інструмент для стратегічного управління та розвитку. Аналіз даних у звітах допомагає виявляти проблеми та вдосконалювати процеси, щоб досягти кращої ефективності та конкурентоспроможності.

Перспективні напрями розвитку дослідження – питання ефективного управління ресурсами, методики систематичного аналізу бізнес-процесів, вдосконалення стратегічного планування. Збір та аналіз інформації про бізнес-процеси надає керівництву можливість формувати та вдосконалювати стратегії компанії, що сприяє розвитку довгострокових планів та вирішенню стратегічних завдань.

Література

1. Malinova, M., Gross, S., Mendling, J. (2022). A study into the contingencies of process improvement methods. *Information Systems*. Vol. 104, 101880. URL: https://doi.org/10.1016/j.is.2021.101880.
2. Chang, H. H., Wang, I. C. (2011). Enterprise Information Portals in support of business process, design teams and collaborative commerce performance. *International Journal of Information Management.* Vol. 31. Issue 2. P. 171-182. URL: https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2010.05.010. Vol. 31. Issue 2. P. 171-182. URL: https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2010.05.010.
3. Bakhtina, M., Matulevičius, R., Seeba, M. Tool-supported method for privacy analysis of a business process model. *Journal of Information Security and Applications.* Vol. 76, 103525. URL: https://doi.org/10.1016/j.jisa.2023.103525.
4. van Dun, C., Moder, L., Kratsch, W., Röglinger, M. (2023). ProcessGAN: Supporting the creation of business process improvement ideas through generative machine learning. *Decision Support Systems.* Vol. 165, 113880. URL: https://doi.org/10.1016/j.dss.2022.113880.
5. Zuboff, S. (1985). Automatefin-fonnate: The two faces of intelligent technology. *Organizational Dynamics.* Vol. 14. Issue 2. P. 5-18. URL: https://doi.org/10.1016/0090-2616(85)90033-6.
6. Zuboff, S. (1988). In the age of the smart machine: the future of work and power. Basic Books, Inc., USA. 490 p.
7. McNurlin, B., & Sprague, R. H. (2005). Information Systems Management in Practice (7th Edition). 642 p.
8. O'leary, N., & Boland, P. (2020). Organization and system theories in interprofessional research: a scoping review. *Journal of Interprofessional Care*, 34, 11-19.
9. Orlikowski, W. J. (1991). Radical and incremental innovations in systems development: an empirical investigation of case tools. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/4380009.pdf
10. Sotto, R. (1997). The virtual organisation. Accounting. *Management and Information Technologies*, 7, 37-51.
11. Taymouri, F., Rosa, M. L., Dumas, M., Maggi, F. M. (2021). Business process variant analysis: Survey and classification, Knowledge-Based Systems, Vol. 211, 2021, 106557, URL: https://doi.org/10.1016/j.knosys.2020.106557.
12. Quattrone, P., & Hopper, T. (2001). What does organizational change mean?: Speculations on a taken for granted category. *Management Accounting Research,* 12, 403-435.
13. Westrup, C. (2000). What's in Information Technology? Issues in Deploying IS in Organisations and Developing Countries.
14. Ahrens, T. & Chapman, C. S. (2000) Occupational identity of management accountants in Britain and Germany. *European Accounting Review,* 9:4, 477-498. DOI: https://doi.org/10.1080/09638180020024070
15. Семанюк В. З. Інформаційна теорія обліку в постіндустріальному суспільстві : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 392 с.

16. Semaniuk V., Shpak V. and Papinko A. (2021). Estimation of the Information Efficiency of the Accounting System. *11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT).* Deggendorf, Germany. P. 437-440. URL: https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548557.
17. Семанюк В. З. Теоретичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємством. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки.* 2011. Вип. 27 (1). С. 164–168.
18. Семанюк В., Папінко А. Облікове обґрунтування доцільності оптимізації бізнес-процесів в підприємствах ІТ-галузі. *Вісник економіки.* 2021. Вип. 4. С. 143–155. URL: DOI: https://doi.org/10.35755/visnyk2021.04.143
19. Дерій В. А., Гуменна-Дерій М. В. Управлінський облік і аналіз бізнес-процесів у підприємстві. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу:* міжнар. зб. наук. праць. Вип. 2 (40). Житомир : ЖДТУ, 2018. С. 12–18.

References

1. Malinova, M., Gross, S., Mendling, J. (2022). A study into the contingencies of process improvement methods. *Information Systems,* Vol. 104, 101880. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.is.2021.101880 [in English].
2. Chang, H. H., Wang, I. C. (2011). Enterprise Information Portals in support of business process, design teams and collaborative commerce performance. *International Journal of Information Management.* Vol. 31. Issue 2. P. 171-182. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2010.05.010 [in English].
3. Bakhtina, M., Matulevičius, R., Seeba, M. (2023). Tool-supported method for privacy analysis of a business process model. *Journal of Information Security and Applications.* Vol. 76, 103525. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.jisa.2023.103525 [in English].
4. van Dun, C., Moder, L., Kratsch, W., Röglinger, M. ProcessGAN: Supporting the creation of business process improvement ideas through generative machine learning. *Decision Support Systems.* Vol. 165, 113880. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.dss.2022.113880 [in English].
5. Zuboff, S. (1985). Automatefin-fonnate: The two faces of intelligent technology. *Organizational Dynamics*. Vol. 14, Issue 2. P. 5-18. Retrieved from https://doi.org/10.1016/0090-2616(85)90033-6 [in English].
6. Zuboff, S. (1988). In the age of the smart machine: the future of work and power. Basic Books, Inc., USA. 490 p. [in English].
7. McNurlin, B., & Sprague, R. H. (2005). Information Systems Management in Practice (7th Edition). 642 p. [in English].
8. O'leary, N., & Boland, P. (2020). Organization and system theories in interprofessional research: a scoping review. *Journal of Interprofessional Care,* 34, 11-19 [in English].
9. Orlikowski, W. J. (1991). Radical and incremental innovations in systems development: an empirical investigation of case tools. Retrieved from https://core.ac.uk/download/pdf/4380009.pdf [in English].

10. Sotto, R. (1997). The virtual organisation. Accounting. *Management and Information Technologies,* 7, 37-51 [in English].
11. Taymouri, F., Rosa, M. L., Dumas, M., Maggi, F. M. (2021). Business process variant analysis: Survey and classification. *Knowledge-Based Systems*. Vol. 211, 106557. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.knosys.2020.106557 [in English].
12. Quattrone, P., & Hopper, T. (2001). What does organizational change mean?: Speculations on a taken for granted category. *Management Accounting Research,* 12, 403-435 [in English].
13. Westrup, C. (2000). What's in Information Technology? Issues in Deploying IS in Organisations and Developing Countries [in English].
14. Ahrens, T. & Chapman, C. S. (2000) Occupational identity of management accountants in Britain and Germany. *European Accounting Review,* 9:4, 477-498, DOI: https://doi.org/10.1080/09638180020024070 [in English].
15. Semaniuk, V. Z. Informacijna teoriya obliku v postindustrial'nomu suspil'stvi: monograf. [Information theory of accounting in post-industrial society]. Ternopil: TNEU, 2018. 392 p. [in Ukrainian].
16. Semaniuk V., Shpak V. and Papinko A. (2021). Estimation of the Information Efficiency of the Accounting System. 1*1th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT).* Deggendorf, Germany. P. 437-440. DOI: https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548557 [in English].
17. Semaniuk, V. Z. (2011). Teoretychni aspekty oblikovo-analitychnoho zabezpechennya systemy upravlinnya pidpryyemstvom [Theoretical Aspects of Accounting and Analytical Support for Enterprise Management System]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Collection of scientific papers of the Cherkasy State Technological University. Ser.: Economic Sciences,* 27 (1), 164-168 [in Ukrainian].
18. Semaniuk, V., Papinko, A. (2021). Oblikove obgruntuvannia dotsilnosti optymizatsii biznes-protsesiv v pidpryiemstvakh IT-haluzi [Accounting substantiation of expenditure of optimization of business processes in it-industry enterprises]. *Visnyk economiky – Herald of Economics,* 143–155. DOI: https://doi.org/10.35755/visnyk2021.04.143 [in Ukrainian].
19. Deriy, V. A., Humenna-Deriy, M. V. (2018). Upravlins'kyi oblik i analiz biznes-protsesiv u pidpryiemstvi [Management Accounting and Analysis of Business Processes in an Enterprise]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu: mizhnar. zb. nauk. prats' – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis:* international. coll. of science work, 2 (40), 12-18. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].

Статтю отримано 29 жовтня 2023 р.
Article received October 29, 2023.

UDC 657:631.11:620.952
JEL Classification: M41, Q10, Q20
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.171

Yuliya BILA,
PhD (Economics), Associate Professor,
Doctoral Candidate of the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11a Lvivska st., Ternopil, 46020, Ukraine,
e-mail: yuliya.sudyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0741-5597

EUROPEAN GREEN DEAL: ACCOUNTING CHALLENGES OF BIOFUEL IN UKRAINE

Bila, Yu. (2023). Yevropeiskyi zelenyi kurs: problemni pytannia obliku biopalyva v Ukraini [European Green Deal: accounting challenges of biofuel in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics,* 4, 171–180. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.171

Біла Ю. Європейський зелений курс: проблемні питання обліку біопалива в Україні. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 171-180. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.171

Abstract

Introduction. *Climate neutrality is a global goal of the modern world, the achievement of which can be a key moment in ensuring the existence of humanity. This is confirmed by international agreements that are actively discussed and implemented on a global scale. The use of biofuels as an alternative energy source enables the realization of decarbonization strategy as one of the goals of the European Green Deal. Therefore, addressing the issues related to its implementation in accounting requires special attention.*

The aim of the study. *The aim of the article is to improve biofuel accounting as a tool for ensuring climate neutrality and implementing the approaches of the European Green Deal.*

Methods. *The methodological basis of the research involves the application of scientific and specialized methods of cognition. To develop and provide a clear example of the dynamics of CO2 emissions and biofuel production volumes in Europe and the world, economic-mathematical, graphical, and historical methods were used. Deduction and analysis contributed to identifying the advantages and disadvantages of using biofuels as an alternative energy source. Synthesis and induction were applied to enhance the analytical accounting of biofuels.*

The results. *The research substantiates that biofuel is a tool for positive changes in the global climate scenario, particularly in terms of atmospheric decarbonization. The advantages and disadvantages of using biofuels instead of traditional fuels on a global scale have been examined to assess their significance for the European Green Deal. Analytical accounts have been highlighted based on types of biofuels (solid, liquid, and gaseous) to enhance the informational function of accounting and systematize data on this important asset.*

© Yuliya Bila, 2023.

Prospects for further research. *Future scientific inquiries will be directed towards selecting an optimal methodology for determining the cost of biofuels as a tool for achieving the goals of the European Green Deal.*

Keywords: *accounting, bioenergy, bioenergy assets, biofuels, decarbonization, European Green Deal, climate, ecology.*

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 0, bibl.: 14.

JEL classification: M41.

Introduction. Achieving climate neutrality has become the main goal of the European Union and the whole world. This is evidenced by international agreements that are actively discussed and implemented in the world ranges. In particular, on November 4, 2016, the Paris Climate Agreement came into force, which stipulates that all states, regardless of the degree of their economic development, assume obligations to reduce harmful emissions into the atmosphere [1]. On December 11, 2019, the European Commission officially presented the European Green Deal (EGD) [2]. This is a document containing a set of measures aimed at transforming Europe into a climate-neutral continent by 2050. The largest international agreement concluded on December 13, 2023 at the United Nations Climate Summit, provides a direct call to abandon fossil fuels such as gas, coal and oil, the use of which dangerously heats the planet [3].

Over the past 50 years, the scale of CO2 emissions has been increasing in all countries of the world (Fig. 1). First of all, this applies to countries where there are large volumes of industrial production: China, Asia, the USA. The replacement of traditional fuels with alternative types of energy is one of the priority areas in the fight against climate change and dependence on countries that position themselves as oil and gas magnates.

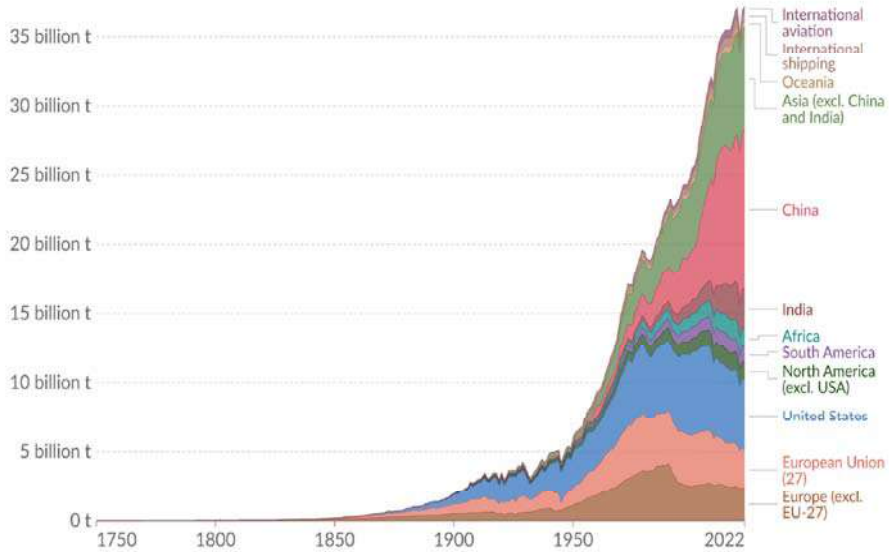

Fig. 1. Dynamics of CO2 emissions on a global scale.

Source: [4]

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Every branch of science must contribute to the achievement of climate neutrality and the development of renewable energy sources. Accounting is no exception. In the bioenergy sector, where the central objects are biofuel and biomass, accounting as an information system should ensure the correct reflection of their production processes and cost calculation, since indicators at the micro level form the price of an alternative type of energy (biofuel) at the macro level.

Analysis of research and publications. The question of atmospheric decarbonization through the use of alternative energy sources is currently relevant in the research of both foreign and domestic scientists. I. Tsiropoulos et al. [5] explore the consequences of the widespread development of bioenergy in the EU in the context of decarbonization and present alternative pathways for climate mitigation based on various emission reduction targets. H. Cantarella et al. [6] investigate the potential of biofuels to promote its market supply with the aim of replacing fossil fuels and mitigating global warming. H. Tripol'ska [7] examines the potential for the production of liquid motor biofuel in Ukraine, as well as the driving forces determining the need for its production in the future.

Issues related to the accounting representation of biofuels are studied by Ukrainian researchers such as: V. Deriy [8], L. Hutsalenko, V. Fabiyanska [9], I. Kochut [10], I. Zamula, V. Travin, V. Zuzanska [11]. However, the intensification of bioenergy development in Ukraine and globally necessitates the expansion of research in this direction and the search for optimal methods for accounting biofuels as one of the renewable energy sources.

The purpose of the article is to improve biofuel accounting as a tool for ensuring climate neutrality and implementing the approaches of the European Green Deal.

To achieve the goal, the following tasks must be solved:

- determine the advantages and disadvantages of using biofuel as an alternative source of energy;
- select biofuel as an accounting object;
- identify problematic issues of biofuel accounting and propose ways to solve them.

Results. Biofuel production as an alternative source of energy is gaining more and more popularity in all countries of the world (Fig. 2). The absolute leader is the USA with an indicator of 1,626.60 PJ, which is almost twice as much as Brazil (914.5 PJ), which ranks second in the ranking of biofuel producers, and four times more than Indonesia (389.6 PJ), which occupies the third position. China (148.4 PJ) and Germany (137.7 PJ) rank lower on the list, but are steadily increasing production, allowing them to remain in the top five biofuel producers.

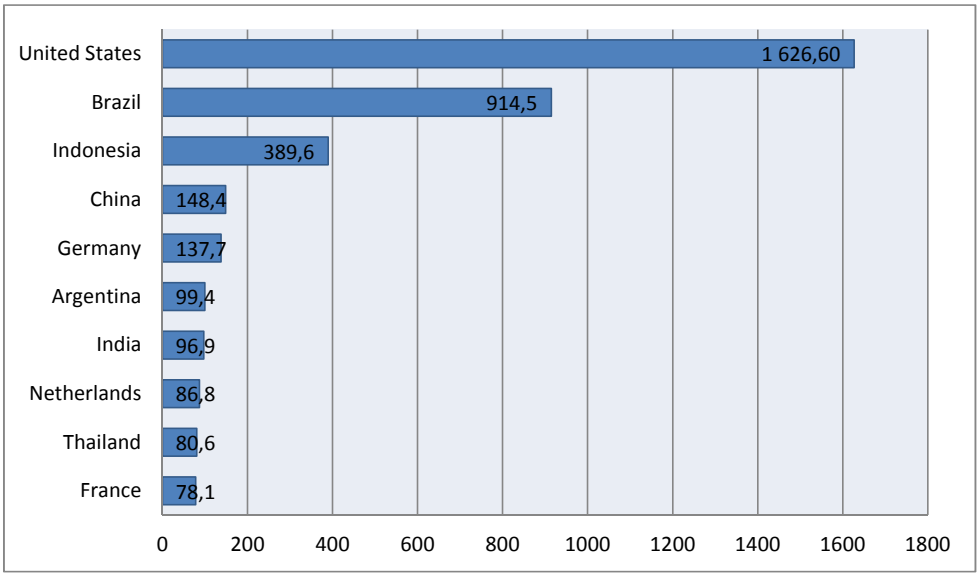

Fig. 2. Leading countries based on biofuel production worldwide in 2022 (in petajoules). Source: [12].

The positive dynamics of biofuel production demonstrates a number of advantages of using it instead of traditional fuels. In particular, the following can be highlighted:

1) Implementation of the decarbonization strategy. The use of biofuel contributes to the reduction of CO2 emissions into the atmosphere, compared to traditional types of fuel. During the combustion of biofuel produced from bioenergy crops at power stations, only the volume of CO2 that was obtained by the plant during its growth is released.

2) Prevention of soil erosion. Energy crops are both a raw material for biofuel and a means of soil rehabilitation.

3) Waste disposal and cyclic use of organic substances. The raw material for the production of second-generation biofuel is organic industrial and household waste, the processing of which ensures cyclical and waste-free production.

4) Energy independence from countries that own fossil fuels. States can independently increase the production of biofuels and not depend on the economic and price policy of countries with fossil fuel reserves.

5) Development of agricultural production. The main raw material for the production of biofuel is agrobiomass, the use of which stimulates the development of agriculture and the use of land as the main asset.

The disadvantages of using biofuels as traditional fuels include the following:

1. Production crisis. Growing bioenergy crops requires a certain area of agricultural land that could be used for food production. Given the increase in the number of people on Earth, this deficiency can be large-scale.

2. The threat of the death of forest plantations. The use of solid wood biofuel stimulates tree cutting, which negatively affects decarbonization and the environment in general.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

3. Lower calorific value compared to coal and natural gas. To obtain the same amount of energy as from fossil fuels, a larger volume of biofuel is required, which can affect the longevity of equipment operation and the price of fuel.

4. Dependence on natural conditions. Not every country has land suitable for growing bioenergy.

Despite these disadvantages, biofuel production remains one of the priority ways of overcoming of the climate crisis by realizing Ukraine's agricultural potential. In addition, the use of biofuels can be an important area of post-war economic and energy recovery.

The Law of Ukraine "On Alternative Fuels" states that biofuel producers are obliged to keep records of the biofuels and biocomponents they produce in accordance with the procedure established by law [13]. According to the Instruction on the Application of the Plan of Accounts for Accounting of Assets, Capital, Liabilities and Business Transactions of Enterprises and Organizations No. 291 (Instruction No. 291): "Sub-account 203 "Fuel" (petroleum products, solid fuels, lubricants) accounts for the availability and movement of fuel purchased or prepared for the technological needs of production, operation of vehicles, as well as for energy generation and heating of buildings" [14]. There is no information on biofuel accounting in Instruction No. 291, which indicates a gap in the standardized accounting system for a strategically important asset of an enterprise.

It is necessary to determine the sub-account where information on the availability and movement of biofuels at an enterprise can be displayed. As for the position of scientists, this topic has been thoroughly studied by L. Hutsalenko and Y. Fabiyanska. The authors propose an integrated approach to biofuels accounting with the allocation of a separate sub-account 200 "Biofuels" in account 20 "Production stocks", as well as an analytical accounts in terms of classification of biofuels by their types: No. 2001 "Liquid biofuels", No. 2002 "Solid biofuels", No. 2003 "Biogas" [9]. We believe that analytics will strengthen the information function of accounting, but the allocation of a separate sub-account for biofuels, in the presence of the existing 203 "Fuel" will complicate the processes of displaying and distributing data on available fuels at an enterprise.

I. Zamula et all. [11] in the article provide a working plan of the company's accounts, according to which firewood (solid biofuel) is proposed to be accounted for on subaccount 201 "Raw materials and materials". In our opinion, such a position is justified under the condition of exploitation of firewood as a raw material for the production of products. In the case of using them as an energy resource, it is advisable to display them in the composition of fuel in order to avoid distortions of information about the structure of production stocks in the company's financial statements.

The Law of Ukraine "On Alternative Fuels" states that "biofuel is a solid, liquid and gaseous fuel made from biologically renewable raw materials (biomass), which can be used as fuel or a component of other types of fuel" [13]. That is, biofuel is a type of fuel (such as petroleum products), so it is advisable to display information about its availability and movement as part of production stocks on sub-account 203 "Fuel" (analytical account 2031 "Biofuel"). For structured information, we offer a working plan of accounts for enterprises, which contains analytical accounts according to the type of biofuel (20311 "Solid biofuel", 20312 "Liquid biofuel", 20313 "Gaseous biofuel") (Fig. 1).

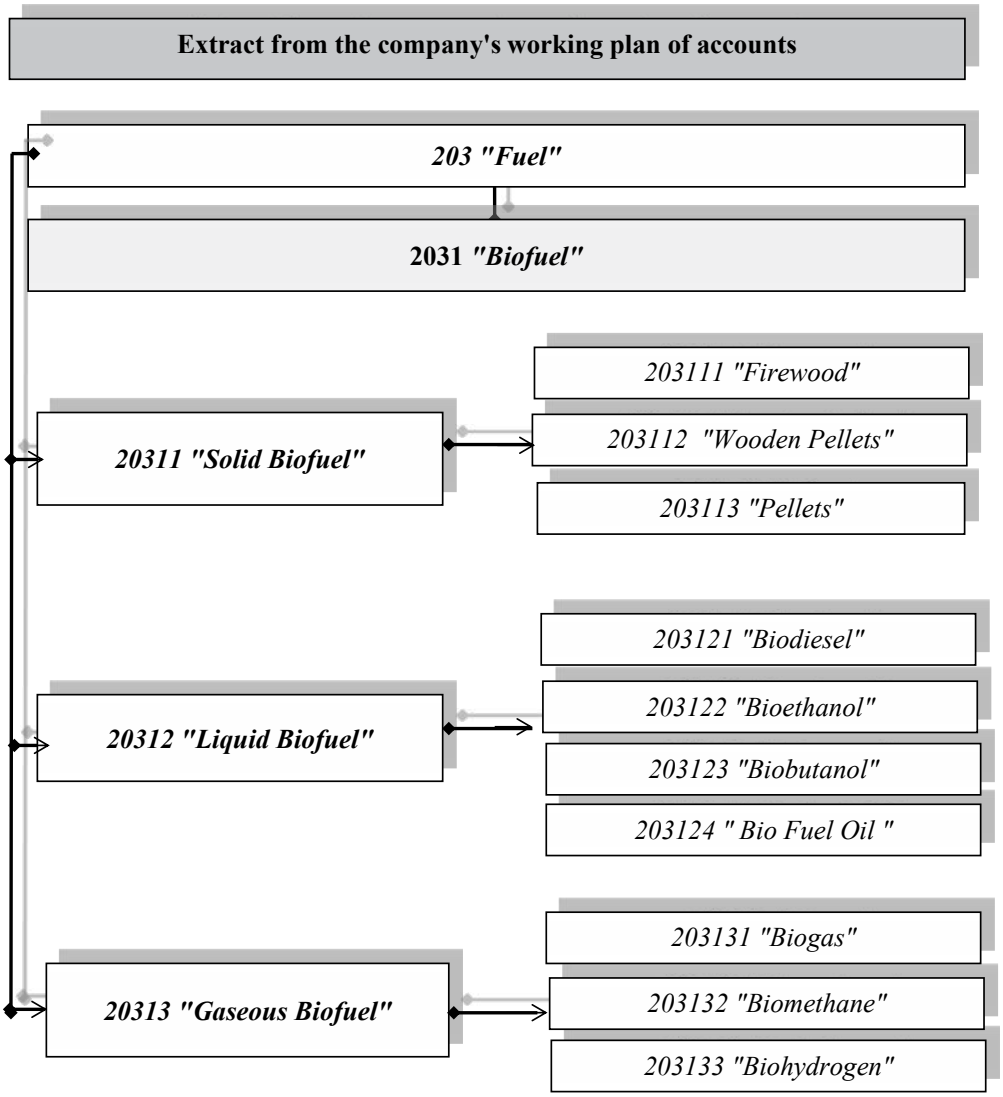

Fig. 3. Extract from the working plan of accounts for biofuel accounting.
Source: developed by the author.

The proposed analytical accounts are relevant for enterprises that use and manufacture this type of alternative energy source. The classification of biofuel shown in Fig. 1, can be used to develop analytics for account 23 “Production”, which will display information on the production of biofuel by its types. Also, the proposed systematization will allow creating analytics for account 26 “Finished products”, to which an enterprise posts ready-to-use biofuel.

Conclusions. Biofuel is one of the tools for achieving climate neutrality and meeting the goals of the European Green Deal. The advantages of using biofuel on a global scale include: the implementation of decarbonization strategies; prevention of soil erosion;

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

utilization of waste and cyclic use of organic substances; energy independence from fossil fuel-owning countries; the development of agricultural production. Drawbacks of biofuel use include: production crises; the threat to forest plantations; lower heat efficiency compared to coal and natural gas; dependence on natural conditions.

For Ukraine, the use of biofuel is a crucial direction for post-war economic and energy recovery as it allows the realization of the country's agrarian potential. However, there is a gap in the standardized accounting system regarding the reflection of biofuel. Therefore, it is proposed to record information about its presence and movement within the production stocks on subaccount 203 "Fuel" (analytical account 2031 "Biofuel"). To enhance the analytical accounting of biofuel, it is suggested to develop a chart of accounts for enterprises, including analytical accounts according to the type of biofuel: 20311 "Solid biofuel", 20312 "Liquid biofuel", 20313 "Gaseous biofuel". This proposal facilitates the structuring of information about biofuel for further use in making management decisions regarding this strategically important asset.

Prospects for further research. Future scientific inquiries will be directed towards selecting an optimal methodology for determining the cost of biofuels as a tool for achieving the goals of the European Green Deal.

References

1. UNFCCC secretariat (UN Climate Change). The Paris agreement. Retrieved from parisagreement_publication.pdf (unfccc.int) [in English].
2. European Commission. The European Green Deal. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en [in English].
3. UNFCCC secretariat (UN Climate Change). Climate Change Conference – United Arab Emirates. Retrieved from https://unfccc.int/cop28
4. Our World in Data. CO2 emissions by region. Retrieved from https://ourworldindata.org/co2-emissions#co2-emissions-by-region [in English].
5. Tsiropoulos, I., Siskos, P., De Vita, A., Tasios, N., & Capros, P. (2022). Assessing the implications of bioenergy deployment in the EU in deep decarbonization and climate-neutrality context: a scenario-based analysis. *Biofuels, Bioproducts and Biorefining*, 16 (5), 1196-1213 [in English].
6. Cantarella, H., Leal Silva, J. F., Nogueira, L. A. H., Maciel Filho, R., Rossetto, R., Ekbom, T., ... & Mueller-Langer, F. (2023). Biofuel technologies: Lessons learned and pathways to decarbonization. *GCB Bioenergy*, *15*(10), 1190-1203 [in English].
7. Trypolska H. Potentsial ta imperatyvy vyrobnytstva ridkoho motornoho biopalyva v Ukraini [Potential and Imperatives of Liquid Motor Biofuel Production in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii naukovtsiv. Seriia: ekonomika, upravlinnia, bezpeka, tekhnolohii – Scientific Bulletin of the International Association of Scientists. Series: Economics, Management, Security, Technology*. 2023. 2 (4) [in Ukrainian].
8. Derii, V. (2010). Oblik i control za vytratamy na vyrobnytstvo biopalyva [Accounting and control over the cost of biofuel production]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, (6), 414-419 [in Ukrainian].

9. Hutsalenko, L. V., Fabiianska, V. Yu. (2013). Organizatsiia obliku ta kontroliu biologichnogo palyva [Organization of accounting and control of biofuel production]. Vinnytsia: Edelveis, K. 259 s [in Ukrainian].
10. Kochut, I. I. (2016). Oblikovo-analitychne zabezpechennia vytrat na vidnovliuvani vydy enerhetyky v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Ekonomika*, № 1 (47). 418-421 [in Ukrainian].
11. Zamula, I. V., Travin, V. V., Zuzanska, V. A. Oblikove zabezpechennia vyrobnytstva biopalyva v umovakh realizatsii Ukrainoiu tsilei staloho rozvytku. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. 2022. № 2 (100). 17-25 [in Ukrainian].
12. Leading countries based on biofuel production worldwide in 2022. Statista. Retrieved from https://www.statista.com/statistics/274168/biofuel-production-in-leading-countries-in-oil-equivalent/ [in English].
13. Pro alternatyvni vydy palyva: Zakon Ukrainy vid 14 sichnia 2000 r. № 1391-XIV v st. 1. (iz zminamy ta dopovnenniamy) [On alternative types of fuel: Law of Ukraine dated January 14, 2000 No. 1391-XIV in Art. 1. (with changes and additions)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14#Text [in Ukrainian].
14. Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpryiemstv i orhanizatsii [Instructions on the application of the Plan of accounts for the accounting of assets, capital, liabilities and economic operations of enterprises and organizations] vid 30 lystopada 1999 r. № 291. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text [in Ukrainian].

Юлія БІЛА,
кандидат економічних наук, доцент,
докторантка кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: yuliya.sudyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0741-5597

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. *Кліматична нейтральність – глобальна ціль сучасного світу, досягнення якої може бути ключовим моментом у забезпеченні існування людства. Це підтверджується міжнародними домовленостями, які активно обговорюються та впроваджуються на глобальному рівні. Використання біопалива як альтернативного джерела енергії уможливлює реалізацію стратегії декарбонізації як однієї з цілей Європейського зеленого курсу. Тому вирішення проблемних питань відображення його в обліку потребують особливої уваги.*

Мета дослідження. *Мета статті – удосконалення обліку біопалива як інструменту забезпечення кліматичної нейтральності та реалізації підходів Європейського зеленого курсу.*

Методи. *Методологічною основою дослідження є застосування наукових та спеціальних методів пізнання. Для розробки та наочного прикладу динаміки викидів CO_2 і обсягів виробництва біопалива у Європі та світі використано економіко-математичний, графічний та історичний методи. Дедукція та аналіз сприяли визначенню переваг та недоліків під час використання біопалива як альтернативного джерела енергії. Синтез та індукцію застосовано для удосконалення аналітичного обліку біопалива.*

Результати. *У дослідженні обґрунтовано, що біопаливо є інструментом позитивних змін у глобальному кліматичному сценарії у частині декарбонізації атмосфери. Досліджено переваги та недоліки використання біопалива замість традиційного у глобальних масштабах з метою оцінювання значення для реалізації Європейського зеленого курсу. Виокремлено аналітичні рахунки відповідно до видів біопалива (тверде, рідке та газоподібне) для підсилення інформаційної функції бухгалтерського обліку та систематизації даних про важливий вид активу.*

Перспективи подальших досліджень. *Подальші наукові пошуки будуть спрямовані на вибір оптимальної методики формування собівартості біопалива як інструмента реалізації цілей Європейського зеленого курсу.*

Ключові слова: *бухгалтерський облік, біоенергетика, біоенергетичні активи, біопаливо, декарбонізація, Європейський зелений курс, клімат, екологія.*

Формули: 0, рис.: 3, табл.0:, бібл.: 14.

Література

1. UNFCCC secretariat (UN Climate Change). The Paris agreement. URL: parisagreement_publication.pdf (unfccc.int).
2. European Commission. The European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
3. UNFCCC secretariat (UN Climate Change). Climate Change Conference – United Arab Emirates. URL: https://unfccc.int/cop28
4. Our World in Data. CO2 emissions by region. URL: https://ourworldindata.org/co2-emissions#co2-emissions-by-region
5. Tsiropoulos I., Siskos P., De Vita A., Tasios N., Capros P. Assessing the implications of bioenergy deployment in the EU in deep decarbonization and climate-neutrality context: a scenario-based analysis. *Biofuels, Bioproducts and Biorefining*. 2022. 16 (5), 1196–1213.
6. Cantarella H., Leal Silva J. F., Nogueira L. A. H., Maciel Filho R., Rossetto R., Ekbom T., ... & Mueller-Langer F. Biofuel technologies: Lessons learned and pathways to decarbonization. *GCB Bioenergy*. 2023. 15(10), 1190–1203.
7. Трипольська Г. Потенціал та імперативи виробництва рідкого моторного біопалива в Україні. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Сер.: Економіка, управління, безпека, технології.* 2023. 2(4). URL: https://doi.org/10.56197/2786-5827/2023-2-4-4
8. Дерій В. Облік і контроль за витратами на виробництво біопалива. *Економічний аналіз: зб. наук. праць каф. економічного аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту.* 2010. Вип. 6. С. 414–419.

9. Гуцаленко Л. В., Фабіянська В. Ю. Організація обліку і контролю виробництва біологічного палива : моногр. Вінниця : Едельвейс і К., 2013. 259 с.
10. Кочут І. І. Обліково-аналітичне забезпечення витрат на відновлювані види енергетики в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка.* 2016. № 1 (47), Т. 2. С. 418–421.
11. Замула І. В., Травін В. В., Зузанська В. А. Облікове забезпечення виробництва біопалива в умовах реалізації Україною цілей сталого розвитку. *Економіка, управління та адміністрування.* 2022. № 2 (100). С. 17–25.
12. Leading countries based on biofuel production worldwide in 2022. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/274168/biofuel-production-in-leading-countries-in-oil-equivalent/
13. Про альтернативні види палива : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV в ст. 1. (із змінами та доповненнями) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14#Text
14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text

Статтю отримано 25 листопада 2023 р.
Article received November 25, 2023.

UDC 657.6:008
JEL classification: M41, M42, D24
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.4.181

Олег ШЕВЧУК,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна.
e-mail: ikaf@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7352-7001

Володимир МУРАВСЬКИЙ,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: vvvmur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6423-9059

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ

Шевчук О., Муравський В. Інноваційні технологічні тренди розвитку обліку і контролю. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4. С. 181–197. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.4.181

Shevchuk, O., Muravskyi, V. (2023). Innovatsiini tekhnolohichni trendy rozvytku obliku i kontroliu [Innovative technological trends in the development of accounting and control]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 181-197. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.4.181

Анотація

Вступ. *Технологічні трансформації теорії та практики бухгалтерського обліку й контролю відбуваються перманентно з поступальним науково-технічним розвитком підприємств. Необхідність ідентифікації перспективних трендів технологічного розвитку обліку й контролю з використанням інноваційних комп'ютерно-комунікаційних технологій визначає актуальність дослідження та дає змогу сформувати його мету.*

Мета статті *полягає в ідентифікації інноваційних трендів розвитку комп'ютерно-комунікаційних технологій та дослідженні їх впливу на методику й організацію обліку та контролю.*

© Олег Шевчук, Володимир Муравський, 2023.

Методи. *У процесі реалізації сформованої мети наукового дослідження використані системний, інноваційний, функціональний підходи і методи узагальнення, бібліографічного та компаративного аналізу.*

Результати. *Обґрунтовано доцільність комплексного застосування комп'ютерно-комунікаційних технологій в обліку і контролі, що, на відміну від ординарного варіанта досліджень, забезпечує адитивний позитивний ефект для цифровізації управління підприємством. Визначено, що усі технологічні тренди трансформації обліку і контролю можна систематизувати залежно від впливу на обробку облікової інформації на групи: збору первинних даних, автоматизації обробки облікових відомостей, делегування та дистанціювання функцій, візуалізації та інтерпретації звітних показників. Виокремлено десять інноваційних технологічних трендів розвитку обліку й контролю, пов'язаних з розвитком таких технологій: Інтернет речей та перманентність, технології сталого розвитку, безпровідні комунікації та аутсорсинг, чат-боти зі штучним інтелектом, генеративний штучний інтелект, інтелектуальні програмні додатки, смартконтракти та управління безпекою штучного інтелекту, машинні клієнти, галузевий блокчейн та хмарні платформи, віртуальна реальність та метавсесвіт. Спільною характерною рисою наведених технологічних трендів розвитку бухгалтерського обліку і контролю є пріоритетність використання технології блокчейн. Завдяки імплементації технології блокчейн у функціонування підприємства відбувається інформаційна інтеграція різних технологій у сфері обробки облікової інформації.*

Перспективи. *Технологія блокчейн стає новою інформаційною філософією реструктуризації традиційної системи обліку і контролю на підприємстві, що потребує більш детальних досліджень у наступних наукових працях.*

Ключові слова: *облік, контроль, технологічний розвиток, інноваційні комп'ютерно-комунікаційні технології.*

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 17.

Oleg SHEVCHUK,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska st., Ternopil, 46020, Ukraine,
e-mail: ikaf@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7352-7001

Volodymyr MURAVSKYI,
D. Sc. (Economics), Professor,
Professor at the Department of Accounting and Taxation,
Western Ukrainian National University,
11 Lvivska st., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail:vvvmur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6423-9059

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

INNOVATIVE TECHNOLOGICAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ACCOUNTING AND CONTROL

Introduction. *Technological transformations of the theory and practice of accounting and control occur permanently with progressive scientific and technical development of enterprises. The need to identify promising trends in the technological development of accounting and control using innovative computer and communication technologies determines the relevance of the research and enables the formation of its purpose.*

The purpose *of the article is to identify innovative trends in the development of computer and communication technologies and to study their impact on the methodology and organization of accounting and control.*

Methods. *Systemic, innovative, functional approaches and methods of generalization, bibliographic and comparative analysis were used in the process of realizing the established goal of scientific research.*

Results. *The expediency of the complex application of computer and communication technologies in accounting and control is justified, which, unlike the ordinary variant of research, provides an additive positive effect for the digitalization of enterprise management. It was determined that all technological trends in the transformation of accounting and control can be systematized depending on the impact on the processing of accounting information on groups: primary data collection, automation of accounting information processing, delegation and distancing of functions, visualization and interpretation of reporting indicators. Ten innovative technological trends in the development of accounting and control related to the development of such technologies are singled out: the Internet of Things and permanence, sustainable development technologies, wireless communications and outsourcing, chatbots with artificial intelligence, generative artificial intelligence, intelligent software applications, smart contracts and artificial intelligence security management, machine clients, industry blockchain and cloud platforms, virtual reality and the metaverse. A common feature of the above technological trends in the development of accounting and control is the priority of using blockchain technology. Thanks to the implementation of blockchain technology in the functioning of the enterprise, the information integration of various technologies in the field of accounting information processing takes place.*

Prospects. *Blockchain technology is becoming a new information philosophy for the restructuring of the traditional accounting and control system at the enterprise, which requires more detailed research in subsequent scientific works.*

Keywords: *accounting, control, technological development, innovative computer and communication technologies.*

Formula: 0; fig .: 1; tab .: 1; bibl .: 17.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних формацій в сучасній індустрії неможливий без технологічних змін. Технологічні трансформації змінюють уставлені принципи функціонування соціально-економічних систем. Не є винятком і бухгалтерський облік та контроль як інформаційні компоненти управління діяльністю підприємств. Використання новітніх комп'ютерно-комунікаційних технологій оптимізує методику та організацію обліку та контролю. Позитивні зміни відбуваються на усіх

рівнях обробки та використання облікової інформації. Напрямки трансформації залежать від виду застосованої комп'ютерно-комунікаційної технології. Технологічні тренди розвитку обліку і контролю можна поділити на групи: збору первинних даних, автоматизації обробки облікових відомостей, делегування та дистанціювання функцій, візуалізації та інтерпретації звітних показників. Комп'ютерно-комунікаційні технології з кожної групи взаємодоповнюють одна іншу і вибудовують комплексну систему цифровізованого обліку і контролю на підприємстві. Актуальні реорганізаційні зміни в обліково-контрольній системі відбуваються на основі відносно уставлених та давно використовуваних комп'ютерно-комунікаційних технологій. Проте динамічність технологічного розвитку призвела до виникнення нових технологій обробки інформації, що актуалізує дослідження перспектив їх майбутнього використання для обліково-контрольних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективам використання певних інформаційних технологій в обліку і контролі присвячені наукові праці багатьох учених. Проте комплексному баченню технологічної трансформації методики та організації бухгалтерського обліку й контролю приділено недостатньо уваги. У науковому просторі присутні поодинокі наукові дослідження щодо перспективних технологічних трендів розвитку обліку і контролю в сучасних умовах господарювання підприємств. Наприклад, Marques Rui Pedro, Gomes Almeida Luís, Azevedo Graça та Vieira Elisabete пояснюють, що, незважаючи на значний рівень проникнення інформаційних технологій в бухгалтерський облік, перспективою тенденцію розвитку облікової науки є дослідження нових напрямків використання сучасних досягнень науково-технічного прогресу [1]. Цю думку доповнюють дослідження Семанюк В. та Мельник Н., які вважають, що становлення п'ятої промислової революції потребує перегляду традиційних аспектів використання інформаційних технологій у бухгалтерському обліку [2]. Дещо по-іншому Осмятченко В. О. та Олійник В. С. визначають необхідність технологічної трансформації обліку як результат зміни технологічних укладів економіки [3]. Vilela Vivian, Petri Sérgio та Camargo Amanda Da пояснили наявність визначального впливу технологічного розвитку бухгалтерського обліку підприємств на господарську діяльність значної кількості інших інституційних суб'єктів [4]. Mansoor Maryam, Salmanand Ebtisam та AL-sartawi Abdalmuttaleb пояснюють необхідність першочергової трансформації методики та організації управлінського обліку, що, на відміну від фінансового обліку, зазнає суттєвих змін в умовах імплементації інноваційних інформаційних технологій [5].

Chipriyanova Galina та Krasteva-Hristova Radosveta доводять наукову думку, що успішний бізнес базується на правдивій, точній та достовірній інформації, яка формується на основі використання інформаційних технологій в обліку як частини підтримки прийняття рішень в управлінні підприємствами [6]. Науковець Hakiki Arista обґрунтував, що ключовим критерієм оцінювання ефективності впровадження новітніх інформаційних технологій у бухгалтерський облік є зростання продуктивності інформаційної системи підприємства [7]. Узагальнивши такі наукові позиції, Al-Roud Shaher, Alawawdeh Hanan, Alsakini Saad доводять, що результатом використання інформаційних технологій є зміна якісних параметрів облікової інформації [8].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

На думку науковців Ізмайлова Я. О. та інших, використання інформаційних систем і технологій в обліку й оподаткуванні «приводить до спрощення адміністрування, забезпечує складання достовірної, зрозумілої та зіставної фінансової й управлінської звітності, впорядкування внутрішніх зв'язків між відділами бухгалтерських, економічних, контрольних служб і підвищення аналітичної цінності відомостей про фінансову-господарську діяльність підприємства в цілому та окремих її важливих ланок зокрема» [9]. Для досягнення наведених переваг використання інформаційних технологій у бухгалтерському обліку важливим, на думку Awang Yunita та інших науковців, є зростання технологічних знань облікових фахівців [10]. Водночас, крім переваг, Nande Teresia та Angula Nikodemus також наводять недоліки використання інформаційних технологій в обліку, які полягають у зростанні кіберризиків та необхідності перенавчання облікового персоналу [11]. Запорукою ефективності використання інформаційних технологій з огляду на інноваційно-управлінський аспект їх впровадження в обліку, на думку Проданчук М. та інших, є адаптивність до внутрішніх і зовнішніх впливів, технологічних інновацій, змін завдань, цілей і навіть сфери економічної діяльності підприємства [12]. Відповідно, Шигун М. та Бірюк О. довели, що Україна, з огляду на стан використання інформаційних технологій перебуває на п'ятому технологічному рівні із семи можливих у сфері автоматизації елементів методу бухгалтерського обліку [13]. Для покращення рейтингового позиціонування країни щодо технологічного розвитку обліку й контролю необхідні дослідження перспектив використання інноваційних комп'ютерно-комунікаційних технологій в обліково-контрольній сфері, що є основною ідеєю для формування мети статті.

Мета статті полягає в ідентифікації інноваційних трендів розвитку комп'ютерно-комунікаційних технологій та дослідженні їхнього впливу на методику та організацію обліку й контролю.

Виклад основного матеріалу. Формування технологічних трендів розвитку обліку і контролю еволюціонує разом з удосконаленням комп'ютерно-комунікаційних технологій. Становлення технологічної адженди обліку і контролю є нелінійним процесом. Експлуатація деяких технологій в обліково-контрольних цілях завершується еволюційним тупиком. Перспективні комп'ютерно-комунікаційні технології повністю реалізовують потенціал у процесі обробки облікової інформації і у певний період часу уже не приносять корисного ефекту для організації бухгалтерського обліку й контролю. У різних технологій тривалість життєвого циклу може значно відрізнятися. Водночас, у випадку предметного використання комп'ютерно-комунікаційних технологій, зокрема в обліково-контрольній сфері, термін їх корисного застосування може ще зменшуватися.

Технологічні тренди організації обліку й контролю перманентно видозмінюється. Перспективним напрямком технологічного розвитку бухгалтерського обліку і контролю є еволюційне поєднання різних комп'ютерно-комунікаційних технологій. Варіативне комбінування технологій формує нові способи оптимізації обліково-контрольних процесів. Через міжпредметне поєднання функціональних можливостей різних технологічних сфер обліку і контролю еволюційно виникають нові варіанти застосування технологій обробки облікової інформації. Тобто перспективні технологічні

тренди розвитку обліку і контролю передбачають інтегроване застосування декількох комп'ютерно-комунікаційних технологій. Зокрема, доцільно виокремити десять найбільш важливих напрямків технологічного удосконалення обліку і контролю через комплексне використання варіативних технологій (рис. 1): Група «Технології збору первинних даних» (Інтернет речей та перманентність, машинні клієнти), Група «Технології автоматизації обробки даних» (чат-боти зі штучним інтелектом, генеративний штучний інтелект, смартконтракти та управління безпекою штучного інтелекту), Група «Технології делегування та дистанціювання» (безпровідні комунікації та аутсорсинг, інтелектуальні програмні додатки, галузевий блокчейн та хмарні платформи, Група «Технології візуалізації та інтерпретації (технології сталого розвитку, віртуальна реальність та метавсесвіт).

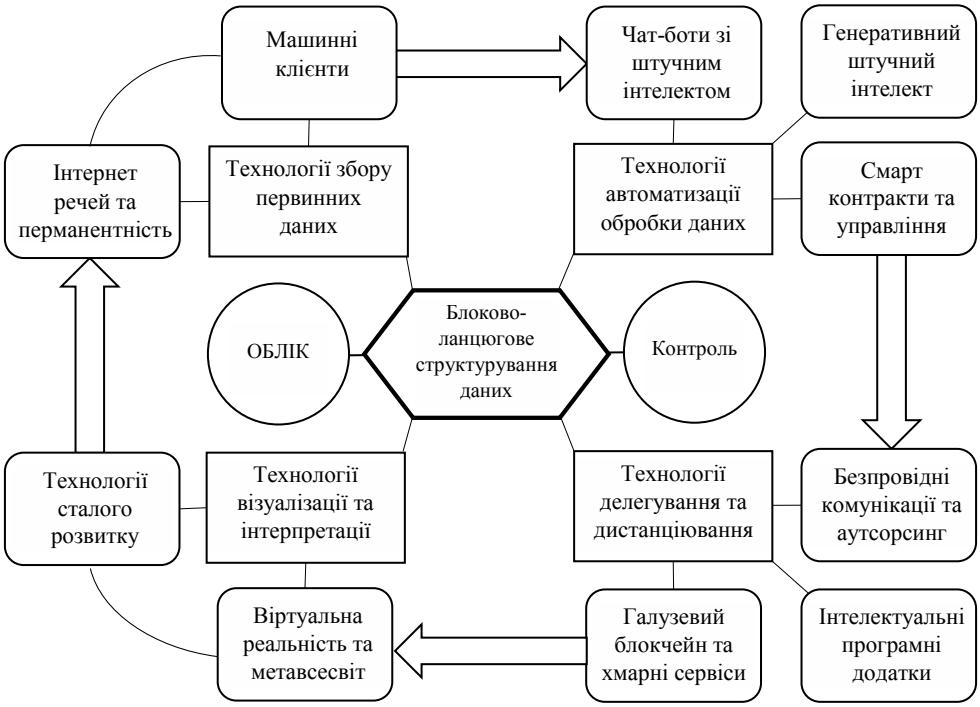

Рис. 1. Інноваційні технології обробки облікової інформації за групами
Джерело: розроблено авторами.

Інтернет речей та перманентність. Технологія Інтернет речей з розвитком широкосмугового доступу до глобального інформаційного середовище все більше імплементується у різні технологічні пристрої. Не є винятком технологічне обладнання, за допомогою якого здійснюється операційна діяльність підприємств. Сенсори технології Інтернет речей можуть збирати значний обсяг інформації про виробничий процес, що є корисним інформаційним ресурсом для бухгалтерського обліку і контролю. Через мережу Інтернет дані про операційну діяльність підприємств миттєво транслюється до управлінських підрозділів. Як наслідок, технологія Інтернет речей є інформаційною компонентою перманентного управління.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Безперервність управління реалізується через цілодобовий оперативний режим управлінської реакції на надходження облікової інформації. Негайність в обробці та інтерпретації облікової інформації є запорукою своєчасної реакції чи, навіть, випередження фактів настання негативної ситуації. Несприятливість для економічного стану підприємства пояснюється не тільки порушенням стабільного фінансово-господарського функціонування, а й виявом значних кіберризиків.

Так як основним об'єктом кіберінцидентів є переважно грошові активи підприємства, важливим технологічним трендом є розвиток систем перманентного контролю безпеки електронних трансакцій. Оскільки сучасні підприємства стають невід'ємними складовими глобального інформаційного середовища, а усі трансакції відбуваються виняткова в електронній формі, кардинально зростає ймовірність кібератак. Поєднання безперервного обліку фінансово-господарських процесів з перманентним контролем кібербезпеки за електронними трансакціями формує ефективний механізм безперервної та безризикової діяльності сучасних підприємств.

Технології сталого розвитку. Якщо використання технології Інтернет речей у фінансово-господарській діяльності набуває значного поширення, то перспективною технологічною тенденцією є становлення комп'ютерно-комунікаційних технологій сталого розвитку. Технології сталого розвитку можуть збирати облікові відомості про соціальні, екологічні та управлінські аспекти функціонування підприємств. Наприклад, за допомогою сенсорів технології Інтернет речей можуть формуватися облікові відомості про викиди забруднювальних речовин унаслідок господарської діяльності; екологічні заходи підприємства, що позитивно впливають на навколишнє середовище; дотримання соціальних стандартів і вимог трудового законодавства; забезпечення суспільних потреб громадськості тощо. Важливою перевагою таких технологій є можливість формування інформаційних ресурсів про управлінські процеси, що використовуються менеджментом для самовдосконалення та формування звіту про управління. Звіт про управління, що запроваджений у вітчизняній обліковій практиці, є частиною більш широкої зовнішньої ESG-звітності. Технології сталого розвитку Інтернет речей здатні автоматично надсилати зібрані облікові відомості у формі звітних документів зацікавленим зовнішнім стейкхолдерам. Через використання таких технологій кожне підприємства не лише інформаційно інтегрується у цифрову економіку, а й стає елементом інформаційного суспільства. Через систему бухгалтерського обліку і контролю технології сталого розвитку формують комплексні масиви даних для інформування суспільних інституцій про різносторонні аспекти діяльності підприємств.

Безпровідні комунікації та аутсорсинг. Розширення функціональних можливостей технології Інтернет речей можливе завдяки розвитку безпровідних комунікацій. Забезпечення широкосмугового доступу до мережі Інтернет об'єднує усі технологічні пристрої в єдину систему на основі технології блокчейн. Через вільні безпровідні комунікації та стільниковий зв'язок нових генерацій забезпечується передача облікової інформації до місць її обробки та використання.

Через механізми дистанціювання процедур первинного збору (документування) та фінальної обробки (інтерпретації) облікової інформації забезпечується віддалене виконання функціональних обов'язків обліково-контрольними фахівцями.

Віддаленість обробки облікової інформації є формою децентралізації обліку, коли персонал підприємства може знаходитися за його територіальними межами. Проте інформаційні межі підприємства не порушується обліковими та управлінськими фахівцями, які працюють віддалено з дому чи інших місць [14]. Відкритий доступ до глобальної інформаційної мережі забезпечує можливість цілодобового режиму роботи персоналу без прив'язки до будь-яких просторових меж, регіонів чи будівель. З дистанційною передачею облікової інформації уможливлюється аутсорсинг обліково-контрольних повноважень. Професійний аутсорсинг стає дієвим засобом мінімізації витрат на організацію бухгалтерського обліку і контролю.

Делегування облікових і контрольних функцій передбачає їх виконання сторонніми інституціями. На аутсорсера може покладатися відповідальність за організацію обліку, оподаткування, контролю, аналізу й управління. Аутсорсинг в умовах цифровізації соціально-економічних процесів може бути ще й технологічним. Хмарним сервісам і чат-ботам доручається виконання певних посадових обов'язків. Для цього може використовуватися орендоване технічне й програмне обладнання сторонніх інституцій. Внаслідок цього підприємство може не володіти власними програмно-технічними пристроями та фахівцями, зайнятими обробкою облікової інформації, а орендувати їх в аутсорсера. Аутсорсинг потребує перегляду традиційної облікової політики підприємства та залучення штучного інтелекту для ефективного перерозподілу інформаційних потоків.

Чат-боти зі штучним інтелектом. Штучний інтелект активно використовується у сфері управління підприємництвом. У прикладній сфері штучний інтелект набув значного поширення через інтеграцію у системи чат-ботів, які з ШІ є зручним дорадчим інструментом для управлінських фахівців. Особливо активно чат-боти зі ШІ реалізовані у сфері бухгалтерського обліку і контролю для мінімізації трудомісткості обробки облікової інформації. Зокрема, системи чат-комунікацій на основі штучного інтелекту можна використовувати для: надання консультацій щодо облікового та податкового законодавства; інформування про наближення дати певної події (оплати податків, подання звітності); реалізації комунікацій з усіма контрагентами та інституціями з контролю; оцінювання та переоцінювання об'єктів бухгалтерського обліку з використанням відкритих джерел даних; автоматичного заповнення звітних форм з вибірки облікових даних; контролю та оновлення знань обліковим та персоналом, що контролює, тощо.

Проте використання штучного інтелекту несе значні кіберзагрози для підприємства. Чат-боти зі ШІ, що мають доступ до облікових даних, можуть бути використані зловмисниками для завдання інформаційної шкоди підприємству. Тому ще на етапі планування напрямків використання чат-ботів зі ШІ необхідна розробка комплексної програми управління довірою, ризиками та безпекою штучного інтелекту (TRiSM). Оскільки більшість чат-ботів зі ШІ розробляються сторонніми інституціями, розміщуються у хмарному середовищі та є загальнодоступними, необхідна чітка регламентація інформаційних процесів на підприємстві. У контексті використання чат-ботів зі ШІ в обліково-контрольних цілях необхідна інтеграція комплексної програми TRiSM з обліковою політикою підприємства.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

В обліковій політиці та пов'язаних внутрішніх документах необхідно регламентувати порядок надання доступу штучного інтелекту до інформаційних ресурсів підприємства. Зокрема, доцільно передбачити: перелік посадових осіб, які можуть використовувати чат-боти зі ШІ в службових цілях; схему інформаційного кругообігу документів; перелік облікових об'єктів, інформація про які доступна для використання штучним інтелектом; перелік внутрішніх та зовнішніх звітних форм для автоматичного заповнення; порядок функціонального делегування та аутсорисингу тощо.

Генеративний штучний інтелект. Ще одним напрямком використання штучного інтелекту є розвиток генеративних технологій. Генеративний штучний інтелект здатний самостійно творити образотворчі об'єкти, писати тексти, формувати ідеї та концепції. Це єдиний інноваційний технологічний тренд, який мало стосується бухгалтерського обліку. По-перше, бухгалтерський облік, на відміну від маркетингу, логістики чи управління, не передбачає формування креативного продукту. По-друге, фахові здібності облікових фахівців не залежать від їх творчих талантів чи навичок, а ґрунтуються на належному рівні освітньої підготовки, ефективних комунікаціях, особистісних здібностях та здобутому досвіді. Функціональні обов'язки облікових фахівців погано підлягають формалізації з метою їх повної автоматизації [15]. Штучний інтелект на основі вивчення поведінкових пріоритетів персоналу здатний автоматизувати лише трудомісткі операції з обробки облікової інформації, не витісняючи облікових фахівців зі сфери їх функціональних повноважень.

Інтелектуальні програмні додатки. Чат-боти зі ШІ також вільно інтегруються у різні технологічні платформи. Тому перспективним технологічним трендом розвитку обліку і контролю є поява інтелектуальних додатків до різних технічних пристроїв (смартфонів, планшетів, смартгодинників тощо), в яких реалізовані функції штучного інтелекту. Такі програмні додатки здатні вивчати поведінку користувачів з метою кращого надання інформаційних послуг. Програмні додатки можуть реалізувати обліково-контрольні функції автоматично в цілодобовому режимі. Для облікових фахівців інтелектуальні додатки здатні прогнозувати подальші дії з обробки облікової інформації й автоматично їх виконувати. Можливим є врахування в обліку і контролі багатьох змінних, які впливають на соціально-економічний стан підприємств, наприклад: курс валют, індекс інфляції, розмір мінімальної зарплати, ставки за кредитами чи депозитами, податки і збори тощо. Інтелектуальні додатки здатні самостійно приймати певні управлінські рішення щодо, наприклад, проведення електронних трансакцій і турбувати облікових та фахівців, що контролюють тільки за нагальної потреби, коли подія потребує фахової реакції персоналу. Наприклад, рахунки, сума заборгованості за якими не перевищує певного регламентованого рівня, можуть оплачуватися автоматично. Також досвід електронної взаємодії з контрагентами може формувати рівень ділової довіри. Якщо довіра до певного контрагента є низькою, програмний додаток може не рекомендувати оформлювати з ним договірні взаємовідносини.

Окрім того, такі програмні додатки можуть збирати відомості про споживацькі переваги покупців, що передбачає оптимізацію виробничої, збутової та маркетингової політики підприємства. Усі зміни автоматично фіксуються інтелектуальними додатками у системі бухгалтерського обліку та автоматично надсилаються в обліковий підрозділ для інформаційного узагальнення та систематизації.

Смартконтракти та управління безпекою штучного інтелекту. Необхідність розробки та імплементації програми управління довірою, ризиками та безпекою штучного інтелекту (TRiSM) ще більше актуалізується у випадку задіювання системи чат-ботів зі ШІ до реалізації електронних грошових трансакцій. Через системи електронних комунікацій можуть відбуватися розрахунки з контрагентами. У певні періоди часу чат-бот може здійснювати електронний грошовий переказ на користь одержувача. Наприклад, автоматична оплата може проводитися в разі: настання дати справляння податків; сплати відсотків за обслуговування кредиту; оплати комунальних послуг; перед початком нарахування пені за непогашення протермінованої кредиторської заборгованості тощо. У разі використання технології смартконтрактів чат-ботам можна також довірити виконання електронних грошових трансакцій, що потребують врахування почерговості дій. Чат-боти зі ШІ можуть відслідковувати настання певної фінансово-господарської події, що є передумовою для ініціалізації електронної грошової операції. Після успішного виконання умови смартконтракту грошові кошти будуть зараховані на користь отримувача.

В обліковій політиці підприємства та внутрішніх регламентах у рамках TRiSM доцільно визначити порядок реалізації смартконтрактів. Регламентації потребує перелік: рахунків грошових коштів, що передаються в управління штучного інтелекту; посадових осіб, яким надається інформація за результатами проведення автоматичних грошових трансакцій; контрагентів, до розрахунків з якими застосовуються технологія смарт контрактів тощо [16].

Машинні клієнти. Важливим елементом смарт контрактів є використання машинних клієнтів зі штучним інтелектом. Все частіше кінцеві споживачі використовують агрегатори інформації про товари (роботи, послуги). Споживчі агрегатори здійснюють пошук інформації за заданою фразою (найменуванням) і порівнюють ціни у різних постачальників. Проте перспективним напрямом розвитку фінансово-господарської діяльності є еволюція агрегаторів до рівня машинних покупців. Ініціатором електронної трансакцій у такому разі є чат-бот зі штучним інтелектом, який відповідно до потреб споживача автоматично здійснює пошук товарів (робіт, послуг) та товарне замовлення. Машинні клієнти здатні автоматично укладати смартконтаркти і проводи їх оплату через систему електронних грошових трансакцій.

Для ефективного функціонування машинних клієнтів необхідне розміщення інформації, що повністю та всебічно характеризує товари (роботи, послуги), у мережі Інтернет. Зокрема, інформація з офіційних джерел підприємства повинна містити необхідний обсяг ідентифікуючих характеристик з метою автоматичного пошуку чат-ботами. Також технологію машинних клієнтів доцільно інформаційно синхронізувати із системою бухгалтерського обліку і контролю електронних трансакцій. У такому разі машинні клієнти не лише здійснюють придбання певних товарних позицій, а й готують первинну облікову інформацію для відображення в бухгалтерському обліку одночасно покупця та продавця. У такому разі облікові функції первинного документування електронних трансакцій перекладаються на машинного клієнта зі штучним інтелектом.

Галузевий блокчейн та хмарні платформи. Інформаційною основою функціонування системи електронних трансакцій та забезпечення її кіберзахисту є використання технології блокчейн. Через механізми блоково-ланцюгового поєднання

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

розподілених масивів даних забезпечується високий рівень кіберзахисту облікової інформації підприємства. Проте більшість сучасних інформаційних систем, які обов'язково розробляються на принципах блокчейну, є уніфікованими та недостатньо враховують індивідуальні особливості окремих галузей економіки чи напрямків діяльності підприємств. Перспективним напрямком технологічного розвитку обліку й контролю діяльності підприємств є становлення галузевих хмарних блокчейн-сервісів. Галузеві пропозиції краще адаптовуються до специфіки функціонування певних груп підприємств. У галузевих хмарних блокчейн-платформах передбачена інтеграція блоково-ланцюгового структурування даних, програмного забезпечення як послуги (SaaS), платформи як послуги (PaaS) та інфраструктури як послуги (IaaS) з модульною структурою. У нещодавньому опитуванні Gartner серед підприємств Північної Америки та Європи близько 39% респондентів сказали, що вони почали впровадження галузевих хмарних платформ, 14% – перебувають у пілотному режимі, ще приблизно 17% – розглядають можливість розгортання технології до 2026 р. [17].

Кожний окремий програмний модуль передбачає облік певного напрямку фінансово-господарської діяльності підприємства чи облікового об'єкта. Важливе місце у галузевій хмарній блокчейн платформі займає модуль управління електронними трансакціями. В умовах цифрової економіки усі інформаційні потоки у системі обліку й управління, що мають грошову (вартісну) ознаку, є електронними трансакціями. Модуль електронних трансакцій відіграє роль інтегруючого центру, навколо якого через синхронізацію облікових функцій формуються інші модулі обліку. Складовою частиною центрального модуля електронних трансакцій є функція грошових розрахунків, яка враховує переваги вертикально інтегрованого управління підприємством. Вертикально інтегровані компанії об'єднуються для досягнення спільної мети, а тому мають спільний інформаційний простір, у якому відбуваються перманентні електронні трансакції. Галузеві хмарні блокчейн-платформи здатні враховувати ключові організаційні характеристики кожного підприємства, яке об'єднане в групу. Індивідуальні комп'ютерно-комунікаційні технології мають значні переваги перед універсальними хмарними сервісами, що прогнозовано призведе до розширення ринку галузевого програмного забезпечення з модульною адаптованою структурою. Важливою функціональною можливістю таких програмних продуктів є візуалізація та віртуалізація усієї облікової інформації.

Віртуальна реальність та метавсесвіт. Технології віртуальної реальності передбачають візуальну демонстрацію інформації. В бухгалтерському обліку і контролі елементи віртуальної реальності можуть використовуватися для графічної інтерпретації облікових даних. Зокрема, максимальний рівень використання графічних об'єктів у відображенні узагальнених та звітних показників забезпечує ергономічність та зрозумілість інформації для різних груп стейкхолдерів.

Якщо внутрішні користувачі інформації мають достатній рівень знань для інтерпретації облікових відомостей, то зовнішні стейкхолдери потребують деталізованого пояснення та контролю сприйняття звітних показників. Використання технології віртуальної реальності через формування різних графічних схем, графіків, відеоінструкцій, демонстрації пояснень до методики розрахунку та обґрунтування важливості для підприємства різних показників забезпечує їх коректну інтерпретацію.

Найвищим рівнем імплементації технології віртуальної реальності є формування метавсесвітів. Метавсесвіт – інформаційне середовище, у якому фінансово-господарські процеси відбуваються винятково у віртуальній (графічній) сфері. Метавсесвіт стає ідеальним майданчиком реалізації електронних трансакцій. Усілякі вияви взаємодії між контрагентами у метавсесвіті стають електронними трансакціями, що формує значні можливості для цифровізації обліку та контролю. Бухгалтерський облік і контроль електронних трансакцій стає невід'ємною частиною управління метавсесвітом, більшість управлінських процесів стають саморегулювальними на основі облікової інформації про електронні трансакції. Кожний факт укладання електронних договорів, їх виконання та проведення грошової оплати одразу фіксуються у системі бухгалтерського обліку і стає доступним для системи автоматичного управління. Метавсесвіт у таких умовах стає саморегулювальною системою. Автоуправління економічною підсистемою метавсесвіту здійснюється на основі використання технологій штучного інтелекту з блоково-ланцюговим розподілом облікової інформації між учасниками електронних трансакцій.

Систематизація інноваційних технологічних трендів розвитку обліку і контролю наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Інноваційні тренди розвитку комп'ютерно-комунікаційних технологій та їх вплив на облік та контроль

№ з/п	Технологічний тренд	Вплив на бухгалтерський облік і контроль
1.	Інтернет речей та перманентність	Автоматичний збір первинних даних та оперативна передача для перманентного обліку, контролю та створення безпеки діяльності підприємства.
2.	Технології сталого розвитку	Збір, контроль та передача інформації зацікавленим стейкхолдерам щодо екологічного, соціального та управлінського аспектів функціонування підприємства.
3.	Безпровідні комунікації та аутсорсинг	Миттєва передача облікової інформації одразу після її генерування до місць обробки, що формує передумови для дистанціалізації та аутсорсингу реалізації обліково-контрольних повноважень.
4.	Чат-боти зі штучним інтелектом	Дорадчий та допоміжний інструмент для автоматичного виконання трудомістких операцій з обробки і контролю облікової інформації.
5.	Генеративний штучний інтелект	Прямий вплив відсутній.
6.	Інтелектуальні програмні додатки	Програмні додатки зі штучним інтелектом для різних технологічних платформ, що адаптовуються до поведінкових характеристик обліково-контрольного персоналу з метою забезпечення їх цілодобового та віддаленого функціонування.
7.	Смартконтракти та управління безпекою штучного інтелекту	Автоматична реалізація та кіберзахист електронних трансакцій з відслідковуванням виконання договірних умов, оформлених в електронному форматі, та відображенням у системі обліку і контролю.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

продовження таблиці 1

8.	Машинні клієнти	Підготовка інформаційних систем підприємств до активності машинних клієнтів, на яких перекладаються функції не тільки пошуку і купівлі товарів (робіт, послуг), а й документування господарських операцій.
9.	Галузевий блокчейн та хмарні платформи	Максимальна адаптація програмного й технічного забезпечення, що використовується для цифровізації обліку і контролю на основі блоково-ланцюгового структурування даних, до галузевих та об'єктних особливостей функціонування підприємства.
10.	Віртуальна реальність та метавсесвіт	Використання технологій віртуальної реальності для візуалізації та інтерпретації облікової інформації, найвищим рівнем розвитку яких є формування метавсесвіту, у якому усі фінансово-господарські події та їх облік і контроль відбуваються винятково в електронній формі.

Джерело: розроблено авторами.

Спільною рисою для усіх десяти технологічних трендів розвитку бухгалтерського обліку і контролю є пріоритетність використання технології блокчейн. Блокового-ланцюгове структурування даних сприяє вияву позитивних змін у бухгалтерському обліку й контролі унаслідок комбінованого використання різних комп'ютерно-комунікаційних технологій.

Наведений спосіб структурування та зберігання облікової інформації кардинально відрізняється від традиційних централізованих баз даних. Завдяки імплементації технології блокчейн у функціонування підприємства відбувається інформаційна інтеграція різних технологій у сфері обробки облікової інформації. Технологія блокчейн стає новою інформаційною філософією реструктуризації традиційної системи обліку й контролю на підприємстві. Реалізація новітньої концепції структурування даних потребує реінжинірингу усіх бізнес-процесів підприємства з метою організаційної підготовки до впровадження комплексу комп'ютерно-комунікаційних технологій. Відповідно, перспективним напрямком подальших досліджень є ідентифікація впливу використання технології блокчейн на методику та організацію бухгалтерського обліку і контролю підприємств.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Технологічний розвиток бухгалтерського обліку і контролю як елементу сучасної соціально-економічної формації є перманентним процесом. Класичне одинарне використання комп'ютерно-комунікаційних технологій уже не приносить значної адитивної користі для оптимізації обліково-контрольних процесів підприємств. Інноваційні технологічні тренди розвитку обліку і контролю передбачають комплексне використання новітніх технологій обробки облікової інформації, які умовно можна систематизувати у групи: збору первинних даних, автоматизації обробки облікових відомостей, делегування та дистанціювання функцій, візуалізації та інтерпретації звітних показників.

До інноваційних технологічних трендів, які якісно трансформують методику та організацію обліку і контролю, належать такі: технологія Інтернет речей та перманентність (автоматичний збір даних для безперервного обліку і контролю), технології сталого

розвитку (формування облікових даних про соціальну, екологічну та управлінську діяльність), безпровідні комунікації та аутсорсинг (дистанціювання та делегування обліково-контрольних повноважень), чат-боти зі штучним інтелектом (дорадчий та допоміжний інструмент), інтелектуальні програмні додатки (програмне забезпечення для різних платформ, яке адаптується до поведінки обліково-контролюючих фахівців), смартконтракти та управління безпекою штучного інтелекту (автоматична реалізація та кіберзахист електронних трансакцій), машинні клієнти (делегування функцій документування машинним покупцям), галузевий блокчейн та хмарні платформи (адаптація до галузевих та організаційних особливостей підприємства), віртуальна реальність та метавсесвіт (візуалізація облікової інформації та віртуалізація ділових комунікацій). Практично відсутній вплив технології генеративного штучного інтелекту на облік і контроль унаслідок неможливості формалізації та автоматизації різносторонньої освітньої підготовки, налагоджених ефективних бізнес-комунікацій, особистісних здібностей та здобутого досвіду обліково-контрольним персоналом.

Спільною рисою для усіх десяти технологічних трендів розвитку бухгалтерського обліку і контролю є пріоритетність використання технології блокчейн. Завдяки імплементації технології блокчейн у функціонування підприємства відбувається інформаційний обмін між різними технологіями у сфері обробки облікової інформації. Технологія блокчейн стає новою інформаційною філософією реструктуризації традиційної системи обліку і контролю на підприємстві, що потребує більш детального дослідження у наступних наукових працях.

Література

1. Marques, R. P., Gomes, A. L., Azevedo, G., Vieira, E. *Proceedings of the 4th International Conference in Accounting and Finance Innovation: New Trends in Accounting and Finance*. 2023. URL: https://doi.org/10.48528/kjxe-p566.
2. Семанюк В., Мельник Н. Вплив цифрових технологій на інформаційне середовище бізнесу в умовах п'ятої промислової революції. Вісник економіки. 2022. № 3. С. 203–212. URL: https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.203.
3. Осмятченко В. О., Олійник В. С. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в контексті зміни технологічних укладів. Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування. 2018. Вип. 2. С. 131–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2018_2_20.
4. Vilela, V., Petri, S., Camargo, A. D. Technological transformation in accounting firms: Utopian or strategic? *Caderno de ANAIS HOME.* 2023. URL: https://doi.org/10.56238/sevenIIImulti2023-198.
5. Mansoor, M., Salmanand, E., AL-sartawi, A. Transformation of Managerial Accounting Trends in the Era of Digitalization. *From the Internet of Things to the Internet of Ideas: The Role of Artificial Intelligence.* 2022. P. 717–723. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17746-0_57.
6. Chipriyanova, G., Krasteva-Hristova, R. Technological aspects of accounting automation system as a decision support system. *Environment. Technologies. Resources. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference.* 2023. № 2. P. 28–33. URL: https://doi.org/10.17770/etr2023vol2.7309.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

7. Hakiki, A. The Effect of Technological Advances to the Accounting Information System Performance. *European Journal of Business and Management Research.* 2023. № 8. P. 221–226. URL: https://doi.org/10.24018/ejbmr.2023.8.3.1988.
8. Al-Roud, S., Alawawdeh, H., Alsakini, S. The Electronic Accounting Disclosure in the Quality of Accounting Information "An Applied Study on the Industrial Companies in Amman Stock Exchange". *Journal of Law and Sustainable Development.* 2023. № 11. e1786. URL: https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i10.1786.
9. Ізмайлов Я. О., Осмятченко В. О., Єгорова І. Г., Барицький Р. О. Розвиток комп'ютеризованих інформаційних систем обліку й оподаткування в умовах глобалізації та цифровізації економічних відносин. Бізнес Інформ. 2022. №10. С. 145–151. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-145-151.
10. Awang, Yu., Taib, A., Shuhidan, S., Rashid, N., Hasan, M. Fulfilling the Demands of Digitalization in the Accounting Profession: A Technological Knowledge Assessment for Future Accountants. *Indonesian Journal of Sustainability Accounting and Management.* 2023. № 7. URL: https://doi.org/10.28992/ijsam.v7S1.879.
11. Nande, T., Angula, N. To assess the main drawbacks of advanced technologyfor the accounting sphere. *BOHR Journal of Financial market and Corporate Finance (BJFMCF).* 2023. № 1. P. 1–5. URL: https://doi.org/10.54646/bjfmcf.2023.01.
12. Prodanchuk M., Dankevych A., Aksonova O., Tomchuk O. Digital Tools for Accounting and Analytical Support of Enterprises: Innovation and Management Aspect. Економіка. Екологія. Соціум. 2023. № 7. С. 27–39. URL: https://doi.org/10.61954/2616-7107/2023.7.4-3.
13. Shygun, M., Biriuk, O. Accounting under the influence of global technological changes. Transformation of economy, finance and management in modern conditions: scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. 664 p. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-36.
14. Муравський В. В. Організаційні аспекти делегування обліково-контрольних повноважень з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Бізнес-*інформ.* 2013. № 11. (423). С. 128–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_22.
15. Fetzer, T., Gibson, Ya., Kuhn, J. Technological Transformation of Accounting – Need for Firms to add Technology Training Employee Skill Sets. *International Journal of Professional Business Review.* 2023. № 8. e03858. URL: https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i12.3858.
16. Zadorozhnyi, Z., Muravskyi, V., Shevchuk, O., Muravskyi, V. The Accounting System As the Basis for Organising Enterprise Cybersecurity. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice.* 2020. № 3(34). P. 149–157. URL: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215462.
17. Gartner Top 10 Strategic Technology Trends for 2024. URL: https://www.gartner.com/en/articles/gartner-top-10-strategic-technology-trends-for-2024.

References

1. Marques, R. P., Gomes, A. L., Azevedo, G., Vieira, E. (2023). *Proceedings of the 4th International Conference in Accounting and Finance Innovation: New Trends*

in Accounting and Finance. Retrieved from https://doi.org/10.48528/kjxe-p566 [in English].

2. Semaniuk, V., Melnyk, N. (2022). Vplyv tsyfrovykh tekhnolohii na informatsiine seredovyshche biznesu v umovakh piatoi promyslovoi revoliutsii [The influence of digital technologies on the information environment of business in the conditions of the fifth industrial revolution]. *Visnyk Ekonomiky – Herald of Economics*, 3, 203-212. Retrieved from https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.203 [in Ukrainian].
3. Osmiatchenko, V. O., Oliinyk, V. S. (2018). Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoho obliku v konteksti zminy tekhnolohichnykh ukladiv [State and prospects of the development of accounting in the context of changes in technological systems]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Herald*, 2, 131-138. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2018_2_20 [in Ukrainian].
4. Vilela, V., Petri, S., Camargo, A. D. (2023). Technological transformation in accounting firms: Utopian or strategic? *Caderno de ANAIS HOME.* Retrieved from https://doi.org/10.35774/10.56238/sevenIIImulti2023-198 [in English].
5. Mansoor, M., Salmanand, E., AL-sartawi, A. (2022). Transformation of Managerial Accounting Trends in the Era of Digitalization. *From the Internet of Things to the Internet of Ideas: The Role of Artificial Intelligence*, 717-723. Retrieved from https://doi.org/10.35774/10.1007/978-3-031-17746-0_57 [in English].
6. Chipriyanova, G., Krasteva-Hristova, R. (2023). Technological aspects of accounting automation system as a decision support system. *Environment. Technologies. Resources. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, 2, 28-33. Retrieved from https://doi.org/10.17770/etr2023vol2.7309 [in English].
7. Hakiki, A. (2023). The Effect of Technological Advances to the Accounting Information System Performance. *European Journal of Business and Management Research*, 8, 221-226. Retrieved from https://doi.org/10.24018/ejbmr.2023.8.3.1988 [in English].
8. Al-Roud, S., Alawawdeh, H., Alsakini, S. (2023). The Electronic Accounting Disclosure in the Quality of Accounting Information "An Applied Study on the Industrial Companies in Amman Stock Exchange". *Journal of Law and Sustainable Development,* 11, e1786. Retrieved from https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i10.1786 [in English].
9. Izmailov, Ya. O., Osmiatchenko, V. O., Yehorova, I. H., Barytskyi, R. O. (2022). Rozvytok kompiuteryzovanykh informatsiinykh system obliku y opodatkuvannia v umovakh hlobalizatsii ta tsyfrovizatsii ekonomichnykh vidnosyn [Development of computerized accounting and taxation information systems in the conditions of globalization and digitalization of economic relations]. *Biznes Inform – Business Inform,* 10, 145–151. Retrieved from https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-145-151 [in English].
10. Awang, Yu., Taib, A., Shuhidan, S., Rashid, N., Hasan, M. (2023). Fulfilling the Demands of Digitalization in the Accounting Profession: A Technological Knowledge Assessment for Future Accountants. *Indonesian Journal of Sustainability Accounting and Management,* 7. Retrieved from https://doi.org/10.28992/ijsam.v7S1.879 [in English].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

11. Nande, T., Angula, N. (2023). To assess the main drawbacks of advanced technologyfor the accounting sphere. *BOHR Journal of Financial market and Corporate Finance (BJFMCF),* 1, 1-5. Retrieved from https://doi.org/10.54646/bjfmcf.2023.01 [in English].
12. Prodanchuk, M., Dankevych, A., Aksonova, O., Tomchuk, O. (2023). Digital Tools for Accounting and Analytical Support of Enterprises: Innovation and Management Aspect. *Ekonomika. Ekolohiia. Sotsium – Economy. Ecology. Society,* 7, 27-39. Retrieved from https://doi.org/10.61954/2616-7107/2023.7.4-3 [in English].
13. Shygun, M., Biriuk, O. (2022). Accounting under the influence of global technological changes. Transformation of economy, finance and management in modern conditions: scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 664 p. Retrieved from https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-36 [in English].
14. Muravskyi, V. V. (2013). Orhanizatsiini aspekty delehuvannia oblikovo-kontrolnykh povnovazhen z vykorystanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Organizational aspects of delegation of accounting and control powers using information and communication technologies]. *Biznes inform – Business inform,* 11. (423), 128-132. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_22 [in Ukrainian].
15. Fetzer, T., Gibson, Ya., Kuhn, J. (2023). Technological Transformation of Accounting – Need for Firms to add Technology Training Employee Skill Sets. *International Journal of Professional Business Review,* 8, e03858. Retrieved from https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i12.3858. [in English].
16. Zadorozhnyi, Z., Muravskyi, V., Shevchuk, O., Muravskyi, V. (2020). the Accounting System As the Basis for Organising Enterprise Cybersecurity. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3 (34), 149-157. Retrieved from https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215462. [in English].
17. Gartner Top 10 Strategic Technology Trends for 2024. Retrieved from https://www.gartner.com/en/articles/gartner-top-10-strategic-technology-trends-for-2024. [in English].

Статтю отримано 10 листопада 2023 р.
Article received November 10, 2023.

УДК 657: 330.3:502.1
JEL Classification: G32, H29, M40, M48, O18
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.198

Svitlana ZHUKEVYCH,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Western Ukrainian National University,
11a Lvivska st., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: sveta_zyke@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6088-6232

MANAGEMENT CONCEPT "FINANCIAL SUSTAINABILITY": ANALYSIS AND DETERMINATION CRITERIA IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Zhukevych, S. (2023). Upravlinskyi kontsept finansova stiikist terytorialnykh hromad: analiz ta kryterii vyznachennia v umovakh staloho rozvytku [Management concept «financial sustainability»: analysis and determination criteria in the conditions of sustainable development of territorial communities]. *Visnyk economiky – Herald of Economics*, 4, 198–215. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.198

Жукевич С. Управлінський концепт «фінансова стійкість»: аналіз та критерії визначення в умовах сталого розвитку територіальних громад. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 198-215. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.198

Abstract

Introduction. *An important element of the implementation of the concept of sustainable development in Ukraine and the process of decentralization is the modernization of the financial mechanism and the formation of financially capable territorial communities.*

Purpose. *The purpose of the article is to research theoretical approaches to the definition of criteria and methods of analysis of financial stability as the main concept of management of territorial communities in conditions of sustainable development.*

Methods. *To achieve this, general scientific and special research methods are used: analysis and synthesis, comparison and generalization, structural-logical, economic-mathematical and coefficient analysis.*

Results. *The proposed methodology for analyzing the financial stability of territorial communities covers two components: assessment of the level of financial stability, which involves the calculation of relative and absolute indicators and comparison of assets and sources of their financing; the analysis of the financial stability reserve involves the determination of the safety zone, financial and operational leverage, and the critical scope of implementation. The algorithm for determining the financial stability of a territorial community includes the use of a balance sheet model of financial equilibrium, the definition*

© Svitlana Zhukevych, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

of a three-component indicator, and the finding of optimal degrees of coverage of sources of financial support. Attention is focused on the need to choose coefficients that best characterize individual features of the activity of a specific business entity.

Prospects. *Financial stability, in addition to quantitative indicators of financial activity, has a significant impact on qualitative characteristics such as: professionalism of management personnel, quality production or provision of services, image on the market, satisfaction of employees and consumers with the quality of life, implementation of innovative ways of attracting various sources of financial resources, etc. the analysis of which requires the use of other research methods, which will be the subject of our further research.*

Keywords: *management, analysis; financial stability; Sustainability; local community; financial analysis.*

Formulas: 7, fig.: 0, tabl.: 4, bibl.: 24.

JEL Classification: G32, H29, M40, M48, O18.

Formulation of the problem. The implementation of the concept of sustainable development involves a management strategy of the state and business entities that would allow to increase financial and economic efficiency taking into account nature and resource conservation, which is extremely necessary for a modern enterprise to remain competitive in the market economy.

An important element of the implementation of the concept of sustainable development in Ukraine and pprocessindecentralizationis the modernization of the financial mechanism, the main purpose of which is to increase the efficiency of the use of financial resources at various levels of management and optimize the management of budget funds. One of the main tasks of the decentralization of power and financial powers is the formation of financially capable territorial communities, both in terms of the activation of their economic development, and in the direction of effective organization of the provision of public services to the population. At the same time, it is an extremely urgent issueachieving the principle goals for which territorial communities are united: obtaining economic and tax independence, acquiring independent functions, which actually give the united territorial communities a status,is close to the current status of cities of regional significance. Under these conditions, the most relevant is the financial aspect of the functioning of the united territorial communities, that is, ensuring their financial capacity.

For this, improving the management of territorial communities in the context of ensuring its sustainability on the basis of the triune concept of sustainable development - a harmonious combination of ecological, social and economic components - is of great importance. Sustainable development, among many problems, involves the tendency of ecosystems to self-regulate and self-renew, a natural environment that is safe for life, which is reflected in the life and health of people.

The trinity of the concept of “sustainable development” implies a harmonious combination of ecological, social and economic components. In general, from an ecological point of view, it should ensure the integrity and viability of the natural environment, overcome the ecological crisis and prevent environmental risks, ensure the constitutional rights of citizens to a natural environment safe for health and life, prevent actions that violate the ability of ecosystems to self-regulate and self-renew. And the natural resource potential of the state

must be considered as the foundation of life, the preservation of which is a mandatory condition for the functioning of the socio-economic system.

The social component is aimed at preserving the stability of existing social systems and ensuring a fair distribution of resources and opportunities among all members of society, which involves guaranteeing a decent standard of living for each person, as well as preserving this right for future generations.

The economic component involves the optimal use of limited resources and the use of environmentally friendly and at the same time resource- and energy-saving technologies, including the extraction and processing of raw materials, the creation of environmentally acceptable products, the minimization, processing and destruction of waste. In modern conditions, when the domestic industry, being in the conditions of transformational changes, loses its competitiveness in the world market, this issue becomes extremely urgent.

Being a multi-level and branched structure, the system, transforming, forms complex approaches to defining new forms of management mechanisms at all levels, taking into account the influence of meso-, macro- and micro factors.

Implementation of the concept of sustainable development is closely related to its corresponding provision at different levels of management: business entity (enterprise) – region – state. Therefore, the sustainable functioning of individual economic entities, namely territorial communities, is the basis of sustainable development of society.

The above justifies the need, in the conditions of market competition and sustainable development, to highlight and study the issues of financial stability of the primary economic units - territorial communities, as the basis for ensuring the financial stability and stability of the state.

Literature review. The new paradigm of social development, called “sustainable development”, provides search for ways to overcome threats to the environment and human health. “Sustainable development is defined as a form of interaction between society and nature, in which the survival of mankind and the preservation of the environment are ensured, current generations provide for their life needs, without depriving future generations of the opportunity to also meet their own needs” [1]. This is “such development of countries and regions, when economic growth, material production and consumption, as well as other types of social activities take place within the limits determined by the ability of ecosystems to regenerate, absorb pollution and support the livelihood of current and future generations” [2].

Wald B. states that “sustainable development is a way of organizing society’s activities, according to which it will be able to exist in the long term. It aims to achieve social and economic justice, preserve the environment and restore used natural resources” [3].

At the UN summit, 17 sustainable development goals were developed, which define the general idea of life for 200 countries of the world until 2030 and are outlined in the document “Transforming our world: Agenda for sustainable development for the period until 2030” [4]. They are defined therethe main signs of sustainable development, such as: compliance with the conditions of qualitative growth and dynamic development during the transition from extensive to intensive development; socio-economic aspects of production and other economic activities are taken into account regardless of the levels of their implementation

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

(global, national, regional, individual); the concept of a person as a bio-personality implies reasonable behavior and the growth of ecological consciousness.

The issue of the functioning and reform of the branches of the Ukrainian economy in the context of the European integration processes and the component of the financial mechanism of sustainable development of Ukraine are considered by scientists O. Kyrylenko, O. Tulay [5].

As a definition of economic science, the sustainability of enterprises is considered by scientists, analysts, and managers.The essence of sustainable functioning of the enterprise has become the subject of research by such a number of researchers.

According to Melnyk L. M. “sustainable development involves the possibility of a system of interconnected elements of the enterprise to ensure viability and growth of economic efficiency, taking into account the influence of various environmental factors” [6].

Doisan-Korovyonkova N. V. states that “sustainable development is a system of coordinated management, economic, social, and environmental measures aimed at forming a self-improving (at the expense of internal potential) system of social relations based on trust, partnership, solidarity, ethical values, safe environment, sustainability of economic development” [7]. “And ensuring the sustainable development of the national economy, spheres of economic activity and specific enterprises is possible on the basis of anti-crisis management” [8].

Kim S., Mehrotra A. dwell on “possibilities of a compromise between the goals of price and financial stability”. Based on structural vector autoregressions that include monetary and macroprudential policy shocks for four inflation-targeting Asia-Pacific economies, the authors analyze the role of each policy shock in explaining deviations from the goal of financial stability [9].

The Self-Organizing Financial Stability Map (SOFSM) methodology, which can be used to display the state of financial stability and visualize potential sources of systemic risks, is covered by Peter Sarlin and Tuomas A. Peltonen [10].

The sustainable functioning of various business entities is determined by its financial stability, which is a constituent element of the definitionfinancial condition of an economic agent and, accordingly, the subject of research of domestic and foreign scientists-analysts: Yu. Tsal-Tsalka, Bazilinska, V. Kovalenko, O. Pavlovska, S. Zhukevich.

In particular, Rozheliuk V., Zhukevich S. consider the basic provisions of the concept of sustainable development of Ukraine and justify its necessityimplementation at the enterprise level. Determining the connection between the sustainable development of various levels of economic activity and the financial stability of the enterprise, the importance of the financial component as the basis of survival in the market space is emphasized. The authors systematized a system of indicators and models for determining the financial growth of enterprises depending on the information base [11].

Zhukevich S., Karpyshin N., Shegero O. considered the methodological approach to the analysis of the financial stability of health care institutions in the conditions of sustainable development. The authors highlight the algorithm for determining financial stability, which includes the use of the balance sheet model of financial equilibrium, a three-component indicator, the determination of the optimal degrees of coverage of the sources of financial

support of health care institutions, and the calculation of absolute and relative indicators [12].

Modern studies of financial stability in the context of sustainable development are consideredVasilakakis, K., Tabouratzi, E., Sdrali, D. determination of economic sustainability criteria for hotel enterprises. New criteria of economic stability, such as a healthy profitability ratio, financial stability ratio, have been proposed for smooth operations and achieving sustainability in the long term,room occupancy, revenue per guest. However, it would be advisable to take into account the systemic approach and external factors influencing the financial stability of enterprises [13].

Alkhodary D. illuminates and studies the integration of sustainable development into the practice of strategic management of banks, paying more and more attention to the professionalism of management in the banking sphere. The conceptual framework of the study outlines the independent variable as strategic management, including formulation, implementation, monitoring, evaluation and leadership, while the dependent variable is sustainability, focusing on both social and environmental goals [14].

The strategic direction of financial stability is also highlighted by scientists Abuselidze G., Nekhoda Yu., Bilyak Yu., who highlight methodological features and substantiate practical measures in the organization of strategic directions for ensuring the financial stability of a transport enterprise. The authors distinguish financial analysis as a set of measures used in the research process. However, methodical techniques for determining the financial condition of the enterprise are not sufficiently covered [15].

As for the definition of financial stability in the context of sustainable development, it should be noted the relevance and necessity of research in this area. In particular, nand the state level has developed an assessment projectthe level of financial capacity of territorial communities, which providesThe analysis of the financial capacity of territorial communities is based on community potential indicators, taking into account the interbudgetary transfers received from the state budget, and determines their threshold values, as well as the algorithm for calculating the integral index of development of the potential of territorial communities [16]. The following indicators are used to determine the territorial community potential development index: a) revenues of the general fund per 1 inhabitant; b) the share of expenses for the maintenance of the apparatus of the council of the territorial community and its executive bodies in the budget of the territorial community; c) capital expenditures per resident; d) level of subsidization of the budget of the territorial community; e) specific weight of wages in expenditures of the general fund of the budget of the territorial community; e) expenditures on culture, physical education and sports per 1 inhabitant; g) the share of territorial community income due to transfers from the state budget; h) the share of local taxes and fees in the revenue part of the general fund of the budget of the territorial community [16].

This method was used in the research of Prihno I., Prodanova L. The authors analyzed the budgets of territorial communities in 2019-2022, in particular, the revenues and expenditures of the general fund, analyzed the budgetary efficiency of the territories and calculated the integral index of development of the potential of the territorial community. The performed calculations of the financial capacity of territorial communities make it possible

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

to quantitatively measure the level of financial capacity and calculate the percentage of growth of the financial capacity of the territorial community at the regional level [17].

Hrynchyshyn I investigated the theoretical foundations of the financial capacity of territorial communities. In the context of achieving the results of administrative and financial decentralization, the parameters of assessing the financial capacity of territorial communities were characterized. The need to improve the criteria for the financial capacity of territorial communities in terms of identifying the sources of income tax on the income of individuals, the number of enterprises operating on the territory of the territorial community, and the number of tax payers has been identified [18].

Based on the analysis of budgets, Kirylenko O., Baranets Ya. identified the main problems in ensuring the financial capacity of the united territorial communities (UTC). In order to increase the financial capacity of the UTC, the authors proposed directions for its increase, which involve improving the procedure for paying personal income tax not by the place of registration of taxpayers, but by the location, as well as the use of inter-municipal cooperation between UTC, especially with low financial capacity, and use of the participation budget for residents of UTC [19].

The analysis of the works of the specified authors showed the contradictory approaches andlack of a mechanism for determining the financial stability of the territorial community at the micro level, as a primary link. Dexperimental nature and incompleteness of the solutionproblemsdeveloping a system of indicatorsfinancial capacity as a basissustainable development indicates a complex scientific problem.

Despite the significant number of approaches to the implementation of the concept of sustainable development at enterprises developed in recent years, the practical mechanism is not perfect.The difficulty lies in the lack of clear criteria and algorithms for the analysis of the financial stability of enterprises of various organizational and legal forms of business, since it does not take into account the sizes, stages of the life cycle, and what is especially relevant today, changing business conditions, force majeure situations and crisis events. Therefore, partly new, not characteristic of a relatively stable market economy, changing business conditions need to be taken into account in the methodical development of the definition of processes and phenomena and their study in the specified realities.

At the same time, the formation and implementation of the concept of sustainable development is a complex, multi-vector process that takes place at the micro and macro levels under the influence of various factors of the external environment and the internal state of economic entities. In this case, an important task for territorial communities is the construction of a management system for the formation and implementation of their sustainable development strategy, which ensures the effectiveness of the activities and financial stability of territorial communities.

In the context of the outlined conceptual ideas, **the purpose** of the article is to research theoretical approaches to the definition of criteria and methods of analysis of financial stability as the main concept of management of territorial communities in conditions of sustainable development.

Research results. The adoption of the concept of sustainable development at different levels of management leads to a change in the paradigm of the traditional economic system and the introduction of new management approaches with the coordination of the

interests of the social, economic and environmental spheres.The stability of the functioning of business entities in general and territorial communities in particular is determined by their sustainable development with the use of effective management mechanisms.The sustainable development of territorial communities is accompanied by a gradual change or maintenance of all indicators of their stability at the appropriate level, which allows to resist the negative factors of the external environment thanks to the use of internal potential, while preserving its integrity and main properties. That is, it can be argued that the sustainable development of territorial communities is ensured on the basis of taking into account the influence of the external environment and improving strategic management within the enterprise in order to increase the efficiency of its activities and continuous development.

The reform of local self-government involves ensuring the development of self-sufficient regional territories, creating conditions for improving the livelihood of territorial communities. The priority of the state regional policy is to support and promote the increase of competitiveness, financial stability and success of the united territorial communities (UTC). “In this context, issues of the quality of long-term plans, according to which communities are united, their socio-economic development strategy and personnel composition, investment policy and projects for receiving subventions from the State Regional Development for the development of infrastructure, are of decisive importance” [20].

It should be noted that the financial capacity of territorial communities depends on management activities, which involve the development, implementation and control of planned activities of territorial communities. The information base for making management decisions regarding further development, determining priorities, and finding internal reserves for improving the effectiveness of territorial communities is the data of an analytical study. Using available reporting and accounting information and modern methods of analysis, managers assess the financial and economic condition, determine further prospects for the development of territorial communities, which are increasingly acquiring features of entrepreneurial structures.

The purpose of the analysis of the financial and economic activity of territorial communities is to determine their financial status and results of activity for the reporting period and to forecast the level of FS in the future. The financial stability of territorial communities is thissuch is the state of their financial resources, rational management of which providesthe balance of assets and liabilities in a changing external and internal environment, solvency and investment attractiveness within the limits of an acceptable level of risk. Accordingly, the FS analysis allows to diagnose existing and potential sources of financing, justify the amount and sources of attracting new funds.

Analysis of the financial stability of territorial communities on a certain date allows to assess their readiness to repay their debts, financial independence, trends in changes in the level of this independence, compliance of the state of assets and liabilities with the main tasks of their economic activity, to establish how rationally the managers of institutions managed state and independently raised funds in past periods.

Thus, it is obvious that the analysis of the quantitative characteristics of the financial stability of territorial communities is of great importance in the unstable, competitive conditions of the market economy, since its low level can lead to insolvency or bankruptcy.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

At the same time, the stability of territorial communities is determined by the efficiency of the use of financial resources, compliance with financial, credit and settlement discipline, that is, solvency and the availability of own working capital, which should be at least 50 % of the financial resources necessary for economic activity.Therefore, the sustainable development of the enterprise is a gradual change or maintenance at the proper level of all indicators of the sustainability of the enterprise, capable of resisting the negative factors of the external environment, using internal potential, while preserving the integrity and main properties. That is, it can be argued that the sustainable development of the enterprise is ensured on the basis of taking into account the influence of the external environment and improving strategic management within the enterprise in order to increase the efficiency of its activities and continuous development.

The existing methods and practices for assessing the financial stability of business entities are quite time-consuming, different in various studies. The difficulty for managers lies in the use and calculation of a large number of indicators, which are a summary of separate characteristics that are often not related to each other and complicate the process of determining the financial state of the enterprise. It is also noted that the factors that determine the sustainability of entities and the characteristics of enterprises are not fully taken into account: industry, size, organizational and legal forms of business. There is no mechanism for analyzing the financial stability (FS) of territorial communities as primary links.

Theoretical studies of the essence and study of existing methods of determining financial stability made it possible to outline the following tasks of their adaptation for territorial communities:

• to determine the type of financial stability of territorial communities according to the level of financial support, taking into account various sources (method of generalizing (absolute) indicators);

• to carry out an analysis of the financial stability of territorial communities using partial (relative) indicators - the ability to repay their short-term obligations with available mobile assets, determining the share of various types of financing in the aggregate sources of financial support;

• analyze the ratio between the funds of the general and special funds of territorial communities (study of the structure of financial support);

• determining the level of financial stabilityterritorial communities- stable, unstable, crisis state.

In turn, FS analysis involves the calculation of financial ratios, the methodology of which is covered by researchers of financial analysis. The information base for FS analysis is data from accounting, economic, and planning departments. Namely: financial plan data, financial accounting statements, management reporting.

FS analysis methodologyterritorial communities includes two components:

- assessment of the FS level, which involves the calculation of relative and absolute indicators and the comparison of assets and sources of their financing;

- FS stock analysis, providesdetermination of the safety zone, financial and operational leverage, critical volume of implementation.

For financial analysis, one should use general scientific methods of research, analysis and synthesis, as well as specific system methods and models of financial analysis -structural-dynamic and coefficient analysis,financial and management analysis.

Systematicity involves taking into account all factors affecting financial stability, to which they belong: factors of the external environment (market conditions, inflation, regulatory and legal support,financing system, price level, taxation system;internal state factors (resource potential, enterprise management system).

The calculation of the type of financial stability as a criterion for the efficiency of the financial and economic activity of the enterprise will be carried out on the basis of the balance sheet model of financial equilibrium, which has the form [12; 21; 23]:

$$NA+NFA+CR+C=OC+LtL+StL+CA+I, \quad (1)$$

where NA – non-current assets;

NFA – non-financial current assets (inventories);

CR – current receivables, cash;

C – costs (expenses);

OC – own capital;

LtL – long-term liabilities;

StL – short-term liabilities;

CA – current arrears for long-term obligations, short-term promissory notes issued, accounts payable, settlements;

I – income.

The components of the balance model are calculated in table 1.

Table 1

Indicators of the balance sheet model of financial equilibriu

No	Designation	Content of the indicator
1.	NA	Non-current assets (residual value of intangible assets, fixed assets, other non-current tangible assets, unfinished capital construction)
2.	NFA	Non-financial current assets (materials and foodstuffs, low-value and perishable items, other stocks)
3.	CR	Receivables, (settlements for intra-departmental stock transfer operations, settlements for separate programs, short-term bills received, other funds, cash in transit, bank accounts, bank accounts, cash register
4.	C	Expenses (expenses)
5.	OC	Equity capital
6.	LtL	Long-term liabilities
7.	StL	Short-term loans
8.	CA	Current debt for long-term obligations, short-term promissory notes issued, accounts payable, settlements for intra-departmental stock transfer operations, settlements for separate programs
9.	I	Income

Note: developed by the authors generalized based on [12; 21; 22].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

To determine the type of financial stability, we will calculate the most optimal sources of attracting funds. This technique is quite often used to study the financial stability of enterprises (Table 2).

Table 2

Sources of enterprise funding

No	Indicator	Symbol	Value	Determination method
1.	Availability of own working capita	Ev	The difference in equity and non-current asset	$Ev=OC\text{-}NA$
2.	Availability of own and borrowed long-term sources of formation of reserves and expenses	Et	The sum of equity and long-term liabilities	$Et= + StL$
3.	The total value of the main sources of the formation of reserves and costs	Es	The sum of equity capital, long-term liabilities and short-term loans	$Es= Et +KZ$

Note: generalized based on [21; 22; 23].

To determine the type of financial stability of enterprises, we will use a three-component indicator [11; 21; 22; 23]:

$$S = \{S_1(\pm \mathrm{Ev}), S_2(\pm \mathrm{Et}), S_3(\pm \mathrm{Es}|)\} \quad (2)$$

where the function that we calculate as:

$$S(X)\begin{cases}1, \mathrm{X} \geq 0\\ 0, \mathrm{X} < 0\end{cases} \quad (3)$$

As a result of the calculation and comparison of indicators, the following types of financial stability are distinguished:

1. Absolute stability:

$$\begin{cases}\pm \mathrm{Ev} \geq 0\\ \pm \mathrm{Et} \geq 0 \quad S = (1,1,1)\\ \pm \mathrm{Es} \geq 0\end{cases} \quad (4)$$

Such a state is rare and, even, not ideal, since external sources of funds are not involved in financial and economic activity.

2. Normal resistance:

$$\begin{cases}\pm \mathrm{Ev} < 0\\ \pm \mathrm{Et} \geq 0 \quad S = (0,1,1)\\ \pm \mathrm{Es} \geq 0\end{cases} \quad (5)$$

This situation is the most desirable, since business entities attract long-term loan funds.

3. Unstable financial condition:

$$\begin{cases}\pm \mathrm{Ev} < 0\\ \pm \mathrm{Et} < 0 \quad S = (0,0,1)\\ \pm \mathrm{Es} \geq 0\end{cases} \quad (6)$$

In this case, a violation of solvency is characteristic, however, there is a possibility of restoring balance by reducing receivables, accelerating stock turnover. Although such a situation is acceptable if the amount of short-term loans and borrowed funds does not exceed the total cost of raw materials, materials and services produced,

Crisis financial situation:

$$\begin{cases} \pm \mathrm{Ev} < 0 \\ \pm \mathrm{Et} < 0 \\ \pm \mathrm{Es} < 0 \end{cases} S = (0,0,0) \quad (7)$$

In this case, cash, short-term securities and accounts receivable do not cover accounts payable and overdue loans, which indicates the possibility of bankruptcy.

We will determine the type of financial stability of the conditional enterprise based on the calculations of absolute indicators based on financial statements, the values of which are shown in the tables 3.

Table 3

Absolute indicators of the financial stability of the territorial communities, thousand hryvnias

No	Indicator	2021	2022	Deviation
1.	Non-current assets	8683,5	4722,2	-3961,3
2.	Non-financial current assets	80,9	108,1	27,2
3.	Accounts receivable, settlements for intra-departmental stock transfer operations, cash register	64	31,8	-32,2
4.	Expenses	7594,6	2749,5	-4845,1
5.	Equity	8739,9	3094,8	-5645,1
6.	Long-term liabilities	74,3	108,1	33,8
7.	Short-term loans	-	-	-
8.	Current debt	14,2	1,7	-12,5
9.	Income	16,2	15,8	-0,4

Note: formed on the basis of information data of the financial statements of the Baikovets united territorial community [24]

From the data in the table, it can be concluded that the absolute amount of non-current assets of the territorial community decreased by UAH 3,961.3 thousand, which is negative, because the material and technical support, which is necessary for providing quality services, decreases.

The amount of reserves increased by UAH 27.2 thousand, which is positive, because it also characterizes the material security of the Baikovets united territorial community. However, inventory management requires a special approach - their number should be optimal, because from the point of view of financial analysis, it is an average liquid asset that requires funds to maintain. In addition, an increase in inventories leads to a slowdown in the turnover of working capital.

Receivables for goods and services decreased by UAH 32.2 thousand, which is positive, because for the territorial community, funds that fall out of circulation in the form of receivables reduce working capital and the opportunity to invest them in the development of the territorial community. The decrease in current debt by UAH 12,500 is also positive. The decrease in expenses by UAH 4845.1 thousand can be estimated from two positions. 1-cost reduction is a positive phenomenon, because profit increases; 2 - reducing costs can affect the quality of service provision, which is extremely important for service provision, and

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

which, accordingly, can reduce the demand for services and reduce the competitiveness of the territorial community.

The negatives are: a decrease in equity by UAH 5,645.1 thousand, which contributes to the deterioration of the company's financial condition and its safe functioning on the market; availability of long-term loans, the amount of which increased by UAH 33.8 thousand. The absence of short-term loans is positive.

Despite the fact that the negative dynamics of the indicators are observed, it is impossible to make an unambiguous conclusion about the type of FS of the territorial community. Therefore, using the data in Table 2 and the calculation of the FS type of the territorial community using a three-component indicator (formula 2), it is recommended to determine the optimal degree of coverage of the sources of financial support of the Baikovets united territorial community (Table 4).

Table 4

Optimum degrees of coverage of sources of financing of the territorial community, thousand hryvnias

Indicators	2021	2022	Deviation
− Availability of own working capital	56,4	-1627,4	-683,8
Et − Availability of own and borrowed long-term sources of formation of reserves and expenses	8814,25	3111	-5703,25
Es − Total value of the main sources of formation of reserves and costs	8814,25	3111	-5703,25
The type of financial stability is absolute absolute	absolute	normal	x

Note: formed on the basis of informative data Baikovetska United Territorial Community [24].

We observe a decrease in the territorial community's own working capital by UAH 683.8 thousand, and, accordingly, during the period under study, financial stability went from absolute to normal, that is, the financial condition worsened, which is a negative characteristic.

However, the analysis of the FS level by means of an assessment of the structure of funding sources or on the basis of a comparative analysis of the absolute indicators of asset and liability items can give distorted results. Thus, during the crisis period, there are usually no loan funds in the liabilities of the balance sheet due to a decrease in creditworthiness. At the same time, the financial ratios show a fairly high level of financial stability, which contradicts the de facto state of the enterprise.

However, to take into account a number of other factors and a more detailed analysis, it is necessary to use other research methods. Namely, the calculation of relative indicators, which will be the subject of our further investigations.

Conclusions. Therefore, the financial stability of territorial communities is thissuch a state of financial resourcesof the economic entity, the rational management of which providesthe balance of assets and liabilities in a changing external and internal environment, solvency and investment attractiveness within the limits of an acceptable level of risk. Since the level of financial stability depends on the efficiency of the use of financial resources, an

important task of managers is rational and effective management, the functional component of which is the analysis of the financial stability of the territorial community.

The purpose of the analysis of the financial and economic activity of the territorial community is to determine their financial condition and results of activity for the reporting period and forecast the level of financial stability in the future. An analysis of the financial stability of a territorial community on a certain date allows us to assess their readiness to repay their debts, financial independence, trends in changes in the level of this independence, compliance of the state of assets and liabilities with the main tasks of their economic activity, and to establish how rationally managers of enterprises use their own and borrowed funds.

To achieve the goal and objectives of the analysis, it is necessary to use methods and models of financial analysis in the management of the territorial community.

The algorithm for determining the financial stability of the territorial community proposed in the study includes the use of the balance model of financial equilibrium, a three-component indicator, and the determination of optimal levels of coverage of sources of financial support. Attention is focused on the need to choose coefficients that best characterize individual features of the activity of a specific business entity.

It should be noted that financial stability, in addition to quantitative indicators of financial activity, has a significant impact on qualitative characteristics such as: professionalism of management personnel, quality production or provision of services, image on the market, satisfaction of employees and consumers with the quality of life, implementation of innovative ways of attracting various sources financial resources, etc. However, to take into account these and other factors and more detailed analysis, it is necessary to use other research methods. Namely, the calculation of relative indicators, the use of economic-mathematical tools for calculation and forecasting, which will be the subject of our further research.

References

1. The essence of the concept of sustainable development of Ukraine. Retrieved from https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/proekti-koncepcii-stalogo-rozvitku-ukraini-mozhlivist-ikh [in Ukrainian].
2. Draft Law of Ukraine “On the Strategy of Sustainable Development of Ukraine for the Period Until 2030”. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332 [in Ukrainian].
3. Wald, V. (2021). Sustainable development: what it is, why it is important and what Ukraine has to do with it. Ukrainian capital (Ucap). 05/28/2021.Retrieved from https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina [in Ukrainian].
4. Goals of sustainable development and Ukraine. *National report* (2017). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina [in Ukrainian].
5. Formation of the financial mechanism of sustainable development of Ukraine: monograph.; edited by Dr. Econ. Sciences, Prof. O. P. Kyrylenko and Dr. Econ. of Science, Assoc. O. I. Tulay. Ternopil: TNEU, 2017. 413 p. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/27118 [in Ukrainian].

6. Melnyk, L. M. (2018). Theoretical and methodological principles of sustainable development of machine-building enterprises based on business process management: autoref. thesis ... Dr. Econ. Sciences: specialist 08.00.04 - economy and enterprise management. TNTU Ternopil. 42 p. Retrieved from http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/21416 [in Ukrainian].
7. Doisan-Korovyonkova, N. V. Sustainable enterprise development as a process and economic phenomenon: theoretical aspects. Herald of socio-economic research. 2014. Issue 2(53) P.4-55. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2014_2_10 [in Ukrainian].
8. Aref'eva, O. V., Piletska, S. T., Kravchuk, N. M. (2020). Adaptive management of the financial stability of the enterprise while ensuring its economic security. *Problems of the systemic approach in economics*. Issue 1 (1). P. 80-89. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_1%281%29__14 [in Ukrainian].
9. Kim, S. and Mehrotra, A. (2017). Managing price and financial stability objectives in inflation targeting economies in Asia and the Pacific. *Journal of Financial Stability*, 29, 106-116. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.jfs.2017.01.003 [in English].
10. Sarlin, P., Peltonen, T. A. (2013). Reflecting the state of financial stability. *Journal of international financial markets, institutions and money.* T. 26. P. 46-76. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.intfin.2013.05.002 [in English].
11. Rozheliuk, V. M., Zhukevich, S. M. (2018). Financial stability of the enterprise in the context of sustainable development of Ukraine. *World of finance*, 4 (57), 75-85. Retrieved from http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1071 [in Ukrainian].
12. Zhukevich, S., Karpyshyn, N., Shegera, O. (2022). Analysis of the financial stability of health care institutions in conditions of sustainable development. *World of finance*, 3 (72), 111-126. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.028 [in Ukrainian].
13. Vasilakakis K., Taburatsi E., Sdrali, D. Economic sustainability of tourist enterprises: proposal of criteria in hotels. International Journal of Professional *Business Review*, 8 (4), 2023. Retrieved from https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.1769 [in English].
14. Alkhodary, D. (2023). Integrating Sustainability into Strategic Management: a Path Towards Long-Term Business Success. I*nternational Journal of Professional Business Review*, 8, e01627. DOI: https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.1627. [in English]
15. Abuselidze G., Nekhoda Yu., Bilyak Yu. (2023). Strategic directions for ensuring the financial stability of the transport enterprise. *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2023. Lecture Notes in Computer Science*. Vol. 13957. P. 163-178. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36808-0_11 [in English].
16. Methodical recommendations for assessing the level of financial capacity of territorial communities 18. (draft). Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. Kyiv, 2021. 9 p. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/751 [in Ukrainian].
17. Prikhno I., Prodanova L. (2022). Methodical approaches to assessing the level of financial capacity of territorial communities. *Bulletin of the Khmelnytskyi National*

University. Economic Sciences. No. 6. Vol. 1. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(1)-1 [in Ukrainian].
18. Grynchyshyn, I. (2019). Financial opportunity of territorial communities in the context of evaluating the results of administrative and financial decentralization. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. Vol. 139 (5). P. 26-32. DOI: https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-5-4 [in Ukrainian].
19. Kirylenko, O., Baranets, Ya. Experience in ensuring the financial capacity of united territorial communities. *Herald Ternopil National of the University of Economics*. 2020. Issue 3. P. 54–68. DOI: https://doi.org/10.35774/ visnyk2020.03.054 [in Ukrainian].
20. Zhuk, N. T., Kuz, V. B. Comparative analysis of the financial capacity of united territorial communities of Ternopil region. *Accounting, taxation and control: theory and methodology: coll. materials of the 3rd international scientific and practical conference. Internet Conf. (26.06.2018)*. Ternopil: TNEU, 2018. P. 85-87. [in Ukrainian].
21. Zhukevich, S., Zhuk, N. (2020). Methodology for the analysis of the financial stability of a health care institution. The state and prospects of the development of accounting and management accounting in the conditions of globalization: monograph. Ternopil: VOC “University thought”. P. 207-222. [in Ukrainian].
22. Zhukevich, S. (2019). Management accounting technologies in the diagnosis of the financial stability of the enterprise in the context of sustainable development. Conceptual foundations of the development of the accounting and management accounting and reporting system: monograph. Ternopil: TNEU. Economic Opinion. P. 250-259. [in Ukrainian].
23. Luchko M. R., Zhukevich S. M., Farion A. I. (2016). Financial analysis: a study guide. Ternopil: TNEU. 450 p. [in Ukrainian].
24. The official website of the Baikovets rural territorial community. URL: ttps://bsr1653.gov.ua/news/1563884184/ [in Ukrainian].

Світлана ЖУКЕВИЧ,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: sveta_zyke@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6088-6232

УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНЦЕПТ «ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ»: АНАЛІЗ ТА КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація

Вступ. *Важливим елементом реалізації концепції сталого розвитку в Україні та процесу децентралізації є модернізація фінансового механізму та формування фінансово спроможних територіальних громад.*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Мета статті *– дослідження теоретичних підходів до визначення критеріїв та методів аналізу фінансової стійкості як основного концепту управління територіальними громадами в умовах сталого розвитку.*

Методи. *Для досягнення мети застосовуються загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналізу й синтезу, порівняння й узагальнення, структурно-логічний, економіко-математичний та коефіцієнтний аналіз.*

Результати. *Запропонована методика аналізу фінансової стійкості територіальних громад охоплює дві складові: оцінку рівня фінансової стійкості, що передбачає розрахунок відносних і абсолютних показників та співставлення активів та джерел їх фінансування; аналіз запасу фінансової стійкості, що передбачає визначення зони безпеки, фінансового та операційного левериджу, критичного обсягу реалізації. Алгоритм визначення фінансової стійкості територіальної громади охоплює використання балансової моделі фінансової рівноваги, визначення трикомпонентного показника, віднаходження оптимальних ступенів охоплення джерел фінансового забезпечення. Акцентовано увагу на необхідності обрання коефіцієнтів, які найкраще характеризують окремі особливості діяльності конкретного суб'єкта господарювання.*

Перспективи. *На фінансову стійкість, крім кількісно розрахованих показників фінансової діяльності, значний вплив мають якісні характеристики, зокрема: професіоналізм управлінського персоналу, якісне виробництво чи надання послуг, імідж на ринку, задоволеність працівників та споживачів якістю життя, впровадження інноваційних способів залучення різних джерел фінансових ресурсів тощо, аналіз яких потребує застосування інших методів дослідження, що буде предметом наших подальших досліджень.*

Ключові слова: *управління, аналіз; фінансова стійкість; сталий розвиток; територіальна громада; фінансовий аналіз.*

Формули: 7, рис.: 0, табл.: 4 , бібл.: 24.

Література

1. Сутність концепції сталого розвитку України. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/proekti-koncepcii-stalogo-rozvitku-ukraini-mozhlivist-ikh
2. Про Стратегію сталого розвитку України на період до 2030 року : проект Закону України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332
3. Вальд В. Сталий розвиток: що це таке, чому він важливий і що до цього має Україна. Український капітал (Ucap). 28.05.2021. URL: https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina
4. Цілі сталого розвитку та Україна. Національна доповідь 2017 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina
5. Формування фінансового механізму сталого розвитку України: моногр.; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко та д-р екон. наук, доц. О. І. Тулай. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 413 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/27118

6. Мельник Л. М. Теоретико-методологічні засади сталого розвитку машинобудівних підприємств на основі управління бізнес-процесами : автореф. дис. … д-ра екон. наук спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами. Тернопіль : ТНТУ, 2018. 42 с. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/25930
7. Дойсан-Коровйонкова Н. В. Сталий розвиток підприємства як процес і економічне явище: теоретичні аспекти. Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. Вип. 2 (53) С. 4–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2014_2_10
8. Ареф'єва О. В., Пілецька С. Т., Кравчук Н. М. Адаптивне управління фінансовою стійкістю підприємства при забезпеченні його економічної безпеки. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. Вип. 1 (1). С. 80–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_1%281%29__14
9. Kim S. and Mehrotra A. Managing price and financial stability objectives in inflation targeting economies in Asia and the Pacific. *Journal of Financial Stability*, 29, 106-116. URL: https://doi.org/10.1016/j.jfs.2017.01.003
10. Peter Sarlin, P., Tuomas A. Peltonen, T. A. Reflecting the state of financial stability. *Journal of international financial markets, institutions and money.* T. 26, 2013, C. 46–76. DOI: https://doi.org/10.1016/j.intfin.2013.05.002
11. Рожелюк В. М., Жукевич С. М. Фінансова стійкість підприємства в контексті сталого розвитку України. Світ фінансів. 2018. Вип. № 4 (57). С. 75–85. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1071
12. Жукевич С., Карпишин Н., Шегера О. Аналіз фінансової стійкості закладів охорони здоров'я в умовах сталого розвитку. Світ фінансів. Вип. 3 (72), 2022. С.111–126. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.028
13. Vasilakakis K., Taburatsi E., Sdrali, D. Economic sustainability of tourist enterprises: proposal of criteria in hotels. *International Journal of Professional Business Review*, 8 (4), 2023. URL: https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.1769
14. Alkhodary, D. (2023). Integrating Sustainability into Strategic Management: a Path Towards Long-Term Business Success. *International Journal of Professional Business Review,* 8, e01627. DOI: https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.
15. Abuselidze G., Nekhoda Yu., Bilyak Yu. Strategic directions for ensuring the financial stability of the transport enterprise. *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2023. Lecture Notes in Computer Science*. Vol. 13957. P. 163–178. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36808-0_11
16. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (проєкт). Міністерство розвитку громад та територій України. Київ, 2021. 9 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/751
17. Пріхно І., Проданова Л. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. № 6. Т. 1. 2022. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(1)-1
18. Гринчишин І. Фінансова можливість територіальних громад у контексті оцінювання результатів адміністративно-фінансової децентралізації.

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип. 139 (5). 2019. С. 26–32. DOI: https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-5-4
19. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Вип. 3. С. 54–68. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.054 [in Ukrainian].
20. Жук Н. Т., Кузь В. Б. Порівняльний аналіз фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад Тернопільської області. Облік, оподаткування і контроль: теорія і методологія: зб. матеріали III міжнародної науково-практ. Інтернет конф. (26.06.2018). Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 85–87.
21. Жукевич С., Жук Н. Методика аналізу фінансової стійкості закладу охорони здоров'я. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського та управлінського обліку в умовах глобалізації: моногр. Тернопіль : ВОЦ «Університетська думка». 2020. С. 207–222
22. Жукевич С. Технології управлінського обліку в діагностиці фінансової стійкості підприємства в контексті сталого розвитку. Концептуальні засади розвитку системи бухгалтерського та управлінського обліку та звітності: моногр. Тернопіль : ТНЕУ. Економічна думка, 2019. С. 250–259.
23. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 450 с.
24. Офіційний сайт Байковецької сільської територіальної громади. URL: ttps://bsr1653.gov.ua/news/1563884184/

Статтю отримано 02 листопада 2023 р.
Article received November 02, 2023.

UDC 657.1
JEL classification: F02; F10; F36; H22; H72.
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.216

Оксана ЛЮБА,
аспірантка кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: clever.gut@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5006-2566

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Люба О. Комплексний аналіз імпортної діяльності підприємств хімічної промисловості. *Вісник економіки.* 2023. Вип. 4., С. 216–231. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.216

Lyuba, O. (2023). Kompleksnyi analiz importnoi diialnosti pidpryiemstv khimichnoi promyslovosti [Comprehensive analysis of import activities of chemical industry enterprises]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 216–231. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.216

Анотація

Вступ. *Вияв пандемічних та військових загроз призвів до ускладнення господарської діяльності хімічних підприємств, що підвищує вимоги до системи управління. Вагомою складовою оптимізації управління хімічними підприємствами, у яких сировинна база зазвичай імпортного походження, є аналіз імпортної діяльності. Аналіз імпортних операцій передбачає реалізацію комплексу аналітичних досліджень та прогнозування перспективного функціонування підприємств хімічної промисловості в динамічних умовах економіки, що визначає актуальність статті.*

Мета статті *полягає в удосконаленні методики аналізу імпортних операцій для виявлення аналітичних трендів в імпортній діяльності хімічних підприємств та планування їх перспективного функціонування.*

Методи. *Виконання наукового дослідження задля реалізації його мети передбачає використання системного методичного підходу у поєднанні з інноваційним, функціональним методами та методичним інструментарієм узагальнення, бібліографічного і компаративного аналізу. Здійснено прогнозування імпортної діяльності підприємств хімічної промисловості з використанням моделі лінійної регресії та визначенням коефіцієнтів кореляції та детермінації. Результати моделювання підтверджені за допомогою трендування показників діяльності хімічних підприємств у табличному процесорі MSExcel.*

© Оксана Люба, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Результати. *Удосконалено методику аналізу імпортних операцій, що охоплює проведення комплексу аналітичних робіт: структурний і динамічний аналіз імпорту з врахуванням пандемічних та військових загроз; аналіз ефективності імпорту – обчислення показників (загальна ефективність імпорту, економічна ефективність імпорту, економічний ефект імпорту, рентабельність імпорту); економіко-математичне моделювання – формування моделей (лінійної та нелінійних) з визначенням коефіцієнтів кореляції і детермінації; аналіз альтернатив – аналітичне дослідження імпортних пропозицій (країн постачання, потенційних постачальників, бізнес-середовища країн експортерів, логістичних маршрутів, сумарної вартості володіння сировиною тощо), здійснення яких для досліджуваних хімічних підприємств засвідчило зменшення їх імпортної активності з початком військових дій, але дало змогу сформувати стратегію оптимізації функціонування на найближчу перспективу.*

Перспективи подальших досліджень *полягають у необхідності інформаційної синхронізації аналітичних досліджень імпортної діяльності та аналізу логістичних й експортних процесів для комплексної оптимізації діяльності підприємств хімічної промисловості.*

Ключові слова: *аналіз, облік, лінійне моделювання, імпортна діяльність, підприємства хімічної промисловості.*

Формули: 2, рис.: 2, табл.: 9, бібл.: 12.

Oksana LYUBA,
Postgraduate student at the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: clever.gut@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5006-2566

INTEGRATED REPORTING IN THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES

Abstract

Introduction. *The manifestation of pandemic and military threats led to the complication of the economic activity of chemical enterprises, which increases the requirements for the management system. An important component of optimizing the management of chemical enterprises, in which the raw material base is usually of imported origin, is the analysis of import activity. The analysis of import operations involves the implementation of a complex of analytical studies and forecasting of the future functioning of chemical industry enterprises in dynamic economic conditions, which determines the relevance of the article.*

The purpose of the article *is to improve the methodology of analysis of import operations with the aim of identifying analytical trends in the import activity of chemical enterprises and planning their long-term functioning.*

Methods. *Carrying out scientific research to realize its goal involves the use of a systematic methodical approach in combination with innovative, functional methods and methodical tools of generalization, bibliographic and comparative analysis.Forecasting of*

the import activity of chemical industry enterprises was carried out using a linear regression model and determination of correlation and determination coefficients. The simulation results are confirmed by trending indicators of the activity of chemical enterprises in the MS Excel spreadsheet.

Results. *The method of analysis of import operations has been improved, which includes conducting a complex of analytical works: structural and dynamic analysis of imports, taking into account pandemic and military threats; analysis of import efficiency - calculation of indicators (general import efficiency, economic efficiency of import, economic effect of import, profitability of import); economic and mathematical modeling – formation of models (linear and non-linear) with determination of correlation and determination coefficients; analysis of alternatives – an analytical study of import proposals (supply countries, potential suppliers, business environment of exporting countries, logistics routes, total cost of owning raw materials, etc.), the implementation of which for the studied chemical enterprises proved a decrease in their import activity with the beginning of hostilities, but gave the opportunity to form the strategy of optimizing functioning for the near future.*

Prospects *for further research consist in the need for informational synchronization of analytical studies of import activity and analysis of logistics and export processes for comprehensive optimization of the activities of chemical industry enterprises.*

Keywords: *analysis, accounting, linear modeling, import activity, enterprises of the chemical industry.*

Formulas: 2; fig.: 2; tabl.: 9; bibl.: 12.

JEL classification: F02; F10; F36; H22; H72.

Постановка проблеми. Глобальна пандемія та наступні активні військові дії негативно вплинули на хімічну промисловість України. Якщо пандемічні очікування економіки погіршили ділову активність, то військові загрози призвели до логічного унеможливлення подальшої економічної співпраці з російськими постачальниками. Діяльність досліджуваних підприємств хімічної промисловості залежить від імпорту основної сировини. Оскільки в Україні відсутній значний перелік ресурсних компонентів хімічного виробництва, доводиться здійснювати ввезення сировини з-за кордону. Класичні ланцюги імпортного постачання були зруйновані через активні воєнні дії, що змушує підприємства хімічної промисловості оптимізувати господарську діяльність. Дієвим засобом підвищення ефективності функціонування хімічних підприємств у таких умовах є орієнтація на аналіз та економіко-математичне моделювання імпортних операцій у взаємозв'язку з виробничим процесом. На аналітичний інструментарій системою управління покладається важливе завдання щодо оптимізації імпорту сировини в динамічних умовах економічної діяльності у воєнний та післявоєнний періоди, що визначає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика аналітичних досліджень імпортної діяльності підприємств є предметом наукового пошуку численних науковців. Зокрема, аналіз імпортних операцій досліджували: Бабак К. О. [1], Байєр А.[2], Варфоломєєва Ю. Р. [3], Гринько П. О. [4], Єлісєєва О. К. [1; 2], Задорожний З.-М. В. [5], Малярець Л. М. [4], Романчук К. В. [6], Саакян А. Д. [6], Федоронько Н. І. [7], Фесенко В. В. [8], Шереметинська О. В. [3] та інші. Незважаючи на значні науково-

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

прикладні досягнення наведених науковців, аналітичним процесам у сфері імпорту приділено недостатньо уваги, що пояснюється позиціонуванням імпортної діяльності як складової зовнішньо-економічних процесів, а не як самостійної економічної категорії. Також специфіка вітчизняної хімічної промисловості накладає організаційні та функціональні обмеження на аналіз імпортної діяльності, що відображено у сформованій меті наукового дослідження.

Мета дослідження полягає в удосконаленні методики аналізу імпортних операцій для виявлення аналітичних трендів в імпортній діяльності хімічних підприємств та планування їх перспективного функціонування.

Виклад основного матеріалу. Система аналізу імпортних операцій охоплює комплекс аналітичних методик дослідження діяльності підприємств хімічної промисловості. Аналіз імпортної діяльності передбачає застосування класичних структурно-динамічних способів дослідження явищ і подій, індексного співвідношення показників з метою порівнювання ретроспективної інформації, а також моделювання імпортних процесів для вироблення перспективних планів функціонування підприємств хімічної промисловості. Аналіз імпортних операцій інформаційно доповнює, з одного боку, аналітичні дослідження у сфері сировинного постачання та логістики, з іншого – планування виробничої і збутової, у т. ч. експортної, діяльності. Інформаційно схему системи аналізу імпортних операцій хімічних підприємств продемонстровано на рис. 1.

Рис. 1. Система аналізу імпортних операцій хімічних підприємств

Джерело: власна розробка авторки.

Аналіз імпортної діяльності розпочинається з класичного оцінювання структурної та динамічної зміни показників імпорту. Структурний аналіз дає змогу визначити частку кожного імпортного об'єкта в показнику загального імпорту досліджуваного підприємства. Найбільш суттєвим елементом у відсотковому відношенні до сумарного імпорту традиційно є сировина. Підприємства вдаються до імпорту сировини у разі відсутності вітчизняних пропозицій. Доцільно врахувати, що для досліджуваних підприємств, які займаються виготовленням гумових виробів, майже уся імпортна діяльність пов'язана з ввезенням з-за кордону каучуку-сирцю, який не продукується в Україні. Іншим напрямком аналізу імпортної діяльності є визначення динамічних у часі показників зміни імпорту. З об'єктивних причин, зумовлених глобальною пандемією та військовими діями, результати динамічного аналізу демонструють негативну тенденцію скорочення імпорту каучуку в Україну.

Структурні та динамічні аналітичні показники доцільно поєднувати з оцінюванням ефективності імпортної діяльності. Аналіз ефективності імпортної діяльності базується на гіпотезі, що власний імпорт каучуку економічно більш доцільний, ніж придбання сировини в інших імпортерів на внутрішньому ринку. Для оцінювання ефективності імпортної діяльності доцільно використовувати систему показників, які містяться у табл. 1.

Таблиця 1

Система показників оцінювання ефективності імпортних операцій

№ з/п	Показник	Методика розрахунку	Обґрунтування
1.	Загальна ефективність імпорту ($Ei_З$). Більше за 1 – краще	$Ei_З = \frac{\sum_{i=1}^{n} Ц_i \times КІ_i}{\sum_{i=1}^{n} ЦВ_i \times КІ_i}$, де $Ц_i$ – ціна i-го товару на внутрішньому ринку, $Ц_{вi}$ – ціна імпорту і-го товару, $КІ_i$ – кількість і-го імпортованого товару.	Порівнюється вартість товарів на внутрішньому ринку та імпортованих з-за кордону
2.	Економічна ефективність імпорту (Eie) Більше за 1 – краще	$Eie = \frac{ВІ_в}{ВитрІ}$ де $ВІ_в$ – вартість імпортної продукції на внутрішньому ринку, $ВитрІ$ – загальні витрати на імпорт продукції з-за кордону.	Порівнюється вартість товарів на внутрішньому ринку та загальні витрати на імпортну діяльність
3.	Економічний ефект імпорту (Eei) Більше – краще	$Eei = Ві_в – ВитрІ,$ де $ВІ_в$ – вартість імпортної продукції на внутрішньому ринку, $ВитрІ$ – загальні витрати на імпорт продукції з-за кордону.	Різниця між вартістю товарів на внутрішньому ринку та загальними витратами на імпортну діяльність
4.	Рентабельність імпорту (Pi) Більше – краще	$Pi = \frac{Eei}{ВитрІ}$, де Eei – економічний ефект від імпорту, $ВитрІ$ – загальні витрати на імпорт продукції з-за кордону.	Прибуток від імпортних операцій на 1 грн понесених витрат на імпортну діяльність.

Джерело: систематизовано на основі [2; 3; 7].

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

У процесі аналізу ефективності доцільно враховувати витрати на імпортну діяльність, до яких належать витрати на: міжнародні перевезення, імпортний збір та імпортне мито, послуги митного брокера, функціонування підрозділу підприємства, що займається зовнішньо-економічною діяльністю тощо. Відповідно, загальні витрати на імпорт продукції охоплюють вартість придбаної за кордоном сировини та витрати на організацію імпортної діяльності. Оскільки досліджувані підприємства здійснюють імпорт сировини лише одного виду, яким є каучук-сирець, доцільно обчислити три аналітичні показники: економічна ефективність імпорту, економічний ефект імпорту, рентабельність імпорту. Приклад розрахунку наведених індикаторів можна провести за даними ПП «Хімсервіс» (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз ефективності імпортної діяльності ПП «Хімсервіс» за 2020-2023 рр.

№ з/п	Показники	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Зміна 2022/2023 рр.
1.	Придбання каучуку-сирцю, т.	84	46	51	54	3
2.	Вартість придбання сировини на внутрішньому ринку, тис. грн.	3360,84	3685,52	3830,61	4054,27	223,66
3.	Вартість імпорту сировини з-за кордону, тис. грн.	2217,60	3013,00	3187,50	3245,40	57,90
4.	Витрати на організацію імпортної діяльності, тис. грн.	266,11	331,43	334,69	340,77	6,08
5.	Загальні витрати на імпорт сировини, тис. грн.	2483,71	3344,43	3522,19	3586,17	63,98
6.	Економічна ефективність імпорту	1,353	1,102	1,088	1,131	0,043
7.	Економічний ефект імпорту	877,13	341,09	308,42	468,10	159,68
8.	Рентабельність імпорту	0,353	0,102	0,088	0,131	0,043

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

Глобальна пандемія, очікування бойових дій негативно вплинули на ринок каучуку-сирцю, що призвело до значного подорожчання сировини для вітчизняних хімічних підприємств. Переорієнтація ПП «Хімсервіс» з російського на європейський ринок призвела до значного зменшення закупівлі сировини у натуральних одиницях (з 84 т у 2020 р. до 54 т у 2023 р.). Натомість, у грошовому еквіваленті витрати на придбання сировини зросли (2483,71 тис. грн та 3586,17 тис. грн відповідно). Згідно з аналітичними даними розрахунку ефективності імпортної діяльності ПП «Хімсервіс», самостійний імпорт каучуку-сирцю більш доцільний, ніж його придбання на вітчизняному ринку в інших імпортерів. Хоча економічна ефективність імпорту зменшилася з 1,353 у 2020 р. до 1,131 у 2023 р., річна економія унаслідок імпортної діяльності досліджуваного підприємства становить 468,10 тис. грн. Незважаючи на зростання витрат на організацію імпортної діяльності у 2023 р. проти минулого року (6,08 тис. грн.), власний імпорт сировини забезпечив додаткову економію 159,08 тис. грн. Проведені розрахунки засвідчують, що власна імпортна діяльність економічно обумовлена та достатньо ефективна.

Після обґрунтування економічної доцільності імпортної діяльності необхідним є аналітичне прогнозування потреби в імпортній сировині. Кількісне планування ґрунтується на економіко-математичному моделюванні. Моделювання економічних процесів у рамках зовнішньо-економічної діяльності дає змогу розробляти стратегію функціонування досліджуваних підприємств в умовах динамічних змін. Наприклад, обсяг імпорту основного виду сировини ТОВ «Трейдінг-Україна» динамічно змінювався у період 2021–2023 рр. (табл. 3).

Для порівняння наведено показники за 2020 р., які, незважаючи на пандемічні загрози бізнесу, демонструють кращі результати діяльності ТОВ «Трейдінг-Україна». Доцільно зауважити, що внаслідок активних бойових дій на території України ТОВ «Трейдінг-Україна» значно зменшило імпорт основної сировини, основними постачальниками якої були російські підприємства. Проте на вартісні показники 2022–2023 р. зменшення кількості імпортованої сировини та, відповідно, виготовленої продукції не вплинуло, оскільки збільшилася вартість каучуку-сирцю на міжнародному ринку. Додатковий внесок у зростання вартості імпортованої сировини пов'язаний з негативною зміною курсу іноземних валют в Україні.

Таблиця 3

Показники імпорту сировини та обсягу реалізації готової продукції ТОВ «Трейдінг-Україна» у 2020–2023 рр.

Часовий період	Імпорт каучуку, тис. грн.	Дохід від реалізації гумової маси, тис. грн.
Умовні позначення	X	Y
2020 рік	785,5	1326,4
2021 рік	612,4	917,2
2022 рік	645,2	938,8
2023 рік	705,6	1040,5
Сума 2021–23 рр.	1963,2	2896,5

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

Водночас, зростання вартості імпортованої сировини неодмінно призводить до відповідного збільшення ціни готової продукції. Оскільки альтернативи імпорту сировини з-за кордону в переробці каучуку немає, а конкуренція на ринку гумової маси доволі висока, у менеджменту ТОВ «Трейдінг-Україна» відсутні інші методи збільшення прибутків від операційної діяльності. Тому забезпечення належного рівня рентабельності ТОВ «Трейдінг-Україна» передбачає збільшення виручки від реалізації готової продукції.

Як наслідок, між показниками імпорту сировини та доходу від реалізації готової продукції наявний прямий лінійний взаємозв'язок. Для аналізу імпортних операцій та прогнозування необхідності в імпортованій сировині доцільно використовувати економіко-математичну модель лінійної регресії, яка описується стандартною формулою 1, значення X та Y у якій знаходиться через систему загальновідомих рівнянь:

$$Y = aX + b \quad (1)$$

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Порядок розрахунку лінійної регресійної залежності доходів від реалізації готової продукції та імпортованої сировини ТОВ «Трейдінг-Україна» на основі наведених формул подано у табл. 4.

Таблиця 4

Показники лінійної регресійної залежності доходів від реалізації готової продукції та імпортованої сировини у ТОВ «Трейдінг-Україна» за 2021–2023 рр., тис. грн.

Часовий період	X	Y	$X*Y$	X^2
2021 рік	612,4	917,2	561693,28	375033,76
2022 рік	645,2	938,8	605713,76	416283,04
2023 рік	705,6	1040,5	734176,80	497871,36
Середнє значення	654,4	965,5	–	–
Сума	1963,2	2896,5	1901583,84	1289188,16

X – імпорт сировини, тис. грн,

Y – дохід від реалізації готової продукції, тис. грн.

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

На основі аналітичних даних з табл. 4 можна знайти значення a та b.

$a = (3 \times 1901583{,}84 - 1963{,}2 \times 2896{,}5) / (3 \times 1289188{,}16 - 1963{,}2 \times 1963{,}2) = 1{,}367$

$b = 965{,}5 - 1{,}367 \times 1963{,}2 = 70{,}402$

Після проведення обчислень економіко-математичної моделі визначено значення змінних a = 1,367 та b = 70,402, що дало змогу сформувати формулу лінійної регресійної залежності:

$$Y = 1{,}367X + 70{,}402 \quad (2)$$

Водночас виникають сумніви щодо коректності вибору лінійної моделі для прогнозування імпортної діяльності та її впливу на доходи досліджуваного підприємства [5]. Щоб обґрунтувати доречність вибору економіко-математичної моделі лінійної регресії для аналізу імпортної діяльності, необхідно довести наявність лінійного зв'язку між показниками імпорту сировини і доходами від реалізації готової продукції ТОВ «Трейдінг-Україна», що можна зробити з використанням коефіцієнта кореляції.

Для обчислення коефіцієнта кореляції Пірсона (r_{XY}) доцільно використати дані з досліджуваного підприємства, що містяться у табл. 5. Коефіцієнт кореляції Пірсона (r_{XY}) для моделі лінійної регресії становить:

$$rXY = 6114{,}24 / 4470{,}08(1/2) * 8670{,}78\ (1/2) = 0{,}98$$

Таблиця 5

Розрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона для обґрунтування доцільності формування моделі лінійної регресії у ТОВ «Трейдінг-Україна» за 2021–2023 рр.

Часовий період	X	Y	$X - \overline{X}$	$Y - \overline{Y}$	$(X - \overline{X})x$ $(Y - \overline{Y})$	$(X - \overline{X})^2$	$(Y - \overline{Y})^2$
2021 рік	612,4	917,2	-42,0	-48,3	2028,60	1764,00	2332,89
2022 рік	645,2	938,8	-9,2	-26,7	245,64	84,64	712,89

продовження таблиці 5

2023 рік	705,6	1040,5	51,2	75,0	3840,00	2621,44	5625,00
Середнє значення	654,4	965,5	-	-	-	-	-
Сума			-	-	6114,24	4470,08	8670,78

$\overline{X}$ та $\overline{Y}$ – відповідні середні значення показників.

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

Доволі близьке значення коефіцієнта кореляції Пірсона ($r_{XY} = 0,98$) до одиниці вказує на наявність прямого лінійного взаємозв'язку між імпортом сировини та доходами від реалізації готової продукції, що обґрунтовує доцільність формування моделі лінійної регресії на противагу логарифмічній, поліноміальній і чи іншій моделі для досліджуваного підприємства ТОВ «Трейдінг-Україна».

Проте сформована модель лінійної регресії потребує підтвердження точності розрахунків, що можна здійснити за допомогою показника детермінації. Обчислення коефіцієнта детермінації (R^2) дає змогу перевірити придатність застосування лінійної моделі у прогнозуванні показників функціонування досліджуваного підприємства.

Чим ближче розрахункове значення показника до одиниці (імовірне значення коефіцієнт може приймати від 0 до 1), тим більш достовірне моделювання взаємозв'язку імпорту сировини та доходів від реалізації готової продукції ТОВ «Трейдінг-Україна». Для розрахунку показника коефіцієнта детермінації (R^2) доцільно використати дані підприємства ТОВ «Трейдінг-Україна», які містяться у табл. 6.

Таблиця 6

Розрахунок коефіцієнта детермінації для сформованої моделі лінійної регресії у ТОВ «Трейдінг-Україна» за 2021–2023 рр.

Часовий період	X	Y	$\hat{Y}$	$(Y - \hat{Y})^2$	$(Y - \overline{Y})^2$
2021 рік	612,4	917,2	907,55	93,06	2332,89
2022 рік	645,2	938,8	952,39	184,69	712,89
2023 рік	705,6	1040,5	1034,95	30,72	5625,00
Середнє значення	654,4	965,5	-	-	-
Сума	1963,2	2896,5	-	308,49	8670,78

$\hat{Y}$ – розрахункове значення доходів від реалізації продукції під час використання сформованої моделі лінійної регресії.

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

Використавши дані з табл. 6, можна визначити коефіцієнт детермінації (R^2) для дослідження сформованої моделі лінійної регресійної залежності.

$$R2 = 1 - 308,49 / 8670,78 = 0,964$$

Близький розрахунковий показник коефіцієнта детермінації (R^2) – 0,964 до еталонного максимального значення (1) вказує на високий рівень достовірності та точності використання сформованої регресійної моделі лінійного впливу імпорту сировини на доходи від реалізації готової продукції для прогнозування діяльності досліджуваного підприємства.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Для прикладного використання сформованої лінійної моделі доцільно використовувати трендування майбутніх показників щодо прогнозування взаємозалежності імпорту сировини та доходів від реалізації готової продукції. За аналітичними даними ТОВ «Трейдінг-Україна» можна побудувати графік залежності показників, а також сформувати лінію тренда (рис. 2).

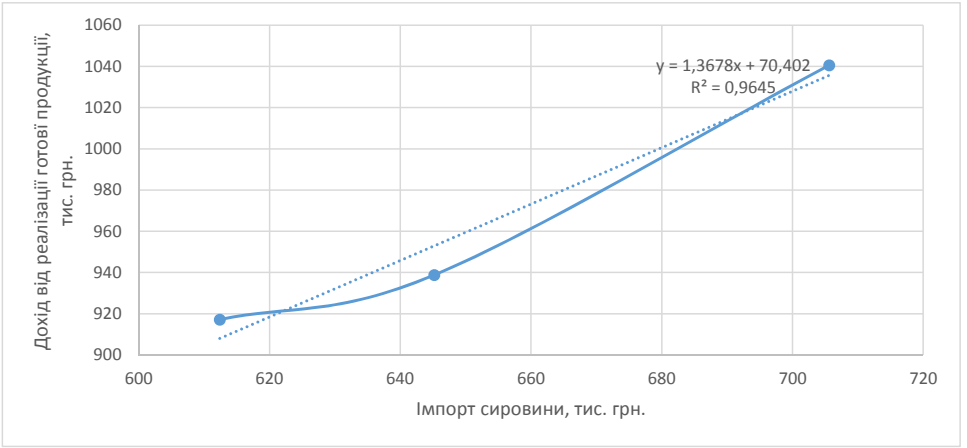

Рис. 2. Графічне відображення залежності між імпортом сировини та доходами від реалізації готової продукції ТОВ «Трейдінг-Україна» за 2021-2023 рр., тис. грн
Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства.

Лінія тренда описується на рис. 2 аналогічною до розрахункової функції лінійної регресії. За допомогою наведеної функції, що аналогічна до сформованої моделі лінійної регресії, можна прогнозувати функціонування ТОВ «Трейдінг-Україна» на наступні звітні періоди. Зокрема, на 2024 р. за збереження тренда зростання показників діяльності досліджуваного підприємства з врахування попереднього досвіду у 2021–23 рр. очікується: імпорт сировини у сумі 746,70 тис. грн, дохід від реалізації готової продукції – 1092,97 тис. грн. Натомість, у разі збільшення імпорту, наприклад на 40%, відбудеться максимізація доходу від реалізації готової продукції до 1421,56 тис. грн (1,3678 * 705,60 * 1,4+70,40).

Але, для цілей управління імпортною діяльністю потрібна більш деталізована інформація. Необхідно врахувати, що імпорт каучуку значно залежить від сезонного чинника. Утримання сировини з каучуконосних дерев, а також доставка з регіонів продукування каучуку різниться у певні періоди року. З цією метою доцільно скористатися деталізованими даними за місяцями у 2023 р. щодо імпортної діяльності досліджуваного підприємства (табл. 7).

Таблиця 7

Показники імпортної діяльності ТОВ «Трейдінг-Україна» за 2023 р. за місяцями, тис. грн.

2023 рік	Імпорт каучуку	Дохід від реалізації гумової маси
січень	22,6	34,2
лютий	35,8	58,4

продовження таблиці 7

березень	45,1	58,2
квітень	56,6	83,4
травень	69,1	101,8
червень	85,0	120,2
липень	98,5	141,2
серпень	86,1	133,5
вересень	74,3	115,6
жовтень	63,6	94,5
листопад	45,4	67,0
грудень	23,5	32,5
Сума	705,6	1040,5

Джерело: сформовано за даними досліджуваного підприємства.

Імпорт сировини збільшується у літні місяці і поступово зменшується узимку. За допомогою механізму трендування, реалізованого в усіх табличних процесорах, можливо прогнозувати зміну показників з урахуванням варіативної їх зміни на основі попереднього досвіду підприємства. Наприклад, на основі інформації про сезонне коливання імпорту ТОВ «Трейдінг-Україна» у попередніх періодах можна планувати потребу в імпортній сировині для зростання дохідності від операційної діяльності. Зокрема, у табл. 8 наведено планові значення потреби в імпортній сировині для зростання доходів досліджуваного підприємства на 15%, а також пояснено перспективний вплив збільшення імпорту (на 40%) на доходи від реалізації готової продукції (табл. 8).

Таблиця 8

Прогноз показників імпортної діяльності та доходів від реалізації готової продукції ТОВ «Трейдінг-Україна» у 2024 р., тис. грн

2024 р.	Прогноз потреби в імпортній сировині		Прогноз зміни доходів від реалізації готової продукції	
	у разі збільшення доходу на 15%		у разі збільшенні імпорту на 40%	
	Імпорт каучуку	Дохід від реалізації гумової маси	Імпорт каучуку	Дохід від реалізації гумової маси
січень	27,2	39,3	31,6	46,6
лютий	45,8	67,2	50,1	73,9
березень	45,6	66,9	63,1	93,1
квітень	64,9	95,9	79,2	116,9
травень	79,1	117,1	96,7	142,7
червень	93,2	138,2	119,0	175,5
липень	109,3	162,4	137,9	203,4
серпень	103,4	153,5	120,5	177,8
вересень	89,7	132,9	104,0	153,4

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

продовження таблиці 8

жовтень	73,5	108,7	89,0	131,3
листопад	52,4	77,1	63,6	93,7
грудень	25,9	37,4	32,9	48,5
Сума	809,8	1196,6	987,8	1457,0

Джерело: розраховано за даними досліджуваного підприємства за допомогою функції прогнозування MSExcel.

Наведений механізм прогнозування може бути використаний для наступних років функціонування підприємства за збереження внутрішніх та зовнішніх параметрів ринку хімічної промисловості. Необхідно зауважити, що запропонована методика придатна до використання у діяльності ТОВ «Трейдінг-Україна», оскільки: уся сировина є імпортного походження і підприємство не має змоги її отримати від вітчизняних постачальників; основний вид діяльності пов'язаний з переробкою або перепродажем імпортованої сировини; зміна курсів валют, індексів інфляції одночасно стосується вартості імпортованої сировини та ціни реалізації готової продукції.

Після визначення необхідного обсягу імпортної сировини для ефективного функціонування підприємства важливим є пошук оптимальних зарубіжних постачальників та їх цінових пропозицій. Першочергово необхідно виявити країни, які є лідерами з виготовлення та експорту каучуку-сирцю. Для цього можна використати аналітичний інструмент, що пропонується вебресурсом «The Atlas of Economic Complexity» [9]. Згідно з проведеним аналітичним дослідженням, провідними країнами з продукуванні каучуку-сирцю є Таїланд (68,93% ринку), В'єтнам (11,04%), Гватемала (4,06%) і Малайзія (3,18%). Тому найбільш логічним є пошук великих постачальників з цих країн, якими є: ThaiRubberLatexGroupPublic Co., Ltd (Тайланд), NumRubber&LatexCo., Ltd. (Таїланд), Locninh Rubber Co., Ltd. (В'єтнам), The Rubber Group, S.A, (Гватемала) [9].

Оскільки серед обраних постачальників є фірми з різних країн, необхідним є дослідження національних бізнес-середовищ у частині наявності експортних мит й додаткового оподаткування. Згідно з відкритими даними ставка ПДВ у Тайланді становить 7%, у В'єтнамі – 10%, Гватемалі – 12%; експортне мито – у Тайланді – 0%, у В'єтнамі – 1%, Гватемалі – 5% [10; 11]. За первинного погляду на умови зовнішньоекономічних відносин у сфері перероблення каучуку більш пріоритетною є співпраця з таїландськими підприємствами. Проте у В'єтнамі більш дешева робоча сила, що позитивно позначається на собівартості каучуку-сирцю. Також врахування потребує логістична складова імпортної діяльності. Усі країни, що спеціалізуються на виробництві каучуку, знаходяться в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні або Південній Америці, що потребує залучення морського транспорту для доставки сировини [12]. Використання інших видів транспорту є ускладненим способом перевезення каучуку сирцю. Це зрівноважує транспортні витрати для логістичного переміщення сировини від усіх компаній постачальників каучуку незалежно від географічного регіону.

Завершальним етапом аналізу імпортних операцій для досліджуваних підприємств є оцінювання альтернативних пропозицій постачальників каучуку-сирцю з

урахуванням бізнес-середовища країни їх реєстрацій. Для вартісного аналізу доцільно використовувати базисні умови договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності Інкотермс-2010, що забезпечує врахування усіх складових, які формують собівартість імпортної сировини [6]. Аналіз альтернативних імпортних пропозицій потенційних продавців каучуку-сирцю для ТОВ «Трейдінг-Україна» на 2024 р. наведено в табл. 9.

Таблиця 9

Аналіз варіативних імпортних пропозицій потенційних постачальників каучуку-сирцю для ТОВ «Трейдінг-Україна» на 2024 р., дол. США

№ з/п	Показник	Постачальник / Інкотермс 2010			
		ThaiRubber LatexGroup (Таїланд)	NumRubber& Latex (Таїланд)	Locninh Rubber (В'єтнам)	Rubber Group (Гватемала)
1.	Плановий обсяг необхідного каучуку-сирцю, т.	10	10	10	10
2.	Запропонована ціна	1120	1175	950	1075
3.	Вартість поставки	11200	11750	9500	10750
4.	Експортне мито	0	0	95	537,5
5.	ПДВ у країні експортера	784	822,5	950	1290
6.	Планові логістичні витрати	3500	3500	3700	2400
7.	Імпортне мито	1198,4	1257,25	1054,5	1257,75
8.	ПДВ в Україні	2396,8	2514,5	2109	2515,5
9.	Страхування	1200	1200	1350	850
10.	Загальна вартість відповідно до умов поставки	20279,2	21044,25	18758,5	19600,75

Джерело: розроблено автором.

На основі проведеного аналізу альтернатив оптимальним варіантом щодо імпорту каучуку-сирцю є укладання зовнішньоекономічної угоди з Locninh RubberCo., Ltd. (В'єтнам). Загальна вартість імпорту сировини відповідно до умов Інкотермс-2010 буде найнижча для в'єтнамської компанії (18758,5 дол. США). Хоча Таїланд є лідером з продукування каучуку-сирцю, таїландські підприємства орієнтовані на оптові постачання великих партій сировини. За умов незначних обсягів замовлень сумарна вартість імпорту сировини з Таїланду буде менш привабливa, ніж з інших країн. Проте для збільшення обсягу поставок потенційно більш вигідним для досліджуваних хімічних підприємств буде співпраця з гватемальськими та таїландськими постачальниками за рахунок мінімізації логістичних витрат у розрахунку на імпортовану товарну одиницю. У зв'язку з цим виникає необхідність в аналітичному визначенні оптимального розміру замовлень сировини, за якого сумарні витрати на володіння товарної одиниці будуть найменшими. Необхідно врахувати, що логістичний аналіз процесу постачання виходить за межі предмета наукового пошуку цієї статті, а тому буде досліджуватися у наступних наукових працях. Запропоновану методику аналізу можна використовувати

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

для інших підприємств хімічної промисловості, які характеризуються незначною номенклатурою сировини, більшість якої імпортується з-за кордону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Через руйнацію уставлених ланцюгів постачання у воєнний період зазнала негативних змін сировинна база вітчизняної хімічної промисловості. Оскільки більшість сировини імпортного походження, важливим елементом управління для оптимізації функціонування хімічних підприємств є аналіз імпортної діяльності. Система аналізу імпортних операцій має охоплювати чотири основних блоки: динамічний та структурний аналіз, аналіз ефективності імпорту, економіко-математичне моделювання та аналітичне дослідження альтернатив. Кожний з етапів аналізу передбачає проведення комплексу аналітичних робіт: аналіз ефективності імпорту – обчислення показників (загальна ефективність імпорту, економічна ефективність імпорту, економічний ефект імпорту, рентабельність імпорту); економіко-математичне моделювання – формування моделей (лінійної та нелінійних) з визначенням коефіцієнтів кореляції і детермінації; аналіз альтернатив – аналітичне дослідження імпортних пропозицій (країн постачання, потенційних постачальників, бізнес-середовища країн експортерів, логістичних маршрутів, сумарної вартості володіння сировиною тощо). Аналіз імпортних операцій досліджуваних підприємств засвідчив зменшення їх імпортної активності з початком активних військових дій, але дав змогу сформувати стратегію оптимізації функціонування на найближчу перспективу. Запропонована методика аналізу імпортної діяльності придатна до використання для широкого кола підприємств хімічної промисловості, що сприятиме покращенню їх управління у воєнний та післявоєнний періоди.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності інформаційної синхронізації аналітичних досліджень імпортної діяльності та аналізу логістичних й експортних процесів для комплексної оптимізації діяльності підприємств хімічної промисловості.

Література

1. Єлісєєва О. К., Бабак К. О. Аналіз ефективності експортно-імпортних операцій на прикладі підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2019. № 4. Т. 1. С. 208–212. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-208-212.
2. Єлісєєва О., Байєр А. Аналіз та облік експортно-імпортних операцій виробничо-торговельного підприємства. *Управління змінами та інновації.* 2021. № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/CMI/2021-1-8.
3. Шереметинська О. В., Варфоломєєва Ю. Р. Оцінка ефективності імпортних операцій підприємств. *Причорноморські економічні студії.* 2017. Вип. 24. С. 97–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_24_21
4. Малярець Л. М., Гринько П. О. Аналітичне забезпечення аналізу ефективності експортно-імпортної діяльності підприємства. *Проблеми економіки.* 2019. № 1. С. 208–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2019_1_28.
5. Zadorozhnyi Z. -M., Muravskyi V., Shevchuk O., Rusin V., Akimjaková B. and Gažiová M. Intelligent behavioural analysis of social network data for the purposes

of accounting and control. *12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. Spisska Kapitula, Slovakia. 26–28 September 2022, P. 276–280. URL: https://doi.org/10.1109/ACIT54803.2022.9913136.

6. Романчук К. В., Саакян А. Д. Моделювання вартості імпортних пропозицій з урахуванням базисних умов поставки Incoterms 2010 як передумова встановлення ціни ЗЕД-контракту купівлі-продажу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. Вип. 19, ч. 3. С. 10–15. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_3_2018ua/4.pdf.
7. Федоронько Н. І. Аналіз ефективності експортних та імпортних операцій. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 10. С. 120–123. URL: http://global-national.in.ua/archive/10-2016/26.pdf.
8. Фесенко В. В. Аналіз динаміки і структури зовнішньоекономічної діяльності України для цілей аудиту. *Галицький економічний вісник.* ТНТУ. 2018. Т. 54. № 1. С. 49–61. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/27823.
9. The Atlas of Economic Complexity. Rubberimport. URL: https://atlas.cid.harvard.edu/explore?country=undefined&queryLevel=undefined&product=6751&year=2021&tradeDirection=import&productClass=HS&target=Product&partner=undefined&startYear=1995.
10. Податок на додану вартість. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Податок_на_додану_вартість.
11. World Trade Organization. *WTO.* URL: https://www.wto.org/.
12. SeaRates – Global aggregator in the transportation. URL: https://www.searates.com.

References

1. Yelisieieva, O. K., Babak, K. O. (2019). Analiz efektyvnosti eksportno-importnykh operatsii na prykladi pidpryiemstva [Analysis of the efficiency of export-import operations on the example of an enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 4 (1), 208-212. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-208-212. [in Ukrainian].
2. Yelisieieva, O., Baiier, A. (2021). Analiz ta oblik eksportno-importnykh operatsii vyrobnycho-torhovelnoho pidpryiemstva [Analysis and accounting of export-import operations of a manufacturing and trading enterprise]. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii – Change management and innovation*, 1, 42-47. DOI: https://doi.org/10.32782/CMI/2021-1-8. [in Ukrainian].
3. Sheremetynska, O. V., Varfolomieieva, Yu. R. (2017). Otsinka efektyvnosti importnykh operatsii pidpryiemstv [Evaluation of the efficiency of import operations of enterprises]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 24, 97-100. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_24_21. [in Ukrainian].
4. Maliarets, L. M., Hrynko, P. O. (2019). Analitychne zabezpechennia analizu efektyvnosti eksportno-importnoi diialnosti pidpryiemstva [Analytical support for the analysis of the efficiency of the export-import activity of the enterprise]. *Problemy*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

ekonomiky – Problems of economics, 1, 208-216. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2019_1_28. [in Ukrainian].
5. Zadorozhnyi, Z. -M., Muravskyi, V., Shevchuk, O. Rusin, V., Akimjaková, B.,Gažiová, M. (2022). Intelligent behavioural analysis of social network data for the purposes of accounting and control, 12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT). Spisska Kapitula, Slovakia. 26-28 September,276-280. Retrieved from https://doi.org/10.1109/ACIT54803.2022.9913136. [in English].
6. Romanchuk, K. V., Saakian, A. D. (2018). Modeliuvannia vartosti importnykh propozytsii z urakhuvanniam bazysnykh umov postavky Incoterms 2010 yak peredumova vstanovlennia tsiny ZED-kontraktu kupivli-prodazhu [Modeling the cost of import offers taking into account the basic terms of delivery of Incoterms 2010 as a prerequisite for setting the price of the foreign trade contract of sale]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, 19, part 3, 10-15. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_3_2018ua/4.pdf. [in Ukrainian].
7. Fedoronko, N.I. (2016). Analiz efektyvnosti eksportnykh ta importnykh operatsii [Analysis of the efficiency of export and import operations]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems, 10, 120-123. Retrieved from http://global-national.in.ua/archive/10-2016/26.pdf. [in Ukrainian].
8. Fesenko, V. V. (2018). Analiz dynamiky i struktury zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy dlia tsilei audytu [Analysis of dynamics and structure of foreign economic activity of Ukraine for audit purposes]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin, 1(54), 49–61. Retrieved from http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/27823. [in Ukrainian].
9. The Atlas of Economic Complexity. Rubberimport. Retrieved from https://atlas.cid.harvard.edu/explore?country=undefined&queryLevel=undefined&product=6751&year=2021&tradeDirection=import&productClass=HS&target=Product&partner=undefined&startYear=1995. [in English].
10. Podatok na dodanu vartist. Vikipediia [Value added tax. Wikipedia]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/ Податок_на_додану_вартість. [in Ukrainian].
11. World Trade Organization. WTO. Retrieved from https://www.wto.org/. [in English].
12. SeaRates – Global aggregator in the transportation. Retrieved from https://www.searates.com. [in English].

Статтю отримано 25 листопада 2023 р.
Article received November 25, 2023.

UDC 339.9.66
JEL classification: F10, L60
DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.232

Роман ЗВАРИЧ,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: romazvarych@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-3741-2642

Ольга ДЕМ'ЯНЮК,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: olgadem733@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4699-0172

Наталія ПОЧИНОК,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: natapochynok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4416-3680

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Зварич Р., Дем'янюк О., Починок Н. Зовнішньоекономічні пріоритети України на глобальному ринку хімічної промисловості. Вісник економіки. 2023. Вип. 4. С. 232–242. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.232

Zvarych, R., Demianiuk, O., Pochynok, N. (2023). Zovnishnoekonomichni priorytety Ukrainy na hlobalnomu rynku khimichnoi promyslovosti [Foreign economic priorities of Ukraine in the global chemical industry market]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 4, 232-242. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.232

Анотація

Вступ. *У сучасному світі, де глобалізація та міжнародна взаємодія є необхідною складовою економічного розвитку країн, актуальність розгляду*

© Роман Зварич, Ольга Дем'янюк, Наталія Починок, 2023.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

зовнішньоекономічних пріоритетів України в глобальному ринку хімічної промисловості стає особливо визначеною. Хімічна промисловість визначається не лише як ключовий сектор економіки, а й як стратегічний гравець у формуванні конкурентоспроможності та стабільності країни на міжнародній арені.

Україна, яка має великий потенціал у хімічній галузі, повинна ретельно вивчати та адаптувати свої зовнішньоекономічні стратегії для ефективного використання цього потенціалу на світовому ринку. Забезпечення сталого зростання експорту, створення привабливого інвестиційного клімату та інноваційний розвиток у хімічній сфері стають пріоритетами, що визначають подальший шлях розвитку для України.

***Мета дослідження.** Системне вивчення та аналіз зовнішньоекономічних пріоритетів української хімічної промисловості на глобальному ринку з метою розроблення рекомендацій для удосконалення стратегії зовнішньоекономічної діяльності в цьому секторі.*

***Методи.** Застосовано економіко-статистичний аналіз, який дозволить вивчити динаміку експорту хімічної продукції в різні країни залежно від геополітичної ситуації. Крім того, використано загальнонаукові й емпіричні прийоми та інструменти економічної науки, методи синтезу, порівняння, зведення та групування.*

***Результати.** Досліджено тенденції світового ринку хімічної промисловості. Проаналізовано динаміку вартісних показників експорту та імпорту вітчизняної хімічної галузі. Обґрунтовано рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності та експортного потенціалу хімічної галузі України в контексті глобалізації світової економіки.*

***Перспективи подальших досліджень** полягають у дослідженні конкретних сегментів хімічної промисловості України (фармацевтичний, нафтохімічний тощо) в частині підвищення їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.*

***Ключові слова:** глобалізація, зовнішньоекономічна діяльність, світовий ринок, експорт, імпорт, хімічна промисловість, інновації, інвестування.*

Формули: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 12.

Roman ZVARYCH,
D. Sc. (Economic), Professor,
Head of the Department of International Economic Relations,
West Ukrainian National University.
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: romazvarych@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-3741-2642

Olga DEMIANIUK,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations,
West Ukrainian National University
11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: olgadem733@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4699-0172

Natalia POCHYNOK,
PhD (Economic), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Western Ukrainian National University,
11a Lvivska st., Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: natapochynok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4416-3680

FOREIGN ECONOMIC PRIORITIES OF UKRAINE IN THE GLOBAL CHEMICAL INDUSTRY MARKET

Abstract

Introduction. *In the modern world, where globalization and international interaction are essential components of economic development for countries, the relevance of examining Ukraine's foreign economic priorities in the global chemical industry market becomes particularly pronounced. The chemical industry is defined not only as a key sector of the economy but also as a strategic player in shaping the competitiveness and stability of the country on the international stage.*

Ukraine, with significant potential in the chemical sector, should carefully study and adapt its foreign economic strategies to effectively utilize this potential in the global market. Ensuring sustainable export growth, creating an attractive investment climate, and fostering innovative development in the chemical sphere become priorities that define the further path of development for Ukraine.

Research Objective. *The aim of the study is the systematic examination and analysis of the foreign economic priorities of the Ukrainian chemical industry in the global market, with the purpose of developing recommendations for improving the strategy of foreign economic activities in this sector.*

Methods. *The study employs economic-statistical analysis to examine the dynamics of chemical product exports to different countries based on the geopolitical situation. Additionally, general scientific and empirical approaches, as well as tools from the field of economic science, are utilized. Methods such as synthesis, comparison, aggregation, and grouping are also applied to enhance the comprehensiveness of the research.*

Results. *The study has explored trends in the global chemical industry market. The dynamics of value indicators for the export and import of the domestic chemical sector have been analyzed. Recommendations have been substantiated regarding the enhancement of competitiveness and export potential of Ukraine's chemical industry in the context of globalization in the world economy.*

Perspectives for further research *lie in examining specific segments of Ukraine's chemical industry (pharmaceutical, petrochemical, etc.) with a focus on enhancing their competitiveness in external markets. This targeted exploration can provide valuable insights into the unique challenges and opportunities within each sector, paving the way for more refined and effective strategies to bolster their competitiveness globally.*

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Keywords: *globalization, foreign economic activity, global market, export, import, chemical industry, innovation, investment.*

Formulas: 0, fig.: 3; tabl.: 0, bibl.: 12.

JEL classification: F10, L60.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах сучасної глобалізації економіки важливим аспектом розвитку країни є її зовнішньоекономічна діяльність. Особливу увагу в цьому контексті доцільно приділити галузям промисловості, які визначають конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Однією з таких ключових галузей є хімічна промисловість, яка відіграє стратегічну роль у розвитку національної економіки.

З метою ефективного використання потенціалу української хімічної промисловості на глобальному ринку та забезпечення сталого економічного зростання країни, актуальним стає визначення зовнішньоекономічних пріоритетів у цій галузі. Важливо визначити ключові напрямки розвитку експорту та імпорту хімічних товарів, а також визначити стратегії співпраці з іноземними партнерами та інвесторами.

З урахуванням геополітичного контексту, економічних тенденцій та технологічних інновацій, важливим є визначення проблем та можливостей у сфері зовнішньої торгівлі хімічними продуктами.

Актуальність дослідження визначається потребою вдосконалення стратегій зовнішньої торгівлі та інтеграції української хімічної промисловості в світовий економічний контекст. Урахування глобальних тенденцій, технологічного розвитку, аспектів сталого розвитку та геополітичних факторів стануть важливими визначальними чинниками для розробки ефективних стратегій експорту, інвестування та конкурентоспроможності українського хімічного сектору на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зв'язків України з Європейським союзом у сфері зовнішньоекономічних відносин проводилися низкою вчених, таких як Дідковська Б. В., Дугинець Г. В., Кістерський Л. Л., Ключевська А. М., Литвиненко Н. П., Мокій А. І., Макогон Ю. В., Нікіфорова В. А., Орєхова Т. В., Полякова Ю. В., Присяжнюк Ю. В., Склярська О. І., Хаджинов І. В., Яремко Л. А. та інші. Питання зовнішньоекономічних пріоритетів України на глобальному ринку хімічної промисловості досліджували такі науковці: Білорус О. О., Гейц В. Г., Гриценко А. А., Захарова С. Н., Дука Н. С., Вівчар О. І., Цьомик Ю. В., Ломакіна В. К.

Проте є низка питань та проблем, які ще не повною мірою вивчені, досліджені й узагальнені.

Мета дослідження. Системне вивчення та аналіз зовнішньоекономічних пріоритетів української хімічної промисловості на глобальному ринку з метою розроблення рекомендацій для удосконалення стратегії зовнішньоекономічної діяльності в цьому секторі.

Виклад основного матеріалу. Глобальна хімічна промисловість є складною та важливою частиною світової економіки. Продукція хімічної промисловості має великий попит на світовому ринку, оскільки широко використовується в глобальних виробничих ланцюгах постачання у фармацевтиці, сільському господарстві (добрива, пестициди та інші агрохімікати), військово-промисловому комплексі (виробництво,

в тому числі військової продукції за новітніми технологіями), машинобудуванні (зростання глобального споживчого попиту на електромобілі) тощо.

Важливість цієї галузі в глобальній економіці підтверджується зростанням загального доходу хімічної промисловості в світі (рис. 1), який з 2020 року збільшився майже у 1,5 рази, та досягнув найвищого показника за аналізований період у розмірі 5,72 трлн. дол. США. Причому у 2022 році Китай був найбільшим у світі хімічним ринком за доходом і його частка склала 44% загального доходу, що перевищило 2,5 трлн. дол. США, тоді як частка США у загальному доході склала 11,2% – це близько 650 млн. дол. США [1].

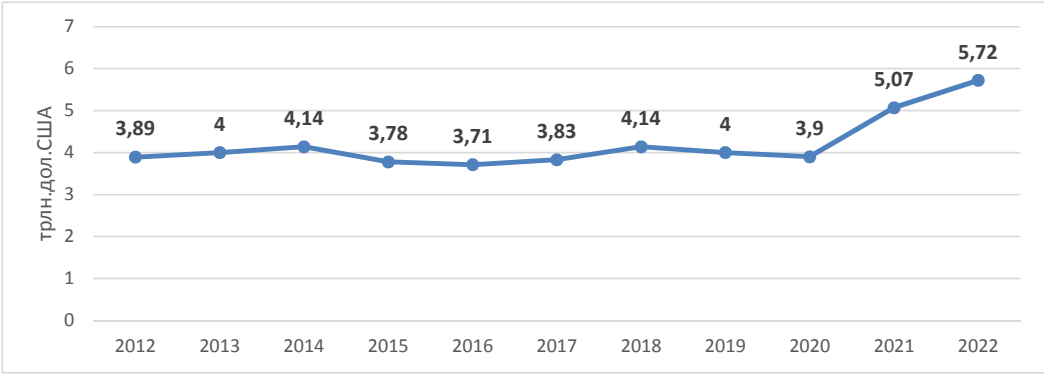

Рис. 1. Загальний дохід хімічної промисловості в світі за 2012-2022 рр. [1]

Статистичні дані СОТ щодо експорту товарів хімічної промисловості у світі вказують на тенденцію їх зростання. Як видно з рисунку 2, експорт хімічної продукції значно зріс у 2021-2022 рр. та перевищив 3 трлн. дол. США. Найбільшими експортерами у світі товарів хімічної промисловості є ЄС, США та Китай і якщо ЄС та США демонструють стабільно зростаючі тенденції щодо експорту товарів, то Китай, за аналізований період, наростив експорт майже в тричі: з 113522 млн. дол. США у 2012 р. до 313203 млн. дол. США у 2022 році та перевищив показники експорту зі США, що склали 306509 млн. дол. США [2].

Темпи зростання експорту хімічної продукції з ЄС у 2022 році скоротилися і пов'язані з повномасштабним вторгнення росії в Україну та зростанням, внаслідок цього, вартості енергоресурсів до Європи, що вплинуло на енергоємні процеси виробництва товарів в хімічній промисловості [3].

Утримувати лідируючі позиції в доходах та експорті хімічної продукції країни можуть завдяки урядовій політиці, що підтримує зростання галузі, модернізації існуючих виробництв відповідно до економічних (скорочення енерго- та ресурсоємності) та екологічних (екологічна безпека хімічних виробництв та хімічної продукції) вимог. Незважаючи на те, що хімічне виробництво та споживання є важливим для економічного зростання, глобальної зайнятості, торгівлі, у сучасних умовах, уряди країн враховують вплив цієї галузі на навколишнє середовище та здоров'я людини та на законодавчому рівні визначають механізми оцінки ризиків пов'язаних з виробництвом, транспортуванням і зберіганням небезпечних хімічних речовин.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

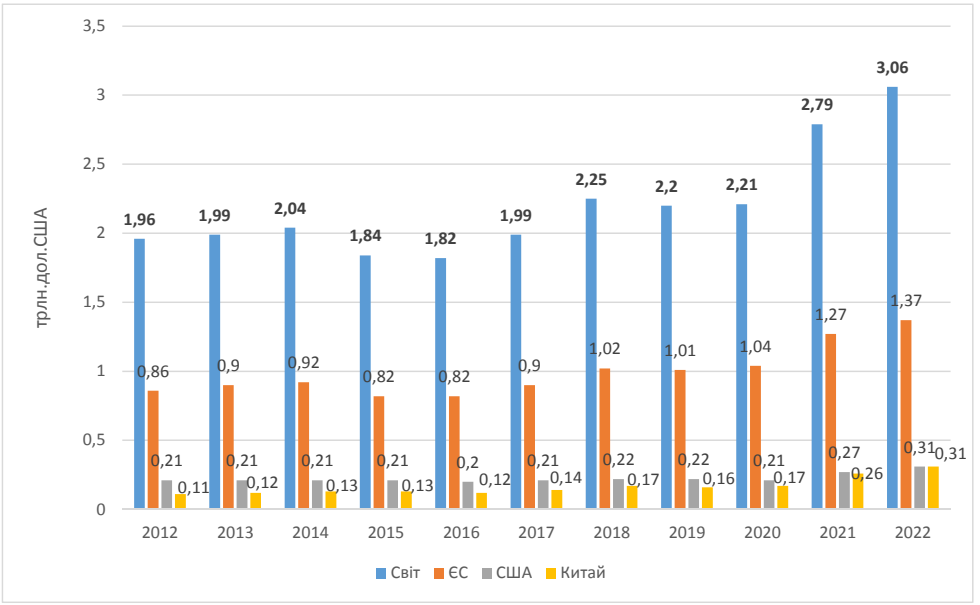

Рис. 2. Експорт товарів хімічної промисловості за 2012-2022 рр.
Джерело: розроблено авторами на основі [4].

Щодо експорту хімічної продукції з України, незважаючи на те, що хімічна галузь є однією з провідних галузей промисловості України, спостерігається значне скорочення вартісних обсягів продукції, яке скоротилося до найнижчих показників у 2016 році (рис. 3), [5].

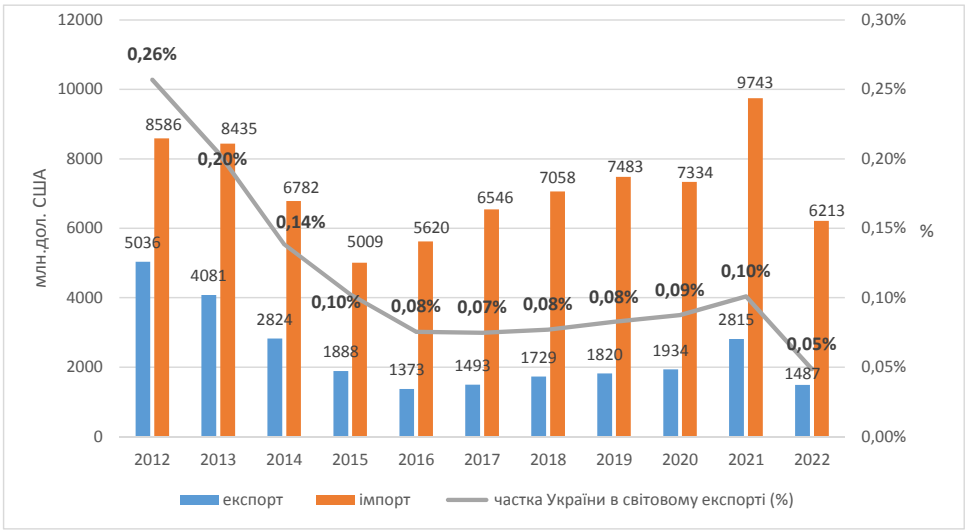

Рис. 3. Динаміка експорту-імпорту товарів хімічної промисловості України у 2012–2022 рр.
Джерело: розроблено авторами на основі [6; 7].

Як видно з рис. 3 скорочення експорту у хімічній галузі України відбувається вже роками, і з 2012 по 2014 роки за вартісними показниками він скоротився майже вдвічі і продовжував скорочуватися і в наступні роки. Ці тенденції пов'язані зі зниженням обсягів виробництва хімічної продукції, а отже і її експорту та стрімким зростанням цін виробників, на що вплинули військові дії на території Луганської та Донецької областей з 2014 р., коли тимчасово або повністю припинили діяльність більшість великих підприємств хімічної промисловості, що розташовані на цих та близьких до них територіях [8].

Крім того, у період з 2012 р. відбувалися процеси активного переформатування інституційної структури, концентрації і консолідації ключових хімічних активів в окремих секторах хімічної галузі (азотна та титанова), що також негативно відобразилося на стані зовнішньої торгівлі хімічною продукцією. З 2017 року відбувалося поступове нарощення вартісних обсягів експорту товарів хімічної промисловості і у 2021 році досягло 2815 млн. дол. США та складає 0,1% світового експорту у цій галузі. Загалом вартісний приріст експортних поставок вітчизняної продукції у більшості товарних сегментах, за даними Державної служби статистики, пов'язаний з зростанням у 2021 році середніх експортних цін на хімічну продукцію, адже будучи енергоємною галуззю, хімічна промисловість дуже чутлива до нестабільності цін на нафту та газ [9].

Війна росії в Україні у 2022 році суттєво знизила вартісні обсяги експорту хімічної продукції з України, оскільки більшість хімічних підприємств призупинили виробництво, так як переважна більшість таких виробництв знищені або пошкоджені та сконцентровані в зоні активних бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях.

Не зважаючи на те, що хімічна галузь завжди була однією з важливих галузей економіки України, оскільки забезпечена потужною сировинною базою для хімічної промисловості, вона значною мірою залежить від імпорту хімічної продукції. Як видно з рисунку 3., останніми роками, щороку Україна імпортує хімічної продукції на суму понад 7 млрд доларів США, що свідчить про попит на хімічну продукцію на внутрішньому ринку, який не може задовільнити місцеве виробництво. Загальна частка імпорту у внутрішньому споживанні продукції хімічного комплексу в Україні у 2022 р. сягнула більше 75 %, причому імпорт зайняв ніші вітчизняних виробників, які скоротили або призупинили виробництво з початком війни в Україні. Варто зазначити, що завдяки запровадженню у 2021–2022 рр. Україною обмежувальних заходів та санкцій щодо росії та білорусі, їхні частки в українському імпорті цього типу продукції суттєво знизилися, проте їхня продукція швидко компенсувалася нарощуванням відповідного імпорту з Польщі, Китаю, Туреччини та деяких інших країн [10].

Зростаючі тенденції імпортозалежності та низька конкурентоспроможність України на світовому ринку у хімічній галузі зумовлені в основному низьким технічним та технологічним рівнями виробництва, високою матеріало- та енергоємністю за максимальної залежності від імпорту енергоносіїв, низьким рівнем наукоємних технологій і виробництв, відсутністю завершених технологічних циклів продукції кінцевого споживання тощо. Крім того, ключовими гравцями у цій галузі зазвичай є великі хімічні заводи та виробничі підприємства, що призводить до монополізації окремих секторів галузі, а отже – відсутності конкуренції виробників.

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

Протягом усього часу незалежності в хімічній промисловості України була низка проблем, що не сприяла розвитку та нарощенню експортного потенціалу в хімічній галузі, зокрема:

– номенклатура експортованої хімічної продукції з України в основному складалась з продукції низького та середнього рівня переробки, напівфабрикатів і сировини;

– на більшості хімічних виробництв використовувалося енерго- й ресурсовитратне обладнання, внаслідок чого продукція мала високу собівартість, а отже була неконкурентоспроможною;

– хімічне виробництво залежало від імпорту сировини, що необхідна для виробництва продукції та енергоносіїв (природний газ);

– світові кризові явища та зростання цін на енергоносії та сировину призвели до закриття низки вітчизняних виробництв в хімічній галузі тощо [11].

Війна росії в Україні ще більше загострила проблеми щодо конкурентоспроможності національних виробників і їх продукції як на внутрішньому так і на зовнішньому хімічному ринку. Як показують статистичні дані (рис. 3) хімічна галузь України попри війну продовжує працювати, а після перемоги, повинна покращити довоєнні показники щодо виробництва та експорту хімічної продукції.

Хімічна галузь є однією з стратегічних галузей української економіки в умовах та після війни, насамперед, для воєнно-промислового комплексу, хіміко-фармацевтичної галузі, машинобудування, сільськогосподарського виробництва тощо, тому держава повинна створити всі умови для відновлення виробництва у в цьому секторі економіки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної хімічної продукції, з врахуванням міжнародних стандартів та тенденцій.

Для підвищення експортного потенціалу хімічної галузі України необхідно:

– створити умови щодо привабливості інвестування у хімічне виробництво як вітчизняних, так і іноземних інвесторів, через запровадження пільг, стимулів на законодавчому рівні;

– сприяти ефективному виробництву у цій сфері через фінансування наукових розробок щодо вдосконалення виробництва;

– забезпечити модернізацію технологічного обладнання та розширити його потужності;

– підвищити ресурсо- та енергоефективності та скоротити витратність виробництв;

– сприяти раціональному використанню сировини;

– забезпечити екологічну безпеку виробництва тощо [12].

Сучасні тенденції розвитку глобальної економіки загалом та світового ринку хімічної продукції зокрема вимагають врахування низки факторів, які впливають на розвиток хімічних виробництв в Україні та можливості конкурувати вітчизняній продукції на зовнішніх ринках. Зокрема, необхідно враховувати:

– вплив геополітичних факторів на зовнішньоекономічні пріоритети України в галузі хімічної промисловості. Російсько-українська війна призвела до значних змін у міжнародній економічній системі, що вплинуло і на зовнішньоекономічні пріоритети України. Зокрема, виникла потреба у диверсифікації експортних ринків, а також у пошуку нових джерел інвестицій;

– вплив інноваційної діяльності на зовнішньоекономічні пріоритети України в галузі хімічної промисловості. Розвиток нових технологій та інновацій є одним із основних факторів конкурентоспроможності української хімічної промисловості на глобальному ринку. Тому необхідно вивчати вплив інноваційної діяльності на зовнішньоекономічні пріоритети України в галузі хімічної промисловості;

– вплив цифровізації на зовнішньоекономічні пріоритети України в галузі хімічної промисловості. Цифрові технології мають значний вплив на розвиток усіх галузей економіки, зокрема хімічної промисловості. Тому необхідно вивчати вплив цифровізації на зовнішньоекономічні пріоритети України в галузі хімічної промисловості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз світових тенденцій розвитку хімічної галузі показав її важливість у глобальній економіці, тому дослідження зовнішньоекономічних пріоритетів України на глобальному ринку хімічної промисловості, яка є важливою галуззю національної економіки, дає змогу аналізувати вплив зовнішнього середовища на розвиток української хімічної промисловості та розробляти ефективну зовнішньоекономічну політику у цій сфері.

Після перемоги в Україні активізуються процеси відновлення всієї економіки і хімічної галузі зокрема, тому бізнес матиме змогу майже з нуля формувати внутрішній ринок хімічної продукції, виходячи з пріоритетів технологічного розвитку країни і світу у цій сфері, наявної ресурсної бази й реальних можливостей надання державної та міжнародної підтримки. Важливість відновлення хімічних виробництв пов'язана ще і з тим, що хімічна галузь має один із найвищих рівнів міжгалузевого споживання, оскільки її продукція є сировиною для багатьох стратегічно важливих галузей національної економіки, зокрема таких як металургія, машинобудування, будівництво, сільське господарство, фармакологічна та легка промисловості тощо.

Проведені дослідження підтверджують, що сучасна хімічна промисловість України повинна базуватися на постійному вдосконаленні, інноваційних та екологічно чистих технологіях, високоякісній сировині природного походження, що дасть змогу вітчизняній хімічній продукції конкурувати на глобальному ринку, а санкції проти росії та білорусі, українські виробники повинні використати аби отримати нові ніші для експорту власних товарів.

У перспективі доцільно дослідити розвиток окремих сегментів хімічної промисловості України (фармацевтика, сільське господарство, нафтохімічний сектор тощо) для розробки рекомендацій щодо ефективної зовнішньоекономічної політики, яка сприятиме розвитку української хімічної промисловості та підвищенню її конкурентоспроможності на глобальному ринку.

Література

1. Total revenue of the chemical industry worldwide from 2005 to 2022 URL: https://www.statista.com/statistics/302081/revenue-of-global-chemical-industry/
2. International trade statistics. *WTO Stats portal contains*. URL: https://stats.wto.org/
3. Товарна структура зовнішньої торгівлі України 2012-2022 рр. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/
4. World Trade Statistical Review. World Trade Organization. 2022. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2022_e.pdf

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

5. Krysovatyy, A., Zvarych, R., Zvarych, I., Reznikova, N., Homotiuk, V. Circular Economy as an Anti-Crisis Method for Global Economy Recovery under COVID-19: Employment and Tax Shift Effect. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*. Vol. 8, Issue 2. 2021. P. 463-472. URL: https://www.procedia-esem.eu/pdf/issues/2021/no2/17_49_Krysovatyy_21.pdf
6. Key statistics and trends in International Trade 2022. United Nations. 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2023d1_en.pdf
7. International Trade Statistics Yearbook. United Nations. 2023. URL: https://comtradeapi.un.org/files/v1/app/publicationfiles/2022/VolI2022.pdf
8. International Trade by Commodity Statistics. OECD. 2022. Vol. 2022, Issue 4. URL: https://doi.org/10.1787/2ffbd63c-en
9. Zvarych, R., Rivilis, I. Social responsibility of business as sustainable development approach in management. *AGORA International Journal of Economical Sciences*. 2023. No. 1. P. 154-161. URL: https://univagora.ro/jour/index.php/aijes/article/view/5773/1969
10. Ishchuk, S., and Koval, L. Development of Chemical Industry in Ukraine and the World: Comparative Estimation. *Journal of European Economy*, vol. 18, no. 2, Sept. 2019, pp. 270-84. URL: https://doi.org/10.35774/jee2019.02.270
11. Folfas P., Udvari B. Chemical Industry and Value-Added Trade – a Comparative Study on Hungary and Poland. *Acta Oeconomica*, Vol. 69 (1) 2019. pp. 81-99. URL: https://doi.org/10.1556/032.2019.69.1.5.
12. Guide to the Business of Chemistry. 2022. American Chemistry Council. 115 p. URL: https://www.americanchemistry.com/content/download/11621/file/2022-Guide-to-the-Business-of-Chemistry.pdf

References

1. Total revenue of the chemical industry worldwide from 2005 to 2022. Retrieved from https://www.statista.com/statistics/302081/revenue-of-global-chemical-industry/ [in English].
2. International trade statistics. *WTO. Stats portal contains*. Retrieved from https://stats.wto.org/ [in English].
3. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy 2012-2022. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].
4. World Trade Statistical Review (2022). World Trade Organization. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2022_e.pdf [in English].
5. Krysovatyy A., Zvarych R., Zvarych I., Reznikova N., Homotiuk V. (2021). Circular Economy as an Anti-Crisis Method for Global Economy Recovery under COVID-19: Employment and Tax Shift Effect. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*. Vol. 8, Issue 2. P. 463-472. Retrieved from https://www.procedia-esem.eu/pdf/issues/2021/no2/17_49_Krysovatyy_21.pdf [in English].
6. Key statistics and trends in International Trade 2022. (2023). United Nations. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2023d1_en.pdf [in English].

7. International Trade Statistics Yearbook (2023). United Nations. Retrieved from https://comtradeapi.un.org/files/v1/app/publicationfiles/2022/VolI2022.pdf [in English].
8. International Trade by Commodity Statistics (2022). OECD. Vol. 2022, Issue 4. DOI: https://doi.org/10.1787/2ffbd63c-en [in English].
9. Zvarych R., Rivilis I. (2023). Social responsibility of business as sustainable development approach in management. *AGORA International Journal of Economical Sciences*, 1, 154-161. Retrieved from https://univagora.ro/jour/index.php/aijes/article/view/5773/1969 [in English].
10. Ishchuk, S., and Koval, L. (2019). Development of Chemical Industry in Ukraine and the World: Comparative Estimation. *Journal of European Economy*. Vol. 18. No. 2. P. 270-84. Retrieved from https://doi.org/10.35774/jee2019.02.270 [in English].
11. Folfas P., Udvari B. (2019). Chemical Industry and Value-Added Trade – a Comparative Study on Hungary and Poland. *Acta Oeconomica*, 69 (1), 81-99. DOI: from https://doi.org/10.1556/032.2019.69.1.5 [in English].
12. Guide to the Business of Chemistry (2022). American Chemistry Council. 115 p. Retrieved from https://www.americanchemistry.com/content/download/11621/file/2022-Guide-to-the-Business-of-Chemistry.pdf [in English].

Статтю отримано 20 листопада 2023 р.
Article received November 20, 2023.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ПІСЛЯВОЄННОГО ОНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

(аналітична записка за матеріалами засідання круглого столу з міжнародною участю)
Засідання круглого столу з міжнародною участю відбулося 3 листопада 2023 року в змішаному режимі

Організаторами круглого столу виступили: Західноукраїнський національний університет, Тернопільська обласна військова адміністрація, навчально-науковий інститут публічного управління, факультет економіки та управління, кафедра менеджменту, публічного управління та персоналу ЗУНУ (м. Тернопіль, Україна).

В роботі круглого столу взяли участь – керівники та службовці органів державної влади та органів місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ та організацій Тернопільської та Рівненської областей, голови міських, селищних, сільських територіальних громад Тернопільської області, науковці закладів вищої освіти України та Польщі, професорсько-викладацький склад, аспіранти та студенти ЗУНУ.

Мета круглого столу – обговорення викликів і проблем публічного управління процесами післявоєнного оновлення України та напрацювання підходів щодо формування його спроможності ефективно вирішувати назрілі завдання на всіх рівнях публічно-управлінської системи.

Проблемні питання, що обговорювались на круглому столі стосувалися: інституційного забезпечення публічного управління процесами післявоєнного оновлення України; зарубіжного досвіду реалізації програм післявоєнної відбудови; механізмів публічного управління регіональним розвитком в контексті післявоєнного оновлення; формування спроможності територіальних громад до реалізації політики післявоєнного розвитку; активізації економічних процесів в контексті реалізації цілей повоєнної відбудови; забезпечення стабільного функціонування та розвитку інфраструктури регіону в координатах повоєнного оновлення; формування дієвих механізмів публічного управління розвитком соціально-гуманітарної сфери; використання потенціалу партнерства для розширення можливостей ресурсного забезпечення післявоєнного розвитку територій та громад.

Учасники круглого столу зазначили, що складний період в житті українського суспільства, зумовлений страшними впливами і наслідками війни росії, завданою нею великою соціальною, економічною, екологічною шкодою, посиленням кризових явищ у всіх сферах суспільного життя, активізує необхідність об'єднання зусиль наукової, управлінської, експертної спільноти в напрямі вироблення дієвих підходів до формування спроможності публічно-управлінської системи забезпечувати життєдіяльність країни, залучати внутрішній наявний потенціал та необхідні ресурси із зовнішніх джерел для створення необхідних передумов здобуття перемоги, розробляти ефективні механізми післявоєнного оновлення України. Масштабність та взаємообумовленість прояву різновекторних суспільних трансформацій під впливом умов воєнного часу визначають потребу у невідкладному формуванні

нової інституційної площини публічного управління, яка б дозволила запровадити й реалізувати проривні публічно-управлінські механізми вирішення назрілих проблем з орієнтацією на створення підґрунтя реалізації стратегічних цілей післявоєнного оновлення.

Базуючись на оцінці проблем та аналізі процесів публічного управління процесами суспільної життєдіяльності на місцевому, регіональному, національному рівнях в умовах війни та вироблення підходів до післявоєнного відновлення України, учасники круглого столу констатували наступне:

– повномасштабна війна росії проти України зумовила і продовжує поглиблювати страшні наслідки для українського суспільства, які охопили всі його сфери та посилили кризові явища;

– зумовлені війною кризові явища соціального плану проявляються у: руйнуванні життя людей, знищенні українського народу; зростанні рівня бідності (за межею бідності у 2023 році опинилися 67% українців); втраті людського потенціалу через велику міграцію (за кордоном через війну перебувають 5,6–6,7 млн. українців, здебільшого жінки у віці 35–49 років та діти); значній кількості внутрішньо переміщених осіб (зареєстровано близько 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб, і 2 мільйонів незареєстрованих переселенців); масовому безробітті та поглибленні кризи ринку праці; ускладненні доступу населення до базових соціальних послуг та погіршенні стандартів життя: освіти, медицини, водопостачання та водовідведення, газопостачання, електропостачання;

– економічна криза воєнного часу посилюється: масштабним руйнуванням активів, яке за підсумками червня 2023 року оцінюється у $150,5 млрд (за вартістю заміщення), що є безпрецедентною сумою руйнувань та втрат в порівнянні з часами Другої світової війни; зростанням рівня кумулятивних втрат реального ВВП до 40%; падінням промислового виробництва на 38%; зростанням збитків у промисловості і торгівлі до 10,9 млрд доларів; скороченням інвестиційних витрат бізнесу; втратою 30-40% планової експортної виручки;

– воєнні злочини проти довкілля призвели до поглиблення в Україні екологічної кризи і зумовили таке явище як екоцид - глобальне масове знищення оточуючого рослинного та тваринного світу, зараження водних ресурсів, атмосфери та інші дії, здатні викликати екологічну катастрофу;

– страшні наслідки війни, сформували жорстоку реальність, в якій українське суспільство прагне задіяти свій потенціал для здобуття перемоги, віднайти нові можливості відновлення й розвитку своєї життєдіяльності, що є викликом публічному управлінню. Для формування спроможності українського суспільства захистити свої інтереси, здобути і закріпити перемогу важливим є вироблення і запровадження публічно-управлінською системою дієвих механізмів оновлення всіх його сфер, формування передумов вирішення назрілих завдань в контексті досягнення стратегічних цілей, запровадження проривних інноваційних підходів, розроблення моделей бажаного розвитку соціально-економічних систем різних рівнів;

– актуалізується необхідність врахування та поєднання територіально-орієнтованого та безпекового підходів до управління соціально-економічним розвитком регіонів та громад. На це повинна спрямовуватись основна ідеологія багаторівневого публічного

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

управління та врядування – довгострокове узгодження стратегічних документів (державних, регіональних, секторальних стратегій та програм); наближення програмно-цільових документів регіонального розвитку до стандартів ЄС; розуміння місця Плану повоєнного відновлення України в довгострокових стратегіях ЄС та НАТО;

– реформа децентралізації запустила в Україні процеси, які мали за мету підвищити спроможність територіальних громад у задоволенні викликів їхнього сталого розвитку. Проте агресивна політика російської федерації, що призвела до відкритого повномасштабного вторгнення, жахливі наслідки цього вторгнення, створюють і для України у цілому, і для територіальних громад, навіть які не постраждали прямо від воєнних дій, нові складні проблеми. Важливо наголосити, що після Перемоги України ці проблеми не втратять своєї актуальності повністю;

– виклики, що постали перед Україною за останній рік, змінили і підходи до формування та практичного впровадження державної регіональної політики. На державному рівні є чітке усвідомлення, що перші кроки у вирішенні нагальних проблем (повоєнна відбудова, повернення людей, відновлення економіки та сприяння згуртованості українського простору), потрібно робити вже сьогодні;

– розуміння завдань відновлення України є і у міжнародних партнерів України, тому створюються майданчики для обговорення «міжнародної підтримки економічної та соціальної стабілізації України та подальшого процесу відновлення від наслідків війни» (04-05 липня 2022р. у Лугано (Швейцарія). Чому це відбулося? По-перше, без негайної відбудови не буде перемоги — без відновлення мостів, доріг та електростанцій неможлива ефективна оборона. По-друге, ця війна є війною на виснаження, тому Україна мусить якомога швидше відновити економіку, щоб були робочі місця та податки в бюджеті. Очевидним є те, що без значних ресурсів війну не виграти, і не можна покладатися лише на західні субсидії. Захід робить правильно, спонукаючи Україну брати гроші не на рибу, а на вудку. По-третє, мільйони людей втратили дім, і, може, найголовніше, люди виїхали. Вони не повернуться, якщо не буде куди повертатися, - а це не лише домівки, а школи для їхніх дітей, лікарні, врешті, робочі місця. Люди не живуть там, звідки виїхали всі лікарі, - лікарня є центром життя у містечках. Люди не везуть дітей туди, де немає шкіл. Ці речі добре розуміють наші міжнародні партнери, і тому у своїх заявах вони підкреслювали, що відбудова має початися якнайшвидше. Були формально узгоджені принципи відбудови України - «принципи Лугано»: партнерство на основі українського лідерства, ґрунтовної оцінки потреб, узгоджених пріоритетів, спільного планування, підзвітності фінансових потоків та ефективної координації; фокус на реформах, відповідно до плану євроінтеграції; прозорість та підзвітність народу України, верховенство права та викорінення корупції; демократична участь всього суспільства, включаючи переміщених осіб та тих, хто повертається, вкорінена у місцеве самоврядування та децентралізацію; залучення зацікавлених сторін, національних та міжнародних, включаючи бізнес, громадянське суспільство, наукові спільноти та місцеве самоврядування; гендерна рівність, інклюзивність, повага до прав людини, щоб відновлення йшло на користь усьому суспільству без виключення; сталість: дотримання принципів сталого розвитку та міжнародних угод, включаючи «зелений перехід». Після цього заходу в Лугано міжнародне співтовариство надавало значну надзвичайну допомогу Україні. Але масштаб потреб щодо стабілізації та

відновлення, яких Україна потребує після російських атак, вимагає більш широкої мобілізації держав та приватного сектору. 21–22 червня 2023 року Велика Британія спільно з Україною спільно провели у Лондоні міжнародну Конференцію з питань відновлення України. Ця конференція стала продовженням циклу щорічних заходів, останній з яких, як зазначалося, було проведено Швейцарією спільно з Україною в Лугано. Конференція зосередилася на практичних кроках допомоги Україні у відновленні країни за принципом "build back better" – «відбудувати краще, ніж було». Це словосполучення з'явилося ще у 2022 році в Національному плані відновлення. Відбудова з кращою якістю та застосуванням більш просунутих технологій, порівняно з утраченими активами. Узгодження відбудови України з принципами ЄС: зеленого переходу й цифрової трансформації. Україна прагне якомога повніше залучати приватний сектор у процеси відновлення і запрошує іноземних інвесторів розглянути конкретні сектори та можливості, продовжуючи впроваджувати амбітну програму реформ і шукати шляхи підтримки інвестиційної діяльності та зменшення ризиків;

– Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» внесено нову функціональну типологію територій України: «території відновлення», «території з особливими умовами для розвитку», «території сталого розвитку» та «полюси економічного зростання». Робота з відновлення та розвитку повинна бути адаптована до конкретних потреб кожного функціонального типу територій. При цьому слід враховувати той факт, що тривалість відновлення співвідноситься із передвоєнним соціально-економічним станом кожної громади. Аналіз динаміки і визначальних тенденцій соціального та економічного розвитку територіальних громад впродовж останніх 4-5 років, в тому числі довоєнних, демонструє неоднорідність соціально-економічного простору українських регіонів. Так, на «територіях відновлення» та «територіях з особливими умовами розвитку» пріоритетними напрямками мають стати: відновлення інфраструктури (доріг, житла, медичних установ, шкіл тощо); розвиток людського капіталу через збільшення можливостей працевлаштування певних категорій людей (внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих учасників бойових дій тощо), відновлення надання основних послуг для задоволення потреб населення, його навчання й перекваліфікації; реалізація регіональних та місцевих цільових програм, спрямованих на підтримку і розвиток малого та середнього підприємництва. Для «територій сталого розвитку» та «полюсів економічного зростання» ключовим завданням має бути залучення до регіонального розвитку. Вирішальними засобами для цього мають стати інвестиції у конкретні сектори, реалізація програми реформ, пов'язаної з виконанням вимог для вступу до ЄС і пошук шляхів підтримки інвестицій та поліпшення регіональної безпеки;

– нововведенням у державній регіональній політиці є обов'язковість стратегування на усіх ієрархічних рівнях публічного управління. Закон України закріплює трирівневу модель стратегування, тобто обов'язкову наявність не лише державної та регіональних стратегій, але й стратегій розвитку кожної територіальної громади в Україні. Станом на початок 2022 року ситуація із стратегіями розвитку на рівні територіальних громад мала наступний вигляд: із 1438-ти громад 617 (43%) мали затверджену місцевою радою стратегію, у 625-ти (44%) документ знаходився на стадії розробки, а у 196-

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

ти (13%) робота над стратегією не розпочиналася. З другої половини 2022 року українські територіальні громади активно почали долучатися до процесу стратегічного планування, коригуючи існуючі напрацювання на повоєнне відновлення. Стратегії розвитку територіальних громад і регіонів після Перемоги мають перетворитися на стратегії відновлення та розвитку в залежності від типу території, до якого вона віднесена, ступеню постраждалості внаслідок агресії, довоєнної та повоєнної спеціалізації та інших факторів;

– для забезпечення ефективної роботи публічної влади важливим є системне використання механізмів стратегічного управління. Усі необхідні ресурси та пріоритетні напрямки їх використання доцільно закласти в стратегії на усіх рівнях публічного управління. Крім того в Стратегії можна розкрити усі основні проблеми території та шляхи їх вирішення. На державному рівні Україна сьогодні не має довгострокової стратегії розвитку. А експертне середовище говорить, що країна, яка не має стратегії стає ресурсом для країн, що її мають. Усі успішні країни, регіони, громади мають свої стратегії та візії, які є базою для публічних службовців та посадовців у прийнятті рішень. А якщо публічні рішення є хаотичними, реактивними, то ні місцевому бізнесу, ні посадовцям працювати некомфортно. Жодний інвестор не зайде в регіон чи громаду, якщо не побачить стратегічний план розвитку цієї території, і якщо публічні рішення змінюються декілька разів на рік;

– важливим завданням для органів державної влади центрального рівня є здійснення ефективної координації процесу відбудови та відновлення з політикою регіонального розвитку в Україні;

– в умовах сучасних викликів, стратегічне планування на рівні територій та громад характеризується певним особливостями: 1) неможливістю планувати на довгостроковий період, з огляду на мінливість та, почасти, непередбачуваність зовнішнього середовища; тому стратегічні плани на місцевому (локальному) рівні розробляються на період до 2027-2028р., згідно Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. та регіональних стратегій розвитку на період до 2027 р.; 2) недостатністю компетенцій та спроможності розробки стратегічних планів розвитку територіальних громад фахівцями, що залишилися в органах місцевого самоврядування; 3) ускладненням збору інформації, аналізу даних, сценарного прогнозування та моделювання розвитку територіальних громад, їх демографічного та соціально-економічного потенціалу внаслідок переміщення жителів громади (в т.ч. і за кордон), руйнування інфраструктури, зниження активності суб'єктів підприємницької діяльності тощо; 4) необхідністю узгодження стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації з відповідною містобудівною документацією, комплексними планами розвитку територій, стратегічними документами на макроекономічному та регіональному рівнях; 5) неможливістю планування на рівні територій та громад без усвідомлення та врахування ризиків; розробки обов'язкової безпекової складової в стратегічному плані відновлення та розвитку;

– у формуванні сприятливих передумов реалізації Україною власного національного проєкту прориву на траєкторію динамічного післявоєнного розвитку важлива роль має належати громадському сектору, який має значний потенціал для якомога повнішого задіяння конструктивного фактору публічно-управлінської системи, використання

наявних можливостей, ідентифікації проблем, прагнень, викликів, об'єктивізації публічно-управлінських механізмів.

В контексті удосконалення публічного управління процесами післявоєнного відновлення України учасниками круглого столу запропоновано таке:

– національна система публічного управління має посилити свою спроможність вирішувати назрілі завдання й проблеми життєдіяльності українського суспільства через розвиток таких базових властивостей забезпечення свого ефективного функціонування як: цілісність – налагодження взаємозв'язків та взаємодії між всіма складовими елементами системи публічного управління з врахуванням підвищених і жорстких вимог воєнного і післявоєнного часу; цілеспрямованість – забезпечення орієнтації на чітко окреслені, актуальні цілі, підкріплені дієвими механізмами цілереалізації, в контексті комплексного вирішення оборонних, воєнних, соціальних, економічних, науково-технічних, екологічних та інших завдань відновлення та розвитку, представлення в єдиній системі стабілізаційних цілей, цілей відновлення та цілей розвитку; адаптивність – формування організаційного та управлінського потенціалу гнучкої адаптації до суспільних вимог і запитів, реальних умов, в яких знаходиться українське суспільство, регіони й територіальні громади, сфери та галузі національної економіки;

– підвищення ефективності публічного управлінням процесами післявоєнного оновлення країни має базуватись на: об'єктивізації публічного управління, синхронізації діяльності суб'єктів публічного управління в рамках моделі багаторівневого управління, налагодженні дієвої взаємодії в тріаді «влада – бізнес – населення», орієнтації на ідентифікацію й врахування викликів глобалізованого світу та втримання позицій України в тренді світового поступу;

– з метою вироблення дієвих публічно-управлінських механізмів подолання наслідків війни й виходу на траєкторію динамічного поступу актуалізується необхідність посилення регулюючої й інтегруючої функцій держави, що повинно знаходити прояв у: налагодженні взаємодії державних структур з іншими елементами публічного управління на засадах комплементарності та синергії; запровадженні стратегічного планування відновлення країни; виробленні адаптивних механізмів оптимального поєднання прямого впливу та способів формування простору для прояву підприємницької ініціативи; застосуванні проривних підходів подолання кризових явищ у соціальній сфері; забезпеченні ефективної реалізації економічних функцій держави; удосконаленні механізмів державно-приватного партнерства; модернізації організаційно-функціональної структури, технологій державно-управлінської діяльності, підвищенні організаційної ефективності державних інституцій та державних службовців;

– постає гостра потреба у формуванні інституціональної площини модернізації публічного управління у відповідності до викликів післявоєнного оновлення, яка б дозволяла: на системній основі привести законодавчо-нормативну базу публічного управління у відповідність до сучасних умов і вимог; законодавчо-нормативно закріпити функціональні повноваження владних інституцій різних рівнів на основі чіткого їх обґрунтування й розмежування; забезпечити методичний супровід реалізації логічних процедур удосконалення публічно-управлінської системи на місцевому,

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

регіональному, секторальному, національному рівнях; здійснювати узгоджене розроблення стратегічних документів; формувати розуміння, визнання й підтримку реформи публічного управління суспільством; забезпечувати інституційну пам'ять при виробленні й реалізації механізмів реформування; залучати фахових лідерів, спроможних виробляти адаптивні інноваційні підходи та проводити прогресивні зміни в суб'єктах та об'єктах публічного управління;

– у контексті реалізації завдань поствоєнної відбудови України необхідною є реакція на виклики системі публічного управління на регіональному та субрегіональному рівні: завершення реформи з децентралізації на рівні областей та районів; практична реалізація Закону України «Про засади державної регіональної політики» в контексті врахування системи документів державної регіональної політики та функціональних типів територій; врахування безпекової складової; формування політики та практичних механізмів реінтеграції тимчасово окупованих територій України; імплементація принципу «регіон вільний від корупції»; забезпечення адресності міжнародної допомоги з відбудови регіонів; підвищення професіоналізму державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з урахуванням засад адаптивності та ситуаційного управління; реалізація регіонального виміру політики європейської інтеграції;

– для муніципального рівня в контексті післявоєнної відбудови необхідною є орієнтація на такі завдання: формування державної муніципальної політики та державної політики розвитку територіальних громад; конституційна інституціоналізація територіальних громад; завершення реформи з децентралізації в контексті формування ефективного місцевого самоврядування, спроможних громад з урахуванням комплексу критеріїв; практична реалізація Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»; забезпечення підвищення професіоналізму депутатів місцевих рад та посадових осіб місцевого самоврядування; імплементація технологій ризик-менеджменту, антикризового та ситуаційного управління; врахування безпекової складової; практична реалізація політики інклюзивного розвитку на засадах соціальної інтеграції, недискримінації та безбар'єрності; реалізація вимог містобудівної політики на місцевому рівні; розроблення/коригування документів стратегічного розвитку територіальних громад; використання механізму співробітництва територіальних громад; активізація громадського сектору публічного управління на місцевому рівні; комплексна профілактика ризиків поступового відновлення місцевого самоврядування на деокупованих територіях;

– розробка проектів повоєнного відновлення регіонів та громад, їх постпроєктний супровід, необхідність моніторингу їх результативності, дієвості залучення зарубіжних партнерів (зокрема в частині методичної допомоги в розробці стратегій та програм регіонального розвитку) повинні мати в своїй основі посилення уваги до їх відповідності завданням національної безпеки та державної регіональної політики;

– дорожня карта реформи децентралізації, поряд з засадами удосконалення територіальної організації влади в Україні, удосконалення системи місцевого самоврядування, реформування РДА в органи префектурного типу, цифровізації публічно-управлінських процесів, відновлення інформаційно-аналітичних інструментів місцевої статистики, убезпечення від будь яких корупційних проявів в управлінні

місцевим економічним розвитком, має передбачати, перед усім – посилення ролі стратегічного управління та планування в системі багаторівневого публічного управління;

– сучасні нормативно-правові засади державної регіональної політики України обумовлюють обов'язковість стратегування на усіх ієрархічних рівнях публічного управління. При цьому Стратегії розвитку територіальних громад в умовах повоєнного відновлення та розвитку повинні формуватись з урахуванням функціонального типу територій, до яких вони віднесені, ступеню втрат соціально-економічного потенціалу внаслідок агресії росії, довоєнної та очікуваної повоєнної спеціалізації, інших факторів;

– при виробленні публічної політики на регіональному (локальному) рівнях актуалізується необхідність врахування функціональних типів регіонів. До прикладу, в Тернопільській області виділено 6 територіальних громад, що належать до функціонального типу територій відновлення, для яких пріоритетними напрямками стратегічного розвитку мають стати: відновлення інфраструктури (доріг, житла, закладів охорони здоров'я, освіти та ін.); розвиток людського капіталу через збільшення можливостей працевлаштування певних категорій людей (внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих учасників бойових дій тощо), відновлення основних послуг для задоволення потреб населення, його навчання й перекваліфікації; реалізація регіональних та місцевих цільових програм, спрямованих на підтримку і розвиток малого та середнього підприємництва;

– чинним законодавством передбачено розробку програм комплексної відбудови економіки регіонів та громад, що мають своїми цільовими орієнтирами: розвиток економічного потенціалу; відтворення людського потенціалу (перед усім, через підтримку молоді, інноватизацію освітньої та культурної галузі); відновлення стійкості житлово-комунальної сфери; розвиток дорожньо-транспортної та логістичної інфраструктури; прискорення інформатизації та цифровізації суспільних процесів; розширення надання послуг (охорони здоров'я, туризму); відновлення та збереження історико-культурної та національної спадщини та ін. Це можливе, перед усім, на засадах активної публічної політики в сфері інновацій та інвестицій; ефективного застосування органами місцевого самоврядування, зокрема, інструментарію проєктного менеджменту;

– реалізації поставлених завдань сприятиме створення особливої екосистеми – цифрової платформи DREAM, що акумулюватиме проєкти відбудови на національному, регіональному та локальному рівнях; фіксуватиме всі етапи реалізації проектів відбудови; результати співпраці донорів, органів влади та громадян. Така цифрова платформа, як своєрідне «єдине вікно», міститиме інформацію про фінансування, управління та контроль за реалізацією проєктів відбудови житла, інфраструктурних об'єктів та доріг. DREAM буде єдиним цифровим каналом для всіх без винятку проєктів відбудови на національному, регіональному та місцевому рівнях. Система збиратиме всі наявні дані з державних реєстрів (таких як – Реєстр пошкодженого і зруйнованого майна, Геоінформаційна система, Галузева система управління відбудовою інфраструктури, «Дія», Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізосіб-підприємців та громадських формувань, Єдина державна електронна система у сфері будівництва, Prozorro) і розміщуватиме їх у паспорт кожного об'єкта в

ISSN 2786-4537 (print). Вісник економіки № 4, 2023 р.
ISSN 2786-4545 (online). Herald of Economics № 4, 2023

режимі онлайн. Система фіксуватиме і контролюватиме кожен етап життєвого циклу проєкту відбудови: реєстрацію пошкоджень, фінансування, закупівлю товарів та послуг для відновлення, безпосередньо будівельні роботи та введення в експлуатацію. «Відкриті дані дозволять порівнювати об'єкти, проєкти, громади та регіони, оцінювати прогрес за кожним показником. Інформація буде доступна у вигляді таблиць та графіків. Це допоможе донорам ухвалювати рішення щодо інвестицій, а реципієнтам (органам державної влади та місцевого самоврядування, інституціям громадянського суспільства) розуміти, що треба покращити для отримання коштів» [https://dream.gov.ua/ua];

– органам місцевого самоврядування, інституціям громадянського суспільства (таким як Агенції регіонального розвитку, Асоціації міст та ін.) при розробці проектних ініціатив доцільно враховувати систему параметрів зокрема – показник рівня потреб, охоплення (кількість населення, чиї потреби задовольняє проєкт), показник невідкладності потреби, а також показник додаткового впливу (енергоефективність, підвищення якості довкілля, інклюзивність, створення нових робочих місць).

Підсумовуючи учасники круглого столу констатували, що війна загострила проблему формування системи публічного управління як єдності державного управління, місцевого самоврядування та громадського сектору на всіх їх ієрархічних рівнях. Основним викликом постворенного період є становлення ефективного механізму публічного управління з урахуванням геополітичних загроз, європейських вимог та національних особливостей як необхідна умова відновлення, оновлення та розвитку України за принципом «відбудувати краще, ніж було». Водночас, учасники круглого столу акцентували увагу на необхідність вироблення альтернативних варіантів вирішення назрілих проблем через імовірні ризики.

Аналітичну записку підготували:

Михайло Шкільняк	д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет
Алла Мельник	д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет
Алла Васіна	д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет
Григорій Монастирський	д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет
Олена Дудкіна	к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет

Наукове періодичне видання

ВІСНИК
економіки

Науковий журнал

Випуск 4 (110)
жовтень – грудень
2023

Відповідальний за випуск *З.-М. Задорожний*

Редактори-коректори *І. Калачик*

Комп'ютерна верстка *О. Драбюк*

Дизайн обкладинки *М. Юрків*

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен,цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій. Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК No 7284 від 18.03.2021 р.

Підписано до друку 08.12.2023. Формат 70x100 1/16.
Гарнітура Times і Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 18,65. Умовн.-друк. арк. 20,31.
Тираж 100. Замовлення No P001-10-23.
Віддруковано у ЗУНУ

(Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»)
46009 м.Тернопіль, вул. Бережанська, 2
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua